This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

UC-NRLF
$B 290 777

REESE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF CALIFORNIA.
Received May, 1897.
Accession No. 66151. Class No. 761
W768

SERTA ROMANA.

SERTA ROMANA.

POETARUM DECEM LATINORUM CARMINA SELECTA

EDIDIT ET NOTIS INSTRUXIT

J. WOLTJER,

PHIL. THEOR. MAG. LITT. HUM. DOCT. PROF. ORD. IN UNIV.
LIBERA REF. AMSTELODAMENSI.

EDITIO ALTERA.

GRONINGAE APUD J. B. WOLTERS, MDCCCXCVI.

66151

STOOMDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS.

PA 2095
W8
1896
MAIN

Inter omnes viros doctos et rerum scholasticarum peritos cum constet assiduae in grammatica exercitationi praesertim in superioribus classibus scholarum magis quam vulgo fiat accedere debere aliam exercitationem, quae in optimis scriptoribus accurate et diligenter et frequenter legendis versetur, non inutile putavi novos fontes aperire discipulis nostris, ut illorum etiam poetarum latinorum, quorum opera tota iis non suppeterent, praestantissimis carminibus delectarentur. Ne tamen rerum ignotarum multitudine deterrerentur quominus et ipsi legendo se exercerent atque gauderent, notis haec carmina illustravi paucis, quae pars opusculi non fuit facillima. Nam cum longis ambagibus et minus necessariis notis parcere vellem, tamen cavendum erat ne propter nimium brevitatis studium res quae discipulorum causa explanandae viderentur praeterirem vel obscuras relinquerem. Inter hanc Scyllam et Charybdim me semper salvum iter fecisse affirmare non ausim; sed alii iudicent.

In carminibus carminumve partibus selegendis secutus sum rationem hanc: primum enim ea quae forma et argumento praestare mihi videbantur notavi; deinde cum horum numerus maior esset quam qui in libro quem mihi scribendum proposuissem describi possent, omissis puerili aetati minus accommodatis ea selegi, quae ad poetam eiusve aetatem cognoscendam idonea putarem. Ceterum singulos poetas temporum ordine servato disposui; ad discipulorum aetatem captumque singula carmina gradatim ordinare supervacaneum videbatur et doctoribus committendum.

Haec altera editio ad optimas editiones inter quas honoris causa Briegeri Lucretium et Friedlaenderi Martialem et Iuvenalem hoc loco commemoro, est emendata. Fragmentum primum quod ex Lucano elegi collatum est cum editione quam mox in lucem est emissurus vir clarissimus C. M. Francken, qui qua est benevolentia atque humanitate, plagam primam inspiciendam mihi misit et emendationem, de qua pag. 212 ad vs. 627 scripsi, per epistulam mecum communicavit. Non nullos locos ipse sanare conatus sum.

Pauca carmina eieci, quae alia aliam ob causam nunc minus probanda mihi videbantur, alia adieci.

Maximam vero curam et laborem haud exiguum locis difficilioribus explicandis et illustrandis impendi, quo factum est ut numerus adnotationum valde sit auctus, id quod, nisi omnia me fallunt, neque doctores neque discipuli improbabunt. Hisce praesertim temporibus omnibus quibus studium antiquitatis cordi est hoc summopere agendum esse arbitror, ut scripta antiquorum omni ratione probent iuventuti commendentque, quam ob causam Latino sermone uti in adnotationibus scribendis non audebam. Indicem adieci locupletem.

AMSTELODAMI, mense Febr. a. 1896. J. WOLTJER.

REESE LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

TITUS LUCRETIUS CARUS

GEB. IN 'T BEGIN VAN 96 V. CHR., GEST. IN 'T LAATST VAN 53.

PROOEMIUM.

Lucretius begint zijn gedicht de Rerum natura (De Natuur) met eene aanroeping van Venus, de stammoeder der Romeinen, als oorsprong van alle leven en bevalligheid.

I. Vs. 1—43.

Aeneadum genetrix, hominum divomque voluptas,
alma Venus, caeli subter labentia signa
quae mare navigerum, quae terras frugiferentis
concelebras! per te quoniam genus omne animantum
concipitur visitque exortum lumina solis,
te, dea, te fugiunt venti, te nubila caeli
adventumque tuum, tibi suavis daedala tellus
summittit flores, tibi rident aequora ponti

Vs. **1.** Aeneadum genetrix: reeds ten tijde van den eersten Punischen oorlog was de overlevering, volgens welke Aeneas, de zoon van Venus, uit Troje vluchtend in Italië was geland, te Rome algemeen aangenomen. — Dat genetrix, niet genitrix, de juiste schrijfwijze is, blijkt, behalve uit de handschriften, ook daaruit, dat men deze twee woorden Aeneadum genetrix, evenzoo gespeld, op den buitenmuur van de basilica in Pompei heeft gevonden. — **4.** concelebras *te gelijker tijd bezoekt, met uwe tegenwoordigheid vervult.* Tot zoover zijn deze verzen alleen aanspraak aan Venus. Wat verder volgt hangt aldus samen: naardien alle leven door Venus gewekt wordt, tooit natuur zich bij haar komst in haar bruiloftskleed, haar lentedosch; de stormen en de wolken des winters gaan voorbij en de kalme hemel is doorstroomd van licht (vs. 4—10). En dat dit inderdaad zoo is, dat werkelijk de natuur zich voorbereidt op Venus' komst, blijkt duidelijk, want (vs. 10 nam) zoodra is niet de schoone lentetijd aangebroken of ook Venus houdt haar intocht en al wat leeft meldt hare komst. — **6.** Vgl. aanteekening op vs. 11. — te ... adventumque tuum, vergelijk 12 en 13: te ... tuumque initum. — **7.** daedala hier actief: *met veelvoudige kunst voort-*

placatumque nitet diffuso lumine caelum.
nam simul ac species patefactast verna diei
et reserata viget genitabilis aura Favoni,
aeriae primum volucres te, diva, tuumque
significant initum perculsae corda tua vi.
inde ferae pecudes persultant pabula laeta.
et rapidos tranant amnis: ita capta lepore
te sequitur cupide quo quamque inducere pergis.
denique per maria ac montis fluviosque rapacis
frondiferasque domos avium camposque virentis
omnibus incutiens blandum per pectora amorem
efficis ut cupide generatim saecla propagent.
quae quoniam rerum naturam sola gubernas,
nec sine te quicquam dias in luminis oras
exoritur neque fit laetum neque amabile quicquam,
te sociam studeo scribendis versibus esse,
quos ego de rerum natura pangere conor
Memmiadae nostro, quem tu, dea, tempore in omni

---

brengend. — **9.** placatum daar na den winter fugiunt venti et nubila caeli. — **10.** species verna diei: dies staat hier voor tijd in 't algemeen, 't lenteschoon van den tijd, *de schoone lentetijd.* — **11.** genitabilis act. = is qui gignit, zóó dikwijls bij dichters penetrabilis, impenetrabilis enzv., in proza exitiabilis, perniciabilis enzv. De Favonius is de Grieksche zephyros, de westenwind. Voor de bewoners van Italië was hij de lentewind, die zacht weder aanbracht: „solvitur .. hiems grata vice veris et Favoni. Hor. Carm. 1. 4. 1. Hier is natuurlijk geen tegenspraak met vs. 6: te fugiunt venti, waar de winterstormen bedoeld worden. — **14.** ferae pecudes persultant, 't vee dat anders tam is (pecudes) spingt nu (in den bronsttijd) wild door de weide. — **16.** Neem uit quamque den nominat. quaeque als subiect bij sequitur: ita capta lepore (tuo) quaeque te sequitur quo (eam) inducere pergis: dit laatste werkwoord heeft hier de kracht van een adverbium. — **20.** saecla, Lucr. gebruikt altijd dezen vorm, nooit saecula. — **22.** dias in luminis oras, *in de schitterende oorden des lichts;* dius van den wortel div, schitteren, lichten, vgl. divus, interdiu, nudius; ora, zoom, grenslinie, kuststreek, landstreek. Lucr. ontleende de uitdrukking luminis orae aan Ennius (Ann. 118, 144). — **25.** de rerum natura, *περὶ φύσεως*: dezen titel droeg een werk van Epicurus, dien Lucretius navolgt; fragmenten van dit werk zijn in Herculaneum gevonden. — **26.** Memmiadae nostro, voor uw en mijn vriend Memmius. De Memmii schijnen Venus als hun stammoeder vereerd te hebben. Deze Memmius (Gaius Memmius Gemellus), aan wien Lucr. zijn werk opdraagt, was volkstribuun 688/66, praetor 696/58, als propraetor vertrok hij naar Bithynia in 't volgend jaar. In den eersten burgeroorlog stond hij aan de zijde van Pompeius, later hield hij het met Caesar. In 54 dong hij vruchteloos naar het consulaat; wegens ambitus aangeklaagd en veroordeeld begaf hij zich naar Athene in ballingschap. Hij behoorde ook tot de vrienden van Cicero en Catullus en was zelf uitstekend bekend met de Grieksche

omnibus ornatum voluisti excellere rebus;
quo magis aeternum da dictis, diva, leporem.
effice ut interea fera moenera militiai
per maria ac terras omnis sopita quiescant:
nam tu sola potes tranquilla pace iuvare
mortalis, quoniam belli fera moenera Mavors
armipotens regit, in gremium qui saepe tuum se
reicit aeterno devictus vulnere amoris,
atque ita suspiciens, tereti cervice reposta,
pascit amore avidos, inhians in te, dea, visus,
eque tuo pendet resupini spiritus ore.
hunc tu, diva, tuo recubantem corpore sancto
circumfusa super, suavis ex ore loquellas
funde petens placidam Romanis, incluta, pacem;
nam neque nos agere hoc patriai tempore iniquo
possumus aequo animo nec Memmi clara propago
talibus in rebus communi desse saluti.

DE WERKING VAN DEN WIND.

De dichter heeft geleerd, dat niets uit niets, maar alles uit primordia (eerste beginselen, d. i. atomen) ontstaat en dat omgekeerd niets, dat bestaat, geheel verdwijnen, tot niet worden kan, maar in zijne primordia opgelost wordt. Men zou hem echter kunnen tegenwerpen, dat er van

---

litteratuur en zeer kieskeurig in de Romeinsche, zoo als Cicero van hem zegt. — **28.** quo magis, omdat het voor uwen Memmius bestemd is, dien gij met zoovele gaven hebt toegerust, zoodat hij hooge eischen stellen zal aan mijn gedicht. — **29.** moenera militiai, oude vormen voor munera militiae. L. Gr. § 91. A. — **33.** Men denke zich Mars in eenigszins schuine houding achterover aan Venus' boezem liggend, terwijl zij eene zittende houding heeft; zoo richt hij zijne blikken op haar gelaat en buigt dus zijn ronden, schoon geëvenredigden (teres) hals nog een weinig achterover (reposta). — Let op *rei*cit 34, *re*posta 35, *re*supini 37, *re*cubantem 38; in deze houding is Mars machteloos aan Venus onderworpen. — reposta = reposita; zoo dikwijls postus = positus zie III 857. — **38.** hunc tu, diva, ... circumfusa super, *gij, goddelijke, u over hem heen buigend.* — **41.** hoc patriai tempore iniquo, welke tijd dit geweest zij, is moeilijk met zekerheid te bepalen; 't kan zijn 688/66, toen in 't oosten de derde Mithridatische oorlog woedde (vs. 29 en 30) en Memmius volkstribuun was, of het einde van 59, toen Caesar consul én Memmius praetor designatus was en de staat in hevige beroering verkeerde, daar de senaatspartij met Cicero, Memmius en anderen zich hevig tegen de democratische wetsvoorstellen van Caesar verzette. — **43.** desse, i. e. deesse. Vgl. Cic. Catil. I, 3: nos, nos, consules desumus (rei publicae).

PEESE LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA.

die primordia niets te zien en dat daarom hun bestaan minstens twijfelachtig is. Lucretius antwoordt daarop, dat vele dingen niet gezien worden en toch klaarblijkelijk bestaan.

Vs. 271—297.

Principio venti vis verberat incita corpus
ingentisque ruit navis et nubila differt;
interdum rapido percurrens turbine campos
arboribus magnis sternit montisque supremos
silvifragis vexat flabris: ita perfurit acri
cum fremitu saevitque minaci murmure ventus.
sunt igitur venti, nimirum, corpora caeca,
quae mare, quae terras, quae denique nubila caeli
verrunt ac subito vexantia turbine raptant,
nec ratione fluunt alia stragemque propagant,
et cum mollis aquae fertur natura repente
flumine abundanti, quom largis imbribus urget
montibus ex altis magnus decursus aquai,
fragmina coniciens silvarum arbustaque tota;
nec validi possunt pontes venientis aquai
vim subitam tolerare: ita magno turbidus imbri
molibus incurrit, validis cum viribus, amnis,
dat sonitu magno stragem, volvitque sub undis

---

271. Principio, om te beginnen, in de eerste plaats, vs. 298 tum porro, vs. 305 denique; — verberat, bij Lucretius altijd gezegd van eene snelle golvende of trillende, maar niet sterke beweging; venti vis = ventus; zoo ook VI, 1222 fida canum vis, Verg. Aen. IV, 132 odora canum vis. incita, gewoonlijk bij L. met venti vis verbonden, is niet meer dan een epitheton ornans. corpus, ons lichaam, waarmede we in de eerste plaats de werking van den wind gevoelen. — **275.** silvifragis een ἅπαξ εἰρημένον. — **277.** corpora caeca, onzichtbare lichamen. — **280.** Doch niet alleen het effect doet den wind kennen als een, hoewel onzichtbaar, stoffelijk lichaam, ook de wijze waarop hij werkt is dezelfde als die van een zichtbaar lichaam, een waterstroom bijvoorbeeld. — **281.** et voor atque of ac. Lucr., Catullus, Propertius, Vergilius, Ovidius gebruiken nooit ac voor een k-klank (c, g, qu), behalve een enkele maal simulac. — mollis behoort bij natura, aquae natura = aqua, verg. boven 271 venti vis incita. — **282.** largis imbribus ablat. caus. Vergelijk met urget ὀπαζόμενος in de volgende vergelijking van Homerus, die L. voor den geest schijnt gehad te hebben: ὡς δ' ὁπότε πλήθων ποταμὸς πεδίονδε κάτεισι χειμάρροος κατ' ὄρεσφιν, ὀπαζόμενος Διὸς ὄμβρῳ, πολλὰς δὲ δρῦς ἀζαλέας, πολλὰς δέ τε πεύκας ἐσφέρεται, πολλὸν δέ τ' ἀφυσγετὸν εἰς ἅλα βάλλει. Il. XI, 492 sqq. — **287.** molibus, deze moles zijn de bruggenhoofden of pijlers (Fransch môle), waarvan de grandia saxa medegesleurd worden. — **288.** dat stragem, evenzoo dare ruinam, dare labem, dare motus, dare pausam, dare finem, in welke uitdrukkingen dare de kracht heeft van facere. —

CALIFORNIA

grandia saxa, ruit qua quicquid fluctibus obstat.
sic igitur debent venti quoque flamina ferri,
quae veluti validum cum flumen procubuere
quam libet in partem, trudunt res ante ruuntque
impetibus crebris, interdum vertice torto
corripiunt rapideque rotanti turbine portant.
quare etiam atque etiam sunt venti corpora caeca,
quandoquidem factis et moribus aemula magnis
amnibus inveniuntur, aperto corpore qui sunt.

EMPEDOCLES.

Onder de wijsgeeren, wier stelsel Lucretius bestrijdt, kent hij aan niemand grooteren lof toe dan aan Empedocles. Eigenaardig is de wijze, waarop hij dezen in verband brengt met het door hem bewoonde eiland Sicilië. Zie de aanteekening op vs. 716.

Vs. 705—733.

Quapropter qui materiem rerum esse putarunt
ignem atque ex igni summam consistere posse,
et qui principium gignundis aëra rebus
constituere, aut umorem quicumque putarunt
fingere res ipsum per se, terramve creare

---

289. quicquid, construeer: qua quicquid fluctibus obstat (id) ruit amnis. — 't Werkwoord ruere in transit. beteekenis is dichterlijk; zie vs. 272 en 292. — **291.** procubuere, met geweld losgebroken zijn. — **293** en **294.** vertice torto en rotanti turbine geven ongeveer hetzelfde te kennen, doch het eerste passief, het tweede actief en daarom niet tautologisch: de windstoot, die door de eene of andere oorzaak tot een wervelwind geworden is, rukt de voorwerpen los en drijft ze dan in eene snelle dwarreling met zich mede. — **295.** etiam atque etiam, *ik zeg het nog eens*, *ik zeg het bij herhaling*. — **297.** aperto corpore qui sunt, die klaarblijkelijk lichamelijk zijn, een zichtbaar lichaam hebben, het tegengestelde van corpora caeca 295.

705. Quapropter, vooraf gaat eene weerlegging van de leer van Heraclitus (een wijsgeer uit Ephesus, wiens bloeitijd valt in den tijd der Perzische oorlogen), dat de grondstof, waaruit alles ontstaan is, het vuur zoude zijn. — **706.** summam scil. rerum, de som der dingen, d. i. alles wat bestaat, het heelal. — **707.** principium, grondstof, ἀρχή; aëra, zoo bijv. Anaximenes van Milete, omstreeks het midden der 6e eeuw v. Chr. — **708.** umorem = aquam, zoo Thales van Milete, een tijdgenoot van Solon en Croesus. — **709.** terramve creare omnia, welke wijsgeer de aarde tot principium van alles gemaakt heeft, is moeilijk te zeggen, zelfs is het niet eens zeker, dat er een geweest is, die dat geleerd heeft:

omnia et in rerum naturas vertier omnis,
magno opere a vero longe derrasse videntur.
adde etiam qui conduplicant primordia rerum,
aëra iungentes igni, terramque liquori,
et qui quattuor ex rebus posse omnia rentur
ex igni terra atque anima procrescere et imbri.
quorum Acragantinus cum primis Empedocles est,
insula quem triquetris terrarum gessit in oris,
quam fluitans circum magnis anfractibus aequor
Ionium glaucis aspargit virus ab undis,
angustoque fretu rapidum mare dividit undis
Italiae terrarum oras a finibus eius.
hic est vasta Charybdis, et hic Aetnaea minantur

Pherecydes van Syros, omstreeks 600, wordt door sommigen genoemd, anderen schrijven (ten onrechte) aan Xenophanes dit vers toe: *ἐκ γαίης γὰρ πάντα καὶ εἰς γῆν πάντα τελευτᾷ*. — **710.** et in rerum naturas vertier omnis, dat is terram verti in omnes res, want rerum natura is gelijk aan res met betrekking tot hunne onderling verschillende geaardheid. — **711.** derrasse, zie de aanteekening op I, 43. — **713.** aëra iungentes igni, zoo Oenopides van Chios, omstreeks 500. terramque liquori, Xenophanes, geb. omstreeks 570: *πάντες γὰρ γαίης τε καὶ ὕδατος ἐκ γενόμεσθα*. — **714.** et qui quattuor, de repraesentant van deze leer is Empedocles. — **715.** anima = aëre, zoo als dikwijls bij Lucr., imbri = *ὄμβρῳ*, aqua. — **716.** Empedocles van Agrigentum (bij dichters Acragas, in 't Gr. alleen *Ἀκράγας*) op Sicilië, geboren omstreeks 490, noemt in zijn gedicht *περὶ φύσεως*, waarvan nog aanzienlijke fragmenten over zijn, de vier elementen: aarde, water, lucht en vuur, de wortels van alles wat bestaat; zij worden door twee krachten, liefde en haat, beheerscht. Oorspronkelijk had de liefde, die verbindt, de overhand; alle elementen waren onder elkander vereenigd tot eenen grooten bol. Daarop kwam de haat en bracht scheiding teweeg, zoodat eerst de elementen afzonderlijk en daarna al het andere ontstond; deze kracht der scheiding of haat neemt voortdurend toe, totdat zij de opperheerschappij heeft en alles uit elkander gerukt is; dan begint weer de liefde te werken en het gescheidene te verbinden, totdat eindelijk alles in zijn oorspronkelijken toestand is teruggekeerd, waarop dezelfde loop der gebeurtenissen opnieuw begint. — **717.** triquetris in oris, vandaar de oudste naam van Sicilië, Trinacria, en op munten (bijv. van Agathocles van Syracuse) als symbool eene figuur, bestaande uit een menschenhoofd als middelpunt met drie beenen als stralen. — gessit, heeft gedragen, voortgebracht, vergelijk: baren, d. i. dragen, voortbrengen. — **719.** virus, het zilte schuim. — **720.** undis, met zijne golven; waarschijnlijk is dit woord ontstaan uit het voorgaande undis en moet er iets anders gelezen worden, bijv. imas, uiterste. — **722.** vasta Charybdis: de Scylla en de Charybdis, waar in het 12de boek der Odyssee van verhaald wordt, werden door latere schrijvers geplaatst in het Fretum Siculum. Vergel. Iustinus 4de boek, caput 1, waar men ook de Aetnaea murmura verklaard vindt, dat is 't onderaardsche gerommel in den berg Aetna. Lucretius verklaart de uitbarsting van den Aetna, doordat binnen in de holten en spelonken

murmura flammarum rursum se colligere iras,
faucibus eruptos iterum vis ut vomat ignis
ad caelumque ferat flammai fulgura rursum.
quae cum magna modis multis miranda videtur
gentibus humanis regio visendaque fertur,
rebus opima bonis, multa munita virum vi,
nil tamen hoc habuisse viro praeclarius in se
nec sanctum magis et mirum carumque videtur.
carmina quin etiam divini pectoris eius
vociferantur et exponunt praeclara reperta,
ut vix humana videatur stirpe creatus.

DES DICHTERS MOTIEF.

In de volgende verzen spreekt de dichter met eene natuurlijke onbevangenheid en naïviteit, aan oudere Grieksche en Romeinsche dichters eigen, zich uit over het doel van zijn werk en vooral over de reden waarom hij den dichterlijken vorm voor een schijnbaar zoo weinig dichterlijk onderwerp koos: aan den eenen kant drijft hem zijn gemoed, aan den anderen een meer alledaagsch motief, om namelijk 'tgeen hij zeggen

---

van den berg de zich daar bevindende lucht, in sterke beweging gebracht zijnde, door de wrijving begint te gloeien en zich met geweld een uitweg baant, te gelijker tijd de opgehoopte brandbare stoffen medevoerende; zoo kan hij hier zeggen, dat het gedruisch of gerommel (murmura) dreigt opnieuw toornige vlammen te zullen verzamelen (colligere praes. in plaats van 't fut.) — **724.** faucibus, vergelijk VI, 701 en 2: in summo sunt vertice enim crateres, ut ipsi (de bewoners van Sicilië) nominitant, nos quod fauces perhibemus et ora. — vis, scil. der murmura of liever van den wind, die deze veroorzaakt. — **725, 724, 723.** rursum, iterum, rursum: eigenaardig geeft de dichter door deze herhaling den onzekeren en dreigenden toestand, bij schijnbare rust, te kennen. Men lette in dit en 't volgende vers op de alliteratie, die de oudere dichters meer dan de nieuwere, maar Lucr. in 't bijzonder, gaarne gebruiken. — **726.** quae, namelijk insula vs. 717. — magna modis multis is als appositie bij quae te beschouwen. — videtur, Lucr. heeft meermalen na cum concessivum den indic. in plaats van den coni. — **728.** multa munita virum vi = munita incolarum multitudine. — **732.** vociferantur, verkondigen luide, namelijk de praeclara reperta. — **729—733.** Empedocles gold bij tijdgenoot en nakomeling als een profeet en wonderdoener en dacht van zich zelven niet minder dan anderen; hij leert middelen tegen ouderdom en ziekte, kan regen en droogte doen komen, ja zelfs dooden in 't leven terugroepen (*ἄξεις δ' ἐξ Ἀΐδαο καταφθιμένου μένος ἀνδρός*, vs. 470 Müll.). Zelf zegt hij, dat hij als een god onder de menschen verkeert: *ἐγὼ δ' ὔμμιν* (den bewoners van Acragas) *θεὸς ἄμβροτος οὐκέτι θνητὸς πωλεῦμαι μετὰ πᾶσι τετιμένος, ὥσπερ ἔοικε!* (vs. 400 en 401).

wil zoo veel mogelijk in een aangenamen vorm te gieten en daardoor te lokken wie zich anders zouden afwenden.

I. Vs. 921—950.

Nunc age, quod super est cognosce et clarius audi.
nec me animi fallit quam sint obscura: sed acri
percussit thyrso laudis spes magna meum cor
et simul incussit suavem mi in pectus amorem
925 musarum, quo nunc instinctus mente vigenti
avia Pieridum peragro loca nullius ante
trita solo. iuvat integros accedere fontis
atque haurire, iuvatque novos decerpere flores
insignemque meo capiti petere inde coronam,
930 unde prius nulli velarint tempora musae;
primum quod magnis doceo de rebus et artis
religionum animum nodis exsolvere pergo,
deinde quod obscura de re tam lucida pango
carmina, musaeo contingens cuncta lepore.
935 id quoque enim non ab nulla ratione videtur:

---

921. Quod super est, eene uitdrukking, die bij Lucr. dikwijls voorkomt; hier beteekent zij quod reliquum est, restat, op andere plaatsen eenvoudig praeterea, porro, etiam. — **922.** animi, deze genitivus (eigenlijk een locativus: in mijn gemoed, Lat. Gr. § 438 A. 2.) komt bij Lucr. eenige malen in dezelfde uitdrukking voor; dikwijls ontmoet men hem bij de Comici bij allerlei werkw., maar 't meest (bij lateren, na Lucr., uitsluitend) bij die ww., die twijfel, onzekerheid, zorg te kennen geven: tum Antipho me excruciat animi, Ter. Phorm. vs. 187, zoo pendere animi (en animo); ook bij adi. en partic.: felix animi, falsus animi enz. — quam sint obscura, uit het collectieve quod super est zweefde den dichter een plur. voor den geest. — **923.** acri ... thyrso, de thyrsus was een stok of staf, met klimop- en wijngaardranken omwonden en door Bacchus en de Bacchanten bij hunne wilde dansen gedragen; hier overdrachtelijk voor iets dat opgewonden maakt, tot geestdrift wekt, een scherpe prikkel. — **926** vlg.: avia Pieridum loca, nullius ante trita solo, integros fontes, novos flores, nulli, wijzen er alle op, dat de dichter een gebied (de philosophische poëzie) betreedt, dat in Rome nieuw was. Wel was reeds vóór hem door Rom. wijsgeeren de leer van Epicurus behandeld, gedeeltelijk althans, zooals door Amafinius en Rabirius, maar van hen zegt Cicero, dat zij „nulla arte adhibita de rebus ante oculos positis vulgari sermone disputasse", en Lucr. wil juist als dichter zich lauweren plukken van een veld, tot nog toe door dichters niet betreden, een veld, wel afgelegen, maar toch door de muzen bezocht (avia Pieridum loca). — **932.** artis religionum nodis, de knellende banden van het bijgeloof — pergere, te vertalen als een adv. bestendig, voortdurend. — **935.** non ab nulla ratione, niet zonder reden, d. i. om goede redenen, want dezen musaeus lepor gebruik ik, zooals de artsen hun dulcis flavusque

sed veluti pueris absinthia taetra medentes
cum dare conantur, prius oras, pocula circum,
contingunt mellis dulci flavoque liquore,
ut puerorum aetas inprovida ludificetur
labrorum tenus, interea perpotet amarum
absinthi laticem, deceptaque non capiatur,
sed potius tali pacto recreata valescat,
sic ego nunc, quoniam haec ratio plerumque videtur
tristior esse quibus non est tractata, retroque
volgus abhorret ab hac, volui tibi suaviloquenti
carmine Pierio rationem exponere nostram
et quasi musaeo dulci contingere melle;
si tibi forte animum tali ratione tenere
versibus in nostris possem, dum perspicis omnem
naturam rerum, qua constet compta figura.

DE RUST DER WIJZEN.

Zoet is het met een geest, door de leer der wijzen gesterkt en tot rust gebracht, als het ware van eenen hoogen burcht af de dwalingen en de vrees der menschen gade te slaan, die, ofschoon het zoo gemakkelijk is om gelukkig te leven, door lusten en begeerlijkheden en zorg en vrees gepijnigd, het ware geluk, de rust en kalmte der ziel, niet zoeken daar, waar het alleen te vinden is. Lucretius namelijk meent, dat alleen de ware kennis der natuur den mensch van vrees en zorgen kan verlossen.

II. Vs. 1—61.

Suave, mari magno turbantibus aequora ventis,
e terra magnum alterius spectare laborem;

---

liquor mellis bij zieke kinderen. — **936.** absinthia: absinthium (*ἀψίνθιον*) of alsem is eene plant, die ook in ons land voorkomt en wier bladen en bloesems zeer bitter smaken; zij worden als geneesmiddelen gebruikt (o.a. tegen wormen). Van deze plant heeft ook de Fransche likeur absinthe (extrait d'absinthe) haren naam. — **941.** deceptaque non capiatur, een woordspeling, dat als zoodanig moeilijk te vertalen is, maar beteekent: en wel misleid, maar niet gevangen worde, d. i. door dat bedrog niet benadeeld worde. — **943.** haec ratio, deze leer, dit systeem, namelijk van Epicurus. — **944.** retroque — abhorret, eigenlijk pleonastisch. — **945.** suaviloquenti carmine Pierio, in een zoetvloeiend muzenlied; Pierio is slechts een epitheton ornans, evenzoo dulci in vs. 947: met den zoeten honig der muzen. — **949.** dum perspicis; zoo wordt na dum, totdat, de indic. dikwijls bij dichters gevonden, somtijds zelfs bij Cicero. — **950.** compta van cōmo, samengetrokken uit co-emo, samenvatten, ordenen, schikken.

1—4. De gedachte, door Lucr. in deze verzen uitgedrukt en vóór hem

REESE LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

non quia vexari quemquamst iucunda voluptas,
sed quibus ipse malis careas quia cernere suave est:
suave etiam belli certamina magna tueri
per campos instructa, tua sine parte pericli;
sed nil dulcius est, bene quam munita tenere
edita doctrina sapientum templa serena,
despicere unde queas alios passimque videre
errare atque viam palantis quaerere vitae,
certare ingenio, contendere nobilitate,
noctes atque dies niti praestante labore,
ad summas emergere opes rerumque potiri.
o miseras hominum mentes, o pectora caeca!
qualibus in tenebris vitae quantisque periclis
degitur hoc aevi quodcumquest! nonne videre
nil aliud sibi naturam latrare, nisi utqui
corpore seiunctus dolor absit, mensque fruatur

---

reeds door Grieksche dichters, geeft Huygens aldus weder (Batava Tempe, 't Voorhout van 's-Gravenhage, Korenbl., deel III, pag. 50, Schied., Roel.): O! daer gaen ick.... Lachen in eens anders schrijen, Baden in eens anders traen; Niet dat ick my soeck te blijden In mijn even-broêrs verdriet; Maer noch vindt hij vreughd in 't lijden, Die het sonder lijden siet. — Geen hardvochtig egoïsme ligt aan dit gevoel ten grondslag, maar de tegenstelling maakt slechts opmerkzaam op hetgeen anders voorbijgezien wordt en verscherpt zoo den indruk: dus geeft niet het zien van anderer lijden genot, maar 't opmerken van eigen voorrecht. — **7, 8.** Verbind: edita templa serena, munita doctrina sapientum. templa wordt door Lucr. zeer dikwijls in zijne oorspr. beteekenis van ruimte, plaats (de door den augur met zijn lituus afgeperkte ruimte, waarin hij waarnemingen hield, vgl. *τέμνειν, τέμενος*) gebezigd, bijv. caeli lucida templa, of alleen caeli templa, vgl. *τέμενος αἰθέρος*, Aesch. Pers. 365; hier zal men het in verband met bene munita kunnen nemen voor arx; zoo zegt Livius 1, 18, 6 enz. van Numa Pompilius: inde ab augure .. deductus in arcem .. rex .. prospectu in urbem agrumque capto .. de templo descendit; ook bij Lucr. zijn de templa de plaatsen, van waar men neerzien kan op enz. — **15.** tenebris vitae i. e. tenebrae offusae vitae, zoodat men niet weet hoe men eigenlijk moet leven, zooals blijkt uit de volgende verzen. — **16.** nonne videre seqq., de inf. zooals ook bij ons gebruikelijk is: niet te zien, met verontwaardiging en toorn gezegd voor: zien ze dan niet? of: welk eene dwaasheid niet te zien, dat enz. — **17.** latrare: evenzoo gebruikte latrare Ennius, dien Lucretius in zijn taal dikwijls heeft nagevolgd: Festus: latrare Ennius pro poscere posuit. — utqui, evenzoo gevormd als atqui, in welke woorden qui eene bevestigende kracht heeft, zooals 't Gr. *τοί* in *ἀλλά τοι*, dus utqui een versterkt ut, vergel. Plaut. Asinar. 505: an ita tu's animata utqui expers matris imperiis sies? — **18.** vgl. Cic. de Finn. I, 59: „Accedunt aegritudines, molestiae, maerores, qui exedunt animos conficiuntque curis, hominum non intellegentium, nihil dolendum esse animo, quod sit a dolore corporis praesenti futurove seiunctum." Bevreemdend is absit naast seiunctus. —

iucundo sensu, cura semota metuque?
ergo corpoream ad naturam pauca videmus
esse opus omnino, quae demant cumque dolorem.
delicias quoque uti multas substernere possint
gratius interdum, neque natura ipsa requirit,
si non aurea sunt iuvenum simulacra per aedes
lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
lumina nocturnis epulis ut suppeditentur,
nec domus argento fulget auroque renidet,
nec cithara reboant laqueata aurataque tecta,
cum tamen inter se prostrati in gramine molli
propter aquae rivum sub ramis arboris altae
non magnis opibus iucunde corpora curant,
praesertim cum tempestas adridet et anni
tempora conspergunt viridantis floribus herbas.
nec calidae citius decedunt corpore febres,
textilibus si in picturis ostroque rubenti
iacteris, quam si in plebeia veste cubandum est.
quapropter quoniam nil nostro in corpore gazae
proficiunt neque nobilitas nec gloria regni,
quod super est, animo quoque nil prodesse putandum:
si non forte tuas legiones per loca campi
fervere cum videas, belli simulacra cientis,
subsidiis magnis et ecum vi constabilitas,

---

21. demant; let op den coniunctivus, niettegenstaande quaecumque. — **22.** possint: subject is aurea simulacra, domus argento fulgens enzv. „Al kunnen ze ook somtijds vrij aangenaam vele genoegens op ons pad strooien, toch heeft de natuur ze niet noodig, indien er geen gouden beelden van jongelingen in onze huizen zijn, die enzv.... wanneer men maar (cum tamen vs. 29) neergevleid in 't zachte gras... zonder groote kosten enzv. — **23.** ipsa, namelijk wat volgt aurea simulacra enz. — **27.** fulget, de laatste syllabe lang, eene vrijheid, die Lucr. zich slechts tweemaal, Vergil. meermalen heeft veroorloofd. — **28.** laqueata .. templa, de ruimten of vertrekken met plafonds voorzien, geplafonneerd. Zie de aanm. bij vs. 7 en 8. Dat deze plafonds met goud overtrokken waren was bij de rijke Romeinen zeer gewoon, en dat verder dit aurata volstrekt niet overtollig is, ofschoon auroque renidet voorafgaat, is duidelijk, wanneer men bedenkt, dat het geheel iets anders is of men zegt dat het huis schittert van goud, gouden voorwerpen als sieraad, of dat het plafond met goud overtrokken is. — **29.** tamen tegenover si non van 24. — **31.** curant, men verzorgt. — **35.** textilibus .. picturis *geweven en sierlijk gestikte spreien of dekens.* — **36.** iacteris, *men zich onrustig heen en weer wentelt*, vgl. vs. **44**, cum videas. — **37.** gazae: gaza *γάζα* schat komt op deze plaats het eerst voor in 't Latijn. — **40.** si non forte .. cum videas .. tum .. effugiunt = nisi forte, of het moest zijn .. cett. — **41.** fervĕre: zoo dikwijls de oudere dichters en ook Verg. — belli simulacra

ornatas armis pariter pariterque animatas,
fervere cum videas classem lateque vagari,
his tibi tum rebus timefactae religiones
effugiunt animo pavidae, mortisque timores
tum vacuum pectus lincunt curaque solutum.
quod si ridicula haec ludibriaque esse videmus,
re veraque metus hominum curaeque sequaces
nec metuunt sonitus armorum nec fera tela,
audacterque inter reges rerumque potentis
versantur, neque fulgorem reverentur ab auro
nec clarum vestis splendorem purpureai,
quid dubitas quin omni' sit haec rationi' potestas?
omnis cum in tenebris praesertim vita laboret.
nam veluti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
interdum, nilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.
hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.

---

cientis, *een spiegelgevecht leverende*. — **42.** ecum = equorum. — **0.** Het vers door 0 aangeduid wordt in de handschriften niet gevonden, doch door den grammaticus Nonius aangehaald uit Lucr. lib. II. Zoo volgt op cum, cum (41 en 0) tum, tum (44 en 46). — **46.** lincunt: zooals quom ongeveer van de dagen van Cicero af cum geschreven werd, zoo ook linquont (Lat. Gr. § 186 A. 1) lincunt, vgl. boven vs. 42 ecum = equorum. — **51.** fulgorem .. ab auro, de glans, die afstraalt van 't goud, dat de koningen en machtigen dragen. — **53.** Omni' .. rationi': zelfs nog ten tijde van Cicero, ofschoon die uitspraak door hem reeds subrustica genoemd wordt, werd van de uitgangen us en is dikwijls de s weggelaten vóór medeklinkers. Lucretius maakt van dit middel ter verkorting van den duur der eindsyllaben een vrij veelvuldig gebruik, latere dichters zelden of nooit. — omnis = omnino. — **60.** Ofschoon door neque verbonden zijn de lucida tela diei = radii solis. Toch zal de dichter wel geene ijdele tautologie bedoeld hebben. In 't voorgaande vers noemde hij terrorem animi tenebrasque, waarbij op te merken valt, dat de eerste een gevolg is van de tweede. Daar tegenover schijnen hier chiastisch te staan: de radii solis tegenover de tenebrae en de lucida tela diei tegenover den terror (of liever dat wat den terror veroorzaakt), om hem als een vijand te verdrijven. — **61.** naturae species ratioque, species het heldere en duidelijke beeld der natuur, door aandachtige aanschouwing verkregen, vgl. I, 950, de ratio, de wetenschap, de kennis van den onderlingen samenhang der verschijnselen.

't Getal der atomen of primordia rerum is oneindig groot; zij kunnen echter niet alle denzelfden vorm hebben, want alles wat de natuur voortbrengt, van 't hoogste tot het laagste toe, heeft zijn eigen vorm, waardoor het kenbaar is en juist daardoor onderscheiden zich de voortbrengselen der natuur van die der kunst; zoo kan men dus reeds a priori besluiten, dat ook de atomen niet alle denzelfden vorm zullen hebben.

II. Vs. 333—380.

Nunc age, iam deinceps cunctarum exordia rerum
percipe, multigenis quam sint variata figuris;
non quo multa parum simili sint praedita forma,
sed quia non volgo paria omnibus omnia constant.
nec mirum: nam cum sit eorum copia tanta,
ut neque finis, uti docui, neque summa sit ulla,
debent, nimirum, non omnibus omnia prorsum
esse pari filo similique adfecta figura.
praeterea genus humanum mutaeque natantes
squamigerum pecudes et laeta armenta feraeque,
et variae volucres, laetantia quae loca aquarum
concelebrant circum ripas fontisque lacusque,
et quae pervolgant nemora avia pervolitantes,
qualia sunt et quam longe distantia formis!
quorum unum quidvis generatim sumere perge:
invenies tamen inter se differre figuris.
nec ratione alia proles cognoscere matrem

---

333. Cunct. exord. rer. = primordia rerum. — **335.** multigenis schijnt een *ἅπαξ εἰρημένον*, waarvoor Plautus heeft multigeneris, Plin. multigenerus. — **336.** non quo, non quod, non quia enz., gevolgd door sed quia, sed quod enz., hebben regelm. in den eersten zin den conj, in den tweeden den indic.; de handschriften hebben voor constant, constat. — multa parum = pauca. Lucr. leert, in overeenstemming met Epic., dat het aantal vormen der atomen niet oneindig is, zoodat er van iederen vorm zeer vele moeten voorkomen, ofschoon niet alle denzelfden vorm hebben. — **337.** constant = sunt. — **340.** ni mirum, reeds omdat het getal der atomen zoo oneindig groot is, zal men het zeer natuurlijk vinden, dat ze niet alle precies gelijk van vorm zijn; men verwacht zelfs, dat ze 't niet kunnen zijn. Dit vermoeden wordt versterkt door wat de natuur ons toont in den vorm van al hare voortbrengselen. — **341.** filum, vorm, vgl. 't fr. profil. — **343.** squamigerum pecudes; Lucr. neemt in deze uitdrukking 't adiect. als subst., vgl. 369 balantum pecudes. Pecus, 'tzelfde woord als ons vee, Duitsch Vieh, beteekent evenals dit niet alleen het vee in engeren zin, maar alle gedierte, gewold vee, gevederd vee enz. — **344.** laetantia .. loca, die hen vroolijk maken, omdat ze daar zich

nec mater posset prolem; quod posse videmus
nec minus atque homines inter se nota cluere.
nam saepe ante deum vitulus delubra decora
turicremas propter mactatus concidit aras,
sanguinis expirans calidum de pectore flumen:
at mater viridis saltus orbata peragrans
noscit humi pedibus vestigia pressa bisulcis,
omnia convisens oculis loca, si queat usquam
conspicere amissum fetum, completque querellis
frondiferum nemus adsistens, et crebra revisit
ad stabulum, desiderio perfixa iuvenci,
nec tenerae salices atque herbae rore vigentes
fluminaque illa queunt summis labentia ripis
oblectare animum subitamque avertere curam,
nec vitulorum aliae species per pabula laeta
derivare queunt animum curaque levare:
usque adeo quiddam proprium notumque requirit.
praeterea teneri tremulis cum vocibus haedi
cornigeras norunt matres, agnique petulci
balantum pecudes: ita, quod natura reposcit,
ad sua quisque fere decurrunt ubera lactis.
postremo quodvis frumentum non tame et omne
quique suo genere inter se simile esse videbis,
quin intercurrat quaedam distantia formis.
concharumque genus parili ratione videmus

---

kunnen baden en ruimschoots hun voedsel vinden. — **350.** cluere = esse, infinit. afhankelijk van videmus. — **359.** adsistens *en blijft staan en vervult*... revisit ad: revisere en visere met ad geconstrueerd zijn bij oudere schrijvers, zooals Plautus en Terentius, niet ongewoon. — **362.** fluminaque illa, die bekende stroom, waarlangs de wilgen groeien enz. en waar het kalf dikwijls ging drinken. — **363.** subitam, ofschoon het participium subitus act. = qui subiit elders niet voorkomt, schijnt het hier door Lucr. gebruikt te zijn naar analogie van praeteritus, interitus, obitus, enz. — **368.** agnique petulci, petulci, *stootend* (hier dartel) worden de lammeren genoemd om hunne dartelheid, waardoor ze op alles afgaan (peto), overal tegen stooten. — **369.** balantum pecudes, vgl. 341, object van norunt. — **371.** postremo, niet alleen de dieren, die een zeer ontwikkelden vorm hebben, maar zelfs graankorrels en schelpen op het strand der zee zijn niet volmaakt onderling gelijk. Non tame et, de handschr. non tamen; tam echter kan bij similis met volgend quin niet gemist worden; tame is een oude vorm voor tam; zoo heeft Lucr. I, 640 quamde een verouderden vorm voor quam en andere. — **372.** Quique is ablat. voor quoque van quisque, door attractie aan suo genere, dus voor suo quoque genere, *ieder in zijn soort*; qui kan als ablat. sing. in alle geslachten gebruikt worden; de handschr. hebben quidque voor quodque; dat laatste zou misschien goed kunnen zijn, daar het vóór suo staat en dus niet zoo gemakkelijk

pingere telluris gremium, qua mollibus undis
litoris incurvi bibulam lavit aequor harenam.
quare etiam atque etiam simili ratione necessest,
natura quoniam constant neque facta manu sunt
unius ad certam formam primordia rerum,
dissimili inter se quaedam volitare figura.

DE AARDE ALS MAGNA MATER.

Geen ding bestaat uit slechts één soort van atomen. Hoe meer soorten een ding samenstellen, des te meer en des te afwisselender zullen de vermogens en de voortbrengselen van dit ding zijn. Zoo bevat de aarde velerlei soorten van atomen en vandaar zijn hare voortbrengselen zoo vele en zoo velerlei, want deze atomen gaan op verschillende wijzen menigvuldige verbindingen aan. Deze vruchtbaarheid der aarde heeft echter gemaakt, dat men haar als eene godheid, als de groote moeder der goden en menschen en dieren heeft beschouwd en als zoodanig heeft vereerd. Dat was eene groote dwaling. Wil men overdrachtelijk de aarde de moeder der goden noemen, om woorden zal de dichter niet strijden, wanneer men slechts zorgt, dat men zijn gemoed niet met schandelijk bijgeloof bezoedelt.

II. Vs. 600—660.

Hanc veteres Graium docti cecinere poëtae
. . . . . .
sedibus in curru biiugos agitare leones,

---

zich laat attraheeren. — **376.** lavit, besproeit, bevochtigt. — **380.** volitare, volgens Lucr. en Epic. zijn de atomen in voortdurende beweging; oorspronkelijk vallen ze als regendroppelen in de onmetelijke ruimte.

600. Hanc, namelijk de aarde als magna deum mater. Graium = Graecorum. De dienst van de magna mater, zooals die in de volgende vss. wordt geschilderd, was eigenlijk van aziatischen oorsprong. Op Creta smolt de vereering van Rhea, de dochter van Uranus, vrouw van Kronos, moeder van Zeus, Poseidon, Demeter enz., met die der aziatische godin Cybele, bij Phrygisch-Lydische stammen in hooge vereering en verwant met de Kanaänitische Astarte of Aschera, de godin der vereeniging en der vruchtbaarheid, de vrouwelijke Baäl, te zamen, en aziatische voorstellingen en gebruiken werden op deze wijze met de oorspronkelijk zeer eenvoudige vereering van Rhea verbonden en verbreidden zich in Griekenland en later in Rome. — Na vs. 600 zijn waarschijnlijk twee verzen uitgevallen, die, in overeenstemming met vs. 602 en 3, nader het zitten van de godin op een wagen en haar rijden over de bergen of door het luchtruim hebben aangeduid. De verklaringen, die de dichter bij zijne beschrijving van den dienst van de magna mater voegt, passen geheel in zijn systeem: zij dienen om aan te wijzen dat, evenals het begrip der

aëris in spatio magnam pendere docentes
tellurem, neque posse in terra sistere terram
adiunxere feras, quia quamvis effera proles
officiis debet molliri victa parentum.
muralique caput summum cinxere corona,
eximiis munita locis quia sustinet urbes;
quo nunc insigni per magnas praedita terras
horrifice fertur divinae matris imago.
hanc variae gentes antiquo more sacrorum
Idaeam vocitant matrem, Phrygiasque catervas
dant comites, quia primum ex illis finibus edunt
per terrarum orbem fruges coepisse creari.
gallos attribuunt, quia, numen qui violarint
matris et ingrati genitoribus inventi sint,
significare volunt indignos esse putandos,
vivam progeniem qui in oras luminis edant.
tympana tenta tonant palmis et cymbala circum
concava, raucisonoque minantur cornua cantu,
et Phrygio stimulat numero cava tibia mentis,
telaque praeportant, violenti signa furoris,
ingratos animos atque impia pectore volgi

---

aarde als godin slechts zinnebeeldig is, zoo ook hare attributen slechts allegorische voorstellingen zijn. — **602.** pendere vgl. Job 26 : 7 Hij (God) hangt de aarde aan een niet. — **604** en **5.** Ook de Assyrische godin Istar = Astarte wordt afgebeeld staande (op Phoenicische munten ook als zittende) op een leeuw, om aan te duiden, dat zij de wilde machten der natuur kan temmen. — **606** en **7.** murali corona, de soldaat. die het eerst den muur eener vijandige vesting had beklommen, ontving een kroon, waarvan de bovenrand kanteelen droeg als een vestingmuur. Op Phoenic. munten draagt ook Astarte een muurkroon, als beschermgodin der steden. — eximiis .. locis: denk aan de arx en de acropolis in de Gr. en Rom. steden en het Pergamum in Troje. — **609.** horrifice, op vrees en schrik inboezemende wijze; dit is het juist wat Lucr. het meest haat in den dienst der goden: hij wil, dat men placido cum pectore en animi tranquilla pace aan hen denken zal. — **611.** Idaeam matrem, naar den berg Ida, om hetgeen volgt, Phrygiasque cat., de Ida in Phrygië, niet die op Creta, ofschoon beide in den mythus der magna mater voorkomen. Mater Idaea was de officiëele naam der godin in Rome. — **612.** edunt, men verhaalt. — **613.** coepisse creari, bij een pass. infinit. is bij andere schrijvers het pass. van coepi gebruikelijk, behalve eenige infinit. pass. met neutrale beteekenis, zoo als fieri, creari = nasci, moveri, zich bewegen enz. — **614.** Gallos, Gallus, Gr. *Γάλλος*, te vergelijken met ons hamel, verminkt, mutilus, werden de ontmande priesters van Cybele genoemd. — **615.** matris, nl. Cybeles. — et = id est. — **618.** vgl. Het eigenaardige van den Phrygius numerus was het woeste, wilde, geestdriftwekkende (*τῆς Φρυγίου* [*ἁρμονίας*] *τὸ ἔνθεον*, Lucian. Harmon. I), 't geen Lucr. hier schoon in de afwisseling der klinkers en de alliteratie der scherpe mede-

conterrere metu quae possint numini' divae.
ergo cum primum magnas invecta per urbis
munificat tacita mortalis muta salute,
aere atque argento sternunt iter omne viarum,
largifica stipe ditantes, ninguntque rosarum
floribus umbrantes matrem comitumque catervas.
hic armata manus, Curetas nomine Grai
quos memorant Phrygios, inter se forte quod armis
ludunt in numerumque exultant sanguine laeti,
terrificas capitum quatientes momine cristas,
Dictaeos referunt Curetas, qui Iovis illum
vagitum in Creta quondam occultasse feruntur,
cum pueri circum puerum pernice chorea
armatei in numerum pulsarent aeribus aera,
ne Saturnus eum malis mandaret adeptus
aeternumque daret matri sub pectore volnus.
propterea magnam matrem armati comitantur,
aut quia significant divam praedicere ut armis
ac virtute velint patriam defendere terram,

---

klinkers (de c in cymbalum en raucisonus en ook de eerste in circum werden als k uitgesproken) doet uitkomen. — **623.** numini', vgl. II, 53. — **625.** munificat is een *ἅπαξ λεγόμ.*, evenzoo 627 largifica; 't geheele vers, maar vooral tacita en muta staan in de scherpste tegenstelling met 618 vlg. zoowel als met 626 vlg. Te midden van al dat rumoer een stom godenbeeld, dat den stervelingen slechts een zwijgenden, stillen groet schenkt, terwijl deze aan de bedelende priesters der godin gewillig hun zilver offeren en haar de schoonste hulde brengen. — **629.** Curetas..Phrygios; hier is de dichter onnauwkeurig: de armata manus, die in Phrygië bij de vereering der godin haar omgaf, werden Corybantes genoemd, op Creta Curetae, of naar den berg Dicte, in 't oosten van het eiland, waar volgens de mythe Zeus geboren zou zijn, Dictaei Curetae 633; doch bij meer schrijvers worden Corybantes, Curetae en zelfs Cabiri voor dezelfden gehouden. — **632.** momine, ongeveer gelijk nutu, van nuo, zooals momen, motus van moveo. — **633.** illum vagitum, volgens de bekende mythe, waarnaar Rhea haren zoon Zeus, dien zij in een grot van den berg Ida had ter wereld gebracht, aan de Curetae (*Κουρῆτες* = pueri) ter bewaring en verzorging zou hebben overgegeven, opdat zijn vader Kronos of Saturnus hem niet zou verslinden. Om het geschrei van het kind onhoorbaar te maken zouden de Curetae een vreeselijk alarm veroorzaakt hebben door met hunne lansen tegen de schilden te slaan. — **635.** pernice, de adi. op x en ns vormen den ablat. op e, wanneer ze als nom. propria gebruikt worden of als subst. appellat., somtijds ook als epitheta van personen, zeer zelden bij zaaknamen, zooals hier. — **636.** armat et in numerum pernice chorea is samengesteld uit een stuk van vs. 637 en een stuk van 635. — **637.** armatei, deze vorm van den nominat. plur. der o-stammen komt in inscripties uit de 2 laatste eeuwen der republiek herhaalde malen voor, meer dan die op i. Lat. Gr. § 98. Aanm. 2. — **641—43.** Hoe Lucr.

praesidioque parent decorique parentibus esse.
quae bene et eximie quamvis disposta ferantur,
longe sunt tamen a vera ratione repulsa.
omnis enim per se divom natura necessest
inmortali aevo summa cum pace fruatur
semota ab nostris rebus seiunctaque longe:
nam privata dolore omni, privata periclis,
ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri,
nec bene promeritis capitur neque tangitur ira.
terra quidem vero caret omni tempore sensu,
et quia multarum potitur primordia rerum,
multa modis multis effert in lumina solis.
hinc siquis mare Neptunum Cereremque vocare
constituit fruges et Bacchi nomine abuti
mavolt quam laticis proprium proferre vocamen,
concedamus ut hic terrarum dictitet orbem
esse deum matrem, dum vera re tamen ipse
religione animum turpi contingere parcat.

DE AFGELEEFDE AARDE.

Alles heeft zijn tijd van opkomst, bloei en verval. Zoo ook de wereld, die reeds haar einde nadert. Onze aarde is reeds oud geworden en begint aan verval van krachten te lijden, zoodat zij langzaam maar zeker ten ondergang neigt.

II. Vs. 1144—1174.

Sic igitur magni quoque circum moenia mundi
expugnata dabunt labem putrisque ruinas:

---

bij deze wonderlijke verklaring gekomen is, is moeilijk te begrijpen. — **646—651.** Locus classicus voor de meening der Epicuristen omtrent de goden, eene meening overigens, die met hunne leer moeilijk te vereenigen is. — **652.** De aarde echter kan onder de werkelijk bestaande goden niet gerekend worden; wil men haar toch overdrachtelijk dien naam geven, zooals men ook aan andere levenlooze dingen godennamen toekent, zoo wete men slechts dat men maar figuurlijk spreekt. — **653.** potĭtur primordia, potiri met den accus. is ook bij andere dichters vóór Cicero niet vreemd. — **655.** hinc = daarom, codd. hic. — Lucr. zelf, V, 821, quare etiam atque etiam maternum nomen adepta terra tenet merito, quoniam genus ipsa creavit humanum atque animal... omne, noemt de aarde mater, maar niet mater deum. — **659.** dum = dummodo.

1144. magni moenia mundi: de wereld bevat de aarde, de zon,

UNIVERSITY

iamque adeo fractast aetas, effetaque tellus
vix animalia parva creat, quae cuncta creavit
saecla deditque ferarum ingentia corpora partu.
haud, ut opinor, enim mortalia saecla superne
aurea de caelo demisit funis in arva,
nec mare nec fluctus plangentis saxa crearunt,
sed genuit tellus eadem quae nunc alit ex se.
praeterea nitidas fruges vinetaque laeta
sponte sua primum mortalibus ipsa creavit,
ipsa dedit dulcis fetus et pabula laeta:
quae nunc vix nostro grandescunt aucta labore,
conterimusque boves et viris agricolarum
conficimus; ferrum vix arvis suppeditat iam.
usque adeo parcunt fetus augentque laborem.
iamque caput quassans grandis suspirat arator
crebrius, incassum magnum cecidisse laborem,
et cum tempora temporibus praesentia confert
praeteritis, laudat fortunas saepe parentis.
tristis item vetulae vitis sator atque vietae
temporis incusat momen, caelumque fatigat,
et crepat, anticum genus ut pietate repletum

---

de maan en de andere hemellichamen en is door een vurigen aether omgeven, die als een muur „avido complexu cetera saepsit" (V, 470). Van deze werelden bestaat er een groot aantal volgens Lucr. — **1145.** expugnata, namelijk door de atomen, die voortdurend door de onmetelijke ruimte zich bewegen en tegen de dingen stooten en ze daardoor langzaam vernielen, ongeveer zoo als voortdurende regenvlagen een rots verweeren en daardoor sloopen. — dabunt labem, vgl. aanm. I, 288. — **1146—1149.** Deze vier verzen behooren aan vs. 1144 vooraftegaan en zijn daarom hier weggelaten. — **1150.** iamque adeo versterkt iam: nu alreeds. — **1152.** dedit .. partu = peperit. — **1154.** aurea funis, funis neemt Lucr. hier vrouwelijk, auribus inserviens, zooals Gellius zegt. Bij Hom. (Iliad. VIII, 19) is sprake van een gouden koord *(σειρὴ χρυσείη)* dat, zooals Iuppiter zegt, de goden maar eens van den hemel uit moeten laten hangen en daaraan trekken om te zien of ze hem naar beneden kunnen halen. 't Is echter niet waarschijnlijk, dat Lucr. daaraan gedacht heeft, want het verband is op beide plaatsen geheel verschillend. Het denkbeeld is voor de volksphantasie zoo vreemd niet. De Aegyptenaren beeldden bijv. de sterren af als lampen aan touwen van den hemel neerhangende (Zie Maspero Hist. Anc. des peuples d'Orient pag. 16 en 17). — **1162.** ferrum vix arvis suppeditati hebben de handschriften; ferrum .. suppeditat het ijzer, nl. de ploeg, is reeds nauwlijks meer voldoende voor de akkers. Terwijl de aarde vroeger sponte sua (vs. 1158) de vruchten voortbracht, is nu zelfs de bewerking met den ploeg nauwlijks voldoende. — **1163.** parcunt: parcere heeft in 't oud Latijn soms den accus.: zoo zuinig zijn ze met hun vruchten; tegenover parcunt staat augent. — **1164.** grandis = grandaevus, die dus betere tijden nog gekend heeft. — **1169.** momen, vgl. bij II, 632. — **1170.** crepat,

perfacile angustis tolerarit finibus aevom,
cum minor esset agri multo modus ante viritim:
nec tenet omnia paulatim tabescere et ire
ad capulum, spatio aetatis defessa vetusto.

LOF VAN EPICURUS.

De kennis van het wezen der ziel is noodig om de vrees voor den dood, die zoovelen ongelukkig maakt en zooveel onheil sticht, te verbannen.

III. Vs. 1—93.

E tenebris tantis tam clarum extollere lumen
qui primus potuisti inlustrans commoda vitae,
te sequor, o Graiae gentis decus, inque tuis nunc
ficta pedum pono pressis vestigia signis,
non ita certandi cupidus quam propter amorem
quod te imitari aveo: quid enim contendat hirundo
cycnis, aut quidnam tremulis facere artubus haedi
consimile in cursu possint et fortis equi vis?
tu, pater, es rerum inventor, tu patria nobis
suppeditas praecepta, tuisque ex, inclute, chartis,
floriferis ut apes in saltibus omnia libant,
omnia nos itidem depascimur aurea dicta,
aurea, perpetua semper dignissima vita.
nam simul ac ratio tua coepit vociferari

---

en heeft er altijd den mond vol van, hoe (ut).. — **1172.** cum minor enz.: bij kleineren omvang bracht de grond evenveel of meer nog op en dus was er niet zooveel slavens en zwoegens noodig. — **1173.** ire ad capulum = ire ad interitum, interire. — Capulus (van capio) is een oud woord voor lijkbaar, doodkist.

3. decus en **5** divina vgl. de aanteekening op III, 1042 en V, 8. Epicurus was afkomstig uit den Attischen demus Gargettus, maar waarschijnlijk op Samos geboren, waar zijn vader heen getrokken was. Hij leefde van 341—270 v. Chr. In 306 stichtte hij eene school in Athene. Van zijne geschriften zijn ons drie brieven bewaard en eenige fragmenten. — **4.** ficta (van figo) oudere vorm voor fixa; zoo bij Varro: tabulae fictae voor fixae. — signis, vgl. Ovid. Metam. 4, 543: Sidoniae comites.. secutae signa pedum. Dus: „en ik zet nu mijne treden vast in het door U gedrukte spoor" (vgl. Psalm 17:3 „Ik zet mijn treden in uw spoor). — **8.** fortis equi vis, vgl. 1, 271. — **9.** rerum, van de zaken, namelijk die ik hier behandel. — **14.** ratio tua, divina mente coorta uwe wijsbegeerte, uit uwen goddelijken geest opgekomen. — vociferari,

naturam rerum, divina mente coorta,
diffugiunt animi terrores, moenia mundi
discedunt, totum video per inane geri res.
apparet divum numen sedesque quietae,
quas neque concutiunt venti nec nubila nimbis
aspergunt neque nix acri concreta pruina
cana cadens violat semperque innubilus aether
integit, et large diffuso lumine rident:
omnia suppeditat porro natura, neque ulla
res animi pacem delibat tempore in ullo.
at contra nusquam apparent Acherusia templa,
nec tellus obstat quin omnia dispiciantur,
sub pedibus quaecumque infra per inane geruntur.
his ibi me rebus quaedam divina voluptas
percipit adque horror, quod sic natura tua vi
tam manifesta patens ex omni parte retecta est.
Et quoniam docui, cunctarum exordia rerum
qualia sint et quam variis distantia formis
sponte sua volitent aeterno percita motu,
quove modo possint res ex his quaeque creari,
hasce secundum res animi natura videtur
atque animae claranda meis iam versibus esse,

---

vgl. I, 732. — **15.** naturam rerum hier: de natuur, den aard, der dingen; dikwijls eenvoudig gelijk *φύσις* de natuur; zie aant. op I, 25. — **16.** moenia mundi, vgl. II, 1144. — **18.** Over de goden van Epicurus, vgl. II, 646—651. Hunne woonplaatsen zijn de intermundia of *μετακόσμια*, de tusschenruimten tusschen de verschillende werelden, vgl. II, 1144: de venti, nimbi, nix enz. zijn daar niet, daar zij tot het luchtomhulsel beneden den aether behooren. Vs. 19—22 zijn eene navolging van Hom. Odyss. 5, 43—45. — **25.** Acherusia templa, vgl. II, 8; de goden bestaan wel, de onderwereld met hare verschrikkingen niet. — **29.** adque, oudere vorm voor atque, zoo ook somtijds adqui voor atqui. — **31.** cunct. exord. rerum = atomen. — **32.** Vgl. II, 333. — **33.** Volgens Lucr. zijn de atomen in eeuwigdurende beweging, 'tzij ze door de onmetelijke ruimte vallen, of wel opgehoopt zijn tot lichamen, die voortdurend toch weer veranderen. Vgl. II, 1145. — **34.** quove voor quoque, et quo, zoo ook bij Vergilius. — **35.** animi .. atque animae: wanneer Lucr. onderscheid maakt tusschen deze twee, is de anima het meer algemeene tegenover den animus als een bijzonder deel: de anima; die volgens hem, evenals de animus, stoffelijk is en uit de fijnste atomen bestaat, is de ziel, die als levensbeginsel het geheele lichaam vervult; de animus is meer beperkt en heeft zijn zetel in de borst; hij heerscht over de anima, als het *ἀρχικόν*, *ἡγεμονικόν*, en is synoniem met de mens. De anima is het *ἄλογον*, het redelooze en onbewuste, de animus het *λογικόν*, het redelijke en zelfbewuste deel van de ziel. Dikwijls echter worden animus en anima niet onderscheiden, maar het een voor het ander gebruikt. De animus in 't algemeen bestaat uit vier deelen: ventus, aer,

et metus ille foras praeceps Acheruntis agendus,
funditus humanam qui vitam turbat ab imo,
omnia suffundens mortis nigrore, neque ullam
esse voluptatem liquidam puramque relinquit.
nam quod saepe homines morbos magis esse timendos
infamemque ferunt vitam quam Tartara leti,
et se scire animi naturam sanguinis esse,
aut etiam venti, si fert ita forte voluntas,
nec prosum quicquam nostrae rationis egere,
hinc licet advertas animum magis omnia laudis
iactari causa quam quod res ipsa probetur.
extorres idem patria longeque fugati
conspectu ex hominum foedati crimine turpi,
omnibus erumnis adfecti denique vivunt,
et quocumque tamen miseri venere parentant
et nigras mactant pecudes et manibu' divis
inferias mittunt, multoque in rebus acerbis
acrius advertunt animos ad religionem.
quo magis in dubiis hominem spectare periclis
convenit adversisque in rebus noscere qui sit.
nam verae voces tum demum pectore ab imo
eliciuntur: deripitur persona, manet res.
denique avarities et honorum caeca cupido,
quae miseros homines cogunt transcendere fines
iuris et interdum socios scelerum atque ministros
noctes atque dies niti praestante labore
ad summas emergere opes, haec vulnera vitae
non minimam partem mortis formidine aluntur.

---

vapor en eene quarta essentia, die geen naam draagt, maar veel fijner is dan de eerste drie. — **42.** Tartara leti: evenals in 't Grieksch *ὁ Τάρταρος* en *τὰ Τάρταρα* zoo ook in 't Latijn: Tartarus en Tartara. Vgl. III, 1012: „lucis egenus Tartarus horriferos eructans faucibus aestus". De genet. schijnt als een genet. possess. te moeten worden opgevat: letum of Letum heeft zijn zetel in den Tartarus. Vgl. Verg. Georg. IV, 481: „quin ipsae stupuere domus atque intima Leti Tartara." — **43.** animi natura est natura sanguinis, zooals Empedocles leerde: *αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα.* Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem, Disp. Tusc. I, 9, 19. — **44.** venti, animus verwant met *ἄνεμος.* — **45.** prosum = prorsum, zoo ook rusus voor rursus, V, 749, introsum voor introrsum, III, 534. — nostrae rationis, onze leer, ons systeem. — **46.** advertas animum = animadvertas. — **51.** tamen, ofschoon ze zoo ongelukkig zijn en meenen zoo goed te weten, dat de ziel slechts stoffelijk is, vreezen ze toch den dood en gebruiken allerlei bijgeloovige middelen om hem te ontkomen. — **59.** avarities: bij Lucr. komen a-stammen dikwijls in den nomin. als e-stammen voor: amicities, durities, notities, spurcities. — **61.** socios,

turpis enim ferme contemptus et acris egestas
semota ab dulci vita stabilique videntur
et quasi iam leti portas cunctarier ante;
unde homines dum se falso terrore coacti
effugisse volunt longe, longeque remosse,
sanguine civili rem conflant divitiasque
conduplicant avidi, caedem caede accumulantes,
crudeles gaudent in tristi funere fratris,
et consanguineum mensas odere timentque.
consimili ratione ab eodem saepe timore
macerat invidia: ante oculos illum esse potentum,
illum aspectari, claro qui incedit honore,
ipsi se in tenebris volvi caenoque queruntur.
intereunt partim statuarum et nominis ergo.
et saepe usque adeo, mortis formidine, vitae
percipit humanos odium lucisque videndae,
ut sibi consciscant maerenti pectore letum,
obliti fontem curarum hunc esse timorem,
hunc vexare pudorem, hunc vincula amicitiai
rumpere, ut in summa pietatem evertere suadet.
nam iam saepe homines patriam carosque parentis
prodiderunt, vitare Acherusia templa petentes.
nam veluti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
interdum, nilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.
hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.

---

als bondgenooten. — **65.** ferme, gewoonlijk. — **66.** semota, neutr. plur. — **67.** cunctarier als praedicaatssubstantivum gebruikt: „een toeven voor de poorten des doods." — **68.** unde, namelijk van de leti portae. — **69.** effugisse .. remosse: bij schrijvers vóór Cicero is een perf. inf. na verba als volo niet ongewoon; bij remosse moet se gedacht worden uit se.. effugisse, waar het gemist kon worden. — **70.** rem conflant = sibi opes comparant. — **73.** consanguineum, genet. plur. — **80.** humanos = homines, en humana = res humanae zijn dichterlijke uitdrukkingen. — **83.** hunc vexare pudorem: dat zij (deze vrees) het schaamtegevoel schokt, m. a. w. dat zij alle schaamte uitdrijft. — **86.** prodiderunt met korte paenultima; zoo stetĕrunt, Verg. Aen. II, 774, tulĕrunt, Ecl. IV, 61. Acherusia templa, zie III, 25. — Wat 87—93 betreft verg. II, 55—61.

De dichter heeft op vele gronden trachten aan te toonen, dat de ziel stoffelijk en dus sterfelijk is en bij den dood op dezelfde wijze als het lichaam ontbonden wordt. De dood is dus, zoo meent hij, het niet zijn, en daarom de vrees voor den dood eene dwaasheid, waarvan men zich moet bevrijden om kalm en rustig en dus gelukkig te kunnen leven. Hij put zich als 't ware uit in argumenten en bewijst ook daardoor hoe ingeworteld dat besef is bij al degenen, die met vreeze des doods, door al hun leven, der dienstbaarheid onderworpen zijn.

III. Vs. 830—1094.

Nil igitur mors est ad nos neque pertinet hilum,
quandoquidem natura animi mortalis habetur.
et velut ante acto nil tempore sensimus aegri,
ad confligendum venientibus undique Poenis,
omnia cum belli trepido concussa tumultu
horrida contremuere sub altis aetheris oris,
in dubioque fuere utrorum ad regna cadendum
omnibus humanis esset terraque marique,
sic, ubi non erimus, cum corporis atque animai
discidium fuerit, quibus e sumus uniter apti,
scilicet, haud nobis quicquam, qui non erimus tum,
accidere omnino poterit sensumque movere,
non si terra mari miscebitur et mare caelo.
et si iam nostro sentit de corpore postquam
distractast animi natura animaeque potestas,

---

831. habetur = intellegitur, zooals I, 758, of = se habet, zooals Sall. de coni. Catil. 6, 3: sicuti pleraque mortalium habentur. — **835.** oris, vgl. I, 22. — **836.** utrorum namelijk der beide om de wereldheerschappij strijdende machten: Romeinen en Carthagers. Vergel. Liv. XXIX, 17, 6 waar de Locrensers in den senaat te Rome zeggen: „in discrimine est nunc humanum omne genus, utrum vos an Carthaginienses principes terrarum videat." De uitdrukking cadere ad, vervallen tot of onder is zeldzaam. — **837.** humanis = hominibus vgl. III, 80. — **839.** quibus e: in proza staat cum gewoonlijk na het pron. relativum (L. G. § 312 A. 3); ook de praep. de wordt door Cicero niet zelden na haren casus geplaatst. Bij dichters komt echter deze plaatsing dikwijls voor ook bij andere voorzetsels; zoo heeft Lucr. niet alleen quibus e hier en vs. 858, maar ook ignibus ex, viam per, Cumas apud enz. — uniter apti, „organisch samengesteld". Uniter komt alleen bij Lucr. maar herhaalde malen voor; aptus is eigenlijk een part. perf. pass. van een werkwoord, dat niet meer bestaat. — **843.** et si iam, en aangenomen dat. — **844.** animi natura =

nil tamen est ad nos, qui comptu coniugioque
corporis atque animae consistimus uniter apti.
nec, si materiem nostram collegerit aetas
post obitum rursumque redegerit ut sita nunc est,
atque iterum nobis fuerint data lumina vitae,
pertineat quicquam tamen ad nos id quoque factum,
interrupta semel cum sit repetentia nostri.
et nunc nil ad nos de nobis attinet, ante
qui fuimus, neque iam de illis nos adficit angor.
nam cum respicias inmensi temporis omne
praeteritum spatium, tum motus materiai
multimodis quam sint, facile hoc adcredere possis,
semina saepe in eodem, ut nunc sunt, ordine posta
haec eadem, quibus e nunc nos sumus, ante fuisse:
nec memori tamen id quimus repraehendere mente:
inter enim iectast vitai pausa, vageque

---

animus, animae potestas = animae vis = anima. — **845.** comptu, vgl. I, 950. — **847.** Van deze *παλιγγενεσία* of wedergeboorte schrijft Varro dat er wijsgeeren waren, die geloofden dat „idem corpus et eadem anima, quae fuerint coniuncta in homine aliquando, eadem rursus redeant in coniunctionem". Zoo ook de Stoici, met dit verschil echter, dat de ziel na de scheiding van het lichaam niet ontbonden werd, maar in haar geheel bleef en later met hetzelfde lichaam weder tot hetzelfde geheel verbonden werd. — **851.** repetentia nostri, ons zelfbewustzijn. — **852.** et nunc, ook nu: zullen later onze ziel en ons lichaam weder vereenigd zijn, dan kunnen we aannemen, dat hetzelfde ook reeds vóór onze geboorte heeft plaats gehad; we herinneren ons echter van dien toestand niets (de nobis... ante qui fuimus), dus zullen we dat ook later niet doen van ons tegenwoordig leven. Tegenover deze beschouwing staat die van Plato, die meent, dat ons weten slechts eene herinnering is uit een vroeger bestaan. — **854.** inmensi temporis: wanneer men de tijdruimte slechts groot genoeg neemt is het, in het afgetrokkene, niet alleen waarschijnlijk, maar zelfs zeker, dat eene zekere bepaalde maar toevallige verbinding van atomen (zooals de wereld, ons lichaam en onze ziel volgens Lucretius zijn), die nu bestaat, na ontbonden te zijn, later terugkeert, gelijk ze vroeger geweest is, even zeker als wanneer ik met drie dobbelsteenen werp er meer dan éénmaal drie zessen voor den dag zullen komen, wanneer ik slechts lang genoeg volhoud. — **855.** motus materiai multimodis: oorspronkelijk hebben de atomen in de oneindige ruimte, waarin ze vallen, eene eenigszins van de loodlijn afwijkende richting; daardoor stooten ze volgens Lucr. tegen elkander, kaatsen in verschillende richtingen terug, komen weer met andere in aanraking, en zoo ontstaan er velerlei bewegingen. Wanneer de atomen tegen elkander botsen kan het somtijds gebeuren, dat ze zich vereenigen, daar sommige van haakjes voorzien zijn, andere spits, weer andere rond, hoekig, ruw enz.; wanneer op deze wijze vele atomen zich vereenigd hebben, ontstaan er zichtbare lichamen. — **857.** posta, vgl. I, 35. — **859.** repraehendere = repetere, weer

deerrarunt passim motus ab sensibus omnes.
debet enim, misere si forte aegreque futurumst,
ipse quoque esse in eo tum tempore, cui male possit
accidere: id quoniam mors eximit, esseque probet
illum cui possint incommoda conciliari,
scire licet nobis nil esse in morte timendum,
nec miserum fieri qui non est posse, neque hilum
differre an nullo fuerit iam tempore natus,
mortalem vitam mors cum immortalis ademit.
Proinde ubi se videas hominem indignarier ipsum,
post mortem fore ut aut putescat corpore posto
aut flammis interfiat malisve ferarum,
scire licet non sincerum sonere, atque subesse
caecum aliquem cordi stimulum, quamvis neget ipse
credere se quemquam sibi sensum in morte futurum:
non, ut opinor, enim dat quod promittit et undat,
nec radicitus e vita se tollit et eicit,
sed facit esse sui quiddam super inscius ipse.
vivus enim sibi cum proponit quisque futurum,
corpus uti volucres lacerent in morte feraeque,
ipse sui miseret: neque enim se dividit illim
nec removet satis a proiecto corpore et illum
se fingit sensuque suo contaminat astans:
hinc indignatur se mortalem esse creatum,
nec videt in vera nullum fore morte alium se,
qui possit vivus sibi se lugere peremptum,
stansque iacentem se lacerari urive dolere.

---

opdiepen, zich herinneren. — **861.** sensibus: de sensus of gewaarwordingen ontstaan slechts bij eene zekere bepaalde verbinding der atomen: zoodra die orde verbroken is, houden de gewaarwordingen op. — **862.** misere .. aegreque, adverbia, zooals men zegt bene est, male est. — **864.** prōbet voor prohibet. — **868.** an nullo L. Gr. § 649. — **870.** se .. indignarier ipsum: deze plaats schijnt de eenige te zijn, waar indignari met den acc. van een persoon voorkomt. — **871.** posto voor posito, wanneer zijn lichaam is bijgezet. — **872.** interfiat, zoo gebruikt Lucr. effio, confio (defio, infio). — **873.** sincerum sonere, 't beeld is ontleend aan 't gebruik om op vazen en potten met den knokkel van den vinger te kloppen, om aan 't geluid te hooren of ze ook gescheurd zijn. sonere komt bij oudere schrijvers ook in 't praes. en den inf. voor als consonantstam, na Lucr. niet meer. — **876.** undat = fluctuat, wijfelt, is onzeker, vgl 1052 atque animi incerto fluitans errore vagaris en Val. Flaccus Argon. 5, 302: Aesoniden .. mens rapit undantem curis ac multa novantem. — **878.** esse .. super = superesse. — inscius ipse, onbewust. — **881.** miseret, persoonlijk gebruikt. — illim = illinc, namelijk de proiecto corpore, eene epexegesis. — **883.** Men verdubbelt zich als 't ware en denkt, dat men zelf bij zijn eigen lijk staat, en schrijft zoo aan dat lijk zijn eigen gewaarwordingen toe. — **885.** nul-

nam si in morte malumst malis morsuque ferarum
tractari, non invenio qui non sit acerbum
ignibus inpositum calidis torrescere flammis,
aut in melle situm suffocari atque rigere
frigore, cum summo gelidi cubat aequore saxi,
urgerive superne obtritum pondere terrae.
„Iam iam non domus accipiet te laeta, neque uxor
optima nec dulces occurrent oscula nati
praeripere et tacita pectus dulcedine tangent.
non poteris factis florentibus esse, tuisque
praesidium. misero misere" aiunt »omnia ademit
una dies infesta tibi tot praemia vitae."
illud in his rebus non addunt, „nec tibi earum
iam desiderium rerum super insidet una."
quod bene si videant animo dictisque sequantur,
dissoluant animi magno se angore metuque.
„tu quidem ut es leto sopitus, sic eris aevi
quod super est cunctis privatu' doloribus aegris:
at nos horrifico cinefactum te prope busto
insatiabiliter deflevimus, aeternumque
nulla dies nobis maerorem e pectore demet."
illud ab hoc igitur quaerendum est, quid sit amari
tanto opere, ad somnum si res redit atque quietem,
cur quisquam aeterno possit tabescere luctu.

---

lum .. alium se: *geen andere ik*, *geen tweede ik*. — **890—893.** Deze vss. beschrijven drieërlei wijze van begrafenis, ten tijde van Lucr. in gebruik: 1°. de meest gewone, waarbij het lijk verbrand en de asch in eene urn bewaard werd; 2°. die, waarbij het lijk door een praeparaat van honig tegen bederf gevrijwaard en dan in een grafkelder of op het deksel van een steenen sarcophaag of op een steenen rustbed (summo aequore gelidi saxi) werd geplaatst. Zoo zegt Xenoph. Hellen. 5, 3, 19 van den Spart. koning Agesipolis: *καὶ ἐν μέλιτι τεθεὶς καὶ κομισθεὶς οἴκαδε ἔτυχε τῆς βασιλικῆς ταφῆς;* 3°. het gewone begraven. — **894** enz. woorden door het volk gesproken, wanneer het een vader, in 't midden van zijn leven aan zijn familie en zijn bloeiende zaak ontrukt, ziet begraven. iam iam non, *nu niet meer*, maar tegelijk met eene uitdrukking van deelneming, vgl. Cic. in Verr. act. II, lib. I. 77: iamiam, Dolabella, neque me tui neque tuorum liberum, quos tu miseros in egestate atque in solitudine reliquisti, miserari potest, en Sall. Iug. 14, 22: iamiam, frater animo meo carissume, quamquam tibi inmaturo — vita erepta est cett. — **901.** super = insuper. — **902.** dictisque sequantur, indien zij dat goed inzagen en hunne woorden daarnaar richtten. — **904—908.** Woorden van een lijkredenaar. — **905.** privatu', vgl. II, 53 — **906.** cinefactum prope, „iam prope cineris colorem et adspectum nanctum"; cinefactum van een verondersteld werkw. cinēre, *aschkleurig*, *aschgrauw zijn; tot asch geworden* zou moeten zijn cinificatum. — bustum, eigenlijk de uitgebrande brandstapel, dan grafheuvel

Hoc etiam faciunt ubi discubuere tenentque
pocula saepe homines et inumbrant ora coronis,
ex animo ut dicant „brevis hic est fructus homullis:
iam fuerit, neque post umquam revocare licebit."
tamquam in morte mali cum primis hoc sit eorum,
quod sitis exurat miseros atque arida torres,
aut aliae cuius desiderium insideat rei.
nec sibi enim quisquam tum se vitamque requirit,
cum pariter mens et corpus sopita quiescunt:
nam licet aeternum per nos sic esse soporem,
nec desiderium nostri nos adficit ullum:
et tamen haud quaquam nostros tunc illa per artus
longe ab sensiferis primordia motibus errant,
cum correptus homo ex somno se colligit ipse.
multo igitur mortem minus ad nos esse putandumst,
si minus esse potest quam quod nil esse videmus:
maior enim turba et disiectus materiai
consequitur leto, nec quisquam expergitus exstat,
frigida quem semel est vitai pausa secuta.
Denique si vocem rerum natura repente
mittat et hoc alicui nostrum sic increpet ipsa,
„quid tibi tanto opere est, mortalis, quod nimis aegris
luctibus indulges? quid mortem congemis ac fles?
nam gratis fuit tibi vita ante acta priorque,
et non omnia pertusum congesta quasi in vas
commoda perfluxere atque ingrata interiere:
cur non ut plenus vitae conviva recedis,
aequo animoque capis securam, stulte, quietem?
sin ea quae fructus cumque es periere profusa,

---

en, zooals hier, graf. — **913.** saepe voor: ut saepe fit. — coronis: bij het drinkgelag na den maaltijd droegen de gasten kransen van welriekende planten. — **915.** iam fuerit, zoo dadelijk zal zij er geweest zijn, niet meer zijn. — **917.** torres, *gloed*, *brand*. — **918.** aliae voor alius; rei, ééne lettergr. — **923.** illa primordia per artus nostros non longe errant a sensif. mot., vgl. 860. In den slaap blijven de atomen in de orde, die er vereischt wordt om sensiferi motus, om gewaarwordingen te hebben, daar de mensch, uit den slaap ontwaakt, terstond weer tot zich zelf komt; na den dood echter wordt het lichaam ontbonden en dus de orde der atomen verbroken. — **928.** disiectus is een *ἅπαξ εἰρημένον*. — **929.** consequitur, ongeveer = accidit, fit. — **933.** tanto opere est = *deert u zoo zeer*. — **935.** fuit met lange u. Fui, fuerim, fueram, fuissem, fuero, fuisse hadden in de oude taal eene lange u, vgl. *πέφῡκα:* zoo dikwijls bij Plautus, ook bij Ennius. Een opschrift geeft den vorm fuveit voor fuit. De opgegeven lezing is die der handschr., gewoonlijk plaatst men, om de u van fuit kort te maken, haec achter dit woord, of schikt de woorden in eene andere volgorde. — **941.** in

vitaque in offensust, cur amplius addere quaeris,
rursum quod pereat male et ingratum occidat omne,
non potius vitae finem facis atque laboris?
nam tibi praeterea quod machiner inveniamque,
quod placeat, nil est: eadem sunt omnia semper.
si tibi non annis corpus iam marcet et artus
confecti languent, eadem tamen omnia restant,
omnia si pergas vivendo vincere saecla,
atque etiam potius, si numquam sis moriturus,"
quid respondemus, nisi iustam intendere litem
naturam et veram verbis exponere causam?
grandior hic vero si iam seniorque queratur
atque obitum lamentetur miser amplius aequo,
non merito inclamet magis et voce increpet acri?
»aufer abhinc lacrimas, balatro, et compesce querellas.
omnia perfunctus vitai praemia marces:
sed quia semper aves quod abest, praesentia temnis,
inperfecta tibi elapsast ingrataque vita,
et nec opinanti mors ad caput adstitit, ante
quam satur ac plenus possis discedere rerum.
nunc aliena tua tamen aetate omnia mitte,
aequo animoque, agedum, magnus concede: necessest."
iure, ut opinor, agat, iure increpet inciletque:
cedit enim rerum novitate extrusa vetustas
semper, et ex aliis aliud reparare necessest.
nec quisquam in barathrum nec Tartara deditur atra:
materies opus est, ut crescant postera saecla;
quae tamen omnia te vita perfuncta sequentur:

---

offensust: de handschr. in offensost wat zeker niet goed is: men kan lezen offensus, een u-stam, dien Lucretius meermalen gebruikt, of ook offensa een vorm, die menigvuldiger is bij andere schrijvers, maar bij Lucr. overigens niet voorkomt: „*tot een last, een ergernis is*". — **950.** respondemus, men verwacht een coniunct. na si mittat van 932. — intendere litem een proces instellen, zich keeren tegen iemand (Cic. de Or. 1, § 42 gebruikt als synoniem impetum facere) schijnt een dichterlijke uitdrukking te zijn. Cic. gebruikt behalve op de bovengenoemde plaats „litem inferre". — **955.** balatro: dit woord komt zelden voor o. a. Hor. Sat. I, 2, 2: het schijnt praatvaar, babbelaar te beteekenen. De handschriften hebben baratre; indien dit stond voor barathre (van *βάραθρος* een misdadiger, die in den afgrond verdient geworpen te worden) zou het hier toch te sterk zijn. — **956.** praemia: fungor, fruor, utor, potior regeeren bij Lucr. somtijds den acc. — **962.** magnus concede, wees groot (moedig, dapper) en schik u. — **963.** inciletque: incilare berispen was ten tijde van Lucretius reeds een verouderd werkwoord. — **967.** materies opus est: persoonlijk gebruikt en met een subst. tot onderwerp komt opus est in klassiek

nec minus ergo ante haec quam tu cecidere, cadentque.
sic alid ex alio numquam desistit oriri,
vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu.
respice item quam nil ad nos ante acta vetustas
temporis aeterni fuerit, quam nascimur ante.
hoc igitur speculum nobis natura futuri
temporis exponit post mortem denique nostram.
numquid ibi horribile apparet, num triste videtur.
quicquam, non omni somno securius extat?
Atque ea, nimirum, quaecumque Acherunte profundo
prodita sunt esse, in vita sunt omnia nobis.
nec miser inpendens magnum timet aĕre saxum
Tantalus, ut famast, cassa formidine torpens:
sed magis in vita divom metus urget inanis
mortalis, casumque timent quem cuique ferat fors.
nec Tityon volucres ineunt Acherunte iacentem,
nec quod sub magno scrutentur pectore quicquam
perpetuam aetatem possunt reperire profecto.
quam libet immani proiectu corporis exstet,
qui non sola novem dispessis iugera membris

---

proza zeer zelden voor. — **969.** d. i. nec minus ergo haec (saecla, rerum genera) antea ceciderunt et cadent (posthac), quam nunc tu cadis. De conclusie uit het voorgaande is: derhalve zijn deze geslachten niet minder dan gij (nu moet vallen) vroeger gevallen en zullen er ook later vallen. — **971.** usu voor usui. — **973.** quam .. ante voor antequam. — **981.** De straf, aan den Phrygischen koning Tantalus, den vader van Pelops, opgelegd, wordt, even als zijn misdrijf, verschillend opgegeven. Dit laatste was in elk geval ontrouw aan de goden, 't zij hij hun nectar en ambrosia heeft ontnomen om het aan de menschen te schenken, of zijn zoon Pelops gebraden heeft voorgezet op een maaltijd, om hunne alwetendheid te beproeven. Wat de straf betreft: Homerus verhaalt dat hij, tot aan de kin toe in 't water staande, toch door dorst gekweld werd en dat de honger hem pijnigde, ofschoon de heerlijkste vruchten boven zijn hoofd hingen, daar water en vruchten zich van hem verwijderden, wanneer hij op het punt stond er van te genieten. Tegenover dezen eeuwig onbevredigden honger en dorst stelt een ander verhaal, zooals hier bij Lucr., de marteling van eeuwigen angst voor een dreigend gevaar. Vgl. Cic. de Finn. I, 60. — **981.** cassa formidine, *in* of *door ijdele vrees*, daar de steen toch nooit valt, vgl. 982 metus inanis. — **983.** casum, klaarblijkelijk met toespeling op het vallen van het rotsblok op Tantalus. Misschien is het beter casum te verklaren als interitum, *ondergang*. — **984.** Tityos van Euboea, de zoon van Gaia, een geweldige reus, had zich aan Lato, de moeder van Apollo en Artemis, vergrepen, toen zij door Panopeus naar Pytho ging. Tot straf lag zijn lichaam, negen plethra (novem jugera vs. 988) beslaande, in de onderwereld en knaagden twee gieren gedurig aan zijn lever, den zetel der begeerlijkheid (vs. 994). — **988.** dispessis. Lucr. gebruikt van dispando, *uitbreiden* een partic. perf. dispansus en dispessus (van

optineat, sed qui terrai totius orbem,
non tamen aeternum poterit perferre dolorem
nec praebere cibum proprio de corpore semper.
sed Tityos nobis hic est, in amore iacentem
quem volucres lacerant atque exēst anxius angor
aut alia quavis scindunt cuppedine curae.
Sisyphus in vita quoque nobis ante oculos est,
qui petere a populo fasces saevasque secures
imbibit, et semper victus tristisque recedit.
nam petere imperium, quod inanest nec datur umquam,
atque in eo semper durum sufferre laborem,
hoc est adverso nixantem trudere monte
saxum, quod tamen e summo iam vertice rusum
volvitur et plani raptim petit aequora campi.
deinde animi ingratam naturam pascere semper,
atque explere bonis rebus satiareque numquam,
quod faciunt nobis annorum tempora, circum
cum redeunt, fetusque ferunt variosque lepores,
nec tamen explemur vitai fructibus umquam,
hoc, ut opinor, id est, aevo florente puellas
quod memorant laticem pertusum congerere in vas,
quod tamen expleri nulla ratione potestur.
Cerberus et Furiae iam vero, et lucis egenus

---

dispendo, ook wel dispenno bij Plautus). — **993.** atque = id est, vgl. II, 615. — **995.** Sisyphus, de *sluwerd*, vader van Glaucus en grootvader van Bellerophontes, stichter en koning van Ephyra (Corinthe), werd om zijne hebzucht en winstbejag gestraft, doordat hij in de onderwereld een steen tegen een berg moest oprollen: wanneer hij echter bijna zijn doel bereikt had, rolde de steen plotseling weer naar beneden en Sisyphus moest opnieuw zijn arbeid beginnen. — **997.** imbibit, *er op uit is:* in deze overdrachtelijke beteekenis en dan met een infin. geconstrueerd komt imbibere zeer zelden voor. — **1001.** rusum, vgl. III, 44. — **1005.** quod, namelijk pascere ingr. anim. nat. atque expl. satiareque nunq. — **1006.** cum causale, bij Lucr. dikwijls met den indic. — **1007.** nec tamen enz. hangt ook nog af van cum. — **1008.** aevo flor. puell., de Danaïdes, 50 dochters van Danaus, met haren vader uit Aegypte naar Argos gevlucht, vermoordden in éénen nacht hare echtgenooten, tevens hare neven, op aansporing van haren vader. Tot straf moesten zij in de onderwereld een eeuwig vergeefschen arbeid verrichten, door water te scheppen in een vat met doorboorden bodem. — **1010.** potestur, evenzoo gebruikt Lucr. I, 1045 queatur, en Plautus nequitur, Terentius quitum est. — **1011.** Cerberus, helhond, een hond met vele koppen, een stem als van metaal (en volgens lateren met een staart van een slang en manen van slangen) bewaakte den uitgang van de onderwereld, daar hij een ieder rustig binnen, maar niemand naar buiten liet gaan. De Furiae (de Grieksche Erinyes) zijn eveneens in de onderwereld geplaatst om de misdadigers te bewaken,

Tartarus horriferos eructans faucibus aestus,
quid? neque sunt usquam nec possunt esse profecto:
sed metus in vita poenarum pro male factis
est insignibus insignis, scelerisque luella,
carcer et horribilis de saxo iactu' deorsum,
verbera, carnifices, robur, pix, lammina, taedae;
quae tamen etsi absunt, at mens sibi, conscia factis,
praemetuens adhibet stimulos terretque flagellis,
nec videt interea qui terminus esse malorum
possit nec quae sit poenarum denique finis,
atque eadem metuit magis haec ne in morte gravescant.
hic Acherusia fit stultorum denique vita.
Hoc etiam tibi tute interdum dicere possis.
„Lumina sis oculis etiam bonus Ancu' reliquit,
qui melior multis quam tu fuit, improbe, rebus.
inde alii multi reges rerumque potentes
occiderunt, magnis qui gentibus imperitarunt.
ille quoque ipse, viam qui quondam per mare magnum
stravit iterque dedit legionibus ire per altum
ac pedibus salsas docuit super ire lucunas
et contemsit equis insultans murmura ponti,
lumine adempto animam moribundo corpore fudit.
Scipiadas, belli fulmen, Carthaginis horror,
ossa dedit terrae proinde ac famul infimus esset.

---

doch komen ook op de bovenwereld, vooral om hen te vervolgen, die de plichten der pietas hebben geschonden. Zij worden afgebeeld als gevleugelde jonge vrouwen met fakkels en slangen in de handen. — **1015.** luella, van luo, *het boeten, de straf*, is een ἅπαξ εἰρημένον. — **1017.** robur, het Tullianum, de door Servius Tullius ingerichte onderaardsche kerker; anderen verklaren het door eculeus, een houten balk op vier pooten, dien men als een pijnbank gebruikte, om de leden uit te rekken. — lammina zijn metalen platen, die men gloeiend maakte en dan op het lichaam van den gemartelde legde. — **1019.** terretque, waarbij uit sibi het object se te denken is. — **1021.** quae: finis is bij Lucr. vrouwelijk, zie vs. 1078. — **1023.** hic, hier op aarde. — **1024.** tute, Lat. Gr. § 167. Aanm. 3. — **1025.** sis voor suis, suis oculis, *met* of *door zijne oogen*, d. i. hij sloot zijne oogen voor het licht, hij stierf. — De goede Ancus is de 4e koning van Rome. — Lucr. nam het vers, met geringe wijziging over van Ennius: „postquam lumina sis oculis bonus Ancu' reliquid" (L. Mueller Ann. 151). — **1026.** improbe, een improbus is ook hij, die geen maat houdt, die te veel eischt, een albegeer. — **1029.** ille ipse, Xerxes. — **1031.** lucunas = lacunas. — **1034.** Scipiadas een uit het geslacht der Scipio's. Dezen vorm van den nomin. geeft ook Lucilius, niet Scipiades of Scipiada, zooals men zou verwachten. — belli fulmen *foudre de guerre*: de naam der Scipio's zelf schijnt met *σκηπτός, bliksemstaal* (vergel. ons [bliksem]schicht en verder schacht of schaft; scipio ook gelijk *staf, stok*) in verband te staan en

adde repertores doctrinarum atque leporum,
adde Heliconiadum comites; quorum unus Homerus
sceptra potitus eadem aliis sopitu' quietest.
denique Democritum postquam matura vetustas
admonuit memores motus languescere mentis,
sponte sua leto caput obvius optulit ipse.
ipse Epicurus obit decurso lumine vitae,
qui genus humanum ingenio superavit et omnis
restinxit, stellas exortus ut aetherius sol.
tu vero dubitabis et indignabere obire?
mortua cui vita est prope iam vivo atque videnti,
qui somno partem maiorem conteris aevi,
et vigilans stertis nec somnia cernere cessas,
sollicitamque geris cassa formidine mentem,
nec reperire potes tibi quid sit saepe mali, cum
ebrius urgeris multis miser undique curis
atque animi incerto fluitans errore vagaris?
Si possent homines, proinde ac sentire videntur
pondus inesse animo, quod se gravitate fatiget,
e quibus id fiat causis quoque noscere et unde
tanta mali tamquam moles in pectore constet,
haut ita vitam agerent, ut nunc plerumque videmus
quid sibi quisque velit nescire, et quaerere semper
commutare locum, quasi onus deponere possit.
exit saepe foras magnis ex aedibus ille,
esse domi quem pertaesumst, subitoque revertit,
quippe foris nilo melius qui sentiat esse.

---

door Cicero en anderen zoo verklaard te zijn. — **1037.** Heliconiadum, der Muzen als bewoonsters van den berg Helicon in Zuid-Boeotië. — **1038.** sceptra potitus, vgl. vs. 956. — **1039.** Democritus, een Grieksch wijsgeer, geboren te Abdēra omstreeks 460 v. Chr.; een deel van zijn leven bracht hij door met reizen in Azië en Aegypte; hij leerde het eerst (met Leucippus, zijn leermeester), dat al het bestaande uit atomen is samengesteld. In de physica is Epicurus van hem geheel afhankelijk. Hij stierf bijna 100 jaren oud. Wat Lucretius hier omtrent zijn einde verhaalt, staat niet geschiedkundig vast. — **1040.** memores motus, vgl. aanm. bij 840. — **1042.** ipse Epicurus, voor Lucretius het toppunt van menschelijke wijsheid, ja eigenlijk goddelijk (III, 15). Inderdaad echter was hij weinig meer dan alledaagsch. Zie de aant. op III, 3. — obit voor obiit. — decurso lumine vitae, twee metaphorae tot eene samengesmolten, nl. decurso vitae spatio en exstincto lumine vitae. — **1049.** cassa formidine, vgl. vs. 981. — **1051.** ebrius, als een dronken man, beneveld en bedwelmd. — **1061.** revertit, dit woord ontbreekt in de handschriften, maar is reeds door de humanisten hier ingevoegd en terecht. Want wel is revertit voor revertitur zeer zeldzaam, maar Lucretius heeft het toch V, 1153 in de handschriften. —

currit agens mannos ad villam praecipitanter,
auxilium tectis quasi ferre ardentibus instans:
oscitat extemplo, tetigit cum limina villae,
aut abit in somnum gravis atque oblivia quaerit,
aut etiam properans urbem petit atque revisit.
hoc se quisque modo fugit: at quom scilicet, ut fit,
effugere haut potis est, ingratis haeret et odit
propterea, morbi quia causam non tenet aeger;
quam bene si videat, iam rebus quisque relictis
naturam primum studeat cognoscere rerum,
temporis aeterni quoniam, non unius horae,
ambigitur status, in quo sit mortalibus omnis
aetas, post mortem quae restat cumque manenda.
Denique tanto opere in dubiis trepidare periclis
quae mala nos subigit vitai tanta cupido?
certa quidem finis vitae mortalibus adstat,
nec devitari letum pote, quin obeamus.
praeterea versamur ibidem atque insumus usque
nec nova vivendo procuditur ulla voluptas:
sed dum abest quod avemus, id exsuperare videtur
cetera, post aliud, cum contigit illud, avemus,
et sitis aequa tenet vitai semper hiantis.
posteraque in dubiost fortunam quam vehat aetas,
quidve ferat nobis casus quive exitus instet.
nec prorsum vitam ducendo demimus hilum
tempore de mortis nec delibare valemus,
quo minus esse diu possimus forte perempti.
proinde licet quotvis vivendo condere saecla:
mors aeterna tamen nilo minus illa manebit,
nec minus ille diu iam non erit, ex hodierno
lumine qui finem vitai fecit, et ille,
mensibus atque annis qui multis occidit ante.

1063. mannos: de manni of kleine Gallische paarden waren om hunne snelheid als weeldepaarden zeer gezocht in Rome: 't schijnt eene soort van telganger geweest te zijn. — **1069.** ingratis haeret: de mensch vlucht voor zich zelf, maar zich zelven ontvluchten kan hij natuurlijk niet; zoo blijft hij tegen wil en dank aan zich zelven hangen, met zich zelven verbonden en haat zich zelven (odit, namelijk se), zoodat, voegt Seneca (Dial. IX, 15) er bij, fastidio esse illis coepit vita. — **1078.** certa finis, finis wordt door Lucr. vrouwelijk genomen. — **1079.** pote, vgl. bij V, vs. 1. — **1084.** tenet hiantis, wij blijven voortdurend den mond openhouden, we worden niet gelescht. — **1090.** condere saecla, do voor facio, vgl. I, 288: dus conficere saecla.

Het vierde boek tracht eene verklaring te geven der gewaarwordingen en waarnemingen. Zoo komt Lucr. ook op de droomen en zegt, dat deze in 't algemeen vooral betrekking hebben op de bezigheden en gedachten, die den mensch, wanneer hij waakt, 't meest bezig houden en vervullen.

IV. Vs. 962—1023.

Et quo quisque fere studio devinctus adhaeret,
aut quibus in rebus multum sumus ante morati,
atque in ea ratione fuit contenta magis mens,
in somnis eadem plerumque videmur obire:
causidici causas agere, et componere leges,
induperatores pugnare ac proelia obire,
nautae contractum cum ventis degere bellum:
nos agere hoc autem et naturam quaerere rerum
semper et inventam patriis exponere chartis.
cetera sic studia atque artes plerumque videntur
in somnis animos hominum frustrata tenere.
Et, quicunque dies multos ex ordine ludis
adsiduas dederunt operas, plerumque videmus,
cum iam destiterunt ea sensibus usurpare,
relicuas tamen esse vias in mente patentis,
qua possint eadem rerum simulacra venire.
per multos itaque illa dies eadem obversantur
ante oculos, etiam vigilantes ut videantur
cernere saltantis, et mollia membra moventis;
et citharae liquidum carmen chordasque loquentis

---

962. quo studio, de ablat. hangt af van devinctus. — **964.** ea, Lucr. had qua kunnen schrijven, maar het is, vooral in 't Grieksch doch ook in 't Latijn, zelfs in proza, niet ongebruikelijk na relativa over te gaan in een demonstrativum; zie I, 721. — **966.** componere leges *wetten opstellen*, namelijk contracten van koop en verkoop. — **967.** induperatores: indu (vgl. ἔνδον) is een oude vorm voor in, nog ouder endo; in den tijd van Lucr. was deze vorm echter reeds verouderd. Dus is induperator = imperator, indugredi = ingredi, indupedire = impedire. — **968.** degere bellum: deze uitdrukking is vreemd, daar degere alleen verbonden wordt met substantiva, die eenen tijd te kennen geven; II, 574 zegt Lucr. dan ook geritur .. contractum bellum. Misschien bedoelt de dichter degere bellum in den zin van debellare (vgl. depugnare vs. 1015); men zegt agere bellum, dus degere bellum, *den oorlog, dien zij met de winden aangebonden hebben* (contractum) *voortzetten* of ten einde brengen. — **970.** patriis chartis, *in geschriften in onze moedertaal.* — **972.** frustrata tenere, *met misleiding (fopperij) bezig te houden.* — **975.** usurpare hier

auribus accipere, et consessum cernere eundem,
scenaique simul varios splendere decores.
usque adeo magni refert studium atque voluntas,
et quibus in rebus consuerint esse operati
non homines solum, sed vero animalia cuncta.
Quippe videbis equos fortis, cum membra iacebunt,
in somnis sudare tamen spirareque semper
et quasi de palma summas contendere viris,
aut quasi carceribus patefactis — ⏑ ⏑ — —
venantumque canes in molli saepe quiete
jactant crura tamen subito, vocesque repente
mittunt, et crebro redducunt naribus auras,
ut vestigia si teneant inventa ferarum.
expergefactique secuntur inania saepe
cervorum simulacra, fugae quasi dedita cernant,
donec discussis redeant erroribus ad se.
at consueta domi catulorum blanda propago
discutere, et corpus de terra corripere instant,
proinde quasi ignotas facies atque ora tuantur.
et quo quaeque magis sunt aspera seminiorum,
tam magis in somnis eadem saevire necessust.
at variae fugiunt volucres pennisque repente
sollicitant divom nocturno tempore lucos,
accipitres somno in leni si proelia pugnas
edere sunt persectantes visaeque volantes.
porro hominum mentes magnis qui motibus edunt
magna, itidem saepe in somnis faciuntque geruntque,
reges expugnant, capiuntur, proelia miscent;
tollunt clamorem, quasi si iugulentur, ibidem:
multi depugnant gemitusque doloribus edunt;
et quasi pantherae morsu saevive leonis,

---

waarnemen. — **984.** refert studium: refert met een subst. als subject. komt zeer zelden voor. — **985.** consuērint vgl. V, 53. — **990.** Aan het einde van dit vers ontbreken een paar woorden in de handschriften, die saepe quiete uit het volgende vers ook in dit vers hebben overgenomen. — **992.** redducunt naribus auras, *snuffelen met hun snuit in de lucht.* — **997.** catulorum blanda propago = catuli blandi; wij zouden kunnen vertalen: *het vriendelijke ras der huishonden.* — **998.** discutere instant, *schudden haastig hun lichaam en richten het op van den grond.* — **1004.** tuantur voor tueantur, zoo heeft Lucr. ook tuimur, tuĕre, contuimur. — **1005.** seminiorum gebruikt als propago vs. 997; den genet. bij quaeque vindt men zelden. — **1009.** proelia pugnas, zie V, 418. — **1010.** construeer: si somno in leni accipitres et persectantes volantes (en andere roofvogels) visae sunt edere proelia (et) pugnas.

mandantur, magnis clamoribus omnia complent.
multi de magnis per somnum rebu' loquuntur,
indicioque sui facti persaepe fuere:
multi mortem obeunt. multi, de montibus altis
ut qui praecipitent ad terram, corpore toto
externantur, et ex somno, quasi mentibu' capti,
vix ad se redeunt, permoti corporis aestu.

LOF VAN EPICURUS.

Aan Epicurus moet, volgens Lucr., veel hooger roem worden toegekend, dan aan alle helden der oudheid, die het uitwendig leven slechts veiliger hebben gemaakt, terwijl hij daarentegen het menschelijk gemoed van vrees en begeerlijkheid en trotschheid en andere ondeugden heeft gezuiverd, die, veel meer dan alle monsters, ons het geluk des levens ontnamen.

V. Vs. 1—54.

Quis potis est dignum pollenti pectore carmen
condere pro rerum maiestate hisque repertis?
quisve valet verbis tantum, qui fingere laudes
pro meritis eius possit, qui talia nobis
pectore parta suo quaesitaque praemia liquit?
nemo, ut opinor, erit mortali corpore cretus.
nam si, ut ipsa petit maiestas cognita rerum,
dicendumst, deus ille fuit, deus inclyte Memmi,
qui princeps vitae rationem invenit eam quae
nunc appellatur sapientia, quique per artem
fluctibus e tantis vitam tantisque tenebris
in tam tranquillo et tam clara luce locavit.
confer enim divina aliorum antiqua reperta.
namque Ceres fertur fruges Liberque liquoris

---

1. potis est = potest; Lucr. laat est bij potis nooit weg, wel bij pote, vgl. III, 1079. — pectore als zetel van den animus = animus, ingenium. — **5.** parta .. quaesitaque, een hysteron proteron; met de praemia schijnt hier bedoeld te worden wat Lucr. elders III, 899, 956 praemia vitae noemt: vgl. III, 2 commoda vitae, V, 21 solacia vitae. — **8.** Memmi, vgl. I, 26. Vgl. III, 3 en 1042. — **10.** sapientia als vertaling van *σοφία* = *φιλοσοφία*. Voor Lucr. is de philosophie in de eerste plaats de vitae ratio, de kennis en kunst om wèl te leven. Daar echter vóór Epic., volgens L. „foede .. vita iaceret in terris oppressa gravi sub religione" (I, 62) en hij het eerst heeft geleerd hoe men in waarheid gelukkig leven kan, heet Epic. de eerste, die de (ware) philosophie heeft

vitigeni laticem mortalibus instituisse.
cum tamen his posset sine rebus vita manere,
ut fama est aliquas etiam nunc vivere gentis:
at bene non poterat sine puro pectore vivi;
quo magis hic merito nobis deus esse videtur,
ex quo nunc etiam per magnas didita gentis
dulcis permulcent animos solacia vitae.
Herculis antistare autem si facta putabis,
longius a vera multo ratione ferere.
quid Nemeaeus enim nobis nunc magnus hiatus
ille leonis obesset et horrens Arcadius sus?
denique quid Cretae taurus Lernaeaque pestis
hydra venenatis posset vallata colubris?
quidve tripectora tergemini vis Geryonai
et Diomedis equi spirantes naribus ignem,
Thracis Bistoniasque plagas atque Ismara propter,
tanto opere officerent nobis? *uncisque timendae*
unguibus Arcadiae volucres Stymphala colentes?
aureaque Hesperidum servans fulgentia mala,
asper, acerba tuens, immani corpore serpens
arboris amplexus stirpem quid denique obesset
propter Atlanteum litus pelageque severa,
quo neque noster adit quisquam nec barbarus audet?

---

uitgevonden. — **15.** vitigeni: Lucr. alleen gebruikt vitigenus voor vitigeneus. — **21.** solacia vitae, vgl. III, 10 patria praecepta en 12 aurea dicta. — **22.** antistare, evenals in antistes staat anti hier voor ante. — Herculis facta. Van de twaalf werken van Hercules noemt de dichter er hier alleen die, welke betrekking hebben op het dooden van monsters, die voor de menschen schadelijk konden zijn. — **24.** Nemeaeus .. hiatus .. leonis in plaats van Nemeaei .. hiatus .. leonis: men noemt deze figuur gewoonlijk *hypallage*. Zij komt in alle talen voor, zelfs in het dagelijksche leven: *een goed glas wijn* voor *een glas goeden wijn(s)*; Shksp. Haml.: „*the whole ear of Denmark*." — hiatus leonis voor hians leo of eenvoudig leo is eene figuur, die men *periphrasis* noemt en die eigenlijk de synecdoche tot grond heeft; vgl. *Ποσειδάωνος σθένος*, bij Lucr. vis violenta leonum, canum vis e. a., zie vs. 28. — **30.** Ismarus was eene stad in Thracië aan een berg van denzelfden naam gelegen: afwijkende vormen van haar naam zijn: Ismara fem. gen. Verg. Aen. X, 351 of Ismara neutr. plur. zoo als hier en Verg. Georg. II, 37. — De Bistones waren een thracische volksstam aan de Aegaeische zee. — **31.** De cursief gedrukte woorden zijn niet van Lucr., maar in de oudste uitgaven ingelascht om den zin terug te geven van een vers, dat verloren gegaan moet zijn. — **33.** asper, acerba tuens door Verg. nagevolgd Aen. IX, 794 asper, acerba tuens retro redit. — acerba in plaats van acerbe. — **35.** pelageque, Grieksche acc. plur. *πελάγη*; misschien is pelagique der handschr. te behouden: vgl. V, 417 ponti profunda. — severus is een zeer gewoon adi. voor alles, wat met de onderwereld in verband staat: Verg. Georg. III, 37 amnemque

cetera de genere hoc quae sunt portenta perempta,
si non victa forent, quid tandem viva nocerent?
nil, ut opinor: ita ad satiatem terra ferarum
nunc etiam scatit et trepido terrore repleta est
per nemora ac montes magnos silvasque profundas;
quae loca vitandi plerumque est nostra potestas.
at nisi purgatumst pectus, quae proelia nobis
atque pericula tumst ingratis insinuandum!
quantae tum scindunt hominem cuppedines acres
sollicitum curae, quantique perinde timores!
quidve superbia spurcitia ac petulantia? quantas
efficiunt clades! quid luxus desidiaeque?
haec igitur qui cuncta subegerit ex animoque
expulerit dictis, non armis, nonne decebit
hunc hominem numero divom dignarier esse?
cum bene praesertim multa ac divinitus ipsis
immortalibu' de divis dare dicta suĕrit
atque omnem rerum naturam pandere dictis.

DE KOSMOGONIE VAN EPICURUS.

Nadat de dichter heeft aangetoond dat de aarde geene godheid is en dat noch zij, noch de overige deelen der wereld eeuwig zullen bestaan, beschrijft hij hoe naar de meening van Epicurus aarde en hemel zijn ontstaan.

V. Vs. 416—508.

Sed quibus ille modis coniectus materiai
fundarit terram et caelum pontique profunda,
solis lunai cursus, ex ordine ponam.
nam certe neque consilio primordia rerum

---

severum Cocyti metuet"; Aeneid. VI, 374. — **39.** satiatem: Lucr. gebruikt altijd satias voor satietas: satiate, abl. II, 1038; Cicero gebruikt het niet. — **40.** scatit: Lucr. gebruikt vele ww. als consonantstammen, die gewoonlijk als e-stammen vervoegd worden: fulgit V, 768, fulgĕre 1095, scatĕre 952, fervĕre II, 41, 43*b*, effervĕre II, 928, possidat I, 386. — **45.** cuppedinis verouderd voor cupidinis. — **51.** numero, de praep. in, ofschoon meer gebruikelijk, is niet noodig: Caes. bell. civ. III, 110, 4 ut dato nomine militum essent numero: Liv. IV, 4, 12 ut civium numero simus. — **53.** sŭērit voor sueverit; evenzoo sŭērint IV, 327 maar consuerint IV, 985, suësse V, 912. De leer der Epicur. omtrent de goden zie II, 646—651. Epic. schreef boeken *περὶ θεῶν* en *περὶ ὁσιότητος*.

416. Gegeven zijn: eene oneindige ruimte en eene oneindige massa atomen, die in eenigszins schuine richting als het ware vallen, daarbij

ordine se suo quaeque sagaci mente locarunt
nec quos quaeque darent motus pepigere profecto,
sed quia multa modis multis primordia rerum
ex infinito iam tempore percita plagis
ponderibusque suis consuerunt concita ferri
omnimodisque coire atque omnia pertemptare,
quaecumque inter se possent congressa creare,
propterea fit uti magnum volgata per aevom
omne genus coetus et motus experiundo
tandem conveniant ea quae convecta repente
magnarum rerum fiunt exordia saepe,
terrai maris et caeli generisque animantum.
Hic neque tum solis rota cerni lumine largo
altivolans poterat nec magni sidera mundi
nec mare nec caelum nec denique terra neque aer
nec similis nostris rebus res ulla videri,
sed nova tempestas quaedam molesque coorta
omne genus de principiis, discordia quorum
intervalla vias conexus. pondera plagas
concursus motus turbabat proelia miscens,
propter dissimilis formas variasque figuras
quod non omnia sic poterant coniuncta manere

---

tegen elkander stooten en verschillende verbindingen aangaan, vgl. III, 855. — **423.** percita: in percitus is de i altijd kort, evenzoo in incitus, maar concĭtus en concītus II, 297, excĭtus en excītus IV, 1215. — **428.** omne genus, dezen acc. abs. gebruikt Lucr. gaarne voor omnis generis, evenzoo: quod genus, id genus. — coetus en motus zijn natuurlijk acc. plur. — experiundo: de atomen komen voortdurend met elkander in botsing en vereenigen zich: maar deze verbindingen zijn niet alle duurzaam; de zwakke lossen zich van zelf op, de sterkere blijven en vormen de beginselen der dingen. Verder heeft bij de samenstelling der dingen uit atomen niet alleen de soort der atomen een grooten invloed, maar evenzeer de rangorde en schikking, waarin ze geplaatst zijn, en de verhouding der soorten van atomen onderling. Want men moet zich wel wachten van te denken dat water, aarde, lucht, vuur enz. bestaan uit gelijksoortige atomen in dien zin, dat er atomen zijn, die alleen water kunnen vormen door hunne vereeniging, andere, die gelijksoortig zouden zijn met het vuur en dus alleen vuur zouden kunnen voortbrengen, wanneer ze samen kwamen. Zoo zou men de leer van Anaxagoras verkrijgen, die door Lucr. bestreden wordt. Integendeel. Dezelfde atomen, op verschillende wijzen geplaatst, geven verschillende dingen, evenals dezelfde letters, op verschillende wijzen verbonden, verschillende woorden vormen. — **430.** magnarum rerum exordia, geen atomen dus, maar om zoo te zeggen zeer kleine stukjes van groote dingen, van vuur, van aarde, van lucht enz. — **436.** nova tempestas, eene nieuwe vreemde dwarreling van elementen door elkander: denk aan een sneeuwstorm. — moles = chaos; Ovid. Metam. I, 7, quem dixere chaos; rudis indigestaque molēs. — **440.** omne genus, vgl. 428. —

nec motus inter sese dare convenientis.
diffugere inde loci partes coepere, paresque
cum paribus iungi res et discludere mundum
membraque dividere et magnas disponere partes,
hoc est, a terris altum secernere caelum,
et sorsum mare, uti secreto umore pateret,
seorsus item puri secretique aetheris ignes.
Quippe etenim primum terrai corpora quaeque,
propterea quod erant gravia et perplexa, coibant
in medio atque imas capiebant omnia sedes;
quae quanto magis inter se perplexa coibant,
tam magis expressere ea quae mare sidera solem
lunamque efficerent et magni moenia mundi;
omnia enim magis haec e levibus atque rutundis
seminibus multoque minoribu' sunt elementis
quam tellus. ideo, per rara foramina, terrae
partibus erumpens primus se sustulit aether
ignifer et multos secum levis abstulit ignis,
non alia longe ratione ac saepe videmus,
aurea cum primum gemmantis rore per herbas
matutina rubent radiati lumina solis,
exhalantque lacus nebulam fluviique perennes,
ipsaque ut interdum tellus fumare videtur;
omnia quae sursum cum conciliantur, in alto
corpore concreto subtexunt nubila caelum.
sic igitur tum se levis ac diffusilis aether
corpore concreto circumdatus undique flexit
et late diffusus in omnis undique partis
omnia sic avido complexu cetera saepsit.

---

445. motus dare, vgl. I, 288. — **437.** inde loci = inde, vgl. tum temporis, toen ter tijde. — paresque cum paribus, niet gelijke atomen verbinden zich nu, maar de waterdeeltjes voegen zich bij huns gelijke, evenzoo de luchtdeeltjes enz., vgl. vs. 430. — **438.** mundum als geordend geheel van zon, maan, aarde en sterren. — **447, 448.** sorsum, seorsus, beide vormen gebruikt Lucr. als disyllaba door elkander. — **454.** magni moenia mundi, vgl. II, 1144 en V, 467—70. — **457.** per rara foramina door de hier en daar verspreide openingen uit de (verschillende) deelen der aarde zich een weg banende. — **461.** rore, bepareld met dauw(druppen). — **464.** ipsaque ut d. i. et ut ipsa enz. *en zooals de aarde zelf.* — **466.** subtexunt: subtexere wordt evenals circumdare en dergelijke op tweeërlei wijze geconstrueerd: alicui rei aliquid en aliquid aliqua re; zoo hier corpore concreto caelum; dus is nubila subject of appositie bij het subject omnia: *en wanneer deze alle (dampen, nevels) zich opwaarts verzamelen, dan (onderweven) bedekken zij in de hoogte als wolken den hemel met hun (nu) dicht geworden lichaam.* — **467.** diffusilis, dit zeer juiste en

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

hunc exordia sunt solis lunaeque secuta,
interutrasque globi quorum vertuntur in auris;
quae neque terra sibi adscivit nec maximus aether,
quod neque tam fuerunt gravia ut depressa sederent,
nec levia ut possent per summas labier oras,
et tamen interutrasque ita sunt, ut corpora viva
versent et partes ut mundi totius extent;
quod genus in nobis quaedam licet in statione
membra manere, tamen cum sint ea quae moveantur.
his igitur rebus retractis terra repente,
maxuma qua nunc se ponti plaga caerula tendit,
succidit et salso suffudit gurgite fossas.
inque dies quanto circum magis aetheris aestus
et radii solis cogebant undique terram
verberibus crebris, extrema ad limina partim
in medio ut propulsa suo condensa coiret,
tam magis expressus salsus de corpore sudor
augebat mare manando camposque natantis,
et tanto magis illa foras elapsa volabant
corpora multa vaporis et aëris, altaque caeli
densebant procul a terris fulgentia templa.
sidebant campi, crescebant montibus altis
ascensus: neque enim poterant subsidere saxa
nec pariter tantundem omnes succumbere partis.
Sic igitur terrae concreto corpore pondus
constitit, atque omnis mundi quasi limus in imum
confluxit gravis et subsedit funditus ut faex;
inde mare, inde aër, inde aether ignifer ipse
corporibus liquidis sunt omnia pura relicta
et leviora aliis alia, et liquidissimus aether
atque levissimus aërias super influit auras,

---

treffende woord schijnt door Lucr. gemaakt te zijn. — **472.** interutrasque, *tusschen beiden*, een adverbiale genet. op as, evenals utrasque *beide malen*, *aan beide kanten:* gevormd als alias. — **476.** corpora viva, namelijk sua; vgl. vs. 523: sive ipsi serpere possunt quo cuiusque cibus vocat atque invitat euntis, flammea per caelum pascentis corpora passim; zoo verklaarde Heraclitus zich de beweging der hemellichamen. — **478.** quod genus, vgl. bij 428. De zon en de maan bewegen zich wel, maar blijven toch hun plaats tusschen den aether en de aarde bewaren, evenals sommige deelen van ons lichaam, als armen en beenen, wel hunne plaats aan het lichaam niet verlaten, maar toch zich kunnen bewegen. — **485.** extrema ad limina enz., *zoodat zij voor een deel* (vgl. 493 neque enim enz.) *tot aan haar uiterste perken voortgedreven rondom haar middelpunt verdicht zich samentrok.* — **491.** templa, vgl. II, 7, 8. — **501.** aërias auras en in het volgende aëris auris is eene periphrasis voor aer, de zwaardere benedenlucht in tegenstelling

nec liquidum corpus turbantibus aëris auris
commiscet; sinit haec violentis omnia verti
turbinibus, sinit incertis turbare procellis,
ipse suos ignis certo fert impete labens.
nam modice fluere atque uno posse aethera nisu
significat Pontos, mare certo quod fluit aestu
unum labendi conservans usque tenorem.

HET LEVEN VAN HET EERSTE MENSCHENGESLACHT.

Nadat aarde, zon, maan en sterren waren gevormd bracht de aarde planten voort, daarna dieren en eindelijk den mensch. Dit eerste menschengeslacht en zijn levenswijze wordt nu door den dichter, naar zijne opvatting, beschreven.

V. Vs. 925—1010.

Et genus humanum multo fuit illud in arvis
durius, ut decuit, tellus quod dura creasset,
et maioribus et solidis magis ossibus intus
fundatum, validis aptum per viscera nervis,
nec facile ex aestu nec frigore quod caperetur,
nec novitate cibi nec labe corporis ulla.
multaque per caelum solis volventia lustra
volgivago vitam tractabant more ferarum.
nec robustus erat curvi moderator aratri
quisquam, nec scibat ferro molirier arva

---

met de hoogere en ijlere lucht, den aether. — **502—504.** turbantibus, turbare, hier verbum neutrum. — **505.** certo impete labens: hier neemt Lucr. aan, dat het buitenste en lichtste omhulsel der wereld, de aether, zich voortdurend statig in ééne en dezelfde richting voortbeweegt; deze beweging kan volgens hem ook de oorzaak van de wenteling der hemellichamen zijn. — impete van eenen nominat. impes, die echter in 't Latijn, zooals wij het kennen, niet gevonden wordt = impetus. — **507.** Pontos, Senec. nat. quaest. IV, 2, 19, ob hoc Pontus in infernum mare adsidue fluit rapidus... in unam partem semper pronus et torrens. — **508.** unum — tenorem, in 't vers zelf nagebootst.

952. in arvis, de eerste menschen leefden, als dieren op het veld, zonder kleeding, zonder huizen. Een gouden eeuw, zooals de dichters dien schilderden, neemt Lucr. niet aan. — **926.** quod pron. relat. — **931.** solis, genet. bij lustra, volventia intr., *wentelende* (zich): Verg. volventibus annis, *περιπλομένων ἐνιαυτῶν*. — **934.** scibat, evenzoo heeft Lucr. accibant, saevibat, hauribant, poenibat 996, 1003, 1324, VI, 1240; terwijl bij oudere schr. als Plautus en Terentius deze vormen op -ibam en -ibar zeer gewoon zijn, gebruiken lateren ze slechts, wanneer de maat er aanleiding toe geeft. —

nec nova defodere in terram virgulta neque altis
arboribus veteres decidere falcibu' ramos.
quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
sponte sua, satis id placabat pectora donum.
glandiferas inter curabant corpora quercus
plerumque: et quae nunc hiberno tempore cernis
arbita puniceo fieri matura colore,
plurima tum tellus etiam maiora ferebat.
multaque praeterea novitas tum florida mundi
pabula dura tulit, miseris mortalibus ampla.
at sedare sitim fluvii fontesque vocabant,
ut nunc montibus e magnis decursus aquai
claru' citat late sitientia saecla ferarum.
denique nota vagi silvestria templa tenebant
nympharum, quibus e scibant umori' fluenta
lubrica proluvie larga lavere umida saxa,
umida saxa, super viridi stillantia musco,
et partim plano scatere atque erumpere campo.
necdum res igni scibant tractare neque uti
pellibus et spoliis corpus vestire ferarum,
sed nemora atque cavos montis silvasque colebant,
et frutices inter condebant squalida membra,
verbera ventorum vitare imbrisque coacti.
nec commune bonum poterant spectare, neque ullis
moribus inter se scibant nec legibus uti.
quod cuique obtulerat praedae fortuna, ferebat
sponte sua sibi quisque valere et vivere doctus.
et manuum mira freti virtute pedumque
consectabantur silvestria saecla ferarum,
missilibus saxis et magno pondere clavae,

---

936. falcibu', vgl. II, 53. — **940.** hiberno tempore en **941** arbita: de aardbeziënboom (arbŭtus, oudere vorm arbitus, de vrucht arbitum) behoort tot de familie der ericaceeën of heideplanten en draagt twee- of driemaal in het jaar vruchten, roode bessen, die flauw zoet van smaak zijn en in Zuid-Europa als voedsel gebruikt worden. Behalve op de zuidelijke schiereilanden van Europa groeit hij ook in Ierland; hij bereikt eene hoogte van 10 á 15 voet. — **945.** sedare .. vocabant: vocare *uitnoodigen*, met een infinit. is zeer zeldzaam. — **947.** claru' citat late, een waterstroom van de hooge bergen neerstortend, noodigt luide (clarus) van heinde en ver (late) het dorstige vee. In plaats van deze drie woorden bieden de handschriften claricitatiate. Ritschl wil largu' in plaats van claru' — **948.** templa, vgl. II, 7 en 8; hier: *grotten*. — **950.** lavĕre, bij de oudere schrijvers vooral, doch ook bij latere dichters, als Verg. en Hor., komt lavo dikwijls voor als consonantstam, zoo ook sono, verg. III, 173. Let in dit vers en de twee, die volgen, op de taalmuziek. — **952.** scatĕre, vgl. V, 40. — **959.** scibant

multaque vincebant, vitabant pauca latebris,
saetigerisque pares subus silvestria membra
nuda dabant terrae, nocturno tempore capti,
circum se foliis ac frondibus involventes.
nec plangore diem magno solemque per agros
quaerebant pavidi palantes noctis in umbris,
sed taciti respectabant somnoque sepulti,
dum rosea face sol inferret lumina caelo:
a parvis quod enim consuerant cernere semper
alterno tenebras et lucem tempore gigni,
non erat ut fieri posset mirarier umquam
nec difidere, ne terras aeterna teneret
nox in perpetuum detracto lumine solis.
sed magis illud erat curae, quod saecla ferarum
infestam miseris faciebant saepe quietem:
eiectique domo fugiebant saxea tecta
spumigeri suis adventu validique leonis,
atque intempesta cedebant nocte paventes
hospitibus saevis instrata cubilia fronde.
Nec nimio tum plus quam nunc mortalia saecla
dulcia linquebant lamentis lumina vitae.
unus enim tum quisque magis deprensus eorum
pabula viva feris praebebat, dentibus haustus,
et nemora ac montis gemitu silvasque replebat,
viva videns vivo sepeliri viscera busto.
at quos effugium servarat corpore adeso,
posterius tremulas super ulcera tetra tenentes
palmas horriferis accibant vocibus Orcum,
donique eos vita privarant vermina saeva,

---

zie boven op vs. 934. — **969.** subus, hier de eerste u lang, elders, VI, 974, 977 sŭbus; zoo ook bōbus bŏbus. Naarmate men van suibus en bovibus de tweede lettergreep met de eerste gecontraheerd dacht of wel uitgestooten, kreeg men lange of korte o en u. — **972.** nec plangore cett. 't Schijnt dat Lucr. hier de eene of andere theorie betreffende de eerste menschen bestrijdt, alsof deze wanneer de zon was ondergegaan en duisternis de aarde overdekte, met vrees en angst vervuld zouden geweest zijn, wanende dat de zon niet weer zou opgaan. — **974.** respectabant = expectabant. — **979.** non erat ut fieri posset = fieri non poterat; daarop zou eigenlijk ut moeten volgen, niet een infinit., maar deze infin. is hier gelijk een subst. miratio, diffidentia; van daar ook, dat het subject ontbreekt. — **985.** validique voor validive, vgl. 1237. — **993.** Let op de alliteratie. — **996.** accibant, vgl. 934. — **997.** donique = donec; donec met plusqpf. indicativi is niet gebruikelijk. Tac. Hist. I, 9 heeft donec aderat, wat hetzelfde is als venerat. Zoo is hier vita privarant wat den zin betreft = mortui erant. — vermina, *knagende smarten*, alsof wormen het lichaam doorbijten. —

expertis opis, ignaros quid volnera vellent.
at non multa virum sub ignis milia ducta
una dies dabat exitio, nec turbida ponti
aequora fligebant navis ad saxa virosque.
hic temere in cassum frustra mare saepe coortum
saevibat leviterque minas ponebat inanis,
nec poterat quemquam placidi pellacia ponti
subdola pellicere in fraudem ridentibus undis.
improba naucleri ratio cum caeca iacebat
tum penuria deinde cibi languentia leto
membra dabat, contra nunc rerum copia mersat.
illi inprudentes ipsi sibi saepe venenum
vergebant, nunc dant aliis sollertius ipsum.

VIS ABDITA QUAEDAM.

Valsche voorstellingen en verkeerde denkbeelden over de natuur der goden (vgl. II, 646—651) zijn voor het menschelijk geslacht de bron van alle ellende geworden.

V. Vs. 1194—1240.

O genus infelix humanum, talia divis
cum tribuit facta atque iras adiunxit acerbas!

---

998. vellent, i. e. poscerent. — **1001.** fligebant: de handschr. hebben lidebant: of een werkwoord lido bestaan heeft is onzeker, en, zoo het bestaan heeft, is het de vraag of het de beteekenis van *slaan*, *stooten* heeft gehad en daarin van laedo was onderscheiden; het simplex fligo kennen we ook alleen uit de aanteekeningen van een grammaticus, maar het heeft zeker bestaan. — **1006.** naucleri, codd. navigii, wat niet juist kan zijn, daar een genet. op ii van stammen op -io ten tijde van Lucr. nog niet in gebruik was en 't metrum den uitgang -i niet gedoogt. Het woord nauclerus, *ναύκληρος, scheepskapitein*, komt in 't Latijn niet zelden voor, zelfs in opschriften. — cum causale met den indicat. is in 't oude Latijn evenzeer in gebruik als met den coniunct.; de handschriften hebben hier tum. — improba, *roekeloos*, Aratus zegt van de gouden eeuw vs. 110: *αὖτως δ' ἔζωον · χαλεπὴ δ' ἀπέκειτο θάλασσα, καὶ βίον οὔπω νῆες ἀπόπροθεν ἠγίνεσκον.* — **1007.** tum — deinde: evenzoo III, 529 post inde: Valer. Flacc. VIII, 109: quaerenti tunc deinde viam; Liv. II, 8. — **1009, 10.** imprudentes — sollertius: deze twee woorden bevatten de eigenlijke tegenstelling, zoo als de plaatsing reeds aanwijst: tóen bracht gebrek den dood, nú overvloed, tóen onwetendheid, nú 't vindingrijke vernuft. De oorzaken van den dood verschillen, maar 't sterftecijfer zelf kan niet veel verschild hebben; dat is de inhoud van het geheele betoog van 988—1010. — vergebant: transit. alleen bij dichters: *neigen*, hier: *inschenken*. De codd. hebben nudant sollertius ipsi.

quantos tum gemitus ipsi sibi, quantaque nobis
volnera, quas lacrimas peperere minoribu' nostris!
nec pietas ullast velatum saepe videri
vertier ad lapidem atque omnis accedere ad aras,
nec procumbere humi prostratum et pandere palmas
ante deum delubra, nec aras sanguine multo
spargere quadrupedum, nec votis nectere vota,
sed mage pacata posse omnia mente tueri.
nam cum suspicimus magni caelestia mundi
templa, super stellisque micantibus aethera fixum,
et venit in mentem solis lunaeque viarum,
tunc aliis oppressa malis in pectora cura
illa quoque expergefactum caput erigere infit,
ne quae forte deum nobis inmensa potestas
sit, vario motu quae candida sidera verset:
temptat enim dubiam mentem rationis egestas,
ecquaenam fuerit mundi genitalis origo,
et simul ecquae sit finis, quoad moenia mundi
solliciti motus hunc possint ferre laborem,
an divinitus aeterna donata salute
perpetuo possint aevi labentia tractu
inmensi validas aevi contemnere viris.
praeterea cui non animus formidine divum
contrahitur, cui non correpunt membra pavore,
fulminis horribili cum plaga torrida tellus
contremit et magnum percurrunt murmura caelum?
non populi gentesque tremunt, regesque superbi
corripiunt divum percussi membra timore,
nequid ob admissum foede dictumve superbe
poenarum grave sit solvendi tempus adultum?

1194. talia .. facta, in de voorg. vss. opgenoemd: per caelum volvi .. lnna, dies et nox, et noctis signa serena, noctivagaeque faces caeli, flammaeque volantes, nubila, sol, imbres, nix, venti, fulmina, enz. — **1198.** velatum, de Rom. waren gewoon bij het gebed hun hoofd van achteren met de toga als met een sluier te bedekken; de Grieken daarentegen aanbaden met ongedekten hoofde. — **1199.** vertier: de Rom. waren gewoon zich bij het bidden zóó te plaatsen, dat zij het godenbeeld aan de rechterhand hadden; na het gebed wendde men zich rechtsom, zoodat men het beeld vóór zich had, waarna men zich boog. — **1203.** mage, een oude vorm voor magis. — **1205.** templa, vgl. II, 7 en 8. — super stellisque = et super st. — fixum, voor ons oog althans, want inderdaad acht Lucr. het mogelijk, dat de aether draait en in zijne wentelingen de hemelbollen met zich voert, vgl. 505. — **1206.** viarum genet. bij in mentem venit. Lat. Gr. § 413. Aanm. 3. — **1208.** infit = incipit. — **1213.** finis, bij Lucr. fem. gen. — moenia mundi, vgl. II, 1144. — **1225.** poenarum solvendi tempus: deze constr. wordt

summa etiam cum vis violenti per mare venti
induperatorem classis super aequora verrit
cum validis pariter legionibus atque elephantis,
non divom pacem votis adit ac prece quaesit
ventorum pavidus paces animasque secundas,
nequiquam, quoniam violento turbine saepe
correptus nilo fertur minus ad vada leti?
usque adeo res humanas vis abdita quaedam
opterit, et pulchros fascis saevasque secures
proculcare ac ludibrio sibi habere videtur.
denique sub pedibus tellus cum tota vacillat
concussaeque cadunt urbes dubiaeque minantur,
quid mirum, si se temnunt mortalia saecla
atque potestatis magnas mirasque relinquunt
in rebus viris divum, quae cuncta gubernent?

DE PEST TE ATHENE.

In het laatste gedeelte van het zesde boek heeft Lucr. getracht eene natuurlijke verklaring te geven van het ontstaan en de verspreiding van epidemieën. Dit deel en daarmede het geheele werk eindigt hij met eene beschrijving van de pest te Athene, 430 v. Chr., naar de beschrijving van Thucydides.

VI. Vs. 1138—1286.

Haec ratio quondam morborum et mortifer aestus
finibus in Cecropis funestos reddidit agros

---

niet alleen bij Plaut. en Terent., maar soms ook bij Cicero gevonden, bijv. facultas [agrorum condonandi; exemplorum eligendi potestas. Lat. Gr. § 610, 1. — **1227.** induperatorem, oude vorm voor imperatorem. indu, *ἔνδον*, wordt door Lucretius dikwijls gebruikt voor in, in samenstellingen zoowel als anders: indu manu II, 1096, V, 102; indugredi IV, 367; indupediri IV, 70; indupedita II, 102. Vgl. IV, 967 pag. 35. — **1229.** divom pacem adit = pacem (*gunst*, *genade*, gratiam) deorum petit precationibus, zooals Liv. zegt XLII, 2, 3. — **1230.** paces: Plaut. Pers. 6, 1, 1, pacibus perfectis; Sall. Iug. 31, bella atque paces. — animas: anima wordt door Lucr. dikwijls gebruikt voor aer, ventus. — **1237.** dubiaeque voor dubiaeve; zoo gebruikt Lucr. meer que voor ve, vgl. 985. — **1239.** relinquunt doet denken aan een strijd, waarvan het einde is dat de sterveling zijn eigen krachten opgeeft en die der godheid laat blijven en erkent.

1138. Haec ratio morborum et mortifer aestus (de handschr. hebben alleen mortiferae): deze wijze (van ontstaan en verspreiding)

vastavitque vias, exhausit civibus urbem.
nam penitus veniens Aegypti finibus ortus,
aëra permensus multum camposque natantis,
incubuit tandem populo Pandionis omnei.
inde catervatim morbo mortique dabantur.
principio caput incensum fervore gerebant
et duplicis oculos suffusa luce rubentes.
sudabant etiam fauces intrinsecus atrae
sanguine, et ulceribus vocis via saepta coibat,
atque animi interpres manabat lingua cruore,
debilitata malis, motu gravis, aspera tactu.
inde ubi per fauces pectus complerat et ipsum
morbida vis in cor maestum confluxerat aegris,
omnia tum vero vitai claustra labebant.
spiritus ore foras taetrum volvebat odorem,
rancida quo perolent proiecta cadavera ritu.
atque animi prorsum vires totius et omne
languebat corpus, leti iam limine in ipso.

---

der ziekten, namelijk (et = id est, vgl. II, 685) een doodaanbrengende strooming (van schadelijke atomen in de lucht). Lucr. verklaart namelijk het ontstaan der besmettelijke ziekten door aan te nemen dat er verscheidene soorten van atomen zijn, die ons ziekten en den dood veroorzaken. Deze atomen, in de lucht opgenomen uit de eene of andere streek, kunnen door winden of luchtstroomingen naar ver verwijderde plaatsen worden overgevoerd en daar òf in het water vallen en daardoor in het lichaam der menschen geraken, òf ook in de lucht blijven zweven en zoo met gezonde lucht worden ingeademd. — **1139.** funestos reddidit = funestavit, *bedekte met lijken.* — **1140.** vastavitque, *en ontvolkte.* — **1141.** penitus, Thuc. II, 48, 1: *ἤρξατο δὲ τὸ μὲν πρῶτον, ὡς λέγεται, ἐξ Αἰθιοπίας τῆς ὑπὲρ Αἰγύπτου, ἔπειτα δὲ καὶ ἐς Αἴγυπτον καὶ Λιβύην κατέβη καὶ ἐς τὴν βασιλέως γῆν τὴν πολλήν. ἐς δὲ τὴν Ἀθηναίων πόλιν ἐξαπιναίως ἐνέπεσε* (incubuit 1143), *καὶ τὸ πρῶτον ἐν τῷ Πειραιεῖ ἥψατο τῶν ἀνθρώπων.* — veniens .. ortus = veniens ex Aegypto: Lucr. gebruikt meer op deze wijze twee participia in éénen zin, ook Cic. in zijne Aratea. — **1143.** Pandionis: Pandion, de zoon van Erechtheus en de Naiade Pasithea, erfde van zijnen vader de heerschappij over Athene. — omnei, omni: ei als uitgang van den dat. in de declin. der consonantstammen wordt gevonden ongeveer van 't begin der 6e eeuw a. u. c. tot aan Caesars tijd, toen deze spelling door de grammatici verworpen werd. — **1146.** suffusa luce, *het licht* (der oogen met bloed) *beloopen.* oculos quorum lux suffusa erat rubore Vgl. Cic. de Nat. Deor II, § 54: aequabili calore suffusus aether. — **1151.** ipsum..in cor maestum: misschien heeft Lucr. hier Thuc. (of Epicurus als overbrenger van de beschrijving van Thuc.) verkeerd begrepen, zoodat hij *καρδία,* dat bij Thuc. en Hippocr. de maag of den mond van de maag beteekent, weergeeft door cor of hart. 't Kan echter ook zijn dat dit verschil geen gevolg is van eene vergissing, maar dat Lucr. en Epic. eene eenigszins andere beschrijving der ziekte volgen, want ook in andere opzichten, bijv. in de volgorde

intolerabilibusque malis erat anxius angor
adsidue comes et gemitu commixta querella.
singultusque frequens noctem per saepe diemque
corripere adsidue nervos et membra coactans
dissoluebat eos, defessos ante, fatigans.
nec nimio cuiquam posses ardore tueri
corporis in summo summam fervescere partem,
sed potius tepidum manibus proponere tactum
et simul ulceribus quasi inustis omne rubere
corpus, ut est per membra sacer dum diditur ignis.
intima pars hominum vero flagrabat ad ossa,
flagrabat stomacho flamma ut fornacibus intus.
nil adeo posses cuiquam leve tenueque membris
vertere in utilitatem, at ventum et frigora semper.
in fluvios partim gelidos ardentia morbo
membra dabant, nudum iacientes corpus in undas.
multi praecipites lymphis putealibus alte
inciderunt, ipso venientes ore patente:
insedabiliter sitis arida, corpora mersans,
aequabat multum parvis umoribus imbrem.
nec requies erat ulla mali: defessa iacebant
corpora. mussabat tacito medicina timore,
quippe patentia cum totiens ac nuntia mortis
lumina versarent oculorum expertia somno.
multaque praeterea mortis tum signa dabantur,
perturbata animi mens in maerore metuque,
triste supercilium, furiosus voltus et acer,
sollicitae porro plenaeque sonoribus aures,

---

der verschijnselen, is er verschil. — **1160.** singultus, *hik.* — **1161.** corripere coactans = cogens eos corripere nervos et membra: corripere *krampachtig samentrekken.* — **1162.** dissoluebat, sloopte hen door ze af te matten (fatigans), terwijl ze reeds moede en af (defessos ante) waren (van het zielelijden, vgl. 1152 cor maestum). — **1163.** Construeer: nec posses (*men kon*) tueri summam partem (*de huid*) in summo corporis cuiquam fervescere nimio ardore. — **1170.** Thuc. II, 49, 5: *τὰ δὲ ἐντὸς οὕτως ἐκάετο ὥστε μήτε τῶν πάνυ λεπτῶν ἱματίων καὶ σινδόνων τὰς ἐπιβολὰς μηδ' ἄλλο τι ἢ γυμνοὶ ἀνέχεσθαι, ἥδιστά τε ἂν ἐς ὕδωρ ψυχρὸν σφᾶς αὐτοὺς ῥίπτειν.* — nil adeo versterkt nihil, nihil omnino. — **1175.** insedabiliter, *ἅπαξ εἰρημένον: onleschbaar.* — **1176.** Thuc. ibid. *καὶ ἐν τῷ ὁμοίῳ καθειστήκει τό τε πλέον καὶ ἔλασσον ποτόν.* — **1179.** mussabat medicina: medicina = ars medicina = medici; mussare, *binnensmonds praten*, *mompelen*, zooals men onwillekeurig doet, wanneer men met zijne gedachten staat voor een geval, dat ons hopeloos voorkomt. — **1180.** Thuc. l. l. *καὶ ἡ ἀπορία τοῦ μὴ ἡσυχάζειν καὶ ἡ ἀγρυπνία ἐπέκειτο διὰ παντός.* Het rollen der oogen was een teeken van den naderenden dood. — **1185.** sollicitae, *onrustig.* — **1186.** creber

creber spiritus aut ingens raroque coortus,
sudorisque madens per collum splendidus umor,
tenvia sputa minuta, croci contacta colore
salsaque, per fauces raucas vix edita tussi.
in manibus vero nervi trahere et tremere artus
a pedibusque minutatim succedere frigus
non dubitabat: item ad supremum denique tempus
conpressae nares, nasi primoris acumen
tenve, cavati oculi, cava tempora, frigida pellis
duraque, inhorrescens rictum, frons tenta tumebat.
nec nimio rigidi post artus morte iacebant.
octavoque fere candenti lumine solis
aut etiam nona reddebant lampade vitam.
quorum siquis, ut est, vitarat funera leti,
ulceribus taetris et nigra proluvie alvi
posterius tamen hunc tabes letumque manebat,
aut etiam multus capitis cum saepe dolore
corruptus sanguis expletis naribus ibat:
huc hominis totae vires corpusque fluebat.
profluvium porro qui taetri sanguinis acre
exierat, tamen in nervos huic morbus et artus
ibat et in partis genitalis corporis ipsas.
et graviter partim metuentes limina leti
vivebant ferro privati parte virili,
et manibus sine nonnulli pedibusque manebant
in vita tamen, et perdebant lumina partim:
usque adeo mortis metus his incesserat acer.

---

spiritus, snelle ademhaling of zeer diep en afgebroken. — **1190.** trahere voor trahi: dit gebruik is geoorloofd, wanneer er van onwillekeurige bewegingen sprake is en de oorzaak er van niet waargenomen wordt. — **1195.** inhorrescens rictum, *de open mond reeds verstijvende* codd. inhoretiacet rectum .. mebat. — **1196.** nec nimio .. post, *niet zoo lang daarna*, vgl. V, 988 nec nimio plus. — **1197.** octavoque, Thuc. echter zegt: *διεφθείροντο οἱ πλείους ἐναταῖοι καὶ ἑβδομαῖοι*. — **1198.** reddebant lampade vitam, vgl. II, 79: et quasi cursores vitai lampade tradunt; Plato, Legg. 776, 6: *καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδιδόντες*. 't Beeld is ontleend aan de *λαμπαδηδρομία* of *λαμπαδηφορία*, een feestspel, waarbij hardloopers of ook wel ruiters een zekeren afstand moesten afleggen met een brandenden fakkel in de hand, dien ze aan een volgenden looper moesten overgeven, terwijl hij niet mocht uitgaan. — **1199.** ut est, *zooals dat wel gebeurt* = ut fit. — **1203.** sanguis, Lucr. gebruikt van dit woord de laatste lettergreep altijd lang. — **1204.** huc, namelijk in alvum (1200) et nares. — corpusque = corporis. — **1205.** qui ... exierat: bij dichters wordt exire dikwijls transit. gebruikt in de beteekenis van overschrijden, vermijden, ontkomen: V, 1330 feros dentis adactus exibant, en beneden 1217. — **1209.** ferro, het mes van den chirurgijn. — **1212.** Eene herinnering aan 't laatste gedeelte van boek III. —

atque etiam quosdam cepere oblivia rerum
cunctarum, neque se possent cognoscere ut ipsi.
multaque humi cum inhumata iacerent corpora supra
corporibus, tamen alituum genus atque ferarum
aut procul apsiliebat, ut acrem exeiret odorem,
aut, ubi gustarat, languebat morte propinqua.
nec tamen omnino temere illis solibus ulla
comparebat avis, nec tristia saecla ferarum
exeibant silvis: languebant pleraque morbo
et moriebantur, cum primis fida canum vis
strata viis animam ponebat in omnibus aegre:
extorquebat enim vitam vis morbida membris.
nec ratio remedi communis certa dabatur:
nam quod ali dederat vitalis aëris auras
volvere in ore licere et caeli templa tueri,
hoc aliis erat exitio letumque parabat.
Illud in his rebus miserandum magnopere unum
aerumnabile erat, quod ubi se quisque videbat
implicitum morbo, morti damnatus ut esset,
deficiens animo maesto cum corde iacebat,
funera respectans animam amittebat ibidem.
quippe etenim nullo cessabant tempore apisci
ex aliis alios avidi contagia morbi,
idque vel in primis cumulabat funere funus.
nam quicumque suos fugitabant visere ad aegros,
vitai nimium cupidos mortisque timentis
poenibat paulo post turpi morte malaque,

1214. Construeer: ut neque (= non) possent cogn. se ipsi: zoodat zij zich zelven niet (meer) kenden; *ἠγνόησαν σφᾶς αὐτούς* zegt Thuc. — **1215.** supra kan als praep. geen dat. of abl. regeeren; het met iacerent te verbinden gaat moeilijk. Misschien is het corrupt en moet er met Heins. saepta of septa (*omringd van*) gelezen worden. — **1217.** exeiret = exiret, vgl. 1205. — **1219.** solibus voor diebus. — **1222.** cum primis = imprimis. — fida canum vis, vgl. I, 271. — **1227.** ali voor alii, ook alei komt voor. — vitalis aëris auras volvere in ore = vivere. — **1232.** morti damnatus, eene zeldzame constr.: zoo vindt men ook voor ad bestias damnari, bestiis esset damnata Apul. Met. X, 34; damnatus flammae torus Stat. Theb. VI, 55. — ut voor velut. — **1234.** respectans = exspectans. vgl. V, 974. — animam amittebat ibidem, *εὐθὺς .. προΐεντο σφᾶς αὐτούς*, gaf hij op hetzelfde oogenblik het leven op, zich zelven verloren achtende. — **1235.** quippe etenim, want op hulp was niet te rekenen wegens de groote besmettelijkheid. — apisci, oude vorm naast adipisci. — **1237.** idque, de buitengewone besmettelijkheid, daar zij óf van de verpleging afschrikte, óf de verplegers door den dood wegraapte. — **1238.** visere ad, zie II, 359. — **1240.** poenibat, puniebat, vgl. I, 29 moenera, munera en V, 934. —

desertos, opis expertis, incuria mactans.
qui fuerant autem praesto, contagibus ibant
atque labore, pudor quem tum cogebat obire
blandaque lassorum vox mixta voce querellae.
lanigerae tamquam pecudes et bucera saecla
optimus hoc leti genus ergo quisque subibat.
incomitata rapi cernebant funera vasta,
inque aliis alium populum sepelire suorum
certantes: lacrimis lassi luctuque redibant:
inde bonam partem in lectum maerore dabantur.
nec poterat quisquam reperiri, quem neque morbus
nec mors nec luctus temptaret tempore talei.
Praeterea iam pastor et armentarius omnis
et robustus item curvi moderator aratri
languebat, penitusque casa contrusa iacebant
corpora paupertate et morbo dedita morti.
exanimis pueris super exanimata parentum
corpora non numquam posses retroque videre
matribus et patribus natos super edere vitam.
nec minimam partem ex agris is maeror in urbem
confluxit, languens quem contulit agricolarum
copia conveniens ex omni morbida parte.
omnia complebant loca tectaque; quo magis aestu
confertos ita acervatim mors accumulabat.
multa siti protracta viam per proque voluta
corpora silanos ad aquarum strata iacebant

1241. incuria mactans, incuria pass.: 't doodend gebrek aan verzorging, dat zij anderen hadden laten lijden, strafte hen op hun beurt. — **1242.** ibant voor interibant, zoo ook V, 526, 531. — **1245.** bucera, *βούκερως*. Thuc. II, 51: *ὥσπερ τὰ πρόβατα ἔθνησκον*. — In vs. 1245 hebben de handschr. lanigeras. Bentley plaatste dit vers na vs. 1236, maar dan ontstaat de gedachte: de besmetting tastte den een na den ander aan als wol- en hoornvee. De gedachte is echter klaarblijkelijk: zij stierven als vee, zooals ook Thuc. zegt. Lucr. maakt den indruk nog scherper: als vee stierven de besten. — **1225.** vasta, *verschrikkelijk, afschuwelijk*. — **1247.** populum .. suorum = suos: inque aliis funeribus alium suos certatim sepelire videbant: his visis luctu et lacrimis fatigati redibant. — **1251.** talei voor tali, zie VI, 1143. — **1254.** casa in plaats van in casa. — **1258.** edere vitam, edere animam, mori. — **1262.** aestu mors acc., de hitte ('t was zomer) was eene der voornaamste oorzaken, dat de sterfte onder de menschenmassa, in tot stikkens toe gevulde barakken opgehoopt, zoo groot was. Thuc. II, 52, 2. — aestu, *in de hitte;* de handschr. hebben aestus. Cic. Disp. T. II, 33: cum Marius aestu magno ducebat agmen, laborabat, en zonder adject. Plaut. Mastel. 764: quin aest(u) aud(ivit) esse ibi vi(ctum) perbonum. Vergel.: aetate, IV, 58, autumno VI, 357; zie boven vs. 1254. — **1264.** proque voluta = et provoluta. — **1265.** silanos ad aquarum,

interclusa anima nimia ab dulcedine aquarum,
multaque per populi passim loca prompta viasque
languida semanimo cum corpore membra videres
horrida paedore et pannis cooperta perire
corporis inluvie, pelli super ossibus una,
ulceribus taetris prope iam sordique sepulta.
omnia denique sancta deum delubra replerat
corporibus mors exanimis onerataque passim
cuncta cadaveribus caelestum templa manebant,
hospitibus loca quae complerant aedituentes.
nec iam religio divom nec numina magni
pendebantur enim: praesens dolor exsuperabat.
nec mos ille sepulturae remanebat in urbe,
quo prius hic populus semper consuerat humari:
perturbatus enim totus trepidabat, et unus
quisque suum pro re praesenti maestus humabat.
multaque mors subita et paupertas horrida suasit:
namque suos consanguineos aliena rogorum
insuper extructa ingenti clamore locabant,
subdebantque faces, multo cum sanguine saepe
rixantes potius quam corpora desererentur.

---

bij de springfonteinen, waarbij het water uit een Silenenkop (Silenus: begeleider van Bacchus) te voorschijn kwam. — **1266.** interclusa anima, *de ziel afgesneden*, d. i. gestikt. — **1267.** populi loca prompta, openbare plaatsen, pleinen enz. — **1270.** pelli super oss. una, spreekwoordelijk als bij ons: slechts vel en been. — **1274.** caelestum: in proza altijd caelestium, maar dichters gebruiken voor caelestis als subst. dikwijls den genet. zonder i: vgl. Catull. LXIV, 191, 204. — manebant: *waren*, 't begrip van voortduren is daarbij op den achtergrond getreden; evenzoo II, 843. — **1275.** aedituentes slechts hier, anders altijd aedituus, van aedes en tueor. — **1279.** prius schijnt gelezen te moeten worden en niet pius: *νόμοι τε πάντες ξυνεταράχθησαν οἷς ἐχρῶντο πρότερον περὶ τὰς ταφάς, ἔθαπτον δὲ ὡς ἕκαστος ἐδύνατο.* — **1281.** praesenti, dit woord ontbreekt in de handschr.; Lachm. meent dat er compostum gestaan kan hebben, waarbij vgl. III, 871. — **1282.** horrida behoort bij multaque. — **1283.** rogorum hangt af van extructa; evenzoo VI, 561: tum supera terram quae sunt extructa domorum. — **1284.** insuper heeft bij Lucr. den accus. of den ablat.

GAIUS VALERIUS CATULLUS.

GEB. 87 V. CHR., IN OF BIJ VERONA, GEST. 54 ONGEVEER.

III.

Aan zijne geliefde, die met zijn vroeg gestorven broeder het middelpunt zijner lyrische gedichten uitmaakt, geeft Catullus den naam van Lesbia, ofschoon ze waarschijnlijk Clodia heette. Zij was de zuster van den beruchten P. Clodius, bekend uit de redevoeringen van Cicero, en de vrouw van Q. Caecilius Metellus Celer, een kortzichtig, heftig en onverzettelijk man, met wien zij een ongelukkig leven doorbracht, tot hij in 59 overleed. Daarna gaf zij zich aan het schandelijkste leven over. Zij was negen jaar ouder dan Catullus. „Unter der vornehmeren Jugend Roms war damals ein bedenklicher Ton der Genussucht und Frivolität eingerissen. Zechen, Buhlen und Schuldenmachen war guter Ton für die jungen Herren, deren Väter schon unter Sulla's nachsichtiger Heerführung mit asiatischem Luxus und Laster vertraut geworden waren." (Ribbeck).

OP DEN DOOD VAN LESBIA'S MUSCH.

Lugete, o Veneres Cupidinesque,
et quantum est hominum venustiorum:
passer mortuus est meae puellae,
passer, deliciae meae puellae,
quem plus illa oculis suis amabat;
nam mellitus erat suamque norat
ipsam tam bene quam puella matrem;

't Metrum van dit zeer beroemde liedje is de phalaecēus of hendecasyllabus naar dit schema: ⏓́ ⏓ — ⏑ ⏑ / –́ ⏑ — ⏑ / –́ ⏓: de eerste voet is gewoonlijk een spondaeus, somtijds een trochaeus of iambus. — **1.** Veneres Cupidinesque: de dichter gebruikt het meervoud, omdat hij niet alleen Venus bedoelt, zonder wie „neque fit laetum neque amabile quicquam" (Lucr. I, 23), maar alle goden en godinnen *(Χάριτες* en *Ἔρωτες)* die liefhebben wat schoon is. — **2.** venustiorum, gezegd met het oog op de Veneres van vs. 1. „qui vel paululum venustatis sensu sunt imbuti." — **7.** ipsam: ipse beteekent dikwijls *meester*, ipsa

nec sese a gremio illius movebat,
set circumsiliens modo huc modo illuc
ad solam dominam usque pipiabat.
qui nunc it per iter tenebricosum
illuc, unde negant redire quemquam.
at vobis male sit, malae tenebrae
Orci, quae omnia bella devoratis:
tam bellum mihi passerem abstulistis.
o factum male! io miselle passer,
tua nunc opera meae puellae
flendo turgiduli rubent ocelli.

IV.

Aan eenige vrienden, die bij hem te gast zijn op zijne villa op het schiereiland Sirmio in het Garda-meer (lacus Benacus), die hij van zijnen vader geërfd had (tegenwoordig wijst de gids den reiziger aldaar nog de zoogenaamde villa van Catullus), stelt de dichter zijn jacht voor en laat het zijn levensloop en verdiensten verhalen. Met dit zijn jacht was de dichter in de lente van 56 teruggekeerd van eene reis naar Bithynia, die hij in de vorige lente in 't gevolg van den propraetor C. Memmius aanvaard had.

Phasellus ille, quem videtis, hospites,
ait fuisse navium celerrimus,
neque ullius natantis impetum trabis
nequisse praeterire, sive palmulis
opus foret volare sive linteo.
et hoc negat minacis Adriatici
negare litus insulasve Cycladas
Rhodumque nobilem horridamque Thraciam

---

meesteres. — **10.** ad, *genoemd naar.* — usque, *voortdurend.* — pipiabat, *piepte*, *tjilpte.* Het eigenlijke geluid der musschen werd in 't Latijn uitgedrukt door titiare. — **11.** iter tenebricosum, *Ἀχέροντος ὁδός.* Dat de ouden inderdaad meenden, dat ook de dieren afdaalden in de onderwereld blijkt uit Ovid. am. II, 6, 51. — **17.** tua .. opera, *door uw toedoen*, *om uwentwege.* — **18.** ocelli, Clodia werd *βοῶπις* genoemd door Cicero.

IV. Metrum: een zuivere iambische trimeter ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ –. **1.** Phasellus, een licht, snelzeilend vaartuig, zoo genoemd wegens zijne overeenkomst in den vorm met een snij- of pronkboon, *φάσηλος*, phasellus. — **2.** Ongewone constr. voor: ait se fuisse navium celerrimam, in navolging van 't Grieksch. — **6—10.** Van de plaats waar het schip nu ligt ziet de dichter terug op de reis, die het afgelegd heeft van zijn

Propontida trucemve Ponticum sinum,
ubi iste post phasellus antea fuit
comata silva: nam Cytorio in iugo
loquente saepe sibilum edidit coma.
Amastri Pontica et Cytore buxifer,
tibi haec fuisse et esse cognitissima
ait phasellus: ultima ex origine
tuo stetisse dicit in cacumine,
tuo imbuisse palmulas in aequore,
et inde tot per impotentia freta
erum tulisse, laeva sive dextera
citaret aura, sive utrumque Iupiter
simul secundus incidisset in pedem;
neque ulla vota litoralibus deis
sibi esse facta, cum veniret a marei
novissimo hunc ad usque limpidum lacum.
set haec prius fuere: nunc recondita
senet quiete seque dedicat tibi,
gemelle Castor et gemelle Castoris.

XIV.

Gaius Licinius Calvus (geb. 82 v. Chr., gest. vóór 46), dichter en redenaar, en een groot vriend van Catullus, had hem als geschenk op

---

geboorteland uit. — **8.** Thraciam, adi. bij Propontida. — **11.** comata, coma = frons, dus frondosa; Horat. Od. I, 14, 11: quamvis Pontica pinus, silvae filia nobilis. — De Cytōrus mons (of Cytorii montes) lag in Paphlagonia bij de gelijknamige stad en was rijk begroeid met buksboomen, een plantengeslacht met altijd groene bladeren en verwant met de groene palmstruik uit onze tuinen. — **13.** Amastris, eene Paphlagonische zeestad. — **18.** impotentia, die zich zelven niet bedwingen kunnen, *woedend.* — **19.** erum of herum moet wel op Catullus zelf slaan, anders heeft het geheele gedichtje weinig zin. — **20.** citaret, *in beweging zette;* codd. vocaret, wat niet goed kan zijn, ook niet in den zin van *zich aanbieden*, zoo die bestond. Vgl. Senec. Phaedra 1049 citatas .. rates. — Iupiter zóó de codd., d. i. ventus. Ennius: Iuppiter .. qui ventus est et nubes, imber postea. — **21.** utrumque in pedem: pedes zijn de touwen, waarmede de uiteinden van het zeil werden aangehaald. Hier staat pes voor *zeil.* — **22.** litoralibus deis, als Phorcus, Glaucus, Proteus, Triton enz, wier tempels of beelden aan het strand stonden: zoo ook Castor en Pollux, vs. 27. — **26.** senet: senere, *oud zijn*, waarvan het inchoat. senescere, komt, behalve op deze plaats, alleen bij zeer oude schrijvers voor: Pacuvius 275, 304. — **27.** Castor en Pollux, de beschermers der zeevaarders, waren als tweelingbroeders zoo nauw verbonden, dat „ambo licenter et Castores et Polluces vocantur."

de Saturnalia (zie de aanteekening op vs. 15) eene verzameling van slechte verzen gezonden, geschreven door de slechtste dichters. Daarop zendt Catullus hem dit gedicht, dat met eene vermakelijke overdrijving de schrikkelijke gevolgen van zijn geschenk uitdrukt, en dreigt hem, dat hij hem met gelijke munt zal betalen.

Nei te plus oculis meis amarem,
iocundissime Calve, munere isto
odissem te odio Vatiniano:
nam quid feci ego quidve sum locutus,
cur me tot male perderes poetis?
isti dei mala multa dent clienti,
qui tantum tibi misit impiorum.
quod si, ut suspicor, hoc novum ac repertum
munus dat tibi Sulla litterator,
non est mi male, set bene ac beate,
quod non dispereunt tui labores.

XIV. Metrum als III. — **1.** Nei, ei voor de lange i, vgl. Lucr. VI, 1143, 1217, 1227. — **2.** iocundissime, vgl. Lat. Gr. § 10, 7. — munere isto = ob donum a te missum. — **3.** odio Vatiniano: P. Vatinius, die van 63 v. Chr. af achtereenvolgens verschillende staatsambten bekleedde (Cic. in Vatin. 12, 13), maakte zich door allerlei gewelddadigheden berucht en gehaat. Cicero zegt van hem (in Vatin. 39): si te vicini, si adfines, si tribules ita oderunt, ut repulsam tuam triumphum suum duxerint; si nemo aspicit quin ingemiscat, nemo mentionem facit quin exsecretur; si vitant, fugiunt, audire de te nolunt, cum viderunt, tamquam auspicium malum detestantur; si cognati respuunt, tribules exsecrantur, vicini metuunt, adfines erubescunt, strumae denique ab ore improbo demigrarunt et aliis iam se locis conlocarunt; si es odium publicum populi, senatus, universorum hominum rusticanorum, quid est enz.: voorzeker eene duidelijke omschrijving van een odium Vatinianum. Anderen nemen Vatinius als subject: de haat waarmede Vat. Calvus haatte, dien men herhaaldelijk had aangeklaagd. Deze verklaring heeft veel voor, maar odium Vatinianum schijnt hier spreekwoordelijk gebruikt te zijn. — **5.** male perderes, vgl. *κακῶς ὀλέσαι*. — **6.** isti clienti, *dien client van u*, *die*, *naar ik onderstel*, *u deze gedichten als cadeau toezond*, *omdat gij hem verdedigd hebt*. — dei, éénlettergr., zoo als regelmatig bij oudere dichters: vele handschr. hebben dan ook den vorm di; vgl. verder vs. 1 en Lucr. aldaar. — **7.** impiorum scil. poetarum, die 't goddelijke vuur des dichters onteeren en ontwijden, in tegenstelling met de pii vates (Verg. Aen. VI, 662), pius poeta (Catull. XVI, 5). — **9.** Sulla litterator, waarschijnlijk een vrijgelatene van Sulla, den dictator, een onderwijzer der grammatica en rhetorica (litterator, ouder woord voor grammaticus). De meesten van deze litteratores (deze naam werd dikwijls met eenige geringschatting gebruikt = schoolmeester; het waren gewoonlijk vrijgelatenen en vreemdelingen) traden ook als schrijvers op en verbonden met hunne grammatische ook antiquarische en litteratuur-historische studiën. — **11.** labores ten behoeve

dei magni, horribilem et sacrum libellum!
quem tu scilicet ad tuum Catullum
misti, continuo ut die periret,
Saturnalibus, optimo dierum!
non non hoc tibi, false, sic abibit:
nam, si luxerit, ad librariorum
curram scrinia: Caesios, Aquinos,
Suffenum, omnia colligam venena,
ac te his suppliciis remunerabor.
vos hinc intera valete, abite
illuc unde malum pedem attulistis,
saecli incommoda, pessimi poetae.

XXII.

Een spotdicht op een zekeren poetaster Suffenus (vgl. XIV, 19), van elders niet bekend.

Suffenus iste, Vare, quem probe nosti,
homo est venustus et dicax et urbanus
idemque longe plurimos facit versus.
puto esse ego illi milia ad decem aut plura
perscripta, nec (sicut fit) in palimpsestos

---

van Sulla: waarin ze bestonden is moeilijk te zeggen. — **14.** misti voor misisti, evenzoo promisti CX, 3; duxti XCI, 9; consumpse Lucr. I, 233; iusti Plaut. Men. 5, 9, 85 enz. — **15.** Saturnalibus, de groote feestdag van het Rom. jaar, vóór Caesars verandering van den Kalender XIV Kal. Ian., later XVI, waarop men elkander begroette met een bona Saturnalia, en elkander geschenken zond. Lucianus zegt (Cronos. 16), dat, wanneer men op dien dag een boek ten geschenke ontving, men het niet mocht wegleggen, maar moest lezen (continuo ut die periret!) — **18.** Caesios, Aquinos, Suffenum, poëtasters uit dien tijd. — **21.** valete, abite: asyndeton, zie op Lucr. IV, 1009. — **23.** saecli, vgl. Lucr. I, 20.

XXII. 't Metrum is de choliambus of hipponacteus ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – – ×. **1.** Vare: Varus was een vriend van Catullus; of hij dezelfde is als Quintilius Varus, een dichter uit Cremona en vriend van Vergilius en Horatius, is niet zeker. — **2.** venustus, dicax, urbanus, vgl. Quint. VI, 3, 17. — **3.** idemque: que heeft hier adversatieve kracht. Gewoonlijk wordt het zoo gebruikt, wanneer een bevestigende zin aan een voorafgaanden ontkennenden verbonden wordt. — **5.** sicut fit, vgl. Lucr. III, 1068. — palimpsestos scil. codices, van *πάλιν* en *ψάω*. Gebruikte papyrus- of perkamentbladen werden door wasschen of schuren

relata: cartae regiae, novi libri,
novi umbilici, lota rubra membrana,
derecta plumbo et pumice omnia aequata.
haec cum legas tu, bellus ille et urbanus
Suffenus unus caprimulgus aut fossor
rursus videtur, tantum abhorret ac mutat.
hoc quid putemus esse? qui modo scurra
aut si quid hac re tersius videbatur,
idem infaceto est infacetior rure,
simul poemata attigit; neque idem umquam
aeque est beatus ac poema cum scribit:
tam gaudet in se tamque se ipse miratur.
nimirum idem omnes fallimur, neque est quisquam,
quem non in aliqua re videre Suffenum
possis: suus cuique attributus est error,
set non videmus manticae quod in tergo est.

---

weer schoon gemaakt, opdat men ze opnieuw kon gebruiken. Dikwijls echter gelukte dit uitwisschen van het geschrevene niet zóó goed, of men kan het oude schrift door chemische middelen nog weer zichtbaar maken, gedeeltelijk althans. Codices rescripti van Verg. en Plaut. — **6—8.** De ouden gebruikten als schrijfmateriaal papyrus (cartae) of perkament (membrana); dit laatste wegens zijn hoogeren prijs zeldzamer. Naar de dunheid en fijnheid onderscheidde men de soorten van papyrus: ten tijde van Cat. golden de cartae regiae voor de kostbaarste, later de Augusteae, naar Augustus genoemd. — libri = volumina. — umbilici: aan het einde van de rol, waarom het papier gewikkeld was, bevonden zich twee platronde knoppen, iets breeder dan het volumen, wanneer het opgerold was, zoodat, wanneer het boek op tafel lag en afgerold werd, alleen de randen van deze knoppen de tafel raakten en het papier zelf niet beschadigd werd: naar hunnen vorm heetten deze knoppen umbilici, ook wel cornua. — lauta, de handschr. hebben lora, dit wordt gewoonlijk opgevat als bedoelende reepen van perkament om de rol gewikkeld, maar dat ééne rol zoo met riemen omwikkeld werd is van elders niet te bewijzen; lauta later ook in den vorm lota, *prachtig*, *sierlijk*, *net*. — membrana: mooie boeken werden in een enveloppe van perkament gewikkeld en dit rood gekleurd. — derecta, geliniëerd, waartoe men een looden rolletje gebruikte, langs een houten liniaal. — pumice, de puimsteen werd algemeen gebruikt om de oneffenheden en vezels van het papier of perkament af te schuren. — **11.** abhorret nempe ab illo bello urbanoque Suffeno. — ac mutat voor mutatur, mutatus est, zóó dikwijls bij Plautus en oudere schrijvers in 't algemeen: Lucr. I, 787. — **12.** scurra, petit-maître. — **13.** tersius, *fijner*, *eleganter*. — **18.** idem, acc. van inhoud. — **21.** manticae, vergel. Phaedr. IV, 10: „Peras inposuit Iuppiter nobis duas: propriis repletam vitiis post tergum dedit, alienis ante pectus suspendit gravem. Hac re videre nostra mala non possumus: alii simul delinquunt, censores sumus."

XXXI.

In 't volgende liedje bezingt Catullus het genot, dat hem het gezicht van het schiereilandje Sirmio verschafte bij zijn terugkeer uit Bithynië, 56 v. Chr. Sirmio lag in den lacus Benacus (Garda), eenige uren westelijk van Verona. Catullus had er eene villa. Zie IV.

Paene insularum, Sirmio, insularumque
ocelle, quascumque in liquentibus stagnis
marique vasto fert uterque Neptunus:
quam te libenter quamque laetus inviso,
vix mi ipse credens Thuniam atque Bithunos
liquisse campos et videre te in tuto!
o quid solutis est beatius curis,
cum mens onus reponit ac peregrino
ab orbe fessi venimus larem ad nostrum
desideratoque acquiescimus lecto?
hoc est quod unum est pro laboribus tantis.
salve, o venusta Sirmio, atque ero gaude:
gaudete vos quoque incitae lacus undae:
ridete, quicquid est domi cachinnorum.

LXIV.

Dit gedicht is eene navolging van de epyllia der Alexandrijnen *(ἐπύλλιον* deminut. van *ἔπος)*. Het bedoelt meer eene beschrijving te zijn van den heerlijken heldentijd, toen goden en menschen nog samen verkeerden, dan een episch verhaal. De episode van Ariadne, die meer dan de helft van het geheele gedicht beslaat (vs. 50—264) is te lang, maar blijft geheel in den geest en de stemming van het geheel. Zij illustreert den tijd der heroën van eene andere zijde. Het slot geeft in het lied der

---

XXXI. 't Metrum als XXII. **1.** Paene ins. — insularumque: Sirmio is half schiereiland, half eiland; 't is namelijk slechts door eene smalle strook lands met den zuidelijken oever van het Garda meer verbonden en wordt er somtijds geheel van afgescheiden, wanneer de wateren den smallen landtong overstroomen. — **3.** uterque Neptunus, de Neptunus van het Oosten en van het Westen. Vgl. Verg. Aen. VII, 100: sol utrumque recurrens aspicit oceanum. — **5.** Thunia, het deel van Bithynia, dat door de Thuni bewoond werd aan de rivier Sangarius of Sagaris. Catullus was in het gevolg van den propraetor Memmius, 57 v. Chr., naar Bithynia gegaan. — **14.** ridete quicquid, vgl. III, 1 en 2: lugete.. quantum est.

Parcen een vergezicht in de toekomst, daar het den lof bezingt van den grooten Achilles, die uit dit huwelijk geboren zal worden. De laatste verzen toonen dat de dichter den heldentijd stelt tegenover zijn eigen zedelooze eeuw.

DE BRUILOFT VAN PELEUS EN THETIS.

Peliaco quondam prognatae vertice pinus
dicuntur liquidas Neptuni nasse per undas
Phasidos ad fluctus et fines Aeeteos,
cum lecti iuvenes, Argivae robora pubis,
auratam optantes Colchis avertere pellem
ausi sunt vada salsa cita decurrere puppi,
caerula verrentes abiegnis aequora palmis.
diva quibus retinens in summis urbibus arces
ipsa levi fecit volitantem flamine currum,
pinea coniungens inflexae texta carinae.
illa rudem cursu proram imbuit Amphitrite.
quae simul ac rostro ventosum proscidit aequor,
motaque remigio spumis incanduit unda,
emersere fero candentis gurgite vultus,
aequoreae monstrum Nereides admirantes.
atque illic alma videre in luce marinas
mortales oculis nudato corpore Nymphas
nutricum tenus extantes e gurgite cano.
tum Thetidis Peleus incensus fertur amore,
tum Thetis humanos non despexit hymenaeos,
tum Thetidi pater ipse iugandum Pelea sensit.
o nimis optato saeclorum tempore nati

LXIV. **1.** Peliaco vertice: op den Pelion werd de Argo gebouwd, waarmede de Argonauten naar het rijk van koning Aeetes aan de Phasis voeren. — **4.** robora pubis, vgl. Verg. Aen. VIII, 528 robora pubis lecta dabo; wij zeggen met een ander beeld, dat evenzeer de ouden gebruikten: de bloem der jongelingschap. — **8.** diva, namelijk Pallas Athene, *Πολιάς, Πολιοῦχος*. — quibus, scil. Argonautis; in plaats van quibus diva. — **9.** currum, de Argo. — **11.** illa, namelijk Minerva: vgl. Hygin. fab. XIV: (Argo a Minerva) aedificata ac primum in pelagus deducta. — rudem cursu proram, *'t schip nog ongeoefend in het varen*. — Amphitrite is ablat. = Amphitritā (vgl. Andromache abl. Ovid. rem. am. 384; Hesione abl. Met. 11, 217) en is hier overdrachtelijk genomen voor *de zee*. — imbuere = initiare, *inwijden* (met zeewater), *voor 't eerst inleiden* (in de zee). — **18.** nutricum, *de borst;* tenus met den genet. is dichterlijk. L. Gr. § 450. — **19.** Thetidis Peleus: de ouders van Achilles; hij de zoon van Aeacus, koning van Aegina, zij eene godin, de dochter van den zeegod Nereus, eene der Nereïden dus. — **21.** pater ipse, namelijk Zeus. Deze en Poseidon dongen beide naar

UNI... Y C...

heroes, salvete, deum genus, o bona marte
23b progenies, salvete iterum salvete iterumque.
vos ego saepe meo vos carmine compellabo,
25 teque adeo eximie taedis felicibus aucte
Thessaliae columen Peleu, cui Iupiter ipse,
ipse suos divum genitor concessit amores.
tene Thetis tenuit pulcherrima Nereine?
tene suam Tethys concessit ducere neptem,
30 Oceanusque, mari totum qui amplectitur orbem?
queis simul optatae finito tempore luces
advenere, domum conventu tota frequentat
Thessalia, oppletur laetanti regia coetu:
dona ferunt prae se, declarant gaudia vultu.
35 deseritur Cieros, linquunt Phthiotica tempe
Crannonisque domos ac moenia Larissaea,
Pharsalum coeunt, Pharsalia tecta frequentant.
rura colit nemo, mollescunt colla iuvencis,
non humilis curvis purgatur vinea rastris,
41 non falx attenuat frondatorum arboris umbram,
40 non glaebam prono convellit vomere taurus:
42 squalida desertis rubigo infertur aratris.
ipsius at sedes, quacumque opulenta recessit
regia, fulgenti splendent auro atque argento.
45 candet ebur soliis, collucent pocula mensae,
tota domus gaudet regali splendida gaza.
pulvinar vero divae geniale locatur
sedibus in mediis, Indo quod dente politum
tincta tegit roseo conchyli purpura fuco.

---

het bezit van Thetis, maar daar Themis voorspelde, dat, indien Zeus of één zijner broeders Thetis huwde, haar zoon grooter zou zijn dan zijn vader, stonden zij haar af aan Peleus, die, van Aegina naar Phthia in Thessalië gekomen, daar van koning Eurytion diens dochter tot vrouw en het derde deel van zijn gebied als bezitting gekregen had. — **23b.** salvete iterumque: dit geheele vers ontbreekt in de codd., maar wordt gedeeltelijk aangehaald door den Veron. Scholiast op Aen. V, 80; que achter het tweede woord ook Lucr. II, 631, III, 939, 962 enz. — **29.** Tethys, de grootmoeder van Thetis. Nereus, de zeegod, had tot gemalin Doris, de dochter van Oceanus en Tethys. — **31.** queis = quibus, namelijk voor Peleus en Thetis. — simul = simulac. — luces *de bruiloftsdagen.* — finito tempore, *als de tijd* (tusschen de verloving en de bruiloft) *geeindigd was.* — **35.** Cieros = Cierium, eene stad in 't midden van Thessaliotis. — tempe, *dalen.* — **36.** Crannonisque, Crannon, eene bekende stad in Pelasgiotis (slag 322). — **43.** recessit, *zich uitstrekte.* — **49.** purpura hier = *purperen sprei* of *dek;* conchyli, conchylium is de purperslak, doch ook wel de purperkleur (Cic. In Verr. 4, § 59).

Haec vestis priscis hominum variata figuris
heroum mira virtutes indicat arte,
namque fluentisono prospectans litore Diae
Thesea cedentem celeri tum classe tuetur
indomitos in corde gerens Ariadna furores,
necdum etiam sese quae visit visere credit,
ut pote fallaci quae tunc primum excita somno
desertam in sola miseram se cernat harena.
immemor at iuvenis fugiens pellit vada remis,
irrita ventosae linquens promissa procellae.
quem procul ex acta maestis Minois ocellis
saxea ut effigies bacchantis, prospicit, eheu,
prospicit et magnis curarum fluctuat undis,
non flavo retinens subtilem vertice mitram,
non conlecta levi velatum pectus amictu,
non tereti strophio luctantis vincta papillas;
omnia quae toto delapsa e corpore passim
ipsius ante pedes fluctus salis adludebant.
sed neque tum mitrae neque tum fluitantis amictus
illa vicem curans toto ex te pectore, Theseu,
toto animo, tota pendebat perdita mente.
a misera, assiduis quam luctibus externavit
spinosas Erycina serens in pectore curas
illa tempestate, ferox qua robore Theseus

50—265. Eene voor de evenredigheid van het gedicht veel te lange beschrijving van de figuren op de sprei van Thetis huwelijksbed, voorstellende de mythe van Theseus en Ariadne. Hoe verschillend bijv. van de wijze, waarop Homerus het schild van Achilles beschrijft! — **52.** fluentisono, *ἅπ. εἰρημ.* meer gebruikelijk is bij latere dichters undisonus. — Diae, Dia, volgens sommigen het eilandje Dia, aan de noordkust van Creta, tegenover Cnosus, van welke stad uit Theseus zich met Minos' dochter Ariadne, die hem behulpzaam geweest was bij het dooden van den Minotaurus, naar Athene scheep begeven had; volgens anderen = Naxos, het eiland aan Bacchus gewijd, die de trouweloos verlatene Ariadne vond en haar tot zijne gemalin maakte, vgl. 251 seqq. — **60.** acta, *ἀκτή*, *kust*, de handschr. alga. — **64.** conlecta (L. Gr. § 462): zij had haar kleed niet opgenomen en toegehaald met haar gordel, maar haar borst was slechts omsluierd door een licht omhulsel, dat golfde of fladderde in den wind. Vgl. Verg. Aen. I, 320 nodoque sinus collecta fluentis. — **65.** strophio, strophium, *στρόφιον* is een gordel, door de vrouwen om de borst gedragen, te vergelijken met een corset. — **67.** adludebant, transit.: die de golven spelend heen en weder dreven. — **72.** Erycina, Venus Erycina, *Ἀφροδίτη Ἐρυκίνη*, zoo genoemd naar den berg Eryx op Sicilië, waar zij een tempel had. De stad aan den voet van den berg was volgens de sage gesticht door Eryx, den zoon van Venus en Butes, een der Argonauten, die, door 't gezang der Sirenen verlokt, van de Argo gesprongen, maar door

egressus curvis e litoribus Piraei
attigit iniusti regis Gortynia tecta.
nam perhibent olim crudeli peste coactam
Androgeoneae poenas exsolvere caedis
electos iuvenis simul et decus innuptarum
Cecropiam solitam esse dapem dare Minotauro.
quis angusta malis cum moenia vexarentur,
ipse suum Theseus pro caris corpus Athenis
proicere optavit potius quam talia Cretam
funera Cecropiae nec funera portarentur.
atque ita nave levi nitens ac lenibus auris
magnanimum ad Minoa venit sedesque superbas.
hunc simulac cupido conspexit lumine virgo
regia, quam suavis expirans castus odores
lectulus in molli complexu matris alebat,
quales Eurotae progignunt flumina myrtos
aurave distinctos educit verna colores,
non prius ex illo flagrantia declinavit
lumina quam cuncto concepit pectore flammam
funditus atque imis exarsit tota medullis.
heu misere exagitans in miti corde furores,
sancte puer, curis hominum qui gaudia misces,
quaeque regis Golgos quaeque Idalium frondosum,
qualibus incensam iactastis mente puellam
fluctibus in flavo saepe hospite suspirantem!
quantos illa tulit languenti corde timores!
quam tum saepe magis fulvore expalluit auri,
cum saevum cupiens contra contendere monstrum

Venus gered was. — **75.** Gortynia tecta, 't Labyrinth. Gortyn of Gortyna was met Cnosus de hoofdstad van Creta. — **77.** Androgeoneae *Ἀνδρογεώνης*: Androgeōs of Androgeon was de zoon van Minos en door de Atheners vermoord. — **79.** Cecropiam de stad van Cecrops, door Theseus uitgebreid en Athene genoemd. — **80.** quis, zie vs. 31. — **83.** funera nec funera, Lucr. III, 779 innumero numero, Cic. Phil. I, 2, 5 insepultam sepulturam, Soph. Ai. 665 *ἄδωρα δῶρα*. — **85.** magnanimum, *μεγάθυμος*, algemeen epitheton der heroën. — **96.** quaeque, et tu quae, namelijk Venus, die in Golgi, op 't n.oostel. punt van Cyprus, en in 't boschrijke Idalische gebergte aldaar, tempels had. — **100.** quam te verbinden met saepe = quotiens. — fulvore; 't adject. fulvus *donker geel* wordt dikwijls ook van goud gebezigd, bijv. Verg. Aen. VII, 279. Daarvan komt een substantivum fulvor (bij Tiberianus II, 27 Baehrens Poetae Lat. Min. 3 pag. 266), dat beter dan fulgor (wat de handschriften hebben) de hier bedoelde kleur aanduidt. De bleekheid is bij de volkeren van Zuid-Europa, die eene donkerder gelaatskleur hebben, eene andere dan bij ons en bij mat goud te vergelijken. Vgl.

aut mortem appeteret Theseus aut praemia laudis!
non ingrata tamen frustra munuscula divis
promittens tacito suscepit vota labello.
nam velut in summo quatientem brachia Tauro
quercum aut conigeram sudanti cortice pinum
indomitus turbo contorquens flamine robur
eruit (illa procul radicitus exturbata
prona cadit late quaecumvis obvia frangens),
sic domito saevum prostravit corpore Theseus
nequidquam vacuis iactantem cornua ventis.
inde pedem sospes multa cum laude reflexit
errabunda regens tenui vestigia filo,
ne labyrintheis e flexibus egredientem
tecti frustraretur inobservabilis error.
sed quid ego a primo degressus carmine plura
commemorem, ut linquens genitoris filia vultum,
ut consanguineae complexum, ut denique matris,
quae misera in gnata tabet deperdita, laeta
omnibus his Thesei dulcem praeoptarit amorem,
aut ut vecta rati spumosa ad litora Diae,
venerit aut ut eam devinctam lumina somno
liquerit immemori discedens pectore coniunx?
saepe illam perhibent ardenti corde furentem
clarisonas imo fudisse ex pectore voces
ac tum praeruptos tristem conscendere montes,
unde aciem pelagi vastos per tenderet aestus;
tum tremuli salis adversas procurrere in undas
mollia nudatae tollentem tegmina surae
atque haec extremis maestam dixisse querellis,
frigidulos udo singultus ore cientem:
„siccine me patriis avectam, perfide, ab oris,
perfide, deserto liquisti in litore, Theseu?
siccine discedens neglecto numine divum

LXXXI, 4: „hospes inaurata pallidior statua." — **106.** conigeram, Verg. zegt coniferam Aen. III, 680; zoo spreken ook wij van coniferen of kegeldragende gewassen. — sudanti cortice: de dichter doelt hier op de hars, die uit de bast vloeit. — **109.** quaecumvis: deze vorm komt zelden voor, vgl. Plaut. Stich. vs. 627. — **113.** tenui filo: de draad, die Ariadne hem gegeven had. — **116.** primo carmine, *'t begin van mijn gedicht*, namelijk van deze episode, vs. 50—265. — **127.** Construeer: unde aciem (*haar blik*, *hare oogen*) tenderet per vastos pelagi aestus; Lucr. I, 66 zegt: homo mortalis tendere contra est oculos ausus. — **130.** extremis querellis: extremis duidt den hoogsten graad van het begrip querellis aan, ongeveer: met de jammerlijkste klachten; vgl. Verg.

inmemor a! devota domum periuria portas?
nullane res potuit crudelis flectere mentis
consilium? tibi nulla fuit clementia praesto,
inmite ut nostri vellet miserescere pectus?
at non haec quondam blanda promissa dedisti
voce mihi, non haec miseram sperare iubebas,
sed conubia laeta, sed optatos hymenaeos:
quae cuncta aerii discerpunt irrita venti.
nunc iam nulla viro iuranti femina credat,
nulla viris speret sermones esse fideles;
quis dum aliquid cupiens animus praegestit apisci,
nil metuunt iurare, nihil promittere parcunt:
sed simulac cupidae mentis satiata libido est,
dicta nihil meminere, nihil periuria curant.
certe ego te in medio versantem turbine leti
eripui et potius germanum amittere crevi
quam tibi fallaci supremo in tempore dessem:
pro quo dilaceranda feris dabor alitibusque
praeda neque iniacta tumulabor mortua terra.
quaenam te genuit sola sub rupe leaena,
quod mare conceptum spumantibus expuit undis,
quae Syrtis, quae Scylla rapax, quae vasta Charybdis,
talia qui reddis pro dulci praemia vita?
si tibi non cordi fuerant conubia nostra,
saeva quod horrebas prisci praecepta parentis,
at tamen in vestras potuisti ducere sedes,
quae tibi iocundo famularer serva labore
candida permulcens liquidis vestigia lymphis
purpureave tuum consternens veste cubile.

Georg. III, 517: extremosque ciet gemitus. — **135.** devota, *verwenschte* en die daarom op uw hoofd zullen neerkomen. — **145.** quis = quibus, namelijk viris. — praegestit, zooals dikwijls in samengestelde adjectieven, beteekent ook in werkwoorden prae somtijds *boven mate*, *zeer*. — apisci, dichters nemen, om kracht en kleur te geven aan hunne taal, dikwijls enkelvoudige werkwoorden, waar het proza samengesteld bezigt, en omgekeerd; zoo ook in vs. 133 liquisti en 150 crevi in plaats van reliquisti, decrevi. — **150.** germanum, de Minotaurus, als zoon van Minos. — **151.** dessem, vgl. Lucr. I, 43. — **153.** iniacta voor iniecta; evenzoo heeft Lucr. conspargere, despargere enz. — Een weinig aarde op een lijk geworpen was voldoende om het voor begraven te houden. — **155.** conceptum: vertaal: *heeft u voortgebracht en*. — **156.** Syrtis (maior en minor), de bekende zeeboezems op de noordkust van Africa waren voor de zeelieden niet minder geducht dan de Scylla en Charybdis. De branding was er hevig, de oever zandig en onbewoond en niet zelden werden de schepen met hunne bemanning door den wind onder 't zand bedolven. Strabo XVII, 3, 20. — **162.** de uitdrukking is wat gezocht; de bedoeling: ik zou (als

set quid ego ignaris neiquicquam conqueror aureis,
externata malo, quae nullis sensibus auctae
nec missas audire queunt nec reddere voces?
ille autem prope iam mediis versatur in undis,
nec quisquam apparet vacua mortalis in acta.
sic nimis insultans extremo tempore saeva
fors etiam nostris invidit questibus auris.
Iupiter omnipotens, utinam ne tempore primo
Gnosia Cecropiae tetigisset litora puppis,
indomito nec dira ferens stipendia tauro
perfidus in Creta religasset navita funem,
nec malus hic celans dulci crudelia forma
consilia in nostris requiesset sedibus hospes!
iam quo me referam? quali spe perdita nitor?
Idmeneosne petam montes? ah, gurgite lato
discernens ponti truculentum ubi dividit aequor!
an patris auxilium sperem, quemne ipsa reliqui
respersum iuvenem fraterna caede secuta?
coniugis an fido consoler memet amore,
quine fugit lentos incurvans gurgite remos?
praeterea nullo litus, sola insula, tecto,
nec patet egressus pelagi cingentibus undis;
nulla fugae ratio, nulla spes: omnia muta,
omnia sunt deserta, ostentant omnia letum.
non tamen ante mihi languescent lumina morte
nec prius a fesso secedent corpore sensus
quam iustam a divis exposcam prodita mulctam

---

eene slavin) uwe voeten gewasschen hebben. — **164.** aureis voor auris: in den dat. plur. heeft ei voor i zich het langst staande gehouden. — **165.** auctae, *voorzien;* Lucr. III, 630: sic animas introduxerunt sensibus auctas. — **168.** acta, Heinsius voor alga, zie vs. 60. — **170.** auris, waarvoor ook aureis geschreven kon zijn, is hier natuurlijk = aures. — **172.** Dit vers is niet duidelijk: Gnosia kan verbonden worden met litora, of met puppis. De bedoeling van den dichter schijnt te zijn het met puppis te verbinden, zoodat Ariadne doelt op den tocht van haren broeder Androgeos naar Attica (Cecropiae genet.), waar hij vermoord werd, waaruit volgde wat in de volgende verzen gezegd wordt. — **178.** Idmeneosne .. montes: Idmeneos gesyncopeerd voor Idomeneos, *Ἰδομενέως*, dus de bergen van Idomeneus of van Creta. Want Idomeneus was de zoon van Deucalion, den broeder van Ariadne en zoon van Minos. Catullus begaat hier dus een anachronisme. — **179.** ah .. ubi dividit, *ach! waar* (mij) *scheidt*, d. i.: ach! hoe zou het mogelijk zijn, daar mij de .. scheidt van Creta. — **180.** quemne, d. i. eiusne quem. — **181.** fraterna, d. i. Minotauri. — Door deze woorden wordt de snelheid aangeduid, waarmede Theseus ontvluchtte. — **183.** gurgite, *in het water der zee.* — **184.** Dit vers is corrupt, naar het schijnt; eene afdoende

caelestumque fidem postrema comprecer hora.
quare, facta virum mulctantes vindice poena,
Eumenides, quibus anguino redimita capillo
frons expirantis praeportat pectoris iras,
huc huc adventate, meas audite querellas,
quas ego, vae, misera extremis proferre medullis
cogor, inops, ardens, amenti caeca furore.
quae quoniam verae nascuntur pectore ab imo,
vos nolite pati nostrum vanescere luctum,
set quali solam Theseus me mente reliquit,
tali mente, deae, funestet seque suosque."
has postquam maesto profudit pectore voces,
supplicium saevis exposcens anxia factis,
annuit invicto caelestum numine rector,
quo motu tellus atque horrida contremuerunt
aequora, concussitque micantia sidera mundus.
ipse autem caeca mentem caligine Theseus
consitus oblito dimisit pectore cuncta,
quae mandata prius constanti mente tenebat,
dulcia nec maesto sustollens signa parenti
sospitem Erechtheum se ostendit visere portum.
namque ferunt olim, castae cum moenia divae
linquentem gnatum ventis concrederet Aegeus,
talia complexum iuveni mandata dedisse:
„gnate, mihi longe iocundior, unice, vita,
reddite in extrema nuper mihi fine senectae,
gnate, ego quem in dubios cogor dimittere casus,

---

verbetering is nog niet gevonden. — **191.** caelestum, vgl. Lucr. VI, 1274. — **193.** Eumenides, Furiae, vgl. Lucr. III, 1011. — **198.** verae: wilt ge den mensch leeren kennen zooals hij is, zegt Lucr., dan moet ge hem gadeslaan in angsten, gevaren en tegenspoed: nam verae voces tum demum pectore ab imo eliciuntur, III, 57. — **204.** invicto numine, nutu, vgl. Lucr. II, 632, Aen. IX, 106: adnuit et totum nutu tremefecit Olympum, en Iliad. I, 528: *ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων — — μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.* — **208.** consitus, *bezaaid*, d. i. *bedekt met.* — **209.** Vgl. vs. 238 — **210.** sustollens: een praesens sustollo (vergelijk het perf. sustuli) vindt men ook vs. 235 en bij Lucret. IV, 906; Ovid. Metam. 13, 540, bij Plautus op verscheidene plaatsen, en in proza zelfs bij Seneca Epist. mor. 71, 25. — Wat Theseus zoo lang goed onthouden had, wat hem door zijnen vader Aegeus was opgedragen, dat hij namelijk, wanneer hij de haven van Athene of Attica (Erechtheum portum) in 't gezicht zou krijgen (visere) witte zeilen zou ophijschen, dat vergat hij nu geheel. — **212.** castae divae d. i. Minervae; de handschriften hebben classi in plaats van castae. — **216.** reddite: Theseus was eerst voor korten tijd te Athene gekomen uit Troezen, waar hij zijne jeugd bij zijne moeder Aithra had

quando quidem fortuna mea ac tua fervida virtus
eripit invito mihi te, cui languida nondum
lumina sunt gnati cara saturata figura:
non ego te gaudens laetanti pectore mittam,
nec te ferre sinam fortunae signa secundae,
set primum multas expromam mente querellas,
canitiem terra atque infuso pulvere foedans;
inde infecta vago suspendam lintea malo,
nostros ut luctus nostraeque incendia mentis
carbasus obscurata decet ferrugine Hibera.
quod tibi si sancti concesserit incola Itoni,
quae nostrum genus ac sedes defendere Erechthi
annuit, ut tauri respergas sanguine dextram,
tum vero facito ut memori tibi condita corde
haec vigeant mandata nec ulla obliteret aetas,
ut, simul haec nostros invisent lumina collis,
funestam antemnae deponant undique vestem
candidaque intorti sustollant vela rudentes,
quam primum cernens ut laeta gaudia mente
agnoscam, cum te reducem aetas prospera sistet."
haec mandata prius constanti mente tenentem
Thesea ceu pulsae ventorum flamine nubes
aerium nivei montis liquere cacumen.
at pater, ut summa prospectum ex arce petebat,
anxia in assiduos absumens lumina fletus,
cum primum infecti conspexit lintea veli,
praecipitem sese scopulorum e vertice iecit,
amissum credens inmiti Thesea fato.
sic funesta domus ingressus tecta paternae
marte ferox Theseus qualem Minoidi luctum
obtulerat mente inmemori talem ipse recepit.

---

doorgebracht. — **225.** vago malo, 't zij *zwervend*, daar het schip gaat dwalen over zee, of *slingerend*, *zweepend*, door de schommelingen van het vaartuig. — **227.** Hibera: sunt in his regionibus (Spanje) ferrariae fodinae pulcherrimae, Gell. Noct. Att. II, 29. — **228.** Itoni: Itonus, in 't midden van Phthiotis in Thessalië gelegen, bevatte een heiligdom van Athene; van daar werd haar dienst door Erechtheus naar Athene overgebracht. — **234.** antemnae, de ra, in 't meervoud voor één ding, omdat de ra, als van een groot schip, uit twee verbonden stukken bestond; zoo ook currus, Ovid. Metam. II, 146, axes, 143, vgl. lunettes, ciseaux, enz. — **238.** Construeer: haec mandata liquere Thesea, prius constanti mente tenentem (ea), ceu nubes montis cacumen. — **240.** nivei voor nivosi. — liquere = reliquerunt. — **241.** arce, de Acropolis, van wier zuidwestelijken hoek uit men een ver gezicht heeft over de ongeveer een uur verwijderde zee. — **247.** marte ferox, vgl. Hor.

quae tum prospectans cedentem maesta carinam
multiplices animo volvebat saucia curas.
at parte ex alia florens volitabat Iacchus
cum thiaso Satyrorum et Nysigenis Silenis,
te quaerens, Ariadna, tuoque incensus amore.
quicum alacres passim lymphata mente furebant
euhoe bacchantes, euhoe capita inflectentes.
harum pars tecta quatiebant cuspide thyrsos,
pars e divolso iactabant membra iuvenco,
pars sese tortis serpentibus incingebant,
pars obscura cavis celebrabant orgia cistis,
orgia, quae frustra cupiunt audire profani;
plangebant aliae proceris tympana palmis
aut tereti tenuis tinnitus aere ciebant,
multis raucisonos efflabant cornua bombos
barbaraque horribili stridebat tibia cantu.

Talibus amplifice vestis decorata figuris
pulvinar complexa suo velabat amictu.
quae postquam cupide spectando Thessala pubes
expleta est, sanctis coepit decedere divis.
hic, qualis flatu placidum mare matutino
horrificans Zephyrus proclivis incitat undas

Carm. I, 32, 6 ferox bello. — **251.** parte ex alia, namelijk op de sprei, die de dichter beschrijft. — **252.** Nysigenis: Nysa was een dal (of berg: Verg. Aen. VI, 805), waar ook de jonge Dionysos (Dio-nysos, Bacchus, Iacchus) zelf door nymphen zou opgevoed zijn en lag volgens sommigen in Boeotië, volgens anderen in Thracië, Lybië, Arabië of Indië. — **253.** vgl. de aanteekening op vs. 52. — **255.** bacchantes = feminae bacchantes, 't partic. is genomen als substantivum. — euhoe, *εὐοῖ*, de kreet, dien de razende bacchanten uitstieten; ze droegen daarbij den thyrsus met klimop- en wijngaardranken omwonden en van boven met een ijzeren punt voorzien, doch bedekt door 't groen; verscheurden dikwijls jonge dieren, wier bloedig vleesch ze aten of waarvan ze de leden wegslingerden, of ze omwonden zich met kronkelende slangen (soms levende, doch onschadelijke, soms geesels of riemen). — **259.** orgia, eigenlijk offerplechtigheden bij de feesten van Dionysos, later ook bij de mysteriën van Demeter en alle geheime godsdienstplechtigheden, vgl. *ὀργή, ὀργάω*. Doch niet alleen deze feesten en offerplechtigheden, maar ook zekere symbolische voorwerpen, kenteekenen der goddelijke tegenwoordigheid, werden orgia genoemd en, geheimzinnig (obscura) als ze waren, in een kist verborgen, zoodat de niet ingewijden vruchteloos trachtten te vernemen wat het waren: deze voorwerpen werden dan door de vereerders aangebeden, aangeraakt of gekust. — **262—264,** vgl. Lucr. II, 618 en 19. — **265.** amplifice, een *ἅπαξ εἰρημένον* evenals largificus bij Lucr. — **268.** decedere, *plaats maken voor*. Nadat de menschen verschenen waren op de bruiloft van een menschenzoon en eene godendochter (zie vs. 32 seqq.), komen nu de goden. — **270.** proclivis..

aurora exoriente vagi sub lumina solis,
quae tarde primum clementi flamine pulsae
procedunt leviterque sonant plangore cachinni,
post vento crescente magis magis increbescunt
purpureaque procul nantes ab luce refulgent:
sic ibi vestibulis linquentis regia tecta
ad se quisque vago passim pede discedebant.
quorum post abitum princeps e vertice Pelei
advenit Chiron portans silvestria dona;
nam quoscumque ferunt campi, quos Thessala magnis
montibus ora creat, quos propter fluminis undas
aura parit flores tepidi fecunda Favoni,
hos indistinctis plexos tulit ipse corollis,
quo permulsa domus iocundo risit odore.
confestim Pineos adest, viridantia Tempe,
Tempe, quae silvae cingunt super impendentes,
Haemonisin linquens Doris celebranda choreis,
non vacuus: namque ipse tulit radicitus altas
fagos ac recto proceras stipite laurus,
non sine nutanti platano lentaque sororei
flammati Phaethontis et aeria cupressu.
haec circum sedes late contexta locavit,
vestibulum ut molli velatum fronde vireret.
post hunc consequitur sollerti corde Prometheus,
extenuata gerens veteris vestigia poenae,

---

undas: de morgenwind rimpelt de zee en drijft de golven *voorwaarts* naar het strand; zij komen ex alto mari *nederwaarts*. — **271.** vagi, de zon begint haren (zwerf)tocht aan den hemel, vgl. Tibullus IV, 76 „vagi sileantur pascua solis". — sub in tijdelijken zin genomen *tegen;* vgl. Verg. Aen. VI, 255 „primi sub lumina solis". De codd. hebben sublimia. — **277.** ad se, *chez soi.* — **278.** Pelei: op den Pelion woonde de beroemdste der Centauren, Chiron, die, zijne woeste natuur gedeeltelijk afgelegd hebbende, uitmuntte door kennis en wijsheid. Zijne dochter Endeïs, de gemalin van Aeacus, was de moeder van Peleus. — **285.** Penios, de stroomgod van den Penëus. — **287.** Haemonisin (codd. Minosim). Thessalië heette eertijds Haemonia en ook Doris, naar Dorus den zoon van Hellen. Een adiectivum Dorus komt overigens niet voor (wel de volksnaam Dori, in plaats van Dores), waarom Madvig hier duris vermoedde. — In navolging der Alexandrijnen lucht Catullus hier wel wat veel geleerdheid. — **290.** sororei voor sorore, de ei stelt een klank voor, gelegen tusschen de lange e en i. Phaethons zusters in pijnboomen veranderd, Ovid. Metam. II, 345 seqq. — **294.** sollerti, want *πᾶσαι τέχναι βροτοῖσιν ἐκ Προμηθέως*, Aesch. Prom. 506. — **295.** extenuata, Prometheus droeg, nadat hij van de door Zeus hem opgelegde straf door Heracles bevrijd was, als herinnering aan zijn doorgestaan lijden eenen ring van ijzer met een steen van de rots, waaraan hij geketend geweest was, er in gevat, aan den vinger, en verscheen zoo ook op de

quam quondam silici restrictus membra catena
persolvit pendens e verticibus praeruptis.
inde pater divum sancta cum coniuge natisque
advenit caelo te solum, Phoebe, relinquens
unigenamque simul cultrices montibus ydri:
Pelea nam tecum pariter soror aspernata est
nec Thetidis taedas voluit celebrare iugalis.
qui postquam niveis flexerunt sedibus artus,
large multiplici constructae sunt dape mensae,
cum interea infirmo quatientes corpora motu
veridicos Parcae coeperunt edere cantus.
his corpus tremulum complectens undique vestis
candida purpurea talos incinxerat ora,
at roseae niveo residebant vertice vittae
aeternumque manus carpebant rite laborem.
laeva colum molli lana retinebat amictum,
dextera tum leviter deducens fila supinis
formabat digitis, tum prono in pollice torquens

---

bruiloft van Peleus en Thetis. De overlevering voegt er bij, dat sedert dien tijd het dragen van ringen met steenen er in gevat in gebruik kwam. Plin. Hist. Nat. XXXVII, sect. 1 paragr. 2. — **296.** silici, ablat, zoo ook op inschriften (C. I. L. 1, 1161, 820, 1012, en inscr. Henz. 6639, 7170. Zie Neue I, 239 en Büch. Lat. Decl. 2 ed. pag. 98); bij andere woorden vindt men evenzeer i in plaats van e, bijv. luci voor luce, Lucr. IV, 235, rationi II, 520, vgl. boven vs. 290 sororei. silici voor ad silicem; zoo vindt men ook geconstrueerd religare, Hor. Od. I, 32, revincire, Verg. Aen. III, 76 (eenige codd. met de praep. e). — **298.** versus hypermeter, vgl. XXXIV, 11. — **300.** montibus ydri: wat dit ydri beteekent en of het misschien corrupt is, is onbekend. Op het eiland Delos, de geboorteplaats van Apollo en Artemis, werd een steen gevonden met het opschrift *Ὑδρέῳ ἐπηκόῳ;* maar wie deze Hydreos mag zijn, is evenzeer onbekend. Onmogelijk is het echter niet, dat hier eenig verband bestaat. — **301** en **302.** waarschijnlijk omdat Achilles, die uit dit huwelijk geboren werd, door Apollo gedood zou worden, vgl. Il. XXI, 277, Verg. Aen. VI, 56 seqq. — **306.** Parcae: de Parcen of Schikgodinnen (vergel. het verouderde geschik, *lot*, *noodlot*, Duitsch Geschick) treden hier als oude vrouwen op, die de toekomst van het huwelijkspaar bezingen, met het oog op Achilles, die uit dit huwelijk geboren zal worden. — **308.** talos: het kleed omsluit het geheele lichaam, zoodat zijn purperen zoom de hielen omgeeft. — **310.** carpebant, sponnen, naar de eigenaardige wijze van werken bij het spinnen, waarbij men telkens een deel van de wol door de vingers laat glijden. — **311** enz. De linkerhand houdt het spinrokken, waarom de wol gewikkeld is, die gesponnen wordt; de rechterhand laat nu eens zacht de wol van het rokken glijden naar het spinnewiel, waarbij de vingers, omhoog gericht, terwijl de rug van de hand naar beneden gekeerd is (het spinnewiel stond hooger dan de hand in gewone houding), den draad vormden, d. i. de dikte van den draad bepaalden door slechts eene bepaalde en gelijkmatige hoeveelheid wol

libratum tereti versabat turbine fusum;
atque ita decerpens aequabat semper opus dens
laneaque aridulis haerebant morsa labellis,
quae prius in levi fuerant extantia filo.
ante pedes autem candentis mollia lanae
vellera virgati custodibant calathisci.
haec tum clarisona vellentes vellera voce
talia divino fuderunt carmine fata,
carmine, perfidiae quod post nulla arguit aetas:
„O decus eximium magnis virtutibus augens,
Emathiae tutamen opis, clarissime nato,
accipe, quod laeta tibi pandunt luce sorores,
veridicum oraclum. set vos, quae fata secuntur,
currite ducentes subtegmina, currite, fusi.
adveniet tibi iam portans optata maritis
Hesperus, adveniet fausto quom sidere coniunx,
quae tibi flexanimo mentem perfundat amore
languidulosque paret tecum coniungere somnos
levia substernens robusto bracchia collo.
currite ducentes subtegmina, currite, fusi.
nulla domus tales umquam conexit amores,
nullus amor tali coniunxit foedere amantes,
qualis adest Thetidi, qualis concordia Peleo.
currite ducentes subtegmina, currite, fusi.
nascetur vobis expers terroris Achilles,

---

te laten doorglijden, waardoor oneffenheden vermeden werden, — dan weer laat zij het wiel draaien. De fusus is het hoofdbestanddeel van het spinnewiel; door zijne omwentelingen drilt hij den draad en windt dien te gelijk op: aan het einde van den spil is een ronde plaat of schijf (turbo), waardoor de fusus gemakkelijk rondgewenteld kan worden: want de spinster brengt dezen turbo met hare vingers of duim in beweging. — **315.** De oneffenheden, die aan den draad waren, de uitstekende stoppeltjes, werden met de tanden afgebeten. — **319.** calathisci: de calathiscus of calathus was een dames-werkmand, in vorm 't best te vergelijken met een papier- of prullemand bij ons. De vellera zijn zoowel de niet gesponnen, als de reeds tot draden gesponnen en tot een kluwen opgewonden wol (glomus, -eris). — custodibant, zooals bij Lucr. lenibat en dgl. Lat. Gr. § 242, 6. — **323—379.** Epithalamium, d. i. bruiloftslied (eigenlijk een lied, gezongen voor de deur van den thalamus) van Peleus en Thetis. Een gedicht *ἐπιθαλάμια εἰς Πηλέα καὶ Θέτιν* wordt reeds aan Hesiodus toegeschreven. — **324.** Emathiae = Thessaliae: opis archaistisch voor opum. — **326.** quae fata secuntur, de constructie is: vos, fusi, currite celeriter (currite, currite) deducentes subtegmina (= fila), quae (accus.) fata (nomin.) sequuntur: de gesponnen draad stelt voor de gebeurtenissen die, door het noodlot bepaald, volgen. — **329.** quom = cum praepos. — **334.** conexit in plaats van conexuit, zooals Lucilius nexit heeft voor nexuit; de handschriften hebben con-

hostibus haud tergo, sed forti pectore notus,
qui persaepe vago victor certamine cursus
flammea praevertet celeris vestigia cervae.
currite ducentes subtegmina, currite, fusi.
non illi quisquam bello se conferet heros,
cum Phrygii Teucro manabunt sanguine campi
Troicaque obsidens longinquo moenia bello
periuri Pelopis vastabit tertius heres.
currite ducentes subtegmina, currite, fusi.
illius egregias virtutes claraque facta
saepe fatebuntur gnatorum in funere matres,
cum incultum cano solvent a vertice crinem
putridaque infirmis variabunt pectora palmis.
currite ducentes subtegmina, currite, fusi.
namque, velut densas praecerpens messor aristas
sole sub ardenti flaventia demetit arva,
Troiugenum infesto prosternet corpora ferro.
currite ducentes subtegmina, currite, fusi.
testis erit magnis virtutibus unda Scamandri,
quae passim rapido diffunditur Hellesponto,
cuius iter caesis angustans corporum acervis
alta tepefaciet permixta flumina caede.
currite ducentes subtegmina, currite, fusi.
denique testis erit morti quoque reddita praeda,
cum teres excelso coacervatum aggere bustum

---

texit. — **346.** periuri Pelopis .. tertius heres, namelijk Agamemnon (Pelops, Atreus, Agamemnon of ook Pelops, Atreus, Thyestes, Agamemnon II. II, 105 seqq.). Pelops dong, als zoo vele anderen, naar de hand van Hippodamia, de dochter van Oenomaus van Pisa. Deze had echter, omdat hij volgens een orakel door den echtgenoot zijner dochter zou omkomen, als voorwaarde gesteld, dat wie zijne dochter zou huwen, eerst hem in een wedren moest overwinnen; wie overwonnen werd doorboorde hij met zijn lans. Pelops, die van Poseidon paarden en een wagen ontvangen had, kocht den wagenmenner van Oenomaus, Myrtilus genoemd, om, zoodat deze de luns uit een wiel van Oen. wagen wegliet en die verving door een stuk was. Daar dus Oenomaus' wagen uiteenviel, behaalde Pelops de overwinning en kreeg Hippodamia tot vrouw. In plaats echter van zijn woord te houden, aan Myrtilus gegeven, wierp hij dezen op de terugreis naar Lydië in de naar hem genoemde Myrtoïsche zee. Stervend vervloekte Myrtilus Pelops en zijn geslacht, ten gevolge waarvan het door allerlei onheilen getroffen werd, o.a. door den roof van Helena, die den Troi. oorlog ten gevolge had. — **349.** fatebuntur, *zullen erkennen, zullen getuigen zijn van*, nl. de moeders der Trojaansche krijgers, die door Achilles den dood vinden. — **360.** tepēfaciet, gewoonlijk is in dergelijke werkwoorden de e kort. — **362.** morti: aan Achilles, die toen reeds in het doodenrijk verkeerde, kwam Polyxena

excipiet niveos percussae virginis artus.
currite ducentes subtegmina, currite, fusi.
nam simul hanc fessis dederit fors copiam Achivis
urbis Dardaniae Neptunia solvere vincla,
alta Polyxenia madefient caede sepulcra,
quae, velut ancipiti succumbens victima ferro,
proiciet truncum summisso poplite corpus.
currite ducentes subtegmina, currite, fusi.
quare agite optatos animi coniungite amores.
accipiat coniunx felici foedere divam,
dedatur cupido iam dudum nupta marito.
currite ducentes subtegmina, currite, fusi.
non illam nutrix orienti luce revisens
hesterno collum poterit circumdare filo.
anxia nec mater discordis maesta puellae
secubitu caros mittet sperare nepotes.
currite ducentes subtegmina, currite, fusi."
Talia praefantes quondam felicia Pelei
carmina divino cecinere e pectore Parcae.
praesentes namque ante domos invisere castas
heroum et sese mortali ostendere coetu
caelicolae nondum spreta pietate solebant.
saepe pater divum templo in fulgente revisens,
annua cum festis venissent sacra diebus,

---

toe als deel van den buit, op de Trojanen behaald. — **364.** virginis, namelijk Polyxena, de dochter van Priamus. Volgens de latere sage namelijk zou Achilles, verliefd geworden op Polyxĕna, naar de Troianen hebben willen overloopen, in den tempel van Apollo te Thymbra ongewapend verschenen en daar door Paris gedood zijn. De schim van Achilles zou daarop, toen de Grieken terugkeerden, Polyxena als zoenoffer geëischt hebben, waorom deze op het graf van Achilles gedood werd. Ovid. Metam. XIII, 448. — **366.** simul, zie vs. 31. — fors = Fortuna, zie vs. 170. — copiam solvere, in plaats van de gewone constructie met het gerundium. — **367.** Neptunia vincla, Poseidon en Apollo hadden volgens de sage de muren van Troia gebouwd. — **372.** animi, L. Gr. § 438, A. 2. — **377.** hesterno filo, daar volgens een volksbijgeloof een band, die om den hals eener ongehuwde vrouw paste, na haar huwelijk te kort was. — **378.** discordis .. puellae, als in onmin levende met haar echtgenoot, en daarom van hem gescheiden. — **383.** praesentes, *lichamelijk.* — ante adv. = antea, aetate heroica. — **384.** mortali voor mortalium. — coetu, dativus. — **385.** pietate hier ongeveer gelijk religione, vgl. Cic. de nat. deor. 2, 153: „cognitio deorum, ex qua oritur pietas, cui coniuncta est iustitia reliquaeque virtutes." — **386.** templo in fulgente revisens, ongeveer gelijk templum fulgens revisens. Vooral in de oudere taal komen vele ww. met in en ablat. voor, die anders met de praep. in den accus. geconstrueerd worden. Cato R. R. 157, 15: in naso polypus si introierit. revisere ad. Zie Lucr. II, 359. —

conspexit terra centum procumbere tauros
saepe vagus Liber Parnasi vertice summo
Thyadas effusis euantis crinibus egit,
[saepe oculos licuit mortales cernere Phoebum]
cum Delphi tota certatim ex urbe ruentes
acciperent laeti divum fumantibus aris.
saepe in letifero belli certamine Mavors
aut rapidi Tritonis era aut Amarunsia virgo
armatas hominum est praesens hortata catervas.
set postquam tellus scelere est inbuta nefando,
iustitiamque omnes cupida de mente fugarunt,
perfudere manus fraterno sanguine fratres,
destitit extinctos natus lugere parentes,
patravit genitor primaevi funera nati,
liber ut hinc nuptae poteretur flore novellae,
ignaro mater substernens se impia nato
impia non verita est divos scelerare penates,
omnia fanda nefanda malo permixta furore
iustificam nobis mentem avertere deorum.
quare nec talis dignantur visere coetus,
nec se contingi patiuntur lumine claro.

LXXVI.

IN BANGEN STRIJD.

In dit gedicht spreekt Catullus het uit, in den vorm van een monoloog, welk een zwaren strijd het hem kost om Lesbia, ook na al hare ontrouw en zedelooze handelingen, voor goed vaarwel te zeggen. (Vgl. III, pag. 55.)

---

390. Thyadas = Bacchanten, vgl. 255. — Na vs. 390 is waarschijnlijk een vers uitgevallen; na vs. 385 echter staat een vers, dat daar niet behoort. 't Hier, om den zin terug te geven, ingevulde vers is van Luc. Mueller. — **392.** Delphi, de bewoners der stad Delphi. — **394.** rapidi Tritonis era = Athene, *Τριτογένεια*. De hier bedoelde Trito is waarschijnlijk eene rivier in Boeotië, die in de Copais palus uitstroomt; buitendien waren er rivieren of moerassen van dien naam in Libyë, Thessalië en Argolis. — Amarunsia virgo, Artemis, die te Amarynthus op Euboea een beroemden tempel had. De handschriften hebben Rhamnusia virgo. — **401.** poteretur wordt bij dichters dikwijls gevonden in plaats van potiretur, vgl. Lucr. II, 653. — **405.** iustificam: het woord iustificus schijnt een *ἅπαξ εἰρημένον* te zijn; het beteekent hier niet *rechtvaardig makend*, maar *recht doende*, *rechtvaardig;* tegenovergesteld is falsificus in dit vers van Plautus: „habet animum falsiloquom, falsificum, falsiiurium." Mil. glor. 191.

„As an expression of resignation struggling with despair it possesses a force and reality which belong only to the highest genius." Ellis.

Siqua recordanti benefacta priora voluptas
est homini, cum se cogitat esse pium
nec sanctam violasse fidem nec foedere in ullo
divum ad fallendos numine abusum homines:
multa parata manent cum longa aetate, Catulle,
ex hoc ingrato gaudia amore tibi.
nam quaecumque homines bene cuiquam aut dicere possunt
aut facere, haec a te dictaque factaque sunt:
omnia quae ingratae perierunt credita menti.
quare cur te iam iam amplius excrucies?
quin animum offirmas atque istinc te ipse reducis
et deis invitis desinis esse miser?
„difficile est longum subito deponere amorem".
difficile est, verum hoc qualubet efficias:
una salus haec est, hoc est tibi pervincendum,
hoc facias, sive id non pote sive pote.
o dei, si vestrum est misereri, aut si quibus umquam
extrema iam ipsa in morte tulistis opem,
me miserum aspicite et, si vitam puriter egi,
eripite hanc pestem perniciemque mihi.
ei mihi, subrepens imos ut torpor in artus
expulit ex omni pectore laetitias!
non iam illud quaero, contra ut me diligat illa
aut, quod non potis est, esse pudica velit:
ipse valere opto et taetrum hunc deponere morbum.
o dei, reddite mi hoc pro pietate mea.

LXXXIV.

ARRIUS.

Chommoda dicebat, si quando commoda vellet
dicere, et insidias Arrius hinsidias,

7. cuiquam: ofschoon quisquam vooral in negatieve zinnen voorkomt, wordt het toch ook in affirmatieve zinnen gevonden, zelfs bij Livius 33, 3, 4 en 42, 24, 13. — **12.** deis invitis, *daar de goden deze liefde niet willen.* — deis en **17** dei, vgl. aanm. bij XIV, 6. — **14.** qualubet scil. ratione, quocumque modo. — efficias en **16** facias coni. adhortativus.

LXXXIV. **1.** Chommoda: tot op Cicero adspireerde men alleen vocalen

et tum mirifice sperabat se esse locutum,
cum quantum poterat dixerat hinsidias.
credo, sic mater, sic Liber avunculus eius,
sic maternus avus dixerat atque avia.
hoc misso in Syrias requierant omnibus aures:
audibant eadem haec leniter et leviter,
nec sibi postilla metuebant talia verba,
cum subito affertur nuntius horribilis,
Ionios fluctus postquam illuc Arrius isset,
iam non Ionios esse, set Hionios.

CI.

AAN MIJN BROEDER.

Catullus' eenige broeder was verre van zijn vaderland in Troas gestorven en met hem de vreugde zijner familie:

Ei misero frater iocundo e lumine adempte,
tecum una tota est nostra sepulta domus;
omnia tecum una perierunt gaudia nostra,
quae tuus in vita dulcis alebat amor. (LXVIIIb, 53.)

Toen de dichter Memmius naar Azië vergezelde, was het natuurlijk zijn eerste behoefte daar het graf zijns broeders te bezoeken en daarop het doodenoffer (*munere mertis*, 3, *tristi munere ad inferias*, 8: wijn, melk, bloed, honig, bloemen) te plengen, wat hij na de begrafenis niet had kunnen doen.

Multas per gentes et multa per aequora vectus
advenio has miseras, frater, ad inferias,

---

en dan nog zelden. In zijn tijd kwam daarin, waarschijnlijk door invloed van het Grieksch, eene verandering, waarnaar hij zelf zich eindelijk ook moest schikken. Het overdreven en verkeerde gebruik van de adspiratie wordt hier door Catullus gehekeld. Orat. 160. Quint. I, 5, 19, 20: per aspirationem, sive adicitur vitiose sive detrahitur, apud nos potest quaeri an in scripto sit vitium, si H littera est, non nota. Cuius quidem ratio mutata cum temporibus est saepius. Parcissime ea veteres usi etiam in vocalibus, cum oedos ircosque dicebant, diu deinde servatum, ne consonantibus aspirarent, ut in Graccis et in triumpis; erupit brevi tempore nimius usus, ut choronae, chenturiones, praechones adhuc (ongeveer 92—95 na Chr.) quibusdam inscriptionibus maneant, qua de re Catulli nobile epigramma est. — **2.** Arrius: Q. Arrius, een parvenu, als redenaar in zijn tijd niet onbekend, infimo loco natus, et honores et pecuniam et gratiam consecutus, etiam in patronorum sine doctrina, sine ingenio aliquem numerum pervenerat. Cic. Brutus 242. — **5.** requierant, vgl. Verg. Aen. 4, 523. Lucr. V, 53. — **6.** audibant, vgl. Lucr. V, 934.

ut te postremo donarem munere mortis
et mutam nequicquam alloquerer cinerem,
quando quidem fortuna mihi tete abstulit ipsum,
heu miser indigne frater adempte mihi.
nunc tamen interea haec, prisco quae more parentum
tradita sunt tristi munere ad inferias,
accipe fraterno multum manantia fletu
atque in perpetuum, frater, ave atque vale.

---

2. miseras .. inferias, d. i. ad inferias tuas, fratris miseri. — advenio en **3** donarem: óf advenio moet als het Grieksche *ἥκω* opgevat worden als een perfectum òf veranderd worden in adveni; het eerste is het waarschijnlijkst: men kan er bij denken missus ut donarem. — **4.** mutam: cinis als femininum komt zelden voor. — **5.** tete ipsum, *u zelven persoonlijk;* alleen de asch was over. — **7.** interea: ofschoon ik nog veel zou kunnen zeggen en klagen, ontvang *intusschen* wat ik, als in opdracht onzer familie enz.

ALBIUS TIBULLUS.

GEB. OMSTREEKS 54, GEST. 19 V. CHR.

I, 1.

M. Valerius Messala Corvinus, een vriend en aanhanger van Octavianus, had Tibullus uitgenoodigd hem te vergezellen op zijn tocht tegen Antonius. Tibullus echter, uit zijnen aard meer tot een rustig, stil en afgezonderd leven geneigd, bedankte voor die uitnoodiging.

Divitias alius fulvo sibi congerat auro
et teneat culti iugera multa soli,
quem labor assiduus vicino terreat hoste;
Martia cui somnos classica pulsa fugent:
me mea paupertas vita traducat inerti,
dum meus assiduo luceat igne focus.
iam mihi, iam possim contentus vivere parvo
nec semper longae deditus esse viae,
sed Canis aestivos ortus vitare sub umbra
arboris ad rivom praetereuntis aquae.
nec tamen interdum pudeat tenuisse bidentem
aut stimulo tardos increpuisse boves,

---

5. paupertas, niet in eigenlijken zin op te vatten, maar, in tegenstelling van *rijkdom*, als *bescheiden deel* of *lot*. Wie pauper is heeft weinig, wie egenus is heeft gebrek. Het weinige, dat de pauper heeft, kan relatief worden opgevat. Tibullus schijnt een groot deel van zijn niet onaanzienlijk vermogen verloren te hebben bij de verdeeling van landerijen aan de Veteranen van 't jaar 41 (vgl. vs. 19), waarbij ook andere dichters, als Vergilius, Horatius, Propertius, schade leden; toch bleef hem, waarschijnlijk door bemiddeling van Messala, zooveel over, dat hij zonder zonder zorgen voor het dagelijksche brood kon leven; hij had een landgoed te Pedum, tusschen Tibur en Praeneste: vgl. vs. 77, 78 en Horat. Epist. I, 4, 6: di tibi formam, di tibi divitias dederunt artemque fruendi. — vita inerti, Tib. had voor korten tijd zijne dienstjaren als ridder geëindigd. — **26.** longae .. viae, *verre krijgstocht*. — **29.** interdum, vgl. Lucr. II, 23 en 29 seqq. — **33.** furesque,

non agnamve sinu pigeat fetumve capellae
desertum oblita matre referre domum.
at vos exiguo pecori, furesque lupique,
parcite: de magno est praeda petenda grege:
hic ego pastoremque meum lustrare quotannis
et placidam soleo spargere lacte Palem;
ipse seram teneras maturo tempore vites
rusticus et facili grandia poma manu.
nec Spes destituat, sed frugum semper acervos
praebeat et pleno pinguia musta lacu.
nam veneror, seu stipes habet desertus in agris
seu vetus in trivio florida serta lapis:
et quodcumque mihi pomum novus educat annus,
libatum agricolam ponitur ante deum.
flava Ceres, tibi fit nostro de rure corona
spicea, quae templi pendeat ante fores;
pomosisque ruber custos ponatur in hortis,
terreat ut saeva falce Priapus aves.
vos quoque, felicis quondam nunc pauperis agri
custodes, fertis munera vestra, Lares.
tunc vitula innumeros lustrabat caesa iuvencos:
nunc agna exigui est hostia parva soli.
agna cadit vobis, quam circum rustica pubes
clamet „io messes et bona vina date".
adsitis, divi, neu vos e paupere mensa

---

eene toespeling op de roofzuchtige Veteranen? — **35.** pastorem lustrare: jaarlijks moesten de herders bij het feest van Pales (zie 36) zich reinigen van de schuld, die er misschien op hen rustte, omdat zij hun vee op heilige plaatsen hadden laten weiden of aan nymphen gewijde bronnen hadden bezoedeld. Deze lustratio bestond daarin, dat men de herders over vuren van boonenstroo liet springen. — **36.** Palem, Pales, eene oude godin der Romeinen, de beschermster der kudden en herders: een feest (Parilia of Palilia) ter harer eere werd gevierd op den 21sten April, te gelijk met het feest van de stichting der stad, vgl. Ovid. Fast. IV, 721—862; het beeld der godin werd op dit feest met lauwe melk besprengd. — **II.** stipes .. lapis, houten of steenen beelden der landgoden, meestal ruw bewerkt, werden op 't veld of aan den weg opgericht: Ovid. Fast. II, 641: Termine, sive lapis, sive es defossus in agro stipes. — **14.** deum, Silvanus, de beschermer der boomvruchten. — **17.** ruber custos .. Priapus: Priapus, de zoon van Dionysos en Aphrodite, was de god der vruchtbaarheid, de beschermer van de kudden, van de tuinen en wijngaarden, waarin gewoonlijk ook zijn beeld geplaatst werd, dikwijls met menie rood geverfd. — **19.** Zie aant. op vs. 5. — **20.** munera .. Lares: aan de Lares agrestes of rustici bracht men op het feest der Ambarvalia (zie II, 1) verschillende offers: de eerstelingen der tuinvruchten, honing, een kalf, een lam, een varken enz., naarmate men met rijkdom gezegend was: daarom offerde Tib. vroeger eene vitula, nu

dona nec e puris spernite fictilibus.
fictilia antiquus primum sibi fecit agrestis
pocula de facili composuitque luto.
non ego divitias patrum fructusve requiro,
quos tulit antiquo condita messis avo:
parva seges satis est, satis est requiescere lecto,
si licet, et solito membra levare toro.
quam iuvat immites ventos audire cubantem
et dominam tenero detinuisse sinu,
aut, gelidas hibernus aquas cum fuderit auster,
securum somnos imbre iuvante sequi!
hoc mihi contingat: sit dives iure, furorem
qui maris et tristes ferre potest pluvias.
o quantum est auri potius pereatque smaragdi,
quam fleat ob nostras ulla puella vias.
te bellare decet terra, Messala, marique;
ut domus hostiles praeferat exuvias:
me retinent vinctum formosae vincla puellae,
et sedeo duras ianitor ante fores.
non ego laudari curo, mea Delia: tecum
dum modo sim, quaeso segnis inersque vocer.
te spectem, suprema mihi cum venerit hora,
et teneam moriens deficiente manu.
flebis et arsuro positum me, Delia, lecto,
tristibus et lacrimis oscula mixta dabis.
flebis: non tua sunt duro praecordia ferro
vincta, nec in tenero stat tibi corde silex.
illo non iuvenis poterit de funere quisquam
lumina, non virgo, sicca referre domum.
tum manes ne laede meos, sed parce solutis
crinibus et teneris, Delia, parce genis.
interea, dum fata sinunt, iungamus amores:
iam veniet tenebris Mors adoperta caput,
iam subrepet iners aetas, nec amare decebit,
dicere nec cano blanditias capite.
nunc levis est tractanda Venus, dum frangere postes

---

een agna. — **41.** fructus hier voor fruges, zooals blijkt uit het volgende condita messis. — **51.** Construeer: quantum est auri smaragdique potius pereat, vgl. wat de plaatsing van que betreft III, 56 Messalem terra dum sequiturque mari. — **54.** praeferat: *uitstalle*, *toone*, vgl. Verg. Aen. 7, 183. — **57.** Delia: dezen naam geeft Tib. in zijne gedichten aan zijne geliefde, wier eigenlijke naam was Plania (misschien een vertaling, planus = δῆλος), een plebeisch meisje. — **73.** frangere postes: de Rom. jongelieden pleegden dikwijls nachtelijke bezoeken bij hunne geliefden (althans zoo deze vrijgelatenen of vreem-

non pudet et rixas conseruisse iuvat.
hic ego dux milesque bonus: vos, signa tubaeque,
ite procul, cupidis vulnera ferte viris.
ferte et opes: ego composito securus acervo
despiciam dites despiciamque famem.

III.

Terwijl Tibullus het eerste verzoek van Messala, om hem te vergezellen op zijn tocht tegen Antonius, geweigerd had, kon hij later geen weerstand bieden en volgde, na eerst zijn vriend op diens tocht tegen de Aquitaniërs begeleid te hebben, 28 v. Chr., hem ook, toen hij naar het Oosten gezonden werd. Onderweg echter trof hem een zware ziekte, zoodat hij te Corcyra blijven moest. Toen hij herstelde dichtte hij de volgende elegie.

Ibitis Aegaeas sine me, Messala, per undas,
o utinam memores ipse cohorsque mei:
me tenet ignotis aegrum Phaeacia terris,
abstineas avidas, Mors, precor, atra, manus.
abstineas, Mors atra, precor: non hic mihi mater,
quae legat in maestos ossa perusta sinus,
non soror, Assyrios cineri quae dedat odores
et fleat effusis ante sepulcra comis,
Delia non usquam; quae me cum mitteret urbe,
dicitur ante omnes consuluisse deos.
illa sacras pueri sortes ter sustulit, illi
rettulit e trinis omina certa puer.

---

delingen waren) af te leggen, waarbij het somtijds verre van ordelijk toeging, vgl. Horat. Od. I, 25, 1—8.

1. Ibitis, Messala; de pluralis wordt duidelijk uit vs. 2 ipse cohorsque. — **2.** cohorsque: in 't gevolg van Messala waren dus vrienden van den dichter. De cohors bestond gewoonlijk, behalve uit den quaestor, de legaten, lictoren enz., deels uit jonge lieden, die zich onder de leiding van den veldheer in den krijgsdienst wenschten te oefenen, deels uit geleerden, die voor wetenschappelijke doeleinden de expeditie wilden medemaken. — **3.** Phaeacia, 't land der Phaeaken, Hom. Od. VI, dat men in later tijd in 't eiland Corcyra meende wedergevonden te hebben. — **7.** Assyrios .. odores, de asch van den doode werd met wijn en melk besproeid en dan met reukwerken vermengd in de urne gedaan. — **11.** pueri sortes, op het Forum, bij den Circus en op de wegen bij Rome trokken knapen en oude vrouwen rond, die door loten den bijgeloovigen de toekomst voorspelden, sortilegi, Cic. de Div. II, 86, Horat. Sat. I, 6, 113, 14. — ter .. trinis: om zeker te wezen lootte zij telkens driemaal. — sustulit, het lot kan worden *geworpen* (niet

cuncta dabant reditus: tamen est deterrita nusquam,
quin fleret nostras respueretque vias.
ipse ego solator, cum iam mandata dedissem,
quaerebam tardas anxius usque moras.
aut ego sum causatus aves aut omine diro
Saturni sacram me tenuisse diem.
o quotiens ingressus iter mihi tristia dixi
offensum in porta signa dedisse pedem!
audeat invito nequis discedere Amore,
aut sciat egressum se prohibente deo!
quid tua nunc Isis mihi, Delia, quid mihi prosunt
illa tua totiens aera repulsa manu,
quidve, pie dum sacra colis, pureque lavari
te (memini) et puro secubuisse toro?
nunc, dea, nunc succurre mihi (nam posse mederi
picta docet templis multa tabella tuis),
ut mea votivas persolvens Delia voces
ante sacras lino tecta fores sedeat
bisque die resoluta comas tibi dicere laudes
insignis turba debeat in Pharia.
at mihi contingat patrios celebrare Penates
reddereque antiquo menstrua tura Lari.
quam bene Saturno vivebant rege prius quam
tellus in longas est patefacta vias!

---

alleen dobbelsteenen, ook staafjes, die men op den grond werpt, of loten die men in de urne doet) deicere (Verg. 5, 490; Caes. B. Civ. I, 6), tegengesteld dus tollere, of ook *getrokken*, ducere, Verg. Aen. 6, 22. — **13.** deterrita, *weerhouden*. — **18.** Saturni..diem: de Sabbath der Joden, die samenviel met den dies Saturni, werd toen reeds voor het doen van zaken minder geschikt geoordeeld en gold voor eenen ongeluksdag, Horat. Sat. 1, 9, 69; Ovid. Art. amat. I, 415. — **23.** Isis, onder de vreemde goden, wier dienst zich te Rome reeds zeer verbreid had, behoorde ook de Aegyptische godin Isis, die vooral door vrouwen uit de lagere klasse vereerd werd als ziekten genezende. — **24.** Bij deze vereering gebruikte men het zoogenaamde *sistrum (σεῖστρον)*, een muziekinstrument, dat tegelijk met den Isisdienst uit Aegypte was overgebracht, en bestond uit een ∩vormig stuk metaal, door welks beenen horizontale metalen staafjes gestoken waren, terwijl 't geheel van een handvat voorzien was. — **25.** Reinigingen behoorden tot den dienst van Isis. — **28.** picta tabella, tabula votiva: wanneer men uit eene ziekte of ander gevaar gered was, hing men in den tempel eene afbeelding of zinnebeeldige voorstelling daarvan op, als bewijs van dankbaarheid aan de goden. — **30.** lino tecta: Isis zelf was met linnen bekleed; zoo ook hare priesters en die haar vereerden. — **32.** turba..Pharia, 't eiland Pharus, door middel van een dam met Alexandrië verbonden, hier overdrachtelijk voor Aegypte. — **34.** menstrua tura, bij iedere nieuwe maan bracht men offers aan de Lares, vgl. Horat. Od. III, 23, 1—4. — **35.** Saturno rege,

nondum caeruleas pinus conscenderat undas,
effusum ventis praebueratque sinum,
nec vagus ignotis repetens compendia terris
presserat externa navita merce ratem.
illo non validus subiit iuga tempore taurus,
non domito frenos ore momordit equus,
non domus ulla fores habuit, non fixus in agris,
qui regeret certis finibus arva, lapis.
ipsae mella dabant quercus, ultroque ferebant
obvia securis ubera lactis oves.
non acies, non ira fuit, non bella, nec ensem
immiti saevus duxerat arte faber.
nunc Iove sub domino caedes et vulnera semper,
nunc mare, nunc leti mille repente viae.
parce, pater. timidum non me periuria terrent,
non dicta in sanctos impia verba deos.
quod si fatales iam nunc explevimus annos,
fac lapis inscriptis stet super ossa notis:
„Hic iacet immiti consumptus morte Tibullus,
Messalam terra dum sequiturque mari."
sed me, quod facilis tenero sum semper Amori,
ipsa Venus campos ducet in Elysios.
hic choreae cantusque vigent, passimque vagantes
dulce sonant tenui gutture carmen aves,
fert casiam non culta seges, totosque per agros
floret odoratis terra benigna rosis;
ac iuvenum series teneris immixta puellis
ludit, et assidue proelia miscet Amor.
illic est, cuicumque rapax mors venit amanti,
et gerit insigni myrtea serta coma.
at scelerata iacet sedes in nocte profunda
abdita, quam circum flumina nigra sonant;
Tisiphoneque implexa feros pro crinibus angues
saevit, et huc illuc impia turba fugit;
tum niger in porta serpentum Cerberus ore

---

in de gouden eeuw, Ovid. Metam. I, 89 seqq. — **45.** mella..quercus, Ovid. Met. I, 112, flavaque de viridi stillabant ilice mella; men hield den honig voor een soort van dauw, Verg. Georg. 4, 1; doch anders en natuurlijker Ovid. Amor. III, 8, 40: et in quercu mella reperta cava. — **47.** non acies seqq.: geen strijd (werd er gevoerd, want) er was geen toorn, geene oorlogen (want) geen zwaard enz. — **50.** nunc mare, vgl. Lucr. V, 1000. — **62.** benigna = alma. — **69.** Tisiphoneque, vgl. Aen. VI, 570 seqq.; zij was eene furie, de wreekster van den moord, die, in vereeniging met hare zusters Alecto en Megaera, de boozen strafte. — **71.** vgl. Lucr. III, 1011. — serpentum ore stridet: hij sist door de

stridet et aeratas excubat ante fores.
illic Iunonem temptare Ixionis ausi
versantur celeri lubrica membra rota,
porrectusque novem Tityus per iugera terrae
assiduas atro viscere pascit aves.
Tantalus est illic, et circum stagna; sed acrem
iam iam poturi deserit unda sitim;
et Danai proles, Veneris quod numina laesit,
in cava Lethaeas dolia portat aquas.
illic sit, quicumque meos violavit amores,
optavit lentas et mihi militias.
at tu casta precor maneas, sanctique pudoris
assideat custos sedula semper anus.
haec tibi fabellas referat positaque lucerna
deducat plena stamina longa colu,
ac circa gravibus pensis affixa puella
paulatim somno fessa remittat opus.
tunc veniam subito, nec quisquam nuntiet ante,
sed videar caelo missus adesse tibi.
tunc mihi, qualis eris, longos turbata capillos,
obvia nudato, Delia, curre pede.
hoc precor, hunc illum nobis Aurora nitentem
Luciferum roseis candida portet equis.

I, 7.

Nadat Messala Aquitanië weer onderworpen had, was hij naar Cilicië, Syrië en Aegypte getrokken en, vandaar terugkeerend, hield hij zijn triumftocht in Rome, 27 v. Chr. Kort daarop volgde zijn geboortedag. Deze gelegenheid gebruikt Tibullus om zijn vriend en beschermer in het volgende gedicht te verheerlijken.

Hunc cecinere diem Parcae fatalia nentes
stamina non ulli dissolvenda deo,

---

bek(ken) der slangen, die hij aan zijn hals en op zijn hoofd draagt. — **73.** Ixionis, Ixion, een Thessalisch vorst, had in spijt van de weldaden, door Iuppiter hem bewezen, gestreefd naar de liefde van Iuno; tot straf was hij lang uit over een vurig rad gespannen, dat bestendig met hem ronddraaide. Verg. Aen. IV, 641 seqq. schrijft aan hem de straffen van Tantalus toe, zie Lucr. III, 981. — **75.** Tityus, Lucr. III, 984; — **77.** Tantalus, ibid. 981; — **79.** Danai proles, ibid. 1008. — **84.** anus, haar moeder.

hunc fore, Aquitanas posset qui frangere gentes,
quem tremeret forti milite victus Atax.
evenere: novos pubes Romana triumphos
vidit et evinctos brachia capta duces;
at te victrices laurus, Messala, gerentem
portabat viveis currus eburnus equis.
non sine marte ibi partus honos: Tarbella Pyrene
Testis et Oceani litora Santonici,
Testis Arar Rhodanusque celer magnusque Garonna,
Carnuti et flavi garula lympha Liger.
an te, Cydne, canam, tacitis qui leniter undis
caeruleus placidis per vada serpis aquis,
quantus et aetherio contingens vertice nubec
frigidus intonsos Taurus alat Cilicas?
quid referam, ut volitet crebras intacta per urbes
alba Palaestino sancta columba Syro,
utque maris vastum prospectet turribus aequor
prima ratem ventis credere docta Tyros,
qualis et, arentes cum findit Sirius agros,
fertilis aestiva Nilus abundet aqua?
Nile pater, quanam possum te dicere causa
aut quibus in terris occuluisse caput?
te propter nullos tellus tua postulat imbres,
arida nec Pluvia supplicat herba Iovi.
te canit atque suum pubes miratur Osirim

---

4. Atax: de Atax is eene rivier in Gallia Narbonensis, tegenwoordig de Aube. — **9.** Tarbella Pyrene: de Tarbelli waren een volk in Aquitanië, dat zich uitstrekte tot aan de Pyreneeën, die bij de Ouden Pyrēnē heetten; hier wordt dus bedoeld het zuidelijkste deel van Aquitanië. — **10.** Oceani Santonici: de Santŏnes woonden noordelijker en strekten zich uit tot aan den Oceaan en de Garonne (Garumna). — **12.** Carnuti: de Carnuti, bij Caesar Carnutes, waren een volksstam der Galliërs tusschen den Liger en de Sequana. — **13.** Cydne: de dichter volgt in gedachten de tochten van Messala. Curt. III, 4, 8 en 9: Cydnus non spatio aquarum, sed liquore memorabilis: quippe leni tractu e fontibus labens puro solo exceptus, nec torrentes incurrunt, qui placide manantis alveum turbent: itaque incorruptus idemque frigidissimus, quippe multa riparum amoenitate inumbratus, ubique fontibus suis similis in mare evadit. De codd. tacitis qui leniter undis. — **18.** sancta: dat de duif den Syriërs heilig was en niet aangeraakt mocht worden blijkt uit (Lucian.) de Syria Dea, 54: *ὀρνίθων τε αὐτέοισι περιστερὴ χρῆμα ἱρότατον καὶ οὐδὲ ψαύειν αὐτέων δικαιεῦσι*, vgl. Luc. de Iup. Trag. 42 en Ovid. Metam. IV, vs. 47, die eene sage vermeldt, volgens welke de dochter van de Syrische Derceto, Semiramis, in eene duif veranderd werd. — **24.** occuluisse: de bronnen van den Nijl waren den Ouden onbekend. Eerst in onzen tijd zijn zij gevonden. — **27.** Osirim: Osiris, in later tijd de voornaamste god der Aegyptenaren, de gemaal van Isis (zie III, 23). — Door de Grieken

barbara, Memphiten plangere docta bovem.
primus aratra manu sollerti fecit Osiris
et teneram ferro sollicitavit humum,
primus inexpertae commisit semina terrae
pomaque non notis legit ab arboribus.
hic docuit teneram palis adiungere vitem,
hic viridem dura caedere falce comam;
illi iocundos primum matura sapores
expressa incultis uva dedit pedibus.
ille liquor docuit voces inflectere cantu,
movit et ad certos nescia membra modos;
Bacchus et agricolae magno confecta labore
pectora tristitiae dissolvenda dedit.
Bacchus et afflictis requiem mortalibus affert,
crura licet dura compede pulsa sonent.
non tibi sunt tristes curae nec luctus Osiri,
sed chorus et cantus et levis aptus amor,
sed varii flores et frons redimita corymbis,
fusa sed ad teneros lutea palla pedes
et Tyriae vestes, set dulci tibia cantu
et levis occultis conscia cista sacris.
huc ades et Genium ludo Geniumque choreis
concelebra et multo tempora fronde mero:
illius ex nitido stillent unguenta capillo,
et capite et collo mollia serta gerat.
sic venias hodierne: tibi dem turis honores,
libem et Mopsopio dulcia mella favo.
at tibi subcrescat proles, quae facta parentis
augeat et circa stet venerata senem.
nec taceat monumenta viae, quem Tuscula tellus,
candida quem antiquo detinet Alba Lare.

---

werd hij gelijk gesteld met Bacchus. Hij is ook de god van het licht en de vruchtbaarheid en de uitvinder van beschaving, kunsten en wetenschappen. — **28.** Memphiten plangere docta bovem: non est fas Apim certos vitae excedere annos, mersumque in sacerdotum fonte necant quaesituri luctu alium, quem substituant, et donec invenerint maerent derasis etiam capitibus: nec tamen unquam diu quaeritur. Inventus deducitur Memphim a sacerdotibus. Plin. Nat. Hist. VIII, 184. Herod. III, 28. — **39.** Bacchus, Lucr. II, 656. — **40.** tristiae: de genetivus bij dissolvo naar de Grieksche constructie. — **46.** lutea: hooggeel en rood waren bij de ouden de kleuren der vreugde. — **48.** occultis sacris, vgl. Cat. LXIV, 259. — **49.** Genium, vgl. II, 2, 1. — **54.** Mopsopio, naar den ouden Atheenschen koning Mopsopos werd Attica oudtijds Mopsopia genoemd volgens Strabo Θ, 18. — De honing van den berg Hymettus was wijd en zijd beroemd. — **57.** monumenta

REESE LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

namque opibus congesta tuis hic glarea dura
sternitur, hic apta iungitur arte silex.
te canit agricola, a magna cum venerit urbe
serus inoffensum rettuleritque pedem.
at tu, Natalis multos celebrande per annos,
candidior semper candidiorque veni.

I, 10.

Opgeroepen om zijnen diensttijd als ridder bij het leger door te brengen, ongeveer 712/42, in den tijd van de oorlogen onder het tweede triumviraat, vervult Tibullus dezen plicht met weerzin: hij is gewoon aan het stille en rustige leven op het land en zou liever bij zijne Delia willen blijven.

Quis fuit, horrendos primus qui protulit enses?
quam ferus et vere ferreus ille fuit!
tum caedes hominum generi, tum praelia nata,
tum brevior dirae mortis aperta via est.
at nihil ille miser meruit: nos ad mala nostra
vertimus, in saevas quod dedit ille feras.
divitis hoc vitium est auri, nec bella fuerunt,
faginus astabat cum scyphus ante dapes.
non arces, non vallus erat, somnumque petebat
securus tardas dux gregis inter oves.
tunc mihi vita foret dulcis, nec tristia nossem
arma nec audissem corde micante tubam.
nunc ad bella trahor, et iam quis forsitan hostis
haesura in nostro tela gerit latere.
sed patrii servate Lares: aluistis et idem,
cursarem vestros cum tener ante pedes.
neu pudeat prisco vos esse e stipite factos:
sic veteris sedes incoluistis avi.
tunc melius tenuere fidem, cum paupere cultu
stabat in exigua ligneus aede deus.

---

viae: Augustus had aan verscheidene aanzienlijken opgedragen om op eigen kosten de wegen rondom Rome te herstellen: zoo was het vernieuwen van de via Latina aan Messala te beurt gevallen. Dion. Cass. 53, 22. — **63.** Natalis, vgl. II, 2, 1.

5. nihil, n.l. geene beschuldiging, verwijt. — miser, *arme*, d.i. onschuldige. — **10.** tardas: codd. varias, anderen sparsas, saturas enz. — **17.** prisco .. e stipite, vgl. I, 11.

hic pacatus erat, seu quis libaverat uvam
seu dederat sanctae spicea serta comae;
atque aliquis voti compos liba ipse ferebat
postque comes purum filia parva favum.
at nobis aerata, Lares, depellite tela,
* * *
hostiaque e plena rustica porcus hara.
hanc pura cum veste sequar myrtoque canistra
vincta geram, myrto vinctus et ipse caput.
sic placeam vobis: alius sit fortis in armis,
sternat et adversos Marte favente duces,
ut mihi potanti possit sua dicere facta
miles et in mensa pingere castra mero.
quis furor est atram bellis arcessere mortem?
imminet et tacito clam venit illa pede.
non seges est infra, non vinea culta sed atrox
Cerberus et Stygiae navita turpis aquae;
illic percussisque genis ustoque capillo
errat ad obscuros pallida turba lacus.
quam potius laudandus hic est, quem prole parata
occupat in parva pigra senecta casa!
ipse suas sectatur oves ac filius agnos,
et calidam fesso comparat uxor aquam.
sic ego sim, liceatque caput candescere canis,
temporis et prisci facta referre senem.
interea Pax arva colat. Pax candida primum
duxit araturos sub iuga panda boves;
pax aluit vites et sucos condidit uvae,
funderet ut nato testa paterna merum;
pace bidens vomerque vigent, at tristia duri
militis in tenebris occupat arma situs;
rusticus e lucoque vehit, male sobrius ipse,
uxorem plaustro progeniemque domum.
sed Veneris tunc bella calent, scissosque capillos
femina perfractas conqueriturque fores;
flet teneras subtusa genas, sed victor et ipse
flet sibi dementes tam valuisse manus.

25. Na dit vers ontbreken er eenige in de handschr. — **36.** Cerberus, vgl. Lucr. III, 1012. — navita, Charon. — **42.** calidam .. aquam, om te baden. — **51.** rusticus: de boer heeft in een heilig bosch een offerfeest gevierd; na duchtig gegeten en gedronken te hebben, voert hij nu vrouw en kinderen terug naar huis. In vredestijd komen dan ook voor de stoeierijen en kibbelarijen, die de dichter in de volgende verzen beschrijft. — **54.** — perfractas fores: zie I, 1, 73.

at lascivus Amor rixae mala verba ministrat,
inter et iratum lentus utrumque sedet.
a! lapis est ferrumque, suam quicumque puellam
verberat: e caelo deripit ille deos.
sit satis e membris tenuem rescindere vestem,
sit satis ornatus dissolvisse comae,
sit lacrimas movisse satis: quater ille beatus,
quo tenera irato flere puella potest.
sed manibus qui saevus erit, scutumque sudemque
is gerat et miti sit procul a Venere.
at nobis, Pax alma, veni spicamque teneto,
perfluat et pomis candidus ante sinus.

II, 1.

DE AMBARVALIA.

Dit landelijk feest werd gevierd tegen 't einde van April, na den opgang der Pleiaden, wanneer het zaad aan den grond was toevertrouwd en men daarover zooowel als over het vee en de geheele landelijke huishouding den zegen der goden, vooral van Ceres en Bacchus, afsmeekte. Het dier, dat men ter reiniging (lustratio, vs. 1) van plan was te offeren, een rund of schaap of zwijn (suovetaurilia), werd met veel plechtigheid rondom den akker gevoerd, terwijl het landvolk volgde, waarbij hun werd toegeroepen, dat zij het feest niet door ongepaste woorden zouden ontheiligen en dat slechts reinen mochten naderen (1, 11 enz.). Na het offer volgde een vroolijke maaltijd.

Quisquis adest, faveat: fruges lustramus et agros,
ritus ut a prisco traditus extat avo.
Bacche, veni, dulcisque tuis e cornibus uva
pendeat, et spicis tempora cinge, Ceres.
luce sacra requiescat humus, requiescat arator,
et grave suspenso vomere cesset opus.
solvite vincla iugis: nunc ad praesepia debent

---

65. sudemque, als wapens (om te werpen) gebruikt, Liv. 23, 37, 3, of als palissaden, Caes. bello Gall. 5, 18, 3. — **67.** spicamque teneto: wegens het nauwe verband, dat er bestond tusschen den vrede en den landbouw, werd Pax dikwijls voorgesteld met de attributen van Ceres, korenaren en een hoorn des overvloeds vol appels, druiven, aren enz.; zoo vindt men haar ook op munten afgebeeld.

1. Faveat, gewoonlijk lingua, ore faveat, vgl. II, 2, 1 en 2. — **3.** Cornibus: *τοὺς πρώτους λέγεται τοῖς κέρασι τῶν βοῶν πινεῖν, ἀφ' οὗ τὸν Διόνυσον κερατοφυῆ πλάττεσθαι.* Athen. XI, 7, 51. Ook de beelden van Bacchus in zijne tempels hadden, somtijds althans, horens, Valer.

plena coronato stare boves capite.
omnia sint operata deo: non audeat ulla
lanificam pensis imposuisse manum.
casta placent superis: pura cum veste venite
et manibus puris sumite fontis aquam.
cernite, fulgentes ut eat sacer agnus ad aras
vinctaque post olea candida turba comas.
di patrii, purgamus agros, purgamus agrestes:
vos mala de nostris pellite limitibus,
neu seges eludat messem fallacibus herbis,
neu timeat celeres tardior agna lupos.
tunc nitidus plenis confisus rusticus agris
ingeret ardenti grandia ligna foco,
turbaque vernarum, saturi bona signa coloni,
ludet et ex virgis extruet ante casas.
eventura precor: viden' ut felicibus extis
significet placidos huntia fibra deos?
nunc mihi fumosos veteris proferte Falernos
consulis et Chio solvite vincla cado.
vina diem celebrant: non festa luce madere
est rubor, errantes et male ferre pedes.
sed „bene Messalam" sua quisque ad pocula dicat,
nomen et absentis singula verba sonent.
gentis Aquitanae celeber Messala triumphis
et magna intonsis gloria victor avis,
huc ades aspiraque mihi, dum carmine nostro
redditur agricolis gratia caelitibus.
rura cano rurisque deos. his vita magistris
desuevit querna pellere glande famem;

Fl. Argon. II, 272. — **13.** pura .. veste scil. vestis sive toga candida. Vgl. Ovid. Fast. IV, 619: Alba decent Cererem: vestes Cerealibus albas Sumite. nunc pulli velleris usus abest. — **27.** fumosos .. Falernos: de wijnen, die men wilde bewaren, werden in amphorae of cadi gedaan en voorzien met een merk (nota Horat. II, 3, 8), waar o.a. de naam van den consul op stond, in wiens jaar de wijn gewonnen was. Om hem verder zacht te maken werd hij geborgen op plaatsen, waar de rook gemakkelijk kon doordringen: òf boven in huis, òf boven het fumarium (badkamer): apothecae recte superponentur iis locis, unde plerumque fumus exoritur; quoniam vina celerius vetustescunt, quae fumi quodam tenore praecocem maturitatem trahunt, Colum. 1, 6, 20. — **28.** Chio, de zware Falerner werd gewoonlijk met een zachteren wijn vermengd gedronken. — **31.** „bene Messalam", scil. valere iubeo, een toast. — **33.** Aquitanae, zie inl. op de IIIe elegie van 't Ie boek. — **34.** intonsis avis: het scheeren van den baard kwam eerst omstreeks 300 v. Chr. in gebruik (Varro de R. r. II, 2). — victor als overwinnaar. — **36.** vgl. vs. 3 en 4. — **38.** glande, vgl. Lucr. V, 939.

illi compositis primum decuere tigillis
exiguam viridi fronde operire domum,
illi etiam tauros primi docuisse feruntur
servitium et plaustro supposuisse rotam.
tum victus abiere feri, tum consita pomus,
tum bibit irriguas fertilis hertus aquas,
aurea tum pressos pedibus dedit uva liquores
mixtaque securo est sobria lympha mero.
rura ferunt messes, calidi cum sideris aestu
deponit flavas annua terra comas.
rure levis verno flores apis ingerit alveo,
compleat ut dulci sedula melle favos.
agricola assiduo primum satiatus aratro
cantavit certo rustica verba pede
et satur arenti primum est modulatus avena
carmen, ut ornatos diceret ante deos;
agricola et minio suffusus, Bacche! rubenti
primus inexperta duxit ab arte choros.
huic datus e pleno, memorabile munus, ovili
dux pecoris hircus; auxerat hircus oves.
rure puer verno primum de flore coronam
fecit et antiquis imposuit Laribus.
rure etiam teneris curam exhibitura puellis
molle gerit tergo lucida vellus ovis.
hinc et femineus labor est, hinc pensa colusque,
fusus et apposito pollice versat opus;
atque aliqua assiduae textis operata Minervae
cantat, et apploso tela sonat latere.

---

46. securo .. mero, die de zorgen verdrijft, anders: Horat. Sat. II, 7, 30: laudat securum olus. — **51** seqq. Vgl. Horat. Epist. II, 1, 139: Agricolae prisci, fortes parvoque beati, condita post frumenta levantes tempore festo corpus et ipsum animum, spe finis dura ferentem, cum sociis operum, pueris et coniuge fida, Tellurem porco, Silvanum lacte piabant, floribus et vino Genium memorem brevis aevi. Fescennina per hunc inventa licentia morem versibus alternis opprobria rustice fudit. — **55.** minio suffusus, waarschijnlijk om zich onkenbaar te maken, daar de maskers nog niet in gebruik waren: Tibullus doelt hier namelijk, zooals blijkt, op den oorsprong van het drama. — Ook de beelden der goden werden dikwijls rood gekleurd, Verg. Ecl. X, 27; Ovid. Fast. I, 415, en zij, die aan de goden offerden, kleurden zich dan evenzoo. — **64.** pollice versat, vgl. Cat. LXIV, 311. — **65.** assiduae Minervae, vgl. Horat. Od. III, 12, 5: tibi telae operosaeque Minervae studium aufert. Minerva gold voor eene leermeesteres in alle werkzaamheden der vrouwen. — **66.** apploso latere, namelijk van het weefgetouw, dat door den kam (pecten), die den inslag tegen de schering drijft, getroffen wordt, zoodat het kraakt.

ipse interque greges interque armenta Cupido
natus et indomitas dicitur inter equas.
illic indocto primum se exercuit arcu:
ei mihi, quam doctas nunc habet ille manus!
nec pecudes, velut ante, petit: fixisse puellas
gestit et atroces perdomuisse viros;
hic iuveni detraxit opes, hic dicere iussit
limen ad iratae verba pudenda senem;
hoc duce custodes furtim transgressa iacentes
ad iuvenem in tenebris sola puella venit
et pedibus praetentat iter suspensa timore,
explorat caecas dum manus ante vias.
a miseri, quos hic graviter deus urget! at ille
felix, cui placidus leniter afflat Amor.
sancte, veni dapibus festis, sed pone sagittas
et procul ardentes hinc precor abde faces.
vos celebrem cantate deum pecorique vocate
voce: palam pecori, clam sibi quisque vocet.
aut etiam sibi quisque palam: nam turba iocosa
obstrepit et Phrygio tibia curva sono.
ludite: iam Nox iungit equos, currumque sequuntur
matris lascivo sidera fulva choro,
postque venit tacitus furvis circumdatus alis
Somnus et incerto Somnia nigra pede.

II, 2.

OP DEN GEBOORTEDAG VAN CORNUTUS.

Dicamus bona verba: venit Natalis ad aras:
quisquis ades, lingua, vir mulierque, fave.

---

83. vocate voce: voce vocare deum is eene zeer gewone uitdrukking voor luide bidden tot een god, ook voce precari. Wat men om de een of andere reden liever niet door anderen gehoord wilde hebben bad men in stilte van de godheid, Horat. Epist. I, 16, 69. Zoo bidt men hier luide voor het vee aan den god der vruchtbaarheid, Cupido, voor zich zelven zacht. — **88.** matris: scil. noctis: de nacht was volgens oude godsdienstige voorstellingen (bij de Orphici) de moeder der sterren, ja zelfs van alles wat bestaat.

urantur pia tura focis, urantur odores,
quos tener e terra divite mittit Arabs.
ipse suos adsit Genius visurus honores,
cui decorent sanctas mollia serta comas.
illius puro destillent tempora nardo,
atque satur libo sit madeatque mero,
annuat et, Cornute, tibi, quodcumque rogabis.
en age, quid cessas? annuit ille: roga.
auguror, uxoris fidos optabis amores:
iam reor hoc ipsos edidicisse deos.
nec tibi malueris, totum quaecumque per orbem
fortis arat valido rusticus arva bove,
nec tibi, gemmarum quicquid felicibus Indis
nascitur, Eoi qua maris unda rubet.
vota cadunt. ut iam strepitantibus advolat alis
flavaque coniugio vincula portat Amor!
vincula, quae maneant semper, dum tarda senectus
inducat rugas inficiatque comas.
haec veniat genialis avis; prolesque ministret,
ludat ut ante tuos turba novella pedes.

---

1. bona verba: met de grootste nauwlettendheid zorgden de ouden er voor, dat bij plechtige offeranden en andere ceremoniën hun geen woord, zelfs niet tegen hun zin, ontglipte, dat een slecht voorteeken zou kunnen zijn. — Natalis, de Genius (vgl. I, 7, vs. 49, 63) der geboorte, de beschermengel *(δαίμων)*, dien ieder bij zijne geboorte ontving en die hem tot aan het graf vergezelde; Horat. Epist. II, 2, 187. Censorin. 3: Genius est deus, cuius in tutela, ut quisque natus est, vivit. Hic sive quod ut genamur curat, sive quod una genitur nobiscum, sive etiam quod nos genitos suscipit ac tutatur, certe a genendo genius appellatur. — — Genius autem ita nobis assiduus observator appositus est, ut ne puncto quidem temporis longius abscedat, sed ab utero matris acceptos ad extremum vitae diem comitetur. — **4.** tener Arabs: *de schrale, magere Arabier.* — **8.** libo: een libum of koek was een hoofdbestanddeel van het feestmaal op den verjaardag. — **9.** Cornute: M. Cornutus, een vriend van Tibullus, praetor urbanus in 't jaar 43, behoorde waarschijnlijk tot de gens Sulpicia. — **16.** Eoi maris: de Perzische golf, als onderdeel van Mare Rubrum, de Indische Zee (Oceaan). — **17.** cadunt, cadere beteekent dikwijls hetzelfde als ons *uitvallen* en wordt evenzoo in goeden en in kwaden zin gebruikt: *goed uitvallen, slecht uitvallen;* hier is het *uitkomen, bevestigd, vervuld worden.*

LYGDAMI ELEGIAE.

V.

MEMORES VIVITE NOSTRI.

Vos tenet, Etruscis manat quae fontibus unda,
unda sub aestivum non adeunda Canem,
nunc autem sacris Baiarum proxima lymphis,
cum se purpureo vere remittit humus:
at mihi Persephone nigram denuntiat horam:
immerito iuveni parce nocere, dea.
non ego temptavi nulli temeranda virorum
audax laudandae sacra docere deae;
nec mea mortiferis infecit pocula sucis
dextera nec cuiquam trita venena dedit;
nec nos sacrilegos templis admovimus ignes,
nec cor sollicitant furta nefanda meum;
nec nos insanae meditantes iurgia mentis
impia in adversos solvimus ora deos.
et nondum cani nigros laesere capillos,
nec venit tardo curva senecta pede.
natalem primo nostrum videre parentes,
cum cecidit fato consul uterque pari.
quid fraudare iuvat vitem crescentibus uvis
et modo nata mala vellere poma manu?
parcite, pallentes undas quicumque tenetis

---

1. Etruscis fontibus: in Etrurië waren vele badplaatsen met warme (daarom vs. 2 sub aest. non ad. Can.) bronnen, die, daar zij in de nabijheid van Rome waren, niet minder bezocht werden dan de beroemde baden te Baiae in Campanië. — **3.** proxima, nu, in den lentetijd, 't naastbij komende aan de baden van Baiae. — **8.** laudandae deae, de bona dea, wier hoofdfeest in den nacht en door vrouwen gevierd werd: den mannen was de toegang streng verboden, zelfs mochten mannen niet eens den naam der godin weten, Cic. de Harusp. Resp. 17, 37: quod quidem sacrificium ante P. Clodium nemo omni memoria violavit, nemo umquam adiit, nemo neglexit, nemo vir aspicere non horruit; quod fit per virgines Vestalis, fit pro populo Romano, fit in ea domo, quae est in imperio, fit incredibili caerimonia, fit ei deae, cuius ne nomen quidem viros scire fas est. — **18.** consul uterque: de consuls Hirtius en Pansa vielen beide in den Mutin. oorlog, 43 v. Chr. Voor Tibullus past dit geboortejaar natuurlijk niet. Ook Ovidius zegt van zich: Trist. IV, 10, 5: Editus hinc ego sum, nec non ut tempora noris, cum cecidit fato consul uterque pari. — **21.** pallentes undas: pallens en pallidus, *bleek*, *vaal* is alles wat in de onderwereld is: hier de

duraque sortiti tertia regna dei.
Elysios olim liceat cognoscere campos
Lethaeamque ratem Cimmeriosque lacus,
cum mea rugosa pallebunt ora senecta
et referam pueris tempora prisca senex.
atque utinam vano nequicquam terrear aestu!
languent ter quinos sed mea membra dies.
at vobis Tuscae celebrantur numina lymphae
et facilis lenta pellitur unda manu.
vivite felices, memores et vivite nostri,
sive erimus seu nos fata fuisse velint.
interea nigras pecudes promittite Diti
et nivei lactis pocula mixta mero.

DE SULPICIAE ET CERINTHI AMORE.

III.

AAN APOLLO.

Huc ades et tenerae morbos expelle puellae,
huc ades, intonsa Phoebe superbe coma.
crede mihi, propera: nec te iam, Phoebe, pigebit
formosae medicas applicuisse manus.
effice ne macies pallentes occupet artus,
neu notet informis candida membra color;
et quodcumque mali est et quidquid triste timemus,
in pelagus rapidis evehat amnis aquis.

---

wateren van den Styx, dikwijls de schimmen (pallentes umbrae), ook het geheele doodenrijk (Acherusia templa alta Orci pallida, Ennius; Ditisque profundi pallida regna, Lucanus). — **22.** tertia regna: de onderwereld, die bij de deeling van 't heelal onder Jupiter, Neptunus en Pluto aan den laatste ten deel viel. — **23.** Elysios campos: de Elyseesche velden, *Ἠλύσιον πεδίον*, de insulae beatorum, waren volgens de Ouden in 't verre westen, aan deze zijde van den Oceanus; daar woonden ook de Cimaerii, *Κιμμέριοι*, omgeven door altoos durende duisternis. Over de stroomen en poelen (lacus) van de onderwereld voert Charon de zielen op een vlot of in een boot. — **29.** Tuscae = Etruscae. — **32.** vgl. inl. op Cat. Cl.

I. De dichter, die in deze elegieën de liefde van Cerinthus en Sulpicia bezingt, stelt hier Cerinthus voor als biddende aan Apollo, den god der geneeskunde, om zijne geliefde Sulpicia genezing te schenken. — **8.** in pelagus: ziekten weet men dikwijls aan betoovering of booze geesten,

sancte, veni, tecumque feras, quicumque sopores,
quicumque et cantus corpora fessa levant;
neu iŭvenem torque, metuit qui fata puellae
votaque pro domina vix numeranda facit.
interdum vovet, interdum, quod langueat illa,
dicit in aeternos aspera verba deos.
pone metum, Cerinthe: deus non laedit amantes.
tu modo semper ama: salva puella tibi est.
nil opus est fletu: lacrimis erit aptius uti,
si quando fuerit tristior illa tibi.
at nunc tota tua est, te solum candida secum
cogitat, et frustra credula turba sedet.
Phoebe, fave: laus magna tibi tribuetur in uno
corpore servato restituisse duos.
iam celeber, iam laetus eris, cum debita reddet
certatim sanctis laetus uterque focis.
tunc te felicem dicet pia turba deorum,
optabunt artes et sibi quisque tuas.

---

vgl. Lib. I, 5, 11—16. Had men de ziekte bezworen en gebannen in een of ander ding, dan droeg men dit ruglings in zee of wierp het in eene rivier, die het naar zee voerde. — **9.** sopores, cantus, slaapmiddelen en tooverspreuken, beide om het afgematte lichaam rust te geven en zoo te genezen. Van het zingen van tooverformulieren ter genezing van ziekten of wonden is reeds sprake bij Hom. Odyss. 19: 457, waar *ἐπαοιδῇ δ' αἷμα κελαινὸν ἔσχεθον* van den gewonden Odysseus. Vergelijk ook Verg. Aen. 7, 757: neque eum (Umbronem) iuvere in volnera cantus somniferi. — **17.** candida, de blanke, *reine*, schoone; 't schijnt dat de dichter dit epitheton hier gebruikt met het oog op de volgende woorden: vergeefs zit de drom van vereerders voor hare deur, al te licht geloovende wat zij hopen.

SEXTUS PROPERTIUS.

GEB. ONGEV. 50, GEST. ONGEV. 15 V. CHR.

I, 2.

EENVOUD DE WARE SCHOONHEID.

Quid iuvat ornato procedere, vita, capillo
et tenues Coa veste movere sinus?
aut quid Orontea crines perfundere murra,
teque peregrinis vendere muneribus,
naturaeque decus mercato perdere cultu
nec sinere in propriis membra nitere bonis?
crede mihi, non ulla tuae est medicina figurae:
nudus Amor formae non amat artificem.
aspice quos submittat humus dumosa colores,
ut veniant hederae sponte sua melius,
surgat et in solis formosius arbutus antris,
et siat indociles currere lympha vias.
litora nativis conlucent picta lapillis
et volucres nulla dulcius arte canunt.
non sic Leucippis succendit Castora Phoebe,
Pollucem cultu non Hilaïra soror,
non Idae et cupido quondam discordia Phoebo

---

1. vita, de geliefde van Propertius, die hij in zijne gedichten Cynthia noemt, wier ware naam echter Hostia was. — **2.** Coa veste: het eiland Cos *(Κῶς)* in de Icarische zee bij de Carische kust was, behalve door zijn wijn, beroemd door de prachtige dun geweven stoffen, die men van daar uitvoerde. — **3.** Orontea..murra, vgl. Tib. III, 7. — **15.** Phoebe: Phoebe en Hilaïra waren dochters van den Messeniër Leucippus, daarom *Λευκιππίδες* genoemd. Castor en Pollux ontvoerden ze aan hare verloofden Idas en Lynceus, de zonen van Aphareus, waaruit een strijd ontstond, in welken Castor en Lynceus gedood werden. — **17.** Idae: de bovengenoemde Idas had tot vrouw Marpessa, de dochter van Euenus. Apollo

Eueni patriis filia litoribus,
nec Phrygium falso traxit candore maritum
avecta externis Hyppodamia rotis,
sed facies aderat nullis obnoxia gemmis,
qualis Apelleis est color in tabulis.
non illis studium vulgo conquirere amantes:
illis ampla satis forma pudicitia.
non ego nunc vereor, ne sim tibi vilior istis:
uni siqua placet, culta puella sat est;
cum tibi praesertim Phoebus sua carmina donet
Aoniamque libens Calliopea lyram,
unica nec desit iocundis gratia verbis,
omnia quaeque Venus quaeque Minerva probat.
his tu semper eris nostrae gratissima vitae,
taedia dum miserae sint tibi luxuriae.

I, 7.

AAN PONTICUS.

Dum tibi Cadmeae dicuntur, Pontice, Thebae
armaque fraternae tristia militiae,
atque, ita sim felix, primo contendis Homero,
(sint modo fata tuis mollia carminibus):
nos, ut consuemus, nostros agitamus amores
atque aliquid duram quaerimus in dominam;
nec tantum ingenio, quantum servire dolori

---

had vroeger om hare hand gedongen, maar zij was toen in stilte door Idas weggevoerd op een wagen, dien Poseidon hem geschonken had. Apollo haalde den vluchteling te Messene in, waar een strijd tusschen beiden ontbrandde, dien Zeus deed ophouden, door te bepalen, dat Marpessa zelf moest kiezen tusschen de twee mededingers. Zij koos daarop Idas. — **19.** Phrygium..Hippodamia, vgl. Cat. LXIV, 346. — **22.** Apelleis, vgl. III, 9, 11. — **28.** Aoniamque lyram, zie II, 10, vs. 2. Calliope was de muze van het (epische) gezang, de schoonstemmige.

1. dicuntur = canuntur. — Pontice: Ponticus, een episch dichter, was een vriend van Propertius en Ovidius. Zooals uit deze vss. blijkt, vervaardigde hij eene Thebaïs, waarin hij de sage van Eteocles en Polynices behandelde. Hij schijnt de elegieën van Ovidius met eene zekere minachting te hebben beschouwd; zie vs. 25. — **3.** ita sim felix, zie aant. op I, 18, 11. — primo = principe. — **6.** quaerimus in, ongeveer: excogitamus de.

cogor et aetatis tempora dura queri.
hic mihi conteritur vitae modus, haec mea fama est,
hinc cupio nomen carminis ire mei.
me laudent doctae solum placuisse puellae,
Pontice, et iniustas saepe tulisse minas:
me legat adsidue post haec neglectus amator,
et prosint illi cognita nostra mala.
te quoque si certo puer hic concusserit arcu,
quod nolit nostros te violasse deos,
longe castra tibi, longe miser agmina septem
flebis in aeterno surda iacere situ,
et frustra cupies mollem componere versum,
nec tibi subiciet carmina serus Amor.
tum me non humilem mirabere saepe poetam,
tunc ego Romanis praeferar ingeniis,
nec poterunt iuvenes nostro reticere sepulcro
„ardoris nostri magne poeta, iaces."
tu cave nostra tuo contemnas carmina fastu:
saepe venit magno fenore tardus Amor.

I, 17.

AAN CYNTHIA TIJDENS EEN STORM OP ZEE.

Et merito, quoniam potui fugisse puellam!
nunc ego desertas alloquor alcyonas.
nec mihi Cassiope salvam visura carinamst,
omniaque ingrato litore vota cadent.
quin etiam absenti prosunt tibi, Cynthia, venti:
aspice, quam saevas increpet aura minas.
nullane placatae veniet fortuna procellae?

II. doctae puellae: Cynthia: zij muntte uit door geestesgaven en was zelf eene voortreffelijke dichteres. — **16.** nostros .. deos: de goden, die wij vereeren en bezingen, n.l. Venus en Amor. Vgl. vs. 21. — **17.** castra .. agmina septem slaan natuurlijk op het onderwerp, dat Pont. in zijne Thebais behandelde.

I. De dichter is op reis gegaan; op zee wordt zijn schip door eenen storm overvallen, hij lijdt schipbreuk en komt op een eenzaam strand. — **2.** alcyonas, de alcyon of *ijsvogel* zoekt steeds eenzame plaatsen op. — **3.** Cassiope, eene havenstad in Epirus of op Corcyra, waarheen het schip, waarop de dichter zich bevindt, gericht is. — **7.** fortuna, *toe-*

haecine parva meum funus harena teget?
tu tamen in melius saevas converte querellas:
sat tibi sit poenae nox et iniqua vada.
an poteris siccis mea fata reponere ocellis,
ossaque nulla tuo nostra tenere sinu?
a pereat, quicumque rates et vela paravit
primus et invito gurgite fecit iter.
nonne fuit melius dominae pervincere mores
(quamvis dura, tamen rara puella fuit),
quam sic ignotis circumdata litora silvis
cernere et optatos quaerere Tyndaridas?
illic si qua meum sepelissent fata dolorem,
ultimus et posito staret amore lapis,
illa meo caros donasset funere crines,
molliter et tenera poneret ossa rosa:
illa meum extremo clamasset pulvere nomen.
ut mihi non ullo pondere terra foret.
at vos, aequoreae formosa Doride natae,
candida felici solvite vela choro:
si quando vestras labens Amor attigit undas,
mansuetis socio parcite litoribus.

---

stand. — **11.** mea fata reponere, *mijn lot wegleggen* (n.l. *in uw gemoed;* vgl. Tac. Arig. 39: statuit reponere odium en Aen. 1, 26 manet alta mente repostum). — **12.** ossaque nulla in plaats van: neque ulla ossa: *zonder iets van ons gebeente* (een urn met asch) *in uwen schoot te houden?* — **15.** mores, hare trotschheid en onbuigzaamheid: zie het volgende gedicht vs. 5. — **16.** rara: zoo zegt Propertius I, 9, 42: Cynthia rara mea est. Eenige geleerden willen op beide plaatsen lezen cara. — **18.** Tyndaridas, de zonen van Tyndarus, den broeder van Helena, Castor en Pollux, die onder de sterren opgenomen, voor de zeevaarders gunstige teekens zijn: vgl. Cat. IV, 22. — **19.** illic, namelijk: te Rome. — dolorem, verklaard door het volgende posito amore waardoor blijkt, dat hier sprake is van *minnepijn.* — **21.** crines: vrouwen sneden niet zelden hare haren af om ze te leggen op het graf harer geliefden, vgl. Ovid. Metam. 13, 427. — meo funere, *bij mijne begrafenis,* vgl. **23** extremo pulvere, *bij mijn laatste stof* d. i. wanneer mijn lijk verbrand was. — **22.** rosa: de graven werden dikwijls met rozen versierd. — **25.** Doride natae: de Nereïden of Zeenymphen, dochters van Oceanus en Tethys, vgl. Cat. LXIV, 29. — **26.** felici choro: maakt gij, Nereïden, met uw gelukkig koor, d. i. die als godinnen een zalig koor vormt, mijn blanke zeilen los, opdat ik voorspoedig naar de haven kan zeilen. — **27.** labens Amor, *een rondzwalkende minnaar:* spaart hem dan, die mijn lotgenoot is, door hem te voeren naar een veilig strand.

I, 18.

IN DE EENZAAMHEID.

Haec certe deserta loca et taciturna querenti,
et vacuum Zephyri possidet aura nemus:
hic licet occultos proferre impune dolores,
si modo sola queant saxa tenere fidem.
unde tuos primum repetam, mea Cynthia, fastus?
quod mihi das flendi, Cynthia, principium?
qui modo felices inter numerabar amantes,
nunc in amore tuo cogor habere notam.
quid tantum merui? quae te mihi crimina mutant?
an nova tristitiae causa puella tuae?
sic mihi te referas levis, ut non altera nostro
limine formosos intulit ulla pedes.
quamvis multa tibi dolor hic meus aspera debet,
non ita saeva tamen venerit ira mea,
ut tibi sim merito semper furor et tua per me
lumina deiectis turpia sint lacrimis.
an quia parva damus mutato signa calore,
et non ulla meo clamat in ore fides?
vos eritis testes, si quos habet arbor amores,
fagus et Arcadio pinus amica deo.
ah! quotiens vestras resonant mea verba sub umbras,
scribitur et teneris Cynthia corticibus!

---

4. sola, *eenzame*, in plaats van solitaria. — **6.** principium, *grond*, *oorzaak*, vgl. vs. 5 unde primum repetam. — **8.** habere notam. De nota is eigenlijk het teeken, dat de censoren op de lijst der burgers zetten bij den naam van hem, dien zij om berispelijke handelingen wilden straffen; van daar berisping, bestraffing, smaad, schande. Verder ook het *brandmerk* van weggeloopen slaven, vgl. Cic. Cat. 1, 6, 13: nota domestica turpitudinis inusta vitae tuae est. — **11.** sic mihi .. ut: gewone formule bij verzekeringen: *zoo waarlijk moge . . als.* Somtijds wordt ut met den vergelijkenden zin weggelaten. Onze eedsformule is dus in het Latijn: ita me iuvet Deus omnipotens. Vgl. I, 7: ita sim felix, zoo waarlijk moge ik gelukkig zijn, d. i. *bij mijn geluk*, *bij mijn zieleheil.* — te referas levis: *zoo waarlijk hoop ik*, *dat gij lichtzinnige tot mij moogt terugkeeren;* d. i. zoo waarlijk als ik hoop, dat gij, ...zoo waar is het dat geene andere... — **15.** per me, zoo Baehrens; de codd. hebben flendo wat overtollig is en waarschijnlijk eene verklaring van „deiectis lacrimis". — **17.** an, *of is het omdat wij weinig laten blijken* (van onze liefde), *daar ons* (*liefde*)*vuur veranderd*, *tot eene andere gekeerd is?* — **20.** Arcadio .. deo, Pan, de god van bosschen en weiden, wien de pijnboom en de steeneik heilig waren. —

an tua quod peperit nobis iniuria curas,
quae solum tacitis cognita sunt foribus?
omnia consuevi timidus perferre superbae
iussa, neque arguto facta dolore queri.
pro quo dumosi montes et frigida rupes
et datur inculto tramite dura quies;
et quodcumque meae possunt narrare querellae.
cogor ad argutas dicere solus aves.
sed qualiscumque es, resonent mihi „Cynthia" silvae,
nec deserta tuo nomine saxa vacent.

II, 10.

AAN AUGUSTUS.

„In magnis et voluisse sat est."

Sed tempus lustrare aliis Helicona choreis,
et campum Aonio iam dare tempus equo.
iam libet et fortes memorare ad proelia turmas
et Romana mei dicere castra ducis.
quod si deficiant vires, audacia certe
laus erit: in magnis et voluisse sat est.
aetas prima canat Veneres, extrema tumultus;
bella canam, quando scripta puella meast.

---

23. an cett. Zin: of is het omdat uwe onbillijkheid mij zorgen baart? — **24.** cognita neutr. plur. ofschoon het slaat op curas; vertaal: *wat bekend is.* — **26.** arguto: *levendig, heftig, op luide wijze zich uitend.* — facta, iniurias tuas, infidiam. — **27.** pro quo, *daarvoor;* het werkwoord moet genomen worden uit het volgende datur, bijv. dantur. — **28.** quies, *rust* in den zin van *slaap.*

1. Sed: mijne geliefde heb ik bezongen, maar nu enz. Vgl. vs. 8, bella canam, quando scripta puella meast. — Helicona: *ἐνταῦθα δ' ἐστὶ τό τε τῶν Μουσῶν ἱερὸν καὶ ἡ ἵππου κρήνη,* Strabo IX, 2, 25. — **2.** Aonio.. equo: Aonië is de naam voor het deel van Boeotië, dat rondom den Helicon lag; Aonius equus, de Pegasus, het muzenpaard, dat door zijn hoefslag de Hippocrene (zie onder vs. 1), de muzenbron, te voorschijn riep. De dichter wil dus het muzenros den teugel vieren, het onbelemmerd in 't vrije veld laten draven. — **3.** fortes te verbinden met ad proelia. — **4.** mei .. ducis, Augustus namelijk. — **5** en **6.** Vgl. Ovid. ex Pont. III, 4, 79: ut desint vires tamen est laudanda voluntas. —

nunc volo subducto gravior procedere voltu,
nunc aliam citharam me mea Musa docet.
surge, anima, ex humili iam carmine, sumite vires,
Pierides: magni nunc erit oris opus.
iam negat Euphrates equitem post terga tueri
Parthorum et Crassos se tenuisse dolet:
India quin, Auguste, tuo dat colla triumpho,
et domus intactae te tremit Arabiae:
et si qua extremis tellus se subtrahit oris,
sentiat illa tuas postmodo capta manus.
haec ego castra sequar: vates tua castra canendo
magnus ero: servent hunc mihi fata diem!
Ut caput in magnis ubi non est tangere signis,
ponitur hic imos ante corona pedes,
sic nos nunc, inopes laudis conscendere culmen,
pauperibus sacris vilia tura damus.
nondum etenim Ascraeos norunt mea carmina fontes,
sed modo Permessi flumine lavit Amor.

---

9. subducto voltu, *met gefronsd gelaat.* — **13.** equitem post terga tueri Parthorum: zooals bekend is zonden de Parthen, terwijl ze schijnbaar vluchtten, hunne pijlen op de vijanden af. — **14.** Crassos: de beide Crassi, vader en zoon, die 53 v. Chr. tegen de Parthen gesneuveld waren: in 20 had Augustus hen gewroken, nadat hij den koning der Parthen, Phraätes, onderworpen had. — **15.** triumpho: Suet. Aug. 21 zegt, dat de Indiërs uit eigen beweging, genoopt door den roem van Augustus' dapperheid, de vriendschap van 't Rom. volk zochten. — **16.** tremit, wel wat overdreven, daar de expeditie tegen de Arabieren in 't jaar 24 totaal mislukte, vgl. Strabo XVI, 3, 22—24. — **21.** est, ἔξεστι, licet. — signis: de zin is: ut, quando non licet maioris alicuius dei statuae caput tangere, illic corona ante pedes eius ponitur, sic cett. — **25, 26.** Ascraeos .. Permessi: Ascra is een vlek, aan den voet van den Helicon, waar Hesiodus woonde, de Permessus is een rivier, die op den Helicon ontspringt en in 't meer Copais zich uitstort. De tegenstelling is voor ons niet recht duidelijk. Eenige geleerden meenen, dat de dichter met de Ascraei fontes doelt op Hesiodus en zeggen wil, dat hij zich tot het heldendicht niet in staat acht, maar zich liever houdt aan de lyrische poëzie. Beter schijnt de meening van anderen, die denken, dat Propertius met de Ascraeische bronnen heeft willen aanwijzen die bronnen, waaruit hoogere dichters (epische, dramatische) dronken of waarin zij zich baadden, met den Permessus daarentegen de bron der lagere (lyrische) dichters. Deze verklaring, hoewel onzeker, geeft ten minste eene goede tegenstelling. Vgl. II, 13, vs. 4—7.

II, 13 vs. 17—58.

MIJNE UITVAART.

Quandocumque igitur nostros mors claudet ocellos.
accipe quae serves funeris acta mei.
nec mea tunc longa spatietur imagine pompa,
nec tuba sit fati vana querella mei,
nec mihi tunc fulcro sternatur lectus eburno,
nec sit in Attalico mors mea nixa toro.
desit odoriferis ordo mihi lancibus, adsint
plebei parvae funeris exsequiae.
sat mea sat magnast, si tres sint pompa libelli,
quos ego Persephonae maxima dona feram.
tu vero nudum pectus lacerata sequeris,
nec fueris nomen lassa vocare meum,
osculaque in gelidis pones suprema labellis,
cum dabitur Syrio munere plenus onyx.
deinde, ubi suppositus cinerem me fecerit ardor,
accipiat Manes parvola testa meos,
et sit in exiguo laurus super addita busto,

---

2. acta: *besluiten*, *bepalingen*. — **3.** Longa .. imagine: bij plechtige gelegenheden werden de wassenbeelden, of liever maskers, der voorouders van aanzienlijke geslachten uit de atria, waar ze anders hingen, weggenomen en voor den stoet uitgedragen door personen, die daartoe nauwkeurig uitgedoscht waren in het costuum van den tijd, waarin hij, wiens masker zij voor hadden, geleefd had; imago is hier genomen in den zin van imaginum series. — **4.** tuba: tien tibicines openden den stoet. — **6.** Attalico .. toro, genoemd naar Attalus (II Philadelphus), koning van Pergamus, bekend door zijne rijkdommen (Hor. Od. 1, 1, 2) en omdat hij de kunst uitvond om goud in stoffen te weven (Plin. Nat. Hist. VIII, 196); Attalicus hier dus óf voor *rijk*, *prachtig* van den torus zelf, óf *met goud doorweven* van de spreien of kleeden, die over den lectus funebris lagen. — mors mea voor: corpus meum mortuum. — **7.** odoriferis .. lancibus: ablat. qualit. bij ordo. — naast den lectus funebris stonden in het atrium gewoonlijk schalen met reukwerk te branden. — **9.** tres libelli, drie boeken. Toen Propertius dit schreef, was hij dus van plan althans een derde boek te schrijven; waarschijnlijk behoort dit gedicht zelf reeds tot het derde boek. — **10.** Persephonae: de dooden mochten niet met ledige handen komen voor Proserpina, de godin van het doodenrijk. — **14.** onyx: een fleschje van een doorschijnende marmersoort, dat diende voor 't bewaren van reukwerk, vgl. Tib. III, 7. Als het lijk op den brandstapel geplaatst werd, bedekte of besproeide men het met welriekende zalven en wierook. — Syrio munere: de zalf (nardus) wordt hier een Syrisch geschenk genoemd, omdat dergelijke handelswaren uit Oost-Azië per karavaan naar Antiochië in Syrië gevoerd en vandaar naar de havensteden aan de Middell. Zee en zoo

quae tegat extincti funeris umbra locum,
et duo sint versus, „qui nunc iacet horrida pulvis,
unius hic quondom servus amoris erat."
nec minus hac nostri notescet fama sepulchri,
quam florent Phthii busta cruenta viri.
tu quoque si quando venies ad fata, memento
hoc iter: ad lapides cana veni memores.
interea cave sis nos aspernata sepultos:
nonnihil ad verum conscia terra sapit.
atque utinam primis animam me ponere cunis
iussisset quaevis de tribus una soror!
nam quo tam dubiae servetur spiritus horae?
Nestoris est visus post tria saecla cinis:
cui si longaevae minuisset fata senectae
Gallicus Iliacis miles in aggeribus,
non aut Antilochi vidisset corpus humari,
diceret aut „o mors, cur mihi sera venis?"
tu tamen amisso non numquam flebis amico:
fas est praeteritos semper amare viros.
testis, cui niveum quondam percussit Adonem
venantem Idalio vertice durus aper:
illic formosum vocitasse paludibus, illuc
diceris effusa tu, Venus, isse coma.
sed frustra mutos revocabis, Cynthia, Manes:
nam mea quid poterunt ossa minuta loqui?

---

naar Italië gebracht werden. — **18.** quae .. umbra = cuius umbra. — **19.** pulvis wordt door Propertius nu eens masc. gen. dan weer fem. gen. genomen. — **22.** Phthii .. viri: Achilles, vgl. Cat. LXIV, 364. — **24.** hoc iter, de weg naar mijn graf; lapides memores zijn *μνήματα, σήματα,* monumenta. De dichter bedoelt: wanneer gij eens ook zult sterven, denk dan aan dezen weg, d. i. zorg er voor, dat uwe lijkstatie denzelfden weg volge als de mijne, met andere woorden dat ge naast mij komt rusten: doch ik hoop, dat ge eerst in hoogen ouderdom (cana) ten grave zult dalen (veni ad lapid. mem.). — **26.** De zin is: „ook de dooden, die onder de aarde rusten, gevoelen nog wel beleedigingen." Vgl. V, 6, 83. — **27.** primis cunis = a primis cunabulis: *reeds dadelijk van de wieg af.* — **28.** de tribus una soror, de Parcae of schikgodinnen, vgl. Cat. LXIV, 306 seqq. — **30.** tria saecla: zooals bekend is zegt Nestor van zich zelven, dat hij reeds over het *derde geslacht* heerschte (Il. 1, 250 seqq.). — **32.** Gallicus miles wordt gewoonlijk verklaard door een Phrygisch soldaat, naar de rivier de Gallus in Phrygië; doch waarschijnlijk is de plaats corrupt en moet er callidus gelezen worden. — Iliacis in aggeribus, *in het legerkamp* of *in de belegeringswerken voor Troje.* — **33.** Antilochi, Antilochus de zoon van Nestor, die vóór zijn vader stierf. — **37.** Adonem: Adonis, een schoon jongeling, werd door Venus bemind; hij werd op de jacht in het Idalische gebergte op Cyprus gedood door een ever.

II, 26.

EEN DROOM.

Vidi te in somnis fracta, mea vita, carina
  Ionio lassas ducere rore manus,
et, quaecumque in me fueras mentita, fateri,
  nec iam humore graves tollere posse comas,
qualem purpureis agitatam fluctibus Hellen,
  aurea quam molli tergore vexit ovis.
quam timui, ne forte tuum mare nomen haberet,
  teque tua labens navita fleret aqua!
quae tum ego Neptuno, quae tum cum Castore fratri,
  quaeque tibi excepi tum, dea Leucothoe!
at tu vix primas extollens gurgite palmas
  saepe meum nomen iam peritura vocas.
quod si forte tuos vidisset Glaucus ocellos,
  esses Ionii facta puella maris,
et tibi ob invidiam Nereides increpitarent,
  Candida Nesaee, caerula Cymothoe.
sed tibi subsidio delphinum currere vidi,
  qui, puto, Arioniam vexerat ante lyram,
iamque ego conabar summo me mittere saxo
  cum mihi discussit talia visa metus.

III, 1, 2.

DES DICHTERS ROEM.

Callimachi Manes et Coi sacra Philetae,
  in vestrum, quaeso, me sinite ire nemus.

---

1. mea vita, Cynthia. — **2.** rore = mari, aequore. — **9.** Castore, vgl. Cat. IV, 27. — **10.** quae excepi, d. i. quae vota excepi = suscepi. — Leucothoe, bij de Romeinen Matuta, was Ino, de dochter van Cadmus, in eene zeegodin veranderd. — **13.** Glaucus, een waarzeggende zeegod, bekend uit de Arganautensage. — **15.** Nereides, waartoe Nesaee en Cymothoe behoorden, zie Cat. LXIV, 19. — **18.** Arioniam lyram, Arion (de bekende vriend van den Corinth. tyran Periander) met zijn lier.

1. Callimachi: Callimachus, als afstammeling van Battus Battiades genoemd (Ovid. Amor. I, 15, 13), geboren te Cyrene, een der beroemdste Alexandrijnsche geleerden en dichters, omstreeks 250 v. Chr. Ofschoon

primus ego ingredior puro de fonte sacerdos
Itala per Graios orgia ferre choros.
dicite, quo pariter carmen tenuastis in antro?
quove pede ingressi? quamve bibistis aquam?
ah valeat, Phoebum quicumque moratur in armis!
exactus tenui pumice versus eat,
quo me Fama levat terra sublimis, et a me
nata coronatis Musa triumphat equis,
et mecum in curru parvi vectantur Amores,
scriptorumque meas turba secuta rotas.
quid frustra missis in me certatis habenis?
non datur ad Musas currere lata via.
multi, Roma, tuas laudes annalibus addent,
qui finem imperii Bactra futura canent.
sed, quod pace legas, opus hoc de monte sororum
detulit intacta pagina nostra via.
mollia, Pegasides, date vestro serta poetae:

zijne waarde als dichter niet zeer groot is (hij schreef hymnen, epigrammen en elegieën), stond hij bij de Romeinen zeer hoog aangeschreven, zoowel om zijne verbazende geleerdheid als om zijne kunstvolle voordracht. Zijne elegieën vonden vele navolgers. — Philetae: Philetas van Cos was een tijdgenoot van Alexander den Groote; bij de Rom. lierdichters stond hij door zijne erotische elegieën in hoog aanzien. Beide ook III, 32, 31 en 32 en IV, 8, 43 en 44 genoemd. Met sacra schijnen hier de Manes bedoeld te zijn. — **2.** vestrum nemus, het bosch waarin gij wandeldet en uwe muze u inspireerde, vgl. Horat. Od. III, 4, 6, videar pios („sacros, quos perambulant Musae") errare per lucos. — **3.** primus ego: dien lof eigenen meer dichters zich toe: vgl. Lucr. I, 926; Verg. Georg. III, 12; Horat. Od. III, 30, 13. Maml. I, 5. — **4.** orgia, vgl. Cat. LXIV, 259, hier worden de geheimen der liefde bedoeld. Te midden van de Grieksche dichters treedt Propertius op om Italische minneliederen te zingen. — **5.** tenuastis duidt den gemakkelijken en lichten stijl dezer elegieën aan met een beeld, waarschijnlijk aan het spinnen ontleend, vgl. Hor. Epist. II, 1, 225: tenui deducta poemata filo, en Cat. LXIV, 311 aanm. Cicero stelt tegenover elkander in zijnen Brutus sive de Claris Oratoribus twee soorten van redenaars, unum attenuate presseque, alterum sublate alteque dicentium. Voor dezen lichten, fijnen en geestigen stijl wil Prop. Callimachus en Philetas tot voorbeelden nemen. — **6.** aquam: denk aan de Hippocrene der dichters, uit wier wateren de muzen dronken. Zooals op den Helicon de Hippocrene, zoo was aan den voet van den Parnassus de Castalia, een bron, die ook aan de Muzen en aan Apollo gewijd was. — **7.** De samenhang van dit vers met de vorige is niet duidelijk; waarschijnlijk zijn er eenige verzen vóór vs. 7 verloren gegaan. *Kom, weg met hem, die Phoebus* (den god des gezangs, Musagètes) *ophoudt onder de wapenen! afgewerkt met het zachte puimsteen ga mijn vers de wereld in;* vgl. vs. 38. — **8.** pumice, vgl. Cat. XXII, 8. — **17.** sororum, der Muzen, vs. 19 Pegasides genoemd, vgl. III, 1, 2. — **20.** dura corona, als die van een episch dichter in

non faciet capiti dura corona meo.
at mihi quod vivo detraxerit invida turba,
post obitum duplici fenore reddet Honos.
omnia post obitum fingit maiora vetustas,
maius ab exsequiis nomen in ora venit.
nam quis equo pulsas abiegno nosceret arces.
fluminaque Haemonio cominus isse viro,
Idaeum Simoenta Iovis cunabula parvi,
Hectora per campos ter maculasse rotas?
Deiphobumque Helenumque et Polydamanta et in armis
qualemcumque Parim vix sua nosset humus.
exiguo sermone fores nunc, Ilion et tu
Troia bis Oetaei numine capta dei.
nec non ille tui casus memorator Homerus
posteritate suum crescere sensit opus.
meque inter seros laudabit Roma nepotes:
illum post cineres auguror ipse diem.
ne mea contempto lapis indicet ossa sepulcro.
provisumst Lycio vota probante deo.
carminis interea nostri redeamus in orbem:
gaudeat in solito tacta puella sono.
Orphea delenisse feras et concita dicunt

---

tegenstelling van de mollia serta van een lierdichter, vgl. V, 1, 61 en 52. — faciet, *voegt*, *past.* — **25.** nam: *immers* (wie zou den Troiaanschen oorlog en wat in dien krijg geschied is, hebben vernomen, indien niet, na den dood van de helden uit dien strijd, Homerus en andere dichters hunnen lof gezongen hadden). — pulsas, 't schijnt dat Prop. zich het houten paard als een stormram heeft voorgesteld, waarmede de muren gebeukt werden; ook Plinius (Hist. nat. 7, 56) noemt dat paard een aries. — **26.** Haemonio viro, nl. Achilles, diens strijd tegen den Xanthus; Il. XXI, 200—207. De Xantus roept den Simoeis te hulp, 298 seqq. Prop. verwisselt in 't volgende vers den Phrygischen Ida met dien op Creta, vgl. Lucr. II, 629, 633. — **29.** et in armis qualemcumque, *wie dan ook Paris onder de wapenen geweest moge zijn*, d. i. of hij dapper of laf geweest is, laat ik in het midden, maar zelfs zijn eigen geboortegrond zou hem ter nauwernood gekend hebben. — **32.** Oetaei dei, Hercules. Bij Soph. Philoct. zegt Heracles zelf: *τὸ δεύτερον γὰρ τοῖς ἐμοῖς αὐτὴν (Ἴλιον) χρεὼν τόξοις ἁλῶναι:* de eerste maal toen hij onder koning Laomedon, die hem de paarden weigerde, welke hij beloofd had, met 18 schepen tegen de stad optrok en de tweede maal door Philocletes' pijlen, met den boog een geschenk van Heracles. — **34.** crescere opus: natuurlijk niet in eigenlijken zin te nemen, alsof Prop. meende dat Hom. gedichten eerst klein van omvang, zich zouden hebben uitgebreid onder het nageslacht, maar de lof van zijn werk is toegenomen. — **38.** Lycio .. deo, Apollo. — **40.** gaudeat in .. sono vgl. II, 4, 28: gaudeat in puero. — **41.** Orphea: Orpheus, de bekende Thracische zanger, die, volgens de sage, door zijn gezang alles, rotsen,

flumina Threicia sustinuisse lyra:
saxa Cithaeronis Thebas agitata per artem
sponte sua in muri membra coisse ferunt:
quin etiam, Polypheme, fera Galatea sub Aetna
ad tua rorantes carmina flexit equos:
miremur, nobis et Baccho et Apolline dextro,
turba puellarum si mea verba colit?
quod non Taenariis domus est mihi fulta columnis,
nec camera auratas inter eburna trabes,
nec mea Phaeacas aequant pomaria silvas,
non operosa rigat Marcius antra liquor;
at Musae comites et carmina cara legenti,
et defessa choris Calliopea meis.
fortunata, meo si qua est celebrata libello!
carmina erunt formae tot monumenta tuae.
nam neque pyramidum sumptus ad sidera ducti,
nec Iovis Elei caelum imitata domus,
nec Mausolei dives fortuna sepulcri
mortis ab extrema condicione vacant.
aut illis flamma aut imber subducet honores,
annorum aut ipso pondere victa ruent.
at non ingenio quaesitum nomen ab aevo
excidet: ingenio stat sine morte decus.

---

dieren, boomen en rivieren medesleepte en zelfs zijne gemalin Eurydice uit den Hades terughaalde. Amphion zou door het spel zijner lyra Thebe met muren omgeven hebben. — **45.** Polypheme: de cycloop Polyphemus, dien Odysseus het oog uitbrandde, beminde Galatea, eene nymph, dochter van Nereus en Doris; zij had een heiligdom op de Aetna. Ovid. Metam. XIII, 750 seqq. — **46.** equos, namelijk de zeepaarden, waarop zij reed. — **47.** dextro = favente. — **49.** Taenariis: van den berg Taenarus in Laconia kwam, volgens Plinius Hist. Nat. IV, 12, een hoog geschatte soort van zwart marmer: vgl. Tib. III, 3, 13. — **50.** auratas trabes, vgl. aanm. bij Lucr. II, 28. — **51.** Phaeacas silvas: de tuinen van Alcinoüs, koning der Phaeaken, droegen de schoonste en edelste vruchtboomen. Hom. Odyss. VII, 112—132. — **52.** Marcius liquor: Q. Marcius Rex legde eene waterleiding aan van uit een bron in 't gebied van Tibur (*Μάρκιον ὕδωρ*, Strabo 5, 240) naar Rome. Het water uit deze waterleiding schijnt ook gebruikt te zijn om kunstig nagebootste grotten in de tuinen der aanzienlijken van water te voorzien. — Iovis Elei of Olympici, wiens standbeeld Phidias te Olympia had opgericht. — caelum imitata, namelijk door het koepeldak: zoo zegt Dio Cass. LIII, 17, 2 van het Pantheon, dat het *θολοειδὲς ὂν τῷ οὐρανῷ προσέοικεν*. — **59.** Mausōlēi: het Mausoleum was het beroemde gedenkteeken, een der zeven wereldwonderen, op het graf van Mausolus, een Carisch vorst, door zijne gemalin Artemisia opgericht. Diod. Sic. 16, 36 seqq.

REESE LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

III, 5.

WAT MIJ BEKOORT.

Pacis Amor deus est, pacem veneramur amantes;
sat mihi cum domina proelia dura mea:
nec tamen inviso pectus mihi carpitur auro,
nec bibit e gemma divite nostra sitis,
nec mihi mille iugis Campania pinguis aratur,
nec miser aera paro clade, Corinthe, tua.
o prima infelix fingenti terra Prometheo!
ille parum cauti pectoris egit opus:
corpora disponens mentem non vidit in arte.
recta animi primum debuit esse via.
nunc maris in tantum vento iactamur, et hostem
quaerimus, atque armis nectimus arma nova.
haud ullas portabis opes Acherontis ad undas:
nudus ad infernas, stulte, vehere rates.
victor cum victis pariter miscebitur umbris:
consule cum Mario, capte Iugurtha, sedes.
Lydus Dulichio non distat Croesus ab Iro:
optima mors, carpta quae venit apta die.
me iuvat in prima coluisse Helicona iuventa
musarumque choris implicuisse manus:
me iuvat et multo mentem vincire Lyaeo
et caput in verna semper habere rosa.
atque ubi iam Venerem gravis interceperit aetas,
sparserit et nigras alba senecta comas,
tum mihi naturae libeat perdiscere mores,
quis deus hanc mundi temperet arte domum,

---

1. Als dichter der liefde bemin ik den vrede, want Amor is de god des vredes. Ik voer slechts strijd met mijne geliefde. Daarbij echter word ik niet door gouddorst gedreven, noch verwerf schatten, zooals zij, die door hebzucht gekweld, steden vernietigen, om zich met den buit te verrijken. — **6.** miser, als door den ellendigsten hartstocht, hebzucht, gedreven, die toch altijd onbevredigd, ongelukkig laat. — aera, metalen kunstvoorwerpen, standbeelden enz., zooals Mummius, bij zijne verovering van Corinthe, van daar naar Rome voerde, vgl. Horat. Epist. II, 1, 193. Misschien moet misera gelezen worden, als adjectief bij Corinthe. — **7.** infelix, in zoo ver als Prometheus, den mensch uit de aarde vormende, een mislukt werk verrichtte. — **9.** in arte, *in het kunstwerk*. — **17.** Dulichio Iro: Iros was de naam van Arnaeos, een bedelaar op Ithaca, Odyss. XVIII, 1 enz.; evenals de naam van Croesus spreekwoordelijk diende om een rijke aan te duiden, zoo die van Iros om een arme te kennen te geven, Luc. nav. 24. — **21.** Lyaeo, bijnaam van

qua venit exoriens, qua deficit, unde coactis
cornibus in plenum menstrua luna redit,
unde salo superant venti, quid flamine captet
Eurus, et in nubes unde perennis aqua,
sit ventura dies, mundi quae subruat arces,
purpureus pluvias cur bibit arcus aquas,
aut cur Perrhaebi tremuere cacumina Pindi,
solis et atratis luxerit orbis equis,
cur serus versare boves et plaustra Bootes,
Pleiadum spisso cur coit igne chorus
curve suos fines altum non exeat aequor,
plenus et in partes quattuor annus eat,
sub terris sint iura deum et tormenta nocentum,
Tisiphones atro si furit angue caput,
aut Alcmaeoniae furiae aut ieiunia Phinei,
num rota, num scopuli, num sitis inter aquas,

Bacchus den god van den wijn, als bevrijder van zorgen, hier metonymisch voor den wijn. — **29.** superant, satis superque adsunt. — **31.** Vgl. Lucr. II, 1144 seqq. — **33.** Perrhaebi, naar de Perrhaebi, een pelasgisch volk, dat vroeger over een groot deel van Thessalië verspreid was, maar later alleen de dalen tusschen den Pindus en den Peneus bewoonde. — tremuere, door eene aardbeving. — **34.** luxerit van lugeo: de dichter bedoelt natuurlijk eene zonsverduistering. — **35.** serus, de Boötes (ossendrijver), als die het sterrebeeld den wagen leidt; stelt men zich echter dit sterrebeeld als eene berin voor, dan heet de Boötes ἀρκτοφύλαξ, berenhoeder. Hij wordt serus, tardus (Ovid. Met. II, 176, Cat. 66, 67), piger (Ovid. Fast. III, 405) genoemd, omdat hij (voor Griekenland en Italië) laat in den nacht ondergaat en zich langzaam naar den horizont neigt, Odyss. V, 272: ὀψὲ δύοντα βοώτην. — **36.** Pleiadum chorus (πληιάδων χορός, Quint. Smyrn. 13, 554), een groep van zeven dicht op elkander zittende sterren, naar de zeven dochters van Atlas en Aethra, die in sterren veranderd werden, genoemd. — **40.** Tisiphones, vgl. Tib. III, 69. — **41.** Alcmaeoniae: Alcmaeon was de zoon van Amphiaraos, uit Argos, een ziener en held, die o.a. aan den oorlog der zeven tegen Thebe deelnam. Ofschoon hij den uitslag van den krijg en zijn dood als ziener van te voren wist, ging hij toch, daartoe overgehaald door zijne vrouw Eriphyle, eene zuster van Adrastus. Polynices namelijk had aan Eriphyle den halsband van Harmonia, dien zij op haar bruiloft met Cadmus van dezen gekregen had en waaraan ongeluk en verderf verbonden waren, geschonken, waarvoor deze beloofd had, haren man over te halen om mede ten strijde te trekken. Op het bevel van Amphiaraus wreekte daarop Alcmaeon den dood zijns vaders op zijne moeder Eriphyle en doodde haar. Tot straf voor dezen moedermoord werd hij, evenals Orestes, door de Erinyen vervolgd. — Phineus, de zoon van Agenor, koning van Salmydessus (in Thracië) had, door zijne tweede vrouw verleid, de zonen uit zijn eerste huwelijk van het gezicht beroofd. Tot straf voor deze misdaad werd hij door de Harpyen gepijnigd, die hem het eten deels voor zijn gezicht wegroofden, deels met vuil bezoedelden, zoodat hij altijd honger leed. — **42** enz. vgl. Lucr. III, 981, 984, 995,

num tribus infernum custodit faucibus antrum
Cerberus, et Tityo iugera pauca novem,
an ficta in miseras descendit fabula gentes,
et timor haud ultra quam rogus esse potest.
exitus hic vitae superet mihi! vos, quibus arma
grata magis, Crassi signa referte domum.

III, 7.

PAETUS.

Ergo sollicitae tu causa, pecunia, vitae es!
per te inmaturum mortis adimus iter.
tu vitiis hominum crudelia pabula praebes:
semina curarum de capite orta tuo.
tu Paetum ad Pharios tendentem lintea portus
obruis insano terque quaterque mari.
nam dum te sequitur, primo miser excidit aevo
et nova longinquis piscibus esca natat,
et mater non iusta piae dare debita terrae
nec pote cognatos inter humare rogos,
sed tua nunc volucres adstant super ossa marinae;
nunc tibi pro tumulo Carpathium omne mare est.
infelix Aquilo, raptae timor Orithyiae,
quae spolia ex illo tanta fuere tibi?
aut quidnam fracta gaudes, Neptune, carina?
portabat sanctos alveus ille viros.
Paete, quid aetatem numeras? quid cara natanti
mater in ore tibist? non habet unda deos.

1011. — **46.** vgl. Lucr. III, 978 seqq. — **48.** Crassi signa, vgl. aanm. III, 1, 14.

I. Zooals uit den inhoud blijkt was Paetus een jongeling van aanzienlijken huize, die, om zaken te doen eene zeereis naar Aegypte (zie vs. 5) ondernomen hebbende, jammerlijk schipbreuk leed. De hier en daar afgebroken gedachtengang is in overeenstemming met den droeven toon van 't geheel, naar het oordeel van Lachmann; andere uitgevers daarentegen hebben de vss. van deze elegie op eene nog al vrij vermetele wijze door elkander geplaatst, om er behoorlijk verband in te krijgen. Wij hebben alleen met Scaliger vss. 25—28 na vs. 70 geplaatst. — **9.** iusta dare mater non..pote(st). — **12.** Carpathium mare: deze zee ontleent haren naam aan het eiland Carpathus tusschen Creta en Rhodus en was berucht wegens hare stormen. — **13.** Orithyiae: Orithyia (Ὠρείθυια, „die door de bergen stormt") was eene dochter van Erechtheus, koning van Attica,

nam tibi nocturnis ad saxa ligata procellis
omnia detrio vincula fune cadunt.
sunt Agamemnonias testantia litora curas,
quae notat Argynni poena Athamantiadae.
hoc iuvene amisso classem non solvit Atrides,
pro qua mactatast Iphigenia mora.
ite, rates curvae, et leti prae texite causas:
ista per humanas mors venit acta manus.
terra parum fuerat fatis, adiecimus undas:
fortunae miseras auximus arte vias.
ancora te teneat, quem non tenuere Penates?
quid meritum dicas, cui sua terra parumst?
ventorumst, quodcumque paras: haut ulla carina
consenuit, fallit portus et ipse fidem.
natura insidians pontum substravit avaris:
ut tibi succedat, vix semel esse potest.
saxa triumphales fregere Capharea puppes,
naufraga cum vasto Graecia tracta salo est.
paulatim socium iacturam flevit Ulixes,
in mare cui soliti non valuere doli.
quod si contentus patrio bove verteret agros,
verbaque duxisset pondus habere mea,
viveret ante suos dulcis conviva Penates,
pauper, at in terra, nil ubi flare potest:
non tulit hoc Paetus, stridorem audire procellae
et duro teneras laedere fune manus,
sed thyio thalamo aut Oricia terebintho
et fultum pluma versicolore caput.

---

gemalin van Boreas, die haar aan den Ilissus schaakte. — **22.** Argynni: Argynnus, een Boeotische knaap, zoon van Pisidice *(Πεισιδίκη)*, eene kleindochter van Athamas, was de lieveling van Agamemnon, die, door kommer over 't verlies van den knaap, die aan 't strand van de Aegeïsche zee schripbreuk leed, gekweld, zijne vloot niet liet uitzeilen. Door dit talmen zag hij zich later, toen de wind veranderd was, genoodzaakt eerst zijne dochter Iphigenia te offeren, vóór hij kon uitzeilen. — **36.** fallit: zelfs de haven geeft nog niet de veiligheid, die men van haar verwachten mocht. — **39.** saxa Capharea, *Καφηρεύς, Καφηρίδες πέτραι*, landpunt aan de zuidoostzijde van Euboea. Toen de Grieken van Troje zegevierend terugkeerden leed hunne vloot hier schipbreuk, vgl. Quint. Smyrn. XIV, 469 seqq. — **41.** socium, sociorum. — **42.** soliti doli, van daar zijne bijnamen *πολυμήχανος, πολύμητις* en spreekw. *οὔδὲ Ὀδυσσέως λείπομαι ἐν δόλοις*. — **46.** flare, als substantivum, voor flamina, turbo. — **49.** thyio, van den *θύον*, een boom tot de cypressen behoorende, met welriekend hout. — Oricia: in de nabijheid van Oricus of Oricum, eene stad in Epirus, groeiden terpentijnboomen met zwart hout. — sed: hierbij denke men zich een ww., dat door een soort van

huic fluctus vivo radicitus abstulit ungues,
et miserum invisae traxit hiatus aquae:
hunc parvo ferri vidit nox improba ligno.
Paetus ut occideret, tot coiere mala.
flens tamen extremis dedit haec mandata querellis,
cum moribunda niger clauderet ora liquor:
„di maris Aegaei quos sunt penes aequora, venti,
et quaecumque meum degravat unda caput,
quo rapitis miseros tenerae lanuginis annos?
attulimus longas in freta vestra manus.
a miser! alcyonum scopulis adfligar acutis:
in me caeruleo fuscina sumpta deost.
at saltem Italiae regionibus advehat aestus:
hoc de me sat erit si modo matis erit."
subtrahit haec fantem torta vertigine fluctus;
ultima quae Paeto voxque diesque fuit.
o centum aequoreae Nereo genitore puellae,
et tu materno tacta dolore Theti,
vos decuit lasso supponere brachia mento:
non poterat vestras ille gravare manus.
reddite corpus humo (positast in gurgite vita);
Paetum sponte tua, vilis arena, tegas;
et quotiens Paeti transibit nauta sepulcrum,
dicat „et audaci tu timor esse potes."
at tu, saeve Aquilo, numquam mea vela videbis:
ante fores dominae condar oportet iners.

III, 9.

AAN MAECENAS.

Maecenas, eques Etrusco de sanguine regum,
intra fortunam qui cupis esse tuam,

---

zeugma is weggelaten: maar hij was gewoon te slapen enz. — **51.** ungues: de nagels worden hem van de handen gescheurd (en in 't algemeen de uiteinden zijner ledematen verbrijzeld) door 't geweld, waarmede de golven hem tegen het wrak (vs. 53) of tegen de klippen (vs. 61) slingeren: zoo verliest Odysseus in eene schipbreuk het vel zijner handen: *τοῦ πρὸς πέτρῃσι θρασειάων ἀπὸ χειρῶν ῥινοὶ ἀπέδρυφθεν*, Odyss. V, 434. — **60.** longas manus, vgl. 48, teneras manus, in tegenstelling met de dikkere en steviger handen van wie aan handenarbeid gewoon is. — **64.** hoc, nl. mijn lichaam, mijn lijk. — **68.** materno dolore, over haar zoon Achilles.

1. C. Cilnius Maecenas was een afstammeling van een oud Etrurisch

quid me scribendi tam vastum mittis in aequor?
non sunt apta meae grandia vela rati.
turpest, quod nequeas, capiti committere pondus
et pressum inflexo mox dare terga genu.
omnia non pariter rerum sunt omnibus apta,
palma nec ex aequo ducitur ulla iugo.
gloria Lysippo est animosa effingere signa,
exactis Calamis se mihi iactat equis,
in Veneris tabula summam sibi ponit Apelles,

---

geslacht waarvan sommige leden zelfs met koninklijke waardigheid schijnen bekleed geweest te zijn. Ofschoon hij te Rome als privaatman leefde, stond hij toch in het hoogste aanzien, zoowel door geest en gemoed als kunstzin en grooten rijkdom. Van geboorte behoorde hij tot den ridderstand. Van harte der monarchie toegedaan, was hij een groot vriend van Augustus, in wiens vertrouwen hij in de hoogste mate deelde en wiens intiemen omgang hij steeds genoot. Als staatsman was hij grooter dan als schrijver: zijne letterkundige producten waren van weinig beteekenis: zijn stijl gekunsteld en weekelijk. Toch verkreeg zijn naam in de litterarische wereld eene spreekwoordelijke beteekenis. In zijn huis met de beroemde tuinen op den Esquilijnschen berg verzamelde hij de grootste geesten van zijn tijd, o.a. Vergilius, Horatius en Propertius. Niet alleen een zedelijken steun echter gaf hij door zijne bescherming aan deze dichters, maar ook in stoffelijk opzicht behartigde hij hunne belangen met vorstelijke mildheid. Hij stierf na eene langdurige ziekte, door geheel de stad beweend, in 't jaar 8 v. Chr. Eerzucht had er hem nooit toe gebracht door 't bekleeden van hooge ambten, ofschoon hij die van Augustus gemakkelijk had kunnen verkrijgen, zijn stand te verhoogen (vs. 2), maar „vixit angusti clavi fine contentus, nec maiora consequi non potuit, sed non tam concupivit." Vell. Pat. II, 88. — **2.** intra, *binnen de perken van.* — fortunam tuam, *uwen stand in de maatschappij.* — **3.** Maecenas had, zooals uit deze elegie blijkt, Propertius aangespoord om een episch gedicht te schrijven. — **6.** dare terga hier: *den rug buigen*, elders = *vluchten*, Liv. 22, 29. — **7.** omnia rerum, graecismus voor omnes res. — **8.** iugo: 't is niet duidelijk wat iugum hier beteekent: waarschijnlijk: *bergtop*, *bergrug;* daarenboven is het vers corrupt overgeleverd: flamma in de plaats van palma of fama; ook is ulla waarschijnlijk onjuist. De bedoeling is: *en de roem wordt niet op gelijke wijze verkregen.* Vgl. V, 10 : 4: „non iuvat e facili lecta corona iugo". — **9.** Lysippo: Lysippus uit Sicyon, een tijdgenoot van Alexander den Groote, een groot en vruchtbaar kunstenaar. In zijne metalen standbeelden wist hij, door ijverige natuurstudie geleid, het hoogste ideaal van schoonheid met getrouwheid aan zijn onderwerp te verbinden. Van Alexander vervaardigde hij vele standbeelden en evenzeer van helden uit Alexanders gevolg. — **10.** Calamis van Athene, uit het midden van de 5e eeuw v. Chr., was vooral bekend door de onovertroffen schoonheid, waarmee hij zoowel in goud en elpenbeen als in marmer, zilver en metaal, dieren en vooral paarden wist voor te stellen: Ovid. ex Pont. IV, 1, 33: vindicat ut Calamis laudem, quos fecit, equorum. — **11.** Apelles, een schilder van Cos, evenzeer een tijdgenoot van Alexander. Van zijne stukken, onder welke de Aphrodite (Anadyomene) en een

Parrhasius parva vindicat arte locum,
argumenta magis sunt Mentoris addita formae,
at Myos exiguum flectit acanthus iter,
Phidiacus signo se Iuppiter ornat eburno,
Praxitelen propria vindicat urbe lapis.
est quibus Eleae concurrit palma quadrigae,
est quibus in celeres gloria nata pedes;
hic satus ad pacem, hic castrensibus utilis armis:
naturae sequitur semina quisque suae.
at tua, Maecenas, vitae praecepta recepi,
cogor et exemplis te superare tuis.
cum tibi Romano dominas in honore secures
et liceat medio ponere iura foro,
vel tibi Medorum pugnaces ire per hastas

---

portret van Alexander als *κεραυνοφόρος*, dat in den tempel van Artemis te Ephesus hing, eene eereplaats innemen, werd, naast de schoone teekening en het coloriet, de *χάρις* als hoofdverdienste geroemd. — **12.** Parrhasius, uit Ephesus, een der beroemdste schilders van Griekenland (omstreeks 400), van wien Plinius Hist. Nat. XXXV, 72 zegt, dat hij ook pinxit minoribus tabellis libidines, eo genere petulantis ioci se reficiens. Zijn bekenden wedstrijd met Zeuxis zie Plin. 11. 65. — **13.** Mentoris: Mentor was beroemd door zijne werken in gedreven metaal; hij was een weinig ouder dan Apelles. — De argumenta zijn hier de inhoud, de onderwerpen der afbeelding in tegenstelling met den vorm. — **14.** Myos, Mys, evenals Mentor beroemd door zijn gedreven metaalwerken. Hem wordt de vervaardiging toegeschreven van het schild van het groote beeld van Pallas Athene, dat Phidias maakte, op welk schild de strijd der Lapithen en Centauren was voorgesteld. — acanthus, berenklauw, vgl. Verg. Buc, III, 44: „et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit, et molli circum est ansas amplexus acantho." — **15.** Phidiacus: Phidias, de grootste van alle Grieksche beeldhouwers, een tijdgenoot en vriend van Pericles. Beroemder nog dan zijne beelden van Athene (*Ἀθηνᾶ πρόμαχος*, *Ἀθηνᾶ παρθένος* en een derde, dat *Μορφώ* genoemd werd) was zijn beeld van Zeus, uit goud en ivoor, te Olympia. — **16.** Praxitelen: Praxiteles van Athene, na Phidias het hoofd van eene nieuwe richting in de beeldhouwkunst, die vooral naar sierlijke en bevallige vormen streefde. 't Best werkte hij in marmer (lapis): marmoris gloria superavit etiam semet. (Plin. XXXVI, 20). — **17.** est quibus, een graecismus voor *ἔστιν οἷς*, d. i. *ἐνίοις*, sommigen. — concurrit in plaats van contingit met het oog op de quadriga. — **20.** semina: onze aard en natuur bevat als het ware het zaad, waaruit onze daden en werken opspruiten. — **23.** dominas, *wereldbeheerschende*, daar de secures het zinnebeeld der hoogste macht van het Rom. volk waren. — in honore, *in uw ambt.* — **24.** ponere: uit ponere dat bij iura behoort (vgl. leges ponere) moet door zeugma een werkwoord als habere of een dergelijk bij secures gedacht worden, want secures ponere beteekent *de bijlen neerleggen*, wat hier de bedoeling niet zijn kan. Maecenas nam tweemaal de plaats in van Augustus tijdens diens afwezigheid, de laatste maal in 't jaar 31; als zoodanig had hij de hoogste rechterlijke en

atque onerare tuam fixa per arma domum,
et tibi ad effectum vires det Caesar et omni
tempore tam faciles insinuentur opes,
parcis, et in tenues humilem te colligis umbras:
velorum plenos subtrahis ipse sinus.
crede mihi, magnos aequabunt ista Camillos
iudicia et venies tu quoque in ora virum,
Caesaris et famae vestigia iuncta tenebis:
Maecenatis erunt vera tropaea fides.
non ego velifera tumidum mare findo carina:
tota est exiguo in flumine nostra mora.
non flebo in cineres arcem sedisse paternos
Cadmi, nec septem proelia clade pari,
nec referam Scaeas et Pergama Apollinis arces,
et Danaum decimo vere redisse rates,
moenia cum Graio Neptunia pressit aratro
victor Palladiae ligneus artis equus.
inter Callimachi sat erit placuisse libellos
et cecinisse modis, Coe poeta, tuis.
haec urant pueros, haec urant scripta puellas,
meque deum clament et mihi sacra ferant.
te duce vel Iovis arma canam caeloque minantem
Coeum et Phlegraeis Oromedonta iugis,

---

militaire macht. — **25.** Medorum: met Medi worden hier de Parthen bedoeld, zooals dikwijls ook bij Horatius. De oorlogen tegen de Parthen waren onder Augustus bestendig aan de orde. — **26.** fixa per arma: wapenen en anderen buit hechtten de overwinnaars aan hunne huizen of aan tempels; ook lauriertakken. Augustus zelf zegt: „ea signa in penetrali, quod est in templo Martis Ultoris, reposui" en „lauris postes aedium mearum vestiti" (Monum. Anc. 5, 42 en 6, 17). Livius noemt onder hen die in eere zijn „qui spolia ex hoste fixa domi haberent" XXIII, 23. — **28.** insinuentur, *in den schoot vallen.* — **32.** ista iudicia deze beslissingen aangaande uwe levenswijze, *deze bescheidenheid van u* zal u toch even beroemd maken als de Camilli. — **36.** De handschriften hebben: tota sub exiguo flumine nostra mora est, waar sub klaarblijkelijk onjuist is. — **37.** Zoo als Ponticus, vgl. I, 7. — **39—42.** Zoo als Homerus en de Cyclische dichters. De *σκαιαὶ πύλαι,* de westlijke poort van Ilion, *Πέργαμος* of *-μον,* de burcht der stad. — **41.** Neptunia: vgl Cat. LXIV, vs. 365. — **43.** Callimachi, **44.** Coe poeta, zie aant. III, 1, 1. De handschriften hebben: dure poeta; misschien moet gelezen worden: clare Phileta, zoodat poeta een glosse zou zijn. — **47.** De overgang is hier hard, of liever er is er geen. De dichter schijnt te bedoelen: wat mij zelf betreft heb ik geen lust om mij aan de hoogere epische poëzie te wagen (vgl. het einde van III, 1), maar wanneer gij het wilt, dan zal ik zelfs enz. Het 4de boek bevat dan ook meer epische onderwerpen, vgl. IV, 6. — **48.** Coeum: Coeus *(Κοῖος)* en Oromedon behoorden tot de giganten, de zonen van Uranus en Gaea, die een geweldigen strijd voerden

celsaque Romanis decerpta Palatia tauris
ordiar et caeso moenia firma Remo,
eductosque pares silvestri ex ubere reges,
crescet et ingenium sub tua iussa meum,
prosequar et currus utroque ab litore ovantes,
Parthorum astutae tela remissa fugae,
castraque Pelusi Romano subruta ferro,
Antonique graves in sua fata manus.
mollis tu coeptae fautor cape lora iuventae,
dexteraque inmissis da mihi signa rotis.
hoc mihi, Maecenas, laudis concedis, et a te est,
quod ferar in partes ipse fuisse tuas.

III, 12.

TROUW.

Postume, plorantem potuisti linquere Gallam,
miles et Augusti fortia signa sequi?
tantine ulla fuit spoliati gloria Parthi,
ne facias Galla multa rogante tua?
si fas est, omnes pariter pereatis avari,
et quisquis fido praetulit arma toro!
tu tamen iniecta tectus, vesane, lacerna
potabis galea fessus Araxis aquam;

---

tegen Zeus en de Olympische goden. — Phlegraeis iugis: Phlegra, de plaats waar Zeus de Titanen door den bliksem vernietigde, waarschijnlijk 't westelijkste schiereiland van Chalcidice, later Pallene. — **49.** Vgl. Tib. II, 6, 25: sed tunc pascebant herbosa Palatia vaccae et stabant humiles in Iovis arce casae. — **53.** utroque ab litore, vgl. Catullus IV, 20. — **54.** Vgl. III, 1, 14. — astutae fugae: daar de Parthen schijnbaar vluchtende hunne pijlen op de vijanden afzonden. — **55.** Na den slag bij Actium trok Octavianus door Syrië naar Aegypte en veroverde de sterke oostelijke grensvesting Pelusium; 30 v. Chr. Kort daarop doodde Antonius zich zelven. — **60.** fuisse in partes tuas, voor in partibus, waarschijnlijk omdat een venire of ire vooraf gedacht werd, vgl. esse in potestatem, Cic. de imp. Pomp. 12, 33, Liv. II, 14, 4 en esse in potestate, Tusc. 3, 5; adesse in senatum Cic. Phil. V, 7, 19 enz.

1. Postume: deze Postumus, die door hoop op rijken buit gedreven, zijne Galla verlaat om onder Augustus' vanen in 't Oosten te dienen, is van elders niet bekend. — **4.** ne in plaats van: ut non faceres ea, quae Galla tua te rogabat instanter. Sommige goede handschriften hebben het regelmatige faceres. — **8.** Araxis: de Araxes ligt wel

illa quidem interea fama tabescet inani,
haec tua ne virtus fiat amara tibi,
neve tua Medae laetentur caede sagittae,
ferreus aurato neu cataphractus equo,
neve aliquid de te flendum referatur in urna;
sic redeunt, illis qui cecidere locis.
ter, quater in casta felix, o Postume, Galla,
moribus his alia coniuge dignus eras.
quid faciet nullo munita puella timore,
cum sit luxuriae Roma magistra suae?
sed securus eas; Gallam non munera vincent,
duritiaeque tuae non erit illa memor.
nam quocumque die salvum te fata remittent,
pendebit collo Galla pudica tuo.
Postumus alter erit miranda coniuge Ulixes.
non illi longae tot nocuere morae,
castra decem annorum et Ciconum manus, Ismara capta,
exustaeque tuae mox, Polypheme, genae,
et Circes fraudes, lotosque herbaeque tenaces,
Scyllaque et alternas scissa Charybdis aquas,
Lampeties Ithacis verubus mugisse iuvencos
(paverat hos Phoebo filia Lampetie),
et thalamum Aeaeae flentis fugisse puellae,
totque hiemis noctes totque natasse dies,
nigrantesque domos animarum intrasse silentum,
Sirenum surdo remige adisse lacus,

---

niet in 't land der Parthen, maar in Armenië (hij stroomt uit in de Caspische Zee, westzijde); doch in 't begin der regeeringsjaren van Augustus was Armenië voortdurend een twistappel tusschen de Romeinen en de Parthen en daardoor het tooneel van voortdurende oorlogen. — **9.** fama inani: *door dezen ijdelen roem(zucht) van U zal zij intusschen wegkwijnen*, (*uit vrees*) *dat deze uwe dapperheid* enzv. — **12.** cataphractus: een cataphractus (*φράσσω omgeven, afsluiten, beschermen*) was een soldaat met een schubachtig pantser overdekt; ook de paarden waren bij de Parthen somtijds met zulk een pantser voorzien; het auratus bij equus zal hier wel beteekenen, dat het pantser van het paard verguld was. Eene afbeelding naar de zuil van Trajanus geeft Rich. — **13.** aliquid, namelijk: *de asch.* — **18.** Roma: over de losbandigheid in Rome klagen ook andere schrijvers en Propertius zelf: „luxuriae nimium libera facta via est" 3, 13, 4. — **25.** Ciconum: de Cicones waren een volk in Thracië: hunne hoofdstad Ismara of Ismarus, Odyss. IX, 39, 40. Deze werd door Odysseus, toen hij van Troia terugkeerde en naar de kust gedreven werd, verwoest. Van daar vertrekkende kwam Odysseus naar 't land der *Lothophagen* aan de Libysche kust, dan bij de Cyclopen, wier reus Polyphemus hij het oog uitbrandt. — **27.** lotosque: naast den Latijnschen vorm lotus komt dikwijls de Grieksche lotos voor. — **31.** Aeaeae puellae, d. i. Circe; de dichter meent

et veteres arcus leto renovasse procorum,
errorisque sui sic statuisse modum;
nec frustra, quia casta domi persederat uxor.
vincit Penelopes Aelia Galla fidem.

III, 16.

SACRI AMANTES.

Nox media, et dominae mihi venit epistula nostrae:
Tibure me missa iussit adesse mora,
candida qua geminas ostendunt culmina turres,
et cadit in patulos lympha Aniena lacus.
quid faciam? obductis committam mene tenebris,
ut timeam audaces in mea membra manus?
at si distulero haec nostro mandata timore,
nocturno fletus saevior hoste mihi.
peccaram semel, et totum sum pulsus in annum:
in me mansuetas non habet illa manus.
nec tamen est quisquam, sacros qui laedat amantes:
Scironis media sic licet ire via.
quisquis amator erit, Scythicis licet ambulet oris:
nemo adeo, ut noceat, barbarus esse volet.
luna ministrat iter, demonstrant astra salebras,
ipse Amor accensas praecutit ante faces,
saeva canum rabies morsus avertit hiantes:
huic generi quovis tempore tuta viast.
sanguine tam puro quis enim spargatur amantis
improbus? ecce, suis it comes ipsa Venus.
quod si certa meos sequerentur funera casus,
talis mors pretio vel sit emenda mihi.
adferet haec unguenta mihi sertisque sepulcrum
ornabit custos ad mea busta sedens.

---

echter Calypso, die intusschen niet op Aeaea, maar op Ogygia woonde. Ook Pomponius Mela en Hyginus echter zeggen dat Calypso op Aeaea woonde. — **38.** Aelia, uit de gens van dien naam.

1. dominae: Cynthia, die te Tibur, aan den Anio op de helling van een heuvel gelegen, vertoefde. — **9.** Zie I, 18, 5 enz. en I, 1, 7. — **12.** Scironis: Sciron was een der monsters, die Theseus doodde op zijn weg naar Athene, vgl. Cat. LXIV, 216. Hij dwong alle voorbijgangers hem de voeten te wasschen en terwijl zij daarmede bezig waren, stiet

di faciant, mea ne terra locet ossa frequenti,
qua facit adsiduo tramite volgus iter:
post mortem tumuli sic infamantur amantum:
me tegat arborea devia terra coma,
aut humer ignotae cumulis vallatus harenae:
non iuvat in media nomen habere via.

IV, 6.

DE OVERWINNING BIJ ACTIUM.

Op de vlakke zandige landtong, die Actium genoemd werd, stond een beroemde tempel van Apollo bij welken van oude tijden af spelen en wedstrijden gehouden werden. Na de overwinning door Octavianus op Antonius behaald, vergrootte hij den ouden tempel en stelde op nieuw feesten in, verbonden met spelen en wedrennen. Maar in Rome was reeds in 't jaar 36, na de overwinning bij Mylae op Sextus Pompejus behaald, op den Palatinus de bouw van een tempel ter eere van Apollo begonnen door Augustus; hij werd eerst in 't jaar 26 voltooid en den 9den October gewijd. Uit de laatste regels van het gedicht, waar gedoeld wordt op het feit, dat de Parthen de veldteekenen teruggaven, die zij op de Romeinen onder Crassus hadden buit gemaakt, 't geen geschiedde in 't jaar 20 v. Chr., blijkt dat het gedicht na dat feit gemaakt is.

Propertius stelt zich zelven voor als eenen priester van Apollo, die zijnen zang als een offer aanbiedt (vs 8).

Sacra facit vates, sint ora faventia sacris,
et cadat ante meos icta iuvenca focos.
serta Philetaeis certent Romana corymbis,
et Cyrenaeas urna ministret aquas.
costum molle date et blandi mihi turis honores,
terque focum circa laneus orbis eat.
spargite me lymphis, carmenque recentibus aris
tibia Mygdoniis libet eburna cadis.

---

hij ze met zijne voeten in de zee, waar een schildpad ze verslond. — **30.** nomen, epitaphium, sepulcri inscriptionem.

1. Sacra, vgl. III, 1, 3, dichter zijn is priester zijn. Hor. Od. III, 1, 3: musarum sacerdos, Ovid. Ibid. v. 98: peragam rata vota sacerdos: quisquis ades sacris, ore favete, meis. — **3.** Philetaeis, vgl. III, 1, 1. — corymbis: de corymbi zijn hier klimoptwijgen met bloemschermen. — **4.** Cyrenaeas, Callimachus was van Cyrene, vgl. III, 1, 1. — **6.** laneus orbis, een wollen band of vitta (Verg. Ecl. 8, 64) werd, naar oud gebruik, driemaal om het offeraltaar gewonden. — **8.** Mygdoniis: Mygdonia was eene landstreek in Phrygië aan de Propontis, waar Apollo

ite procul fraudes, alio sint aere noxae:
pura novum vati laurea mollit iter.
Musa, Palatini referemus Apollinis aedem:
res est, Calliope, digna favore tuo.
Caesaris in nomen ducuntur carmina: Caesar
dum canitur, quaeso, Iuppiter ipse vaces.
est Phoebi fugiens Athamana ad litora portus,
qua sinus Ioniae murmura condit aquae,
Actia Iuleae pelagus monumenta carinae,
nautarum votis non operosa via.
huc mundi coiere manus: stetit aequore moles
pinea: nec remis aequa favebat avis.
altera classis erat Teucro damnata Quirino,
pilaque feminea turpiter acta manu:
hinc Augusta ratis plenis Iovis omine velis
signaque iam patriae vincere docta suae.
tandem aciem geminos Nereus lunarat in arcus,
armorum et radiis icta tremebat aqua,
cum Phoebus linquens stantem se vindice Delon
(nam tulit iratos mobilis ante Notos)
adstitit Augusti puppim super, et nova flamma
luxit in obliquam ter sinuata facem.
non ille attulerat crines in colla solutos

---

vooral vereerd werd, Strabo XII, 3, 22. Allegorisch wil de dichter dus zeggen: op de fluit een lied spelen, door Apollo geïnspireerd of ter eere van Apollo. — cadis blijft in de beeldspraak die met libet begonnen is. — **11.** referemus: *wij zullen* (*handelen over*, *verhalen*) *bezingen*. — **14.** vaces: *leen uw oor*. — **15.** Athamana: Athamania is eigenlijk het zuidoostelijke deel van Epirus, hier voor Epirus in 't algemeen. Men verbinde: est pelagus fugiens (= recedens) ad Atham. lit. Phoebi portus (genet.); bij pelagus behooren dan de woorden Actia monumenta en via als appositie. — **17.** Iuleae carinae: *de vloot van Augustus*. — **20.** avis = omen. — **21.** Teucro .. Quirino: *de eene vloot* (die van Antonius en Cleopatra) *was ten ondergang bestemd ter wille van den Trojaanschen Quirinus* d. i. het Rom. volk, dat afstamde van de Trojanen. — **23.** hinc: aan de eene zijde de vloot van A., aan de andere die van Oct. — **24.** patriae suae, dativ. commodi: vgl ook vs. 41. — Vergelijk met classis .. pilaque ter eene zijde, ratis .. signaque ter andere. — **25.** Nereus, vgl. Cat. LXIV, 19 en 29. — **27.** Volgens de ouden was Delos vroeger een drijvend eiland, Pind. bij Strabo X, 5, 2 en Anth. Lat. 707 (Riese): Delos iam stabili revincta terra / olim purpureo mari natabat / et moto levis hinc et inde vento / ibat fluctibus inquieta summis. / mox illam geminis deus (Apollo) catenis / hac alta Gyaro ligavit, illac constanti Mycono dedit tenendam. — **29.** nova flamma, als een vurig luchtverschijnsel, een driemaal gebogen, schuins gerichte fakkel, stelt de dichter zich den te hulp komenden Apollo voor. — **31.** crines .. solutos, niet zooals de Apollo *σωτήρ* en Musa-

ad testudineae carmen inerme lyrae,
sed quali aspexit Pelopeum Agamemnona voltu,
egessitque avidis Dorica castra rogis,
aut qualis flexos solvit Pythona per orbes
serpentem, inbelles quem timuere deae.
mox ait „o longa mundi servator ab Alba,
Auguste, Hectoreis cognite maior avis,
vince mari: iam terra tuast: tibi militat arcus
et favet ex humeris hoc onus omne meis.
solve metu patriam, quae nunc te vindice freta
inposuit prorae publica vota tuae.
quam nisi defendes, murorum Romulus augur
ire Palatinas non bene vidit aves.
en nimium remis audent prope: turpe, Latinos
principe te fluctus regia vela pati!
nec te, quod classis centenis remiget alis,
terreat: invito labitur illa mari:
quodque vehunt prorae Centaurica saxa minantes,
tigna cava et pictos experiere metus.
frangit et attollit vires in milite causa;

---

getes, intonsa coma, Tib. pag. 95 vs. 2, maar *χωόμενος κῆρ, τόξ' ὤμοισιν ἔχων ἀμφηρεφέα τε φαρέτρην — νυκτὶ ἐοικώς*, Il. I, 44, zoo als toen hij toornde op Agamemnon, die de dochter van zijn priester Chryses niet wilde vrij laten. — **33.** Pelopeum, vgl. Cat. LXIV, vs. 346. — **34.** egessitque: egero, hier dichterlijk voor effero, ter *begraving* of *verbranding wegdragen*, of algemeener: *teisterde*, *ontvolkte*. Apollo had nl. de pest onder het leger gezonden. — Dorica = Graeca. — **35.** Pythona: de python *(πύθων)* was een draak, de zoon van Gaea, die het orakel te Delphi bewaakte, tot hij door Apollo gedood werd; *Πυθώ* of *Πυθών* was ook de oude naam van Delphi. — **36.** deae, nl. Musae, die op den Helicon woonden. De handschriften hebben lyrae, eene overdracht van beteekenis, die niet verdedigd kan worden door palma = victor, want dan zou men moeten hebben lyra = poeta en poeta = musa. Misschien stond in een handschrift naast deae ter verklaring van lyrae, want *sollers lyrae Musa* zegt Horatius. — **38.** cognite maior = quem cognoscimus maiorem. — **40.** hoc onus, den pijlkoker met pijlen gevuld, zie vs. 55. — **42.** publica vota: *het vaderland heeft zijne hoop en wenschen voor het algemeene welzijn gesteld op Uw schip*. — **43.** Romulus augur: Liv. I, 6, 4: „Palatium Romulus, Remus Aventinum ad inaugurandum templa capiunt. Priori Remo augurium venisse fertur, sex vultures, iamque nuntiato augurio cum duplex numerus Romulo sese ostendisset, utrumque regem sua multitudo consalutaverat. — **45.** prope: scil. accedere ad imperium nostrum. — **46.** regia vela, naves reginae Cleopatrae. — pati: vgl. Lucr. II, 16. — **47.** alis: de alae zijn hier de *roeiriemen*, elders zijn het *zeilen*. Vgl. Ovid. Metamm. 5, 558: alarum..remis insistere. — **49.** Centaurica saxa: rotsblokken, zooals de Centauren die slingerden in hun strijd tegen de Lapithen, op de bruiloft van Pirithous. Men verbinde: prorae vehunt

quae nisi iusta subest, excutit arma pudor.
tempus adest; committe rates: ego temporis auctor
ducam laurigera Iulia rostra manu."
dixerat, et pharetrae pondus consumit in arcus:
proxima post arcus Caesaris hasta fuit.
vincit Roma fide Phoebi: dat femina poenas:
sceptra per Ionias fracta vehuntur aquas.
at pater Idalio miratur Caesar ab astro:
„sum deus; en nostri sanguinis ista fides."
prosequitur cantu Triton, omnesque marinae
plauserunt circa libera signa deae.
illa petit Nilum cymba male nixa fugaci,
hoc unum, iusso non moritura die.
di melius! quantus mulier foret una triumphus,
ductus erat per quas ante Iugurtha vias.
Actius hinc traxit Phoebus monumenta, quod eius
una decem vicit missa sagitta rates.

(figuras pictas) minantes centaurica saxa. — **51.** causa nl. waarvoor hij strijdt. — **53.** temporis auctor, *die u raadt*, *dat het nu de tijd is.* — **59.** pater .. astro: Caesar en Augustus lieten zich veel voorstaan op de beweerde afstamming van hun geslacht van Venus, ook Idalia genoemd, vgl. aant. Cat. LXIV, 96. Idalium astrum, ook wel Dionaei, Caesaris astrum (Verg. Ecl. IX, 47) of Iulium sidus (Horat. Od. I, 12, 47) genoemd, is dus de comeet van Caesar, die „periit .. atque in deorum numerum relatus est, non ore modo decernentium, sed et persuasione volgi. Siquidem ludis, quos primos consecrato ei heres Augustus edebat, stella crinita per septem continuos dies fulsit, exoriens circa undecimam horam, creditumque est animam esse Caesaris in caelum recepti; et hac de causa simulacro eius in vertice additur stella", Suet. Vit. Caes. 88. — **61.** Triton, de zoon van Neptunus en Amphitrite, gold voor den daemon van de Middell. Zee. — **64.** hoc uno. brachyologisch voor: hoc unum petens of petit, waarop eigenlijk moest volgen: ne iusso moreretur (of moriatur) die. — **65.** di melius! Deze uitdrukking komt bij Cicero, Livius en anderen dikwijls voor, maar zóó, dat er een coniunct. duint, dent, vertant, of dergelijke bij gedacht wordt, zoodat de bedoeling is: *dat mogen de goden verhoeden.* Hier past die beteekenis niet, maar wel een wensch: di melius fecissent! = utinam d. m. f. Anderen meenen dat aangevuld moet worden di melius fecerunt. Dan moet het volgende opgevat worden alsof de dichter zeggen wilde: 't ware toch ook maar een kleine triumph geweest. Maar indien dat des dichters meening geweest ware, zou hij niet mulier, maar femina gebruikt hebben (vgl. vs. 22 en 57) en ten tweeden zou hij daarmede Augustus' bedoeling afgekeurd hebben, terwijl juist het geheele gedicht eene lofrede is op Aug. Immers Aug. had wel degelijk de bedoeling Cleopatra levend in zijnen triumphtocht mede te voeren en liet na haren dood nog haar beeld ronddragen (vgl. 3, 11, 53). — **66.** ductus erat, voor si ducta foret per eas vias per quas ductus erat. Marius voerde 1 Ian. 104 v. Chr. den gevangen Numidischen koning in

bella satis cecini: citharam iam poscit Apollo
victor et ad placidos exuit arma choros.
candida nunc molli subeant convivia loco,
blanditaeque fluant per mea colla rosae,
vinaque fundantur praelis elisa Falernis,
terque lavet nostras spica Cilissa comas.
ingenium potis inritet Musa poetis:
Bacche, soles Phoebo fertilis esse tuo.
ille paludosos memoret servire Sycambros,
Cepheam hic Meroen fuscaque regna canat,
hic referat sero confessum foedere Parthum:
„reddat signa Remi, mox dabit ipse sua:
sive aliquid pharetris Augustus parcet Eois,
differat in pueros ista tropaea suos.
gaude, Crasse, nigras siquid sapis inter harenas:
ire per Euphraten ad tua busta licet."
sic noctem patera, sic ducam carmine, donec
iniciat radios in mea vina dies.

V, 11.

CORNELIA.

Cornelia, de stiefdochter van Augustus, uit het eerste huwelijk van diens tweede vrouw Scribonia, de dochter van Scribonius Libo, met P. Cornelius Scipio, geboren, huwde met L. Aemilius Paullus, een censor,

---

triumph door de straten van Rome. — **73.** Falernis: de Falerner wijn, gewonnen van den ager Falernus, aan den voet van den berg Massicus in Campanie, gold voor den besten, die in Italië groeide. Hij was helder geel van kleur, zeer vurig, maar wat wrang, waarom hij gewoonlijk met anderen wijn vermengd gedronken werd. 't Best was hij, wanneer hij ongeveer 15 jaar gelegen had, vgl. Tib. II, 1, 28. — **74.** spica Cilissa, de saffraan, crocum, *κρόκον*, waarmede vele streken in Cilicië dicht bedekt waren, Strabo XIV, 4, 5. In 't oosten groeit deze plant veelvuldig in het wild; zij vereischt een warm klimaat en een vruchtbaren bodem. — **78.** Cepheam: Cepheus is in de sage de zoon van Beleus en vader van Andromeda, koning der Aethiopiërs in Meroë, ten zuiden van Aegypte. — **79.** confessum, *die zich gewonnen gegeven heeft.* — **80.** reddat signa, vgl. III, 1, 14. — Remi: niet zelden wordt Remus, in plaats van Romulus, als repraesentant van het Romeinsche volk genoemd. — **81.** pharetris .. Eois: de volken van het Oosten, de Parthen vooral, waren bebroemd als voortreffelijke boogschutters. — **82.** pueros, de stiefzonen van Aug., Tiberius en Drusus, die in het oosten tegen de Parthen streden. — **83.** sapis, vgl. III, 5, 26.

die om zijn ernstig en streng karakter bij Augustus in hoog aanzien stond. Dit huwelijk was zeer gelukkig en met drie kinderen (Lepidus, Paulus en een meisje) gezegend. Cornelia stierf 738/16 v. Chr. Kort daarna stierf ook Propertius. Deze zijne laatste elegie, een epicedium *(ἐπικήδειον)* of treurdicht, wordt niet ten onrechte door Valckenaer elegiarum regina genoemd, ofschoon de echt Romeinsche toon voor ons gevoel hier en daar minder passend voorkomt en de moeilijkheden in de verklaring niet gering zijn.

Desine, Paule, meum lacrimis urgere sepulcrum:
  panditur ad nullas ianua nigra preces.
cum semel infernas intrarunt funera leges,
  non exorato stant adamante viae.
te licet orantem fuscae deus audiat aulae:
  nempe tuas lacrimas litora surda bibent.
vota movent superos: ubi portitor aera recepit,
  obserat umbrosos lurida porta rogos.
ut maestae cecinere tubae, cum subdita nostrum
  detraheret lecto fax inimica caput,
quid mihi coniugium Pauli, quid currus avorum
  profuit aut famae pignora tanta meae?
num minus inmites habui Cornelia Parcas?
  en sum, quod digitis quinque levatur, onus.
damnatae noctes et vos, vada lenta, paludes,
  et quaecumque meos implicat unda pedes,
immatura licet, tamen huc non noxia veni:
  det pater hic umbrae mollia iura meae.
aut siquis posita iudex sedet Aeacus urna,
  is mea sortita vindicet ossa pila:

---

4. viae: de fores inferorum: vgl. Verg. Aen. VI, 552: porta adversa ingens solidoque adamante columnae, vis ut nulla virum, non ipsi excindere bello caelicolae valeant: stat ferrea turris ad auras enz. — **7.** portitor: Charon, vgl. Verg. Aen. VI, 298: voor een veergeld *(ναῦλον, δανάκη)*, dat men den dooden in den mond legde, voerde hij ze over de wateren van de onderwereld, Iuven. III, 267. — **8.** rogos voor sepulcra, cf. IV, 6, 10. — **9.** tubae, vgl. III, 5, 4. — **10.** lecto nl. de lectus funebris, de baar, waarop de lijken naar den brandstapel of het graf werden gedragen; ook wel genomen voor den brandstapel zelf, zooals hier, want lecto behoort bij subdita; detraheret staat absoluut; caput is synecdoche voor corpus. — **11.** currus avorum, de gouden triumphwagen van Scipio Aemilianus, zie vs. 30. — **12.** pignora tanta, hare drie kinderen. — **13.** Cornelia, *ik*, *eene Cornelia*; of: hoewel ik tot de beroemde gens Cornelia behoor. — **15.** Hier wordt het sombere schimmenrijk beschreven en de Styx met andere wateren der onderwereld, die de dooden beletten (implicat) terug te keeren. — **18.** pater: in de onderweoeld spreekt Pluto als *Ζεὺς καταχθόνιος* recht met Minos, Aeacus en Rhadamanthys. — **19.** urna, Stat. Silv. II, 1, 219, immensis

adsideant fratres, iuxta et Minoida sellam
Eumenidum intento turba severa foro.
Sisyphe, mole vaces, taceant Ixionis orbes,
fallax Tantaleo corripere ore liquor,
Cerberus et nullas hodie petat improbus umbras,
et iaceat tacita laxa catena sera.
ipsa loquar pro me: si fallo, poena sororum
infelix humeros urgeat urna meos.
si cui fama fuit per avita tropaea decori,
Afra Numantinos regna loquuntur avos:
altera maternos exaequat turba Libones,
et domus est titulis utraque fulta suis.
mox, ubi iam facibus cessit praetexta maritis,
vinxit et adspersas altera vitta comas,
iungor, Paule, tuo sic discessura cubili,
ut lapide hoc uni nupta fuisse legar.
testor maiorum cineres tibi, Roma, colendos,
sub quorum titulis, Africa, tunsa iaces,
te, Perseu, proavi simulantem pectus Achilli
quique tuas proavo fregit Achille domos,

---

urnam quatit Aeacus umbris. — **21.** fratres, Minos en Rhadamanthys waren broeders. — **22.** Eumenidum, Erinyes, Furiae, Lucr. III, 1011. — **23.** Sisyphe, Lucr. III, 995. — Ixionis, Tib. I, 3, 73. — **24.** Tantaleo, Lucr. III, 981. — corripere, imperativus; terwijl anders de wateren altijd weder wijken, moet hij ze nu *pakken*. — **25.** Cerberus, Lucr. III, 1011. — **26.** laxa: Cerberus ligt stil, zoodat zijne ketting los neerhangt, de grendel wordt niet gehoord. — **27.** loquar, voor den rechter der dooden. — sororum, der Danaïden, Lucr. III, 1008. — **30.** avos, P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Numanticus: de plur. avos staat dichterlijk in de plaats van het enkelvoud. — **31.** altera..turba: de overige drom der Cornelii Scipiones, hare voorvaderen van vaders zijde. — Libones, hare voorouders van moeders zijde. — **32.** titulis: de opschriften onder de beelden der voorouders. — **33.** praetexta: bij het huwelijk legde de bruid hare meisjeskleeding (toga praetexta) af, om die der matrona aan te doen; hare haren werden met water besprengd (vgl. V, 3, 15) en met een anderen haarband (of met twee, terwijl de meisjes slechts één droegen) omwonden. — **39.** Perseu: Perseus of Perses, zoon van Philippus V, koning van Macedonië, werd door L. Aemilius Paullus overwonnen in den slag bij Pydna, 168 v. Chr. Deze koningen van Macedonië leidden hun geslacht af van Achilles, Iust. VII, 6: Verg. Aen. VI, 839. — Cornelia noemt L. Aemilius Paulus onder hare voorouders, niet zoozeer omdat haar man een Aemilius was, als wel omdat de Cornelii reeds vroeg met de Aemilii vermaagschapt waren. Scipio Africanus Maior had tot vrouw eene Aemilia, M. Aemilius Lepidus had tot vrouw eene Cornelia, en de zoon van bovengenoemden L. Aemilius Paulus werd als adoptiefzoon aangenomen door een zoon van Scipio Afr. Maior: van daar P. C. Scipio Aemilianus. — **40.** quique: de constructie is zeer gewrongen: dit quique moet als

me neque censurae legem mollisse nec ulla
labe mea vestros erubuisse focos.
non fuit exuviis tantis Cornelia damnum:
quin et erat magnae pars imitanda domus.
nec mea mutatast aetas, sine crimine totast:
viximus insignes inter utramque facem.
mi natura dedit leges a sanguine ductas,
ne possem melior iudicis esse metu.
quaelibet austeras de me ferat urna tabellas:
turpior asensu non erit ulla meo,
vel tu, quae tardam movisti fune Cybellen,
Claudia, turritae rara ministra deae,
vel cui, commissos cum Vesta reposceret ignes,
exhibuit vivos carbasus alba focos.
nec te, dulce caput, mater Scribonia, laesi:
in me mutatum quid nisi fata velis?
maternis laudor lacrimis urbisque querellis,
defensa et gemitu Caesaris ossa mea.
ille sua nata dignam vixisse sororem
increpat, et lacrimas vidimus ire deo.
et tamen emerui generosos vestis honores,

---

qui gedacht worden voor vs. 39 en als et voor 40: testor eum, qui te, Perseu, et tuas domos fregit: met opzet wordt Achilles met den persoon van Perseus verbonden en met zijn huis. — **41.** censurae: niet alleen haar man was een streng censor, maar ook onder hare voorouders had zij er zulke gehad, zoo als den bovengenoemden Aemilius Paulus Macedonicus, Plut. in Vit. Aem. Paul. — **46.** utramque facem, nuptialem et rogalem. — **52.** Claudia: Claudia Quinta, eene Vestaalsche maagd, werd ten onrechte van onkuischheid beschuldigd. Deze verdenking weerde zij van zich af door alleen met een touw het schip, dat het beeld van de moeder der goden Cybebe of Cybele, (*Κυβέλη, Κυβήβη:* de minder gewone vorm Cybelle moet in 't Latijn den vorm *Κυβήβη* weergeven) (vgl. Lucr. II, 600, turritae, 607 en 8) uit Phrygië overbracht, den Tiber op te trekken. Ovid. Fast. IV, 305 seqq. — **53.** cui: Aemilia, eene Vestaalsche maagd, had het haar toevertrouwde vuur, dat altijd branden moest, laten uitgaan. Vesta sprak haar vrij door op haar gebed het uitgedoofde vuur, nadat Aemilia er haar sluier over had geworpen, weer te doen branden. — **58.** defensa .. ossa: mijne asch is verdedigd door het zuchten en klagen van Caesar: d. i. dat Aug. zelfs over mij klaagt is een bewijs voor de reinheid van mijn leven. — **59.** sua nata, Julia, het eenigste kind van Augustus; hare moeder was dezelfde Scribonia van wie Cornelia eene voordochter was. Julia, van nature met groote gaven bedeeld, was nog de gelukkige echtgenoot van Agrippa. Eerst later, na den dood van Propertius, toen zij voor de derde maal gehuwd was met Tiberius, den zoon van Drusilla, werd zij om haar zedeloos gedrag door haren vader verbannen. — **60.** increpat, *roept luide.* — deo hier natuurlijk Augustus; zie de aanteekening op IV, 6, 59. — **61.** et tamen: *en toch*, ik had reeds veel eer en vreugde in het

nec mea de sterili facta rapina domo.
tu, Lepide, et tu, Paule, meum post fata levamen,
condita sunt vestro lumina nostra sinu.
vidimus et fratrem sellam geminasse curulem,
consule quo facto tempore, rapta soror.
filia, tu specimen censurae nata paternae,
fac teneas unum nos imitata virum.
et serie fulcite genus: mihi cymba volenti
solvitur, aucturis tot mea fata malis.
haec est feminei merces extrema triumphi,
laudat ubi emeritum libera fama torum.
nunc tibi commendo communia pignora natos:
haec cura et cineri spirat inusta meo.
fungere maternis vicibus, pater: illa meorum
omnis erit collo turba ferenda tuo.
oscula cum dederis tua flentibus, adice matris:
tota domus coepit nunc onus esse tuum.
et siquid doliturus eris, sine testibus illis,
cum venient, siccis oscula falle genis!
sat tibi sint noctes, quas de me, Paule, fatiges,
somniaque in faciem reddita saepe meam:

---

leven genoten; vgl. vs 69. — emerui, *ik heb ten volle verdiend;* 't woord zelf doet denken aan den krijgsman, die zijnen tijd uitgediend heeft. — vestis honores: ouders in Rome, die drie kinderen hadden, hadden daardoor bijzondere voorrechten (ius liberorum, krachtens de lex Iulia). Niet onwaarschijnlijk is het, dat zoo de matronae een bijzonder kleed mochten dragen, wanneer ze zich in het bezit van drie kinderen verheugden. — **62.** rapina, a fato sive morte non rapta sum de sterili domo. — **65.** fratrem, P. Cornelius Scipio, die in 't jaar 16, 't sterfjaar van Cornelia, consul werd, nadat hij te voren reeds twee curulische ambten had bekleed. — **66.** De handschriften hebben: consule quo facto tempore, wat natuurlijk niet goed kan zijn. Waarschijnlijk is tempore eene verklaring, die van den rand in den tekst gekomen is en een ander woord of twee woorden verdreven heeft. — soror is natuurlijk Cornelia zelf. — **67.** specimen: Aemilia, de dochter van Cornelia, werd geboren 22 v. Chr., toen haar vader Paulus censor was. — **69.** cymba, de boot van Charon. — **70.** aucturis: dit vers is corrupt, maar tot dusver nog niet verbeterd. — **72.** torum, de handschr. rogum, dat waarschijnlijk als verklaring moest dienen van torus, want torus beteekent *huwelijksbed* en ook *lijkbaar.* — **74.** spirat, *leeft* (nog voort in mij, daar zij als het ware mijn gebeente), mijne asch (is) ingebrand (mij volgt ook in den dood). — **80.** falle: wanneer zij u komen kussen, misleid hen dan door droge wangen te toonen: laat hen dan niet zien, dat gij geweend hebt. — **81.** noctes, wanneer niemand merkt, dat gij weent. — fatiges, *klagende over mij met moeite kunt doorbrengen.* — **82.** reddita is eene conjectuur van Graevius en wordt verklaard: data; eene betere emendatie is nog niet gevonden; de codd. hebben credita. —

atque ubi secreto nostra ad simulacra loqueris,
ut responsurae singula verba iace.
seu tamen adversum mutarit ianua lectum,
sederit et nostro cauta noverca toro,
coniugium, pueri, ferte et laudate paternum:
capta dabit vestris moribus illa manus.
nec matrem laudate nimis: conlata priori
vertet in offensas libera verba suas.
seu memor ille mea contentus manserit umbra
et tanti cineres duxerit esse meos,
discite venturam iam nunc lenire senectam,
caelibis ad curas nec vacet ulla via.
quod mihi detractumst, vestros accedat ad annos:
prole mea Paulum sic iuvet esse senem.
et bene habet, numquam mater lugubria sumpsi:
venit in exsequias tota caterva meas.
causa perorata est. flentes me surgite, testes,
dum pretium vitae grata rependit humus.
moribus et caelum patuit: sim digna merendo,
cuius honoratis ossa vehantur avis.

---

85. adversum lectum, huwelijksbed, want na de bruiloft stond het bed tegenover de deur; bij een tweede huwelijk werd het weder verplaatst. — **86.** cauta, zooals eene stiefmoeder in 't begin tegenover de kinderen gewoonlijk is. — **88.** dabit manus: dare manus beteekent *zich gewonnen geven;* Lucr. II, 1043: dede manus . . aut accingere contra. — **97.** lugubria sumpsi: *rouwkleederen aangedaan.* — **98.** caterva, vgl. vs 76 turba. — **99.** causa perorata est, vgl. vs. 27: ipsa loquar pro me. — testes: dit schijnen de schimmen der voorouders te zijn, die zij als getuigen heeft opgeroepen, zie vs. 37. — **100.** humus is hier de aarde als het graf bevattende: het graf, het rijk der dooden, vergeldt dankbaar den prijs des levens, d. i. was het leven verdiend heeft, in het leven verdiend is, dat geeft de dood: loon naar werken. Door deze verklaring zijn ook de volgende verzen duidelijk. — **102.** honoratis avis voor: ad honoratos avos; avis is eene conjectuur van Heinsius; de handschriften hebben aquis of equis.

PUBLIUS OVIDIUS NASO.

GEB. 43 V. CHR, GEST. 16 N. CHR.

Amor. I, 1.

WAAROM AMORES?

Arma gravi numero violentaque bella parabam
edere, materia conveniente modis:
par erat inferior versus. risisse Cupido
dicitur atque unum surripuisse pedem.
„quis tibi, saeve puer, dedit hoc in carmina iuris?
Pieridum vates, non tua turba sumus.
quid, si praeripiat flavae Venus arma Minervae,
vetilet accensas flava Minerva faces?
quis probet in silvis Cererem regnare iugosis,
lege pharetratae virginis arva coli?
crinibus insignem quis acuta cuspide Phoebum
instruat, Aoniam Marte movente lyram?
sunt tibi magna, puer, nimiumque potentia regna:

---

1. Arma: vgl. Verg. Aen. I, 1: Arma virumque cano, cett. — gravi numero i. e. hexametro. — **3.** par erat: alle verzen waren, als in een epos past, hexameters, maar Cupido maakte van het tweede vers een pentameter. — **6.** Pieridum, naar Pieria, een landschap in Macedonië, dus eigenlijk de Macedonische of Thracische Muzen, doch ook van de Muzen op den Helicon gezegd. — **7.** flavae, als landelijke godin, Metam. VIII, 275, inventrix oleae, Verg. Georg. I, 1, 18. — **8.** faces: de fakkel, symbool van 't liefdevuur, is, met den pijlkoker, dikwijls een attribuut van Eros of Cupido en hier, naar 't schijnt, ook van Venus. Vandaar fakkel en pijlkoker dikwijls boven een spiegel; de spiegel is ook een attribuut van Venus. — **10.** pharetratae virginis, Minerva of Diana, zie vs. 7. — **11.** crinibus insignem: Tib. I, 4, 33: solis aeterna est Phoebo Bacchoque iuventus, et decet intonsus crinis utrumque deum. — **12.** Aoniam, vgl. Prop. III, 1, 2. — **17.** surrexit met het oog op den

cur opus adfectas, ambitiose, novum?
an, quod ubique, tuumst? tua sunt Heliconia Tempe,
vix etiam Phoebo iam lyra tuta suast?...
cum bene surrexit versu nova pagina primo,
attenuat nervos proximus ille meos.
nec mihi materiast numeris levioribus apta,
aut puer, aut longas compta puella comas."
questus eram, pharetra cum protinus ille soluta
legit in exitium spicula facta meum
lunavitque genu sinuosum fortiter arcum,
„quod" que „canas, vates, accipe" dixit „opus!"
me miserum! certas habuit puer ille sagittas:
uror, et in vacuo pectore regnat Amor.
sex mihi surgat opus numeris, in quinque residat:
ferrea cum vestris bella valete modis.
cingere litorea flaventia tempora myrto,
Musa, per undenos emodulanda pedes.

Amor. I, 6.

AD IANITOREM.

Ianitor, indignum! dura religate catena,
difficilem moto cardine pande forem.
quod precor, exiguum est. aditu fac ianua parvo
obliquum capiat semiadaperta latus.
longus amor tales corpus tenuavit in usus,

---

hexameter, die een stijgenden gang heeft, terwijl de pentameter daalt, naar het bekende distichon van Schiller:

Im Hexameter steigt des Springquells flüssige Säule,
Im Pentameter drauf fällt sie melodisch herab.

18. proximus ille, de pentameter. — **19.** Voor eene lichtere maat dan de maat van het heldendicht heb ik geen stof, ik ben niet verliefd, anders zou de elegische maat voor erotische poëzie goed passen. — **20.** Lat. Gr. § 462. — **24.** Cupido zegt, terwijl hij den dichter met zijne pijlen treft: daar hebt ge stof om te zingen. — **27.** Zie vs. 17. — **29.** litorea .. myrto, daar de myrtenstruik 't liefst in de nabijheid van water groeit. De myrt was aan Venus gewijd. — **30.** Musa, 't zij de Muze in 't algemeen, 't zij Erato, de muze der minnepoëzie in 't bijzonder.

1. Ianitor, de portier, ook ostiarius genoemd, lag naar oud gebruik als een hond aan de ket. — indignum, uitroep van verontwaardiging,

aptaque subducto corpore membra dedit.
ille per excubias custodum leniter ire
monstrat, inoffensos dirigit ille pedes.
at quondam noctem simulacraque vana timebam;
mirabar, tenebris quisquis iturus erat.
risit, ut audirem, tenera cum matre Cupido
et leviter „fies tu quoque fortis" ait.
nec mora, venit amor: non umbras nocte volantis,
non timeo strictas in mea fata manus.
te nimium lentum timeo, tibi blandior uni:
tu, me quo possis perdere, fulmen habes.
aspice, ... et, ut videas, inmitia claustra relaxa ...
uda sit ut lacrimis ianua facta meis.
certe ego, cum posita stares ad verbera veste,
ad dominam pro te verba tremente tuli;
ergo quae valuit pro te quoque gratia quondam,
heu facinus! pro me nunc valet illa parum?
redde vicem meritis. grato licet esse, quid optas?
tempora noctis eunt; excute poste seram!
excute! sic umquam longa relevere catena,
nec tibi perpetuo serva bibatur aqua!
ferreus orantem nequiquam, ianitor, audis,
roboribus duris ianua fulta riget.
urbibus obsessis clausae munimina portae
prosunt: in media pace quid arma times?
quid facies hosti, qui sic excludis amantem?
tempora noctis eunt; excute poste seram!
non ego militibus venio comitatus et armis:
solus eram, si non saevus adesset Amor.
hunc ego, si cupiam, nusquam dimittere possum:
ante vel a membris dividar ipse meis.
ergo amor et modicum circa mea tempora vinum
mecum est et madidis lapsa corona comis.
arma quis haec timeat? quis non eat obvius illis?
tempora noctis eunt; excute poste seram!

---

hier gebruikt om den portier te vleien. — **6.** subducto corpore, *door het vleesch van mijn lichaam te doen afnemen;* vgl. abiit corpusque colosque, Heroid. 3, 141. — **7.** ille, scil. amor. — **14.** strictas manus, 't werkwoord geldt eigenlijk niet de handen, maar de wapenen in de handen: stringere gladium. — **24.** Dit vers komt als een refrein telkens terug: 32, 40, 48, 56. Toch kan het gedicht niet in achtregelige strophen verdeeld worden. — **26.** aqua: slaven mochten bij de Rom. slechts water, geen wijn drinken. — **29.** munimina: munimen: munimentum = momen (Lucr.): momentum. — **34.** eram, zie Lat. Gr. § 540 A. 2. — **37.** circa tempora, *in mijn hoofd;* Verg. Aen. 6, 496. — **53.** Ori-

lentus es: an somnus, qui te male perdat amantis,
verba dat in ventos aure repulsa tua?
at, memini, primo, cum te celare volebam,
pervigil in mediae sidera noctis eras.
forsitan et tecum tua nunc requiescit amica:
heu, melior quanto sors tua sorte mea!
dummodo sic, in me durae transite catenae!
tempora noctis eunt; excute poste seram!
fallimur, an verso sonuerunt cardine postes,
raucaque concussae signa dedere fores?
fallimur, impulsa est animoso ianua vento
ei mihi, quam longe spem tulit aura meam!
si satis es raptae, Borea, memor Orithyiae,
huc ades, et surdas flamine tunde foris.
urbe silent tota, vitreoque madentia rore
tempora noctis eunt; excute poste seram!
aut ego iam ferroque ignique paratior ipse,
quem face sustineo, tecta superba petam.
nox et amor vinumque nihil moderabile suadent:
illa pudore vacat, Liber Amorque metu.
omnia consumpsi. nec te precibusque minisque
movimus, o foribus durior ipse tuis!
non te formosae decuit servare puellae
limina. sollicito carcere dignus eras.
iamque pruinosus molitur Lucifer axes,
inque suum miseros excitat ales opus.
as tu, non laetis detracta corona capillis?
dura super tota limina nocte iace:
tu dominae, cum te proiectam mane videbit,
temporis absumpti tam male testis eris.
qualiscumque, vale, sentique abeuntis honorem,
lente, nec admisso turpis amante... vale!
vos quoque, crudeles rigido cum limine postes,
duraque conservae ligna, valete, fores.

---

thyiae: Orithyia, de dochter van Erechtheus, koning van Attica, werd door Boreas geschaakt en naar Thracië ontvoerd. — **57.** paratior scil. quam tu, *vlugger dan gij*. — **58.** face, quam sustineo: zij die bij nacht uitgingen, droegen een fakkel. — **60.** illa, scil. nox. — vacat, caret, *kent geen*. — **65.** Lucifer: Venus, als morgenster. — axes den zonnewagen. — pruinosus: tegen den morgen is de koude het grootst en komt er rijp op het gras. — **66.** ales: de haan, die de stervelingen roept tot hun werk. — **69.** proiectam, hij wierp bij het weggaan zijn krans af en liet dien liggen.

Amor. I, 15.

AAN MIJN BENIJDERS.

Quid mihi, Livor edax, ignavos obicis annos,
ingeniique vocas carmen inertis opus?
non me more patrum, dum strenua sustinet aetas,
praemia militiae pulverulenta sequi,
nec me verbosas leges ediscere, nec me
ingrato vocem prostituisse foro?
mortale est, quod quaeris, opus; mihi fama perennis
quaeritur, in toto semper ut orbe canar.
vivet Maeonides, Tenedos dum stabit et Ida,
dum rapidas Simois in mare volvet aquas.
vivet et Ascraeus, dum mustis uva tumebit,
dum cadet incurva falce resecta Ceres.
Battiades semper toto cantabitur orbe:
quamvis ingenio non valet, arte valet;
nulla Sophocleo veniet iactura cothurno;
cum sole et luna semper Aratus erit.
dum fallax servus, durus pater, improba lena
vivent et meretrix blanda, Menandros erit.

---

1. ignavos .. annos, i. e. me per ignaviam degere vitam, *dat ik*, omdat ik niet anders doe dan dichten, *mijne jaren in traagheid doorbreng.* — **6.** prostituisse: i. e. venalem linguam habuisse, *mijn woord heb veil gehad:* de oude redenaars of advocaten mochten geen geld nemen van hunne clienten, ofschoon deze bepaling dikwijls op allerlei wijzen ontdoken werd. — foro op het forum werden de gerechtszaken in den regel behandeld; het forum is voor Ovidius echter ingratum. — **7.** mihi, Lat. Gr. § 397. Aanm. 1. — **9.** Maeonides; Homerus, die volgens sommigen in Smyrna geboren zou zijn, en Smyrna lag in Maeonia, dat later Lydië genoemd werd. — **10.** Simois of Simoeis, een riviertje in de vlakte van Troje; het ontsprong op den Ida, vereenigde zich met den Scamander en stortte zich ten Noorden van het eiland Tenedos in de zee uit. — **11.** Ascraeus vgl. Prop. II, 10, 25 (pag. 106). — **13.** Battiades, Callimachus, vgl. Prop. III, 1, 1. — **15.** cothurno: de cothurnus was een hoog schoeisel, dat de acteurs in de tragedie droegen, om hunne gestalten grooter te doen schijnen; hier overdrachtelijk voor de tragedie. — **16.** Aratus van Soli in Cilicië, geb. omstreeks 270 v. Chr., leefde langen tijd aan het hof van Antigonus Gonatas, koning van Macedonië. Hij dichtte een werk, getiteld *Φαινόμενα καὶ Διοσημεῖα*, dat tot ons gekomen is, evenals stukken van eene vertaling, door Cicero in zijne jeugd ondernomen. — **18.** Menandros: Menander, geb. omstreeks 342 v. Chr. te Athene, was een der vruchtbaarste dichters der nieuwe comedie. Zijne producten zijn ons slechts voor een klein deel bekend uit een duizendtal kleinere of grootere fragmenten en uit vier

Ennium arte carens animosique Accius oris
casurum nullo tempore nomen habent.
Varronem primamque ratem quae nesciet aetas,
aureaque Aesonio terga petita duci?
carmina sublimis tunc sunt peritura Lucreti,
exitio terras cum dabit una dies.
Tityrus et fruges Aeneïaque arma legentur,
Roma triumphati dum caput orbis erit.
donec erunt ignes arcusque Cupidinis arma,
discentur numeri, culte Tibulle, tui.
Gallus et Hesperiis et Gallus notus Eois,
et sua cum Gallo nota Lycoris erit.
ergo cum silices, cum dens patientis aratri
depereant aevo, carmina morte carent.
cedant carminibus reges regumque triumphi,
cedat et auriferi ripa benigna Tagi.
vilia miretur vulgus. mihi flavus Apollo
pocula Castalia plena ministret aqua,
sustineamque coma metuentem frigora myrtum:
atque ita sollicito multus amante legar.
pascitur in vivis Livor, post fata quiescit,
cum suus ex merito quemque tuetur honos.
ergo etiam cum me supremus adederit ignis,
vivam, parsque mei multa superstes erit.

---

com. van Terentius, naar die van Menander bewerkt. — **19.** Ennius, geb. te Rudiae in Calabrië, 239 v. Chr., maakte zich als dramatisch en episch dichter een roemrijken naam. Bij de latere dichters, die op zijne schouders stonden en zich geheel naar de Grieken hadden gevormd, golden zijne verzen (hij was het, die den hexameter in de Rom. poëzie invoerde) voor ruw en hard. — Accius of Attius, 170 v. Chr. te Pisaurum geboren, gold in den tijd der Republiek voor den grootsten tragischen dichter van Rome; hij zelf dacht van zich niet minder, maar had een *groot gevoel van eigenwaarde.* — **21.** Varronem: P. Terentius Varro Atacinus, geb. 82 v. Chr., was vooral door zijn epos Argonautica beroemd. — **22.** Iason was de zoon van Aeson. — duci, zie vs. 7. — **25.** Tityrus, aangenomen naam van Vergilius in zijne eerste Ecloga aan Augustus. — fruges: denk aan de Georgica. — **27.** ignes arcusque, zie I, 1, 8. — **29.** Gallus: Cornelius Gallus was een vriend van Vergilius; hij schreef elegieën, die echter verloren zijn gegaan; Lycoris was zijne beminde. — **36.** Castalia .. aqua, uit de Castalische bron aan den voet van den Parnassus. — **37.** myrtum: de myrte was uit Griekenland in Italië ingevoerd: een myrtenkrans past den minnedichter, want de myrtus was „Veneri gratissima".

Amor. II, 11.

TE HUIS.

Prima malas docuit mirantibus aequoris undis
  Peliaco pinus vertice caesa vias,
quae concurrentis inter temeraria cautes
  conspicuam fulvo vellere vexit ovem.
o utinam, nequis remo freta longa moveret,
  Argo funestas pressa bibisset aquas!
ecce, fugit notumque torum sociosque penates,
  fallacesque vias ire Corinna parat.
quid tibi... me miserum!... Zephyros Eurosque timebo,
  et gelidum Borean egelidumque Notum?
non illic urbes, non tu mirabere silvas:
  una est iniusti caerula forma maris.
nec medius tenues conchas pictosque lapillos
  pontus habet; bibuli litoris illa mora est.
litora marmoreis pedibus signate, puellae:
  hactenus est tutum. cetera caeca via est.
et vobis alii ventorum proelia narrent,
  quas Scylla infestet, quasve Charybdis aquas,
et quibus emineant violenta Ceraunia saxis,
  quo lateant Syrtes magna minorque sinu.
haec alii referant. at vos quod quisque loquetur,
  credite. credenti nulla procella nocet.
sero respicitur tellus, ubi fune soluto
  currit in immensum panda carina salum,

---

1. Vgl. Cat. LXIV, 1 enz., 15. — malas .. vias: 't verkeerde van de zeevaart was een gemeenplaats bij de Rom. dichters. — **3.** concurrentes cautes: de Cyaneae cautes of petrae Symplegades, twee rotsen aan het einde van den Bosporus, bij den ingang van den Pontus Euxinus, die, wanneer iets er tusschen door wilde gaan, tegen elkander stieten. De Argonauten echter voeren er gelukkig door en sedert dien tijd staan die rotsen vast. — **8.** Corinna, de gefingeerde geliefde van Ovidius; zij was van plan over zee naar de badplaats Baiae te gaan, door Seneca een deversorium voluptatum genoemd. — **12.** iniusti: de zee verzwelgt zoowel de goeden als de boozen. — **14.** illa mora est: (dat talmen), *dat langzame zoeken* (van schelpen en steentjes) *hoort thuis op het strand.* — **19.** Ceraunia of Acroceraunia saxa liggen aan de kust van Epirus, ten Noorden van Corcyra. — **20.** De bekende golven op de noordkust van Africa, de Syrtis maior en de Syrtis minor, golden bij de Ouden als zeer gevaarlijk van wege de vele banken en de gevaarlijke

navita sollicitus cum ventos horret iniquos,
et prope tam letum, quam prope cernit aquam.
quod si concussas Triton exasperet undas,
quam tibi sit toto nullus in ore color!
tum generosa voces fecundae sidera Ledae,
et „felix", dicas „quem sua terra tenet"!
tutius est fovisse torum, legisse libellos,
Threïciam digitis increpuisse lyram.
at si vana ferunt volucres mea dicta procellae,
aequa tamen puppi sit Galatea tuae.
vestrum crimen erit talis iactura puellae,
Nereïdesque deae Nereïdumque pater.
vade memor nostri vento reditura secundo.
impleat illa tuos fortior aura sinus;
tum mare in haec magnus proclinet litora Nereus,
huc venti spirent, huc agat aestus aquas.
ipsa roges, Zephyri veniant in lintea soli,
ipsa tua moveas turgida vela manu.
primus ego adspiciam notam de litore puppim,
et dicam „nostros advehit illa deos",
excipiamque humeris, et multa sine ordine carpam
oscula: pro reditu victima vota cadet.
inque tori formam molles sternentur harenae,
et tumulus mensae quilibet instar erit.
illic adposito narrabis multa Lyaeo:
paene sit ut mediis obruta navis aquis,
dumque ad me properas, neque iniquae tempora noctis
nec te praecipites extimuisse Notos.
omnia pro veris credam, sint ficta licebit.
cur ego non votis blandiar ipse meis?
haec mihi quam primum caelo nitidissimus alto
Lucifer admisso tempora portet equo.

---

branding. — **29.** sidera Ledae: Castor en Pollux, niet de sterren, maar het zoogenaamde St. Elmus vuur, dat zich somtijds in stormachtig weder op de toppen van raas, ook op de spitsen van torens vertoont, en door de ouden als een heilvoorspellend teeken werd beschouwd. — **34.** Galatea, eene zeenymph en dochter van den zeegod Nereus en en Doris, de geliefde van Polyphemus. — **43.** puppim: hier voor *schip;* den achtersteven van het schip ziet hij natuurlijk niet of slechts gedeeltelijk. — **49.** Lyaeo: Lyaeus was de bijnaam van Bacchus als bevrijder *(λύειν)* van zorgen, hier metonymisch voor den wijn.

Amor. II, 16.

IN SULMO.

Pars me Sulmo tenet Peligni tertia ruris,
parva, sed inriguis ora salubris aquis,
sol licet admoto tellurem sidere findat,
et micet Icarii stella proterva canis:
arva pererrantur Paeligna liquentibus undis,
et viret in tenero fertilis herba solo.
terra ferax Cereris, multoque feracior uvis:
dat quoque baciferam Pallada rarus ager.
perque resurgentes rivis labentibus herbas
gramineus madidam caespes obumbrat humum.
at meus ignis abest: verbo peccavimus uno.
quae movet ardores, est procul; ardor adest.
non ego, si medius Polluce et Castore ponar,
in caeli sine te parte fuisse velim.
solliciti iaceant terraque premantur iniqua,
in longas orbem qui secuere vias.
aut iuvenum comites iussissent ire puellas,
si fuit in longas terra secanda vias;
tum mihi, si premerem ventosas horridus Alpes,
dummodo cum domina, molle fuisset iter;
cum domina Libycas ausim perrumpere Syrtes,
et dare non aequis vela ferenda notis.
non quae submersis ratibus saturata Charybdis
fundit et effusas ore receptat aquas.

---

1. Sulmo: Fast. IV, 81: Sulmonis gelidi, patriae nostrae. Volgens Plinius (III, 106) werden de Paeligni verdeeld in Corfinienses, Superaequani en Sulmonenses. — **4.** Icarii stella: het sterrebeeld de groote hond, waarin de schitterendste en schijnbaar grootste van alle vaste sterren, de Sirius of hondsster, die in de hondsdagen 't naast bij de zon staat. Icarius echter was een Athener, die, terwijl hij overal om den wijnbouw te bevorderen het land doortrok, vermoord en na zijn dood als Boötes of Arcturus onder de sterren opgenomen werd, terwijl zijn hond, die zijn graf had aangewezen, als hondsster aan den hemel schittert. — **8.** baciferam: de bacae zijn hier de olijven; Pallas, inventrix oleae (vgl. 1, 7), hier voor den olijfboom zelf. — **11.** meus ignis: Corinna, zijne beminde, quae movet ardores; maar ignis kan ook zijn: amor, zijne liefde, zijn liefdevuur; ignis in den eersten zin abest, in den tweeden zin adest; dat ééne woord ignis was dus dubbelzinnig, niet juist, gebruikt. — **13.** Polluce et Castore, het sterrebeeld de tweelingen in den dierenriem. — **17.** iussissent, Lat. Gr. § 519. Aanm. — **21.** Syrtes, zie II, 11, 20.

non quae virgineo portenta sub inguine latrant,
nec timeam vestros, curva Malea, sinus:
quod si Neptuni ventosa potentia vincit,
et subventuros auferet unda deos,
tu nostris niveos humeris impone lacertos:
corpore nos facili dulce feremus onus.
saepe petens Heron iuvenis transnaverat undas:
tum quoque transnasset, sed via caeca fuit.
at sine te, quamvis operosi vitibus agri
me teneant, quamvis amnibus arva natent,
et vocet in rivos currentem rusticus undam,
frigidaque arboreas mulceat aura comas,
non ego Paelignos videor celebrare salubres,
non ego natalem, rura paterna, locum,
sed Scythiam Cilicasque feros viridesque Britannos,
quaeque Prometheo saxa cruore rubent.
ulmus amat vitem, vitis non deserit ulmum:
separor a domina cur ego saepe mea?
at mihi te comitem iuraras usque futuram
per me perque oculos, sidera nostra, tuos.
verba puellarum, foliis leviora caducis,
inrita: qua visum est ventus et unda ferunt.
siqua mei tamen est in te pia cura relicti,
incipe pollicitis addere facta tuis,
parvaque quamprimum rapientibus esseda mannis
ipsa per admissas concute lora iubas.
at vos, qua veniet, tumidi subsidite montes,
et faciles curvis vallibus este, viae.

---

23. virgineo: de Scylla werd afgeschilderd als eene maagd met 6 koppen, 12 voeten, vurige oogen en het lichaam omgeven met vooruitstekende honden en andere monsters, vgl. Ovid. Metam. 13, 752 seqq. Vgl. Fasti IV, 500. — **24.** Malea, de Z.O. kaap van den Peloponesus, die zich stijl uit de zee verheft. Hevige dwarrelwinden maakten de vaart om dit gebergte zeer gevaarlijk, vandaar het spreekwoord: *Μαλέας δὲ κάμψας ἐπιλάθου τῶν οἴκαδε.* — **31.** Heron, vgl. Trist. III, 10, 41. — In plaats van den accus. Heron vindt men in sommige codices den meer gewonen vorm Hero, nomin. ook Hero; Lat. Gr. § 142. — iuvenis, nl. Leander. — **33.** at sine te gesteld tegenover vs. 21: cum domina: zonder U zouden de heerlijkste oorden voor mij alle genot missen. — **39.** viridesque Britannos: „omnes se Britanni vitro (met *weede*, eene plant, die eene blauwachtige kleurstof gaf) inficiunt, quod caeruleum efficit colorem, atque hoc horridiores sunt in pugna aspectu." Caes. B. G. 5, 14, 2. — **40.** Prometheo cruore, vgl. Cat. LXIV, 295. — **49.** mannis, vgl. Lucr. III, 1063.

Amor. III, 9.

OP DEN DOOD VAN TIBULLUS.

Memnona si mater, mater ploravit Achillem,
et tangunt magnas tristia fata deas,
flebilis indignos, Elegeia, solve capillos.
ah, nimis ex vero nunc tibi nomen erit!
ille tui vates operis, tua fama, Tibullus
ardet in exstructo, corpus inane, rogo.
ecce, puer Veneris fert eversamque pharetram
et fractos arcus et sine luce facem.
adspice, demissis ut eat miserabilis alis,
pectoraque infesta tundat aperta manu.
excipiunt lacrimas sparsi per colla capilli,
oraque singultu concutiente sonant.
fratris in Aeneae sic illum funere dicunt
egressum tectis, pulcher Iule, tuis;
nec minus est confusa Venus moriente Tibullo,
quam iuveni rupit cum ferus inguen aper.
at sacri vates et divum cura vocamur;
sunt etiam, qui nos numen habere putent.
scilicet omne sacrum mors importuna profanat.
omnibus obscuras inicit illa manus.
quid pater Ismario, quid mater profuit Orpheo?
carmine quid victas obstipuisse feras?
aelinon in silvis idem pater, aelinon, altis

---

1. Memnona: Memnon de zoon van Eos en broeder van Emathion, koning der oostelijke Aethiopiërs, versloeg Antilochus, na Patroclus den trouwsten vriend van Achilles, en werd daarom door dezen gedood. Zijne moeder, hem beweenende, bad aan Zeus om de onsterfelijkheid voor haren zoon, Ovid. Metam. XIII, 576 seqq. — **3.** flebilis, vgl Lucr. I, **11**. — Elegeia van *ἔλεγος*, dat *klaaglied* schijnt te beteekenen: hier persoonlijk voorgesteld. — **13.** fratris Aeneae: Cupido was de zoon van Venus (vs. 7 puer Veneris), maar ook Aeneas was de zoon van Venus, ofschoon van eenen anderen vader, dus de broeder van Cupido. Van Aeneas' zoon Iulus zegt Verg. Aen. V, 570: formaque ante omnes pulcher Iulus. — **16.** iuveni: Adonis, de lieveling van Venus, werd op de jacht door eenen ever gedood. — **18.** sunt qui .. putent: elders drukt Ovidius zich stelliger uit over de goddelijke gave des dichters: Ex Ponto III, **4**, 93: „deus est in pectore nostro" en vooral op de beroemde plaats Fast. VI, 5: „est deus in nobis, agitante calescimus illo." — **19.** scilicet, *maar, zooals bekend is*, of, met een zweem van ironie: *maar, natuurlijk*. — **21.** Ismario Orphe͡o: vgl. de aanteekening op Lucr. V, 30. — Ovidius neemt hier Orpheus als den zoon van Apollo en de muze Calliope. — **23.** aelinon, een klaagtoon, in verband gebracht

dicitur invita concinuisse lyra.
adice Maeoniden, a quo, ceu fonte perenni,
vatum Pieriis ora rigantur aquis.
hunc quoque summa dies nigro submersit Averno:
diffugiunt avidos carmina sola rogos.
durat opus vatum: Troiani fama laboris,
tardaque nocturno tela retexta dolo.
sic Nemesis longum, sic Delia nomen habebunt,
altera cura recens, altera primus amor.
quid vos sacra iuvant? quid nunc Aegyptia prosunt
sistra? quid in vacuo secubuisse toro?
cum rapiant mala fata bonos,... ignoscite fasso...
sollicitor nullos esse putare deos.
vive pius: moriere; pius cole sacra: colentem
mors gravis a templis in cava busta trahet;
carminibus confide bonis: iacet, ecce, Tibullus;
vix manet e toto parva quod urna capit.
tene, sacer vates, flammae rapuere rogales,
pectoribus pasci nec timuere tuis?
aurea sanctorum potuissent templa deorum
urere, quae tantum sustinuere nefas.
avertit vultus Erycis quae possidet arces.
sunt quoque, qui lacrimas continuisse negant.
sed tamen hoc melius, quam si Phaeacia tellus
ignotum vili supposuisset humo.
hinc certe madidos fugientis pressit ocellos
mater, et in cineres ultima dona tulit:
hinc soror in partem misera cum matre doloris

---

met den vroegtijdigen dood van een schoonen jongeling, Linos, waarschijnlijk eene Oostersche personificatie van de bloeiende lente of de natuur in 't algemeen. — Construeer: aelinon, aelinon, pater (Apollo) dicitur concinuisse (= cecinisse) in silvis altis invita lyra. — **25.** Maeoniden, vgl. Trist. IV, 10, 22 en Lucr. III, 1037. — **27.** Averno: de Avernus of lacus Avernus was een diep meer bij Cumae, ingesloten door steile lavarotsen met zwavel bedekt, en donkere wouden van cypressen. Hier dacht men zich den ingang van de onderwereld. Zoo wordt Avernus dan ook voor de Inferi, *de onderwereld* gebruikt. — **30.** tela retexta: Penelope, steeds wachtende op den terugkeer van haren Odysseus, had aan de inmiddels om hare hand dingende vrijers beloofd, dat zij uit hen dán eene keuze zou doen, wanneer zij het weefsel, waarmede zij bezig was, zou afgewerkt hebben. Des nachts echter rafelde zij weer uit, wat zij des daags geweven had. — **31.** Nemesis .. Delia, geliefden van Tib. — **34.** sistra .. toro, vgl. Tib. III, 23—26. — **45.** Erycis: Venus had op den berg Eryx in Sicilië een prachtigen tempel. — **46.** continuisse, namel. eam (Venerem). — **47.** Phaeacia, vgl. Tib. I, 3, 3. — **49.** hinc: Roma. — fugientis = morientis. — **51.** in partem venit,

venit, inornatas dilaniata comas:
cumque tuis sua iunxerunt Nemesisque priorque
oscula, nec solos destituere rogos.
Delia descendens „felicius" inquit „amata
sum tibi: vixisti, dum tuus ignis eram."
cui Nemesis „quid" ait „tibi sunt mea damna dolori?
me tenuit moriens deficiente manu."
si tamen e nobis aliquid nisi nomen et umbra
restat, in Elysia valle Tibullus erit.
obvius huic venias, hedera iuvenalia cinctus
tempora, cum Calvo, docte Catulle, tuo.
tu quoque, si falsumst temerati crimen amici,
sanguinis atque animae prodige Galle tuae.
his comes umbra tuast. siquast modo corporis umbra,
auxisti numeros, culte Tibulle, pios.
ossa quieta, precor, tuta requiescite in urna,
et sit humus cineri non onerosa tuo!

EPISTULAE (HEROIDES).

I.

PENELOPE ULIXI.

De dichter stelt zich voor dat Penelope jaren lang na het vertrek van Odysseus hem eenen brief schrijft, waarin ze haren verlaten toestand schildert en hem bidt toch spoedig terug te keeren.

Hanc tua Penelope lento tibi mittit, Ulixe;
nil mihi rescribas, at tamen ipse veni!
Troia iacet certe Danais invisa puellis:
vix Priamus tanti totaque Troia fuit.

---

deelde. — **53.** priorque, nl. Delia, zijne eerste geliefde. — **62.** Calvo: C. Licinius Calvus, een dichter en vriend van Catullus. — **64.** Galle, vgl. I, 15, 29: Gallus werd van eene samenzwering tegen Augustus beschuldigd, die hem de grootste vriendschap had bewezen (tem. amici), en maakte zelf een einde aan zijn leven (prodige animae).

1. Ulixe. De Latijnsche vorm voor den naam van Odysseus is Ulixes, (niet Ulysses) zooals de handschriften leeren; ofschoon men naar de transscriptie den vorm met y zou verwachten, want Ulixes staat voor den Aeolischen vorm *Ὄλυσσεύς*, dien Quintil. reeds vermeldt en Grieksche opschriften hebben overgeleverd. — **4.** tanti, *zóóveel moeite waard* (als

o utinam tum, cum Lacedaemona classe petebat,
obrutus insanis esset adulter aquis!
non ego deserto iacuissem frigida lecto,
non quererer tardos ire relieta dies,
nec mihi quaerenti spatiosam fallere noctem
lassasset viduas pendula tela manus.
quando ego non timui graviora pericula veris?
res est solliciti plena timoris amor.
in te fingebam violentos Troas ituros,
nomine in Hectoreo pallida semper eram;
sive quis Antilochum narrabat ab Hectore victum,
Antilochus nostri causa timoris erat;
sive Menoetiaden falsis cecidisse sub armis,
flebam successu posse carere dolos;
sanguine Tlepolemus Lyciam tepefecerat hastam:
Tlepolemi leto cura novata meast;
denique, quisquis erat castris iugulatus Achivis,
frigidius glacie pectus amantis erat.
sed bene consuluit casto deus aequus amori:
versast in cineres sospite Troia viro.
Argolici rediere duces; altaria fumant;
ponitur ad patrios barbara praeda deos;
grata ferunt nymphae pro salvis dona maritis,
illi victa suis Troica fata canunt;
mirantur iustique senes trepidaeque puellae,

---

wij te lijden hebben). — **9.** fallere noctem: door allerlei middelen maken, dat de lange nacht ons niet zoo lang valt: *bekorten*. — **10.** pendula tela: tela is hier niet het weefgetouw, maar de *schering*, de eerste draden van het weefsel, waardoor de dwarsdraden, de inslag, gebracht worden. Bij de Ouden nu lagen die draden van de schering niet horizontaal, maar ze hingen (pendula) verticaal; men zat dan ook niet voor het weefgetouw, maar men stond er voor. — **15.** Antilochum: Antilochus, de zoon van Nestor, is een der bekende helden uit den Trojaanschen oorlog. Dat hij door Hector werd overwonnen zegt Homerus niet; alleen wijkt hij voor Hector (Il. 15, 568); hij wordt gedood door Memnon. (Odyss. 3, 111; 4, 188). Maar Hyginus zegt in fabul. 113 dat hij door Hector gedood is (indien althans de tekst goed is overgeleverd, wat Schmidt betwijfelt). Misschien is er hier verwarring, want deze Antilochus staat met Ulixes in geen verbinding, maar wel wordt een makker van Odysseus ook Antilochus genoemd, van wien echter verder niets bekend is. — **17.** Menoetiaden: Patroclus, de zoon van Menoetius. — falsis, namelijk die van Achilles. — **18.** dolos: op list vertrouwde Odysseus steeds. — **19.** Tlepolemus, een zoon van Hercules werd door Sarpedon, den koning van Lycië gedood, Iliad. 2, 653. — **22.** amantis, *van mij, de.* — **26.** ponitur ad, *wordt gewijd aan, opgehangen in de tempels van.* — **27.** nymphae, hier: de vrouwen der Grieksche helden, de heroides. — **29.** iusti, hier: *ernstig, waardig;*

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

narrantis coniunx pendet ab ore viri,
atque aliquis posita monstrat fera proelia mensa
pingit et exiguo Pergama tota mero:
„hac ibat Simois, haec est Sigeia tellus,
hic steterat Priami regia celsa senis;
illic Aeacides, illic tendebat Ulixes,
hic lacer admissos terruit Hector equos."
omnia namque tuo senior te quaerere misso
rettulerat nato Nestor, at ille mihi.
rettulit et ferro Rhesumque Dolonaque caesos,
utque sit hic somno proditus, ille dolo.
ausus es, o nimium nimiumque oblite tuorum,
Thracia nocturno tangere castra dolo
totque simul mactare viros, adiutus ab uno!
at bene cautus eras et memor ante mei!
usque metu micuere sinus, dum victor amicum
dictus es Ismariis isse per agmen equis.
sed mihi quid prodest vestris disiecta lacertis
Ilios et, murus quod fuit, esse solum,
si maneo, qualis Troia durante manebam,
virque mihi dempto fine carendus abest?
diruta sunt aliis, uni mihi Pergama restant,
incola captivo quae bove victor arat.
iam seges est, ubi Troia fuit, resecandaque falce
luxuriat Phrygio sanguine pinguis humus,
semisepulta virum curvis feriuntur aratris

---

de oudsten zijn bij verschillende volken dikwijls rechters. — **32.** pingit mero: na tafel werd er gedronken: een weinig wijn uitgestort op de tafel wordt gebruikt om met den vinger een plan van een kamp, burcht of stad te teekenen. Zoo zegt ook Tibullus I, 11, 32: „miles..in mensa pingere castra mero." — **33.** Sigeia tellus: het land bij het voorgebergte Sigēum, ten N. W. van de Trojaansche vlakte. — **35.** Aeacides: Achilles, de zoon van Peleus, de kleinzoon van Aeacus. — tendebat, namelijk tentorium, *had zijn tent opgeslagen, was gelegerd.* — **37.** te quaerere misso, nl. door Athene, die Telemachus aanraadde zijnen vader te gaan opsporen. — **39.** Rhesum .. Dolona: in het 10de boek van de Ilias, *Δολώνεια* genoemd, wordt verhaald hoe Diomedes en Ulixes, als verspieders afgezonden, Dolon ontmoeten, die als verspieder uit het leger der Trojanen was gekomen. Om zijn leven te behouden verhaalt hij waar Rhesus, de koning der Thraciërs, die den Trojanen te hulp was gekomen, zijne tenten had opgeslagen. Daarop wordt Dolon gedood en ook Rhesus in den nacht overvallen en omgebracht met velen zijner strijders. — **46.** Ismariis: Ismarus is een berg in Thracië, aan de kust van de Aegaeïsche zee: Ismarius = *Thracisch.* Met de sneeuwwitte paarden van Rhesus kwam Odysseus door het bevriende legerkamp der Grieken bij zijne tent terug. — **52.** victor: de Griek, die nu ploegt, waar eertijds de Trojaansche burcht

ossa, ruinosas occulit herba domos:
victor abes, nec scire mihi, quae causa morandi,
aut in quo lateas ferreus orbe, licet!
quisquis ad haec vertit peregrinam litora puppim,
ille mihi de te multa rogatus abit,
quamque tibi reddat, si te modo viderit usquam,
traditur huic digitis charta notata meis.
nos Pylon, antiqui Neleia Nestoris arva,
misimus: incertast fama remissa Pylo;
misimus et Sparten: Sparte quoque nescia veri.
quas habitas terras aut ubi lentus abes?
utilius starent etiamnunc moenia Phoebi:
(irascor votis heu! levis ipsa meis)
scirem, ubi pugnares, et tantum bella timerem,
et mea cum multis iuncta querela foret.
quid timeam, ignoro: timeo tamen omnia demens,
et patet in curas area lata meas:
quaecumque aequor habet, quaecumque pericula tellus,
tam longae causas suspicor esse morae.
haec ego dum stulte metuo, quae vestra libidost,
esse peregrino captus amore potes;
forsitan et narres, quam sit tibi rustica coniunx,
quae tantum lanas non sinat esse rudes.
fallar, et hoc crimen tenues vanescat in auras,
neve, revertendi liber, abesse velis!
me pater Icarius viduo discedere lecto
cogit et inmensas increpat usque moras.
increpet usque licet! tua sum, tua dicar oportet:
Penelope coniunx semper Ulixis ero.
ille tamen pietate mea precibusque pudicis
frangitur et vires temperat ipse suas:
Dulichii Samiique et, quos tulit alta Zacynthos,
turba ruunt in me luxuriosa proci

---

stond. — **62.** charta: *papier;* de schrijfkunst is zeker den Grieken ten tijde van Homerus bakend geweest; de papyrus als schrijfmateriaal wordt wel is waar in Homerus nergens genoemd, maar was toen in Aegypte reeds eeuwen in gebruik, terwijl de Grieken ten tijde van Homerus met Aegypte zeer goed bekend waren. Van een anachronisme kan hier dus maar tot op zekere hoogte sprake zijn. — **67.** moenia Phoebi: Phoebus (Apollo) en Neptunus hadden geholpen aan het bouwen van de *muren van Troje.* — **87.** Dulichii: van het eiland Dulichium, bij Ithaca gelegen, waren er 52 vrijers gekomen, van het eiland Same of Samus (*Σάμη* of *Σάμος*, tegenwoordig Cephallenia genoemd en dus niet te verwarren met het bekende eiland in de Aegaeïsche Zee) 24, van Zacynthus, ook een der Ionische eilanden 20, uit Ithaca zelf 12. —

inque tua regnant nullis prohibentibus aula;
viscera nostra, tuae dilacerantur opes.
quid tibi Pisandrum Polybumque Medontaque dirum
Eurymachique avidas Antinoique manus
atque alios referam, quos omnis turpiter absens
ipse tuo partis sanguine rebus alis?
Irus egens pecorisque Melanthius actor edendi
ultimus accedunt in tua damna pudor.
hinc faciunt custosque boum longaevaque nutrix,
tertius inmundae cura fidelis harae!
tres sumus inbelles numero, sine viribus uxor
Laertesque senex Telemachusque puer.
Telemacho veniet, vivat modo, fortior aetas:
nunc erat auxiliis illa tuenda patris;
ille per insidias paenest mihi nuper ademptus,
dum parat invitis omnibus ire Pylon;
di, precor, hoc iubeant, ut euntibus ordine fatis
ille meos oculos comprimat, ille tuos.
sed neque Laertes, ut qui sit inutilis armis,
hostibus in mediis regna tenere potest,
nec mihi sunt vires inimicos pellere tectis:
tu citius venias, portus et ara tuis!
est tibi sitque, precor, natus, qui mollibus annis
in patrias artes erudiendus erat;
respice Laerten: ut iam sua lumina condas,
extremum fati sustinet ille diem;
certe ego, quae fueram te discedente puella,
protinus ut venias, facta videbor anus.

---

91. Penelope noemt eenige der vrijers op: Medon was de heraut van Ithaca; Eurymachus en Antinous waren de procorum principes. — **95.** Irus, een bedelaar op Ithaca, groot van lichaam en nimmer verzadigd. — Melanthius was de laaghartige geitenhoeder van Odysseus. — **103.** Penelope noemt nu op die aan hare zijde staan; in de eerste plaats was dat Philoetius, de tweede was Euryclēa, die reeds Odysseus had groot gebracht, de derde, Eumaeus, de trouwe zwijnenhoeder. Op deze drie laat zij dan de drie weerlooze leden van het gezin van Odysseus volgen en bespreekt deze afzonderlijk. Daaruit blijkt dat vs. 103 en 104 en 107 en 108 in de codices niet op hunne plaats staan. — **99.** Penelope doelt hier op de reis, die Telemachus ondernam om in Pylos bij Nestor naar zijnen vader te informeeren. — **110.** portus et ara tuis: refugium et salus patri, uxori, filio tuis. — **113.** lumina condas, boven eenvoudiger vs. 102: oculos comprimat. Vgl. Trist. 3, 3, **44.** Schoon is hier geteekend de oude vader, die niet sterven kan, vóór zijn zoon er is om hem de oogen toe te drukken; let op het werkwoord sustinere.

FASTORUM.

Libr. I, vs. 65—144.

IANUS.

Iane biceps, anni tacite labentis origo,
solus de superis qui tua terga vides,
dexter ades ducibus, quorum secura labore
otia terra ferax, otia pontus habet,
dexter ades patribusque tuis populoque Quirini
et resera nutu candida templa tuo.
prospera lux oritur. linguis animisque favete!
nunc dicenda bona sunt bona verba die.
lite vacent aures, insanaque protinus absint
iurgia. differ opus, livida turba, tuum.
cernis, odoratis ut luceat ignibus aether,
et sonet accensis spica Cilissa focis?
flamma nitore suo templorum verberat aurum
et tremulum summa spargit in aede iubar.
vestibus intactis Tarpeias itur in arces,
et populus festo concolor ipse suo est.

---

65. Iane biceps: Ianus was een oud-Italische licht- en zonnegod, daarna de god van den in- en uitgang, zoowel tijdelijk als plaatselijk, die vooruit en achteruit ziet, en als zoodanig met twee hoofden of aangezichten (bifrons, geminus) voorgesteld. De eerste dag van Januari was hem heilig en sedert 153 een groote feestdag, waarop men aan Ianus een meelkoek (Ceriale libum vs. 127, ook Ianual genoemd) offerde, elkander geluk wenschte en kleine geschenken, versnaperingen enz. als bona omina vereerde. Als de god van den in- en uitgang in plaatselijke beteekenis, van deur en poort (ianua, ianus), droeg hij een sleutel in de hand en een staf of roede (vs. 99). Bij alle gewichtige gebeurtenissen en tijden werd Ianus aangeroepen: bijv. wanneer de consul zijn ambt aanvaardde, wanneer een oorlog begon, wanneer het zaad ontkiemde of de oogst begon te rijpen. — **67.** ducibus: Germanicus, Drusus, Tiberius. — Sedert den terugkeer van Germanicus uit Duitschland, 16 n. Chr., brak een gelukkige tijd van vrede aan. — **70.** candida, naar de witte feestkleederen, togae candidae, van de feestvierende menigte, die den tempel binnengaat om Ianus met offers en gebeden te eeren. — **71.** linguis favete, vgl. Tib. II, 2, 1 en 2, pag. 96. — **75** seqq. beschrijven den optocht bij gelegenheid van de aanvaarding van hun ambt door de nieuw benoemde consuls. — **76.** spica Cilissa, scil. croci, vgl. Prop. IV, 6, 74. Het hoog en helder opflikkeren van het offervuur, waarin wierook en andere welriekende kruiden geworpen werden, was een bonum omen. — **79.** Tarpeias .. arces, het Capitool. — **80.** concolor, in zoover als het volk op den feestdag (dies festus, candidus) witte, (can-

iamque novi praeeunt fasces, nova purpura fulget,
et nova conspicuum pondera sentit ebur.
colla rudes operum praebent ferienda iuvenci,
quos aluit campis herba Falisca suis.
Iuppiter arce sua totum cum spectet in orbem,
nil nisi Romanum, quod tueatur, habet.
salve, laeta dies, meliorque revertere semper,
a populo rerum digna potente coli.
quem tamen esse deum te dicam, Iane biformis?
nam tibi par nullum Graecia numen habet.
ede simul causam, cur de caelestibus unus
sitque quod a tergo, sitque quod ante, vides?
haec ego cum sumptis agitarem mente tabellis,
lucidior visa est, quam fuit ante, domus.
tunc sacer ancipiti mirandus imagine Ianus
bina repens oculis obtulit ora meis.
obstipui, sensique metu riguisse capillos,
et gelidum subito frigore pectus erat.
ille tenens baculum dextra clavemque sinistra
edidit hos nobis ore priore sonos:
„disce metu posito, vates operose dierum,
quod petis, et voces percipe mente meas.
me Chaos antiqui (nam sum res prisca) vocabant.
aspice, quam longi temporis acta canam.
lucidus hic aër, et quae tria corpora restant,
ignis, aquae, tellus, unus acervus erat.

---

didae) feestkleederen draagt. — **81.** nova purpura, het ambtskleed der consuls, de toga praetexta, met een purperen zoom. — **82.** ebur: op het Capitool aangekomen, namen de nieuwe consuls op de uit elpenbeen bewerkte sellae curules plaats. — **84.** Falisca: aan Iuppiter werden op dezen dag witte varren geofferd, die nog geen juk gedragen hadden; zulke witte runderen vond men vooral in den omtrek van Falerii in Etrurië; de oude naam dezer stad was Falisca; zij was de hoofdstad der Falisci; van daar de vorm van het adjectief Faliscus. — **90.** De Romeinen van dezen tijd meenden dat hunne mythologie van de Grieksche afkomstig was. — **93.** tabellis, de tabellae, tafeltjes of bordjes van hout, in den vorm onzer leien, met was bestreken, waarop hij de Fasti ging schrijven. — **99.** baculum, clavem, zie vs. 65. — **101.** dierum, scil. fastorum, eigenlijk de dagen waarop de praetor recht mocht spreken (fari: do, dico, addico) en die in den kalender met eene F aangewezen waren, dan bij uitbreiding als naam voor den kalender, waarop de namen der dies fasti, nefasti, comitiales en intercisi waren aangeduid, en die verder als onze almanak de feestdagen enz., den op- en ondergangstijd van sommige sterrebeelden, geschiedkundige feiten enz. vermeldde. — **103.** Chaos: daar de Grieken alles uit den Chaos, den gapenden afgrond of ruimte, lieten ontstaan en Ianus de god van het begin van alle dingen

ut semel haec rerum secessit lite suarum,
inque novas abiit massa soluta domos,
flamma petit altum, propior locus aëra cepit,
sederunt medio terra fretumque solo.
tunc ego, qui fueram globus et sine imagine moles,
in faciem redii dignaque membra deo.
nunc quoque, confusae quondam nota parva figurae,
ante quod est in me postque, videtur idem.
accipe, quaesitae quae causa sit altera formae,
hanc simul ut noris officiumque meum.
quicquid ubique vides, caelum, mare, nubila, terras,
omnia sunt nostra clausa patentque manu.
me penes est unum vasti custodia mundi,
et ius vertendi cardinis omne meum est.
cum libuit pacem placidis emittere tectis,
libera perpetuas ambulat illa vias.
sanguine letifero totus miscebitur orbis,
ni teneant rigidae condita bella serae.
praesideo foribus caeli cum mitibus Horis:
it, redit officio Iuppiter ipse meo.
inde vocor Ianus. cui cum Ceriale sacerdos
imponit libum farraque mixta sale,
nomina ridebis. modo namque Patulcius idem
et modo sacrifico Clusius ore vocor.
scilicet alterno voluit rudis illa vetustas
nomine diversas significare vices.
vis mea narrata est. causam nunc disce figurae:
iam tamen hanc aliqua tu quoque parte vides.

---

was, werden deze twee vereenzelvigd. — **107.** haec: hierbij behoort als substantivum massa uit den volgenden regel. — **112.** redii als mediaal begrip bij redigere. — **120.** vertendi cardinis: de cardo is hier de as of pool des hemels, vgl. Macrob. 1, 9, 3: „utriusque ianuae caelestis potens, qui exoriens operiat diem, occidens claudat." — **123.** sanguine letifero: kort gezegd in plaats van sanguinis mortifera effusione. — **125.** Horis: de Horae, Ὧραι, de drie dochters van Zeus en Themis, met name Irene, Eunomia en Dike, waren de godinnen van den tijd en de jaargetijden, door wier dans de kringloop der tijden zich vervult. — **127.** Ianus: Ovidius leidt klaarblijkelijk Ianus af van ianua, zooals de Romeinen Roma afleidden van Romulus, de juiste orde omkeerende; de afleiding van Ianus is onbekend. — Ceriale libum, vgl. de aant. op vs. 65. — **129.** De woorden nomina ridebis. modo namque bevatten eene gedachte, die logisch na den volgenden zin behoorde te staan: Pat. et Clus. vocor, quae nomina ridebis (*belachelijk zult vinden*). Vgl. Varro bij Macrob. Sat. 1, 9, 16: Patulcium et Clusium (Ianum vocant) quia bello caulae eius (zijn hol, zijn kooi, zijne kapel) patent, pace clauduntur. — **133.** vis, *beteekenis*, *wezen*. — **136.** popu-

omnis habet geminas, hinc atque hinc, ianua frontis,
e quibus haec populum spectat, at illa larem.
utque sedens primi vester prope limina tecti
ianitor egressus introitusque videt,
sic ego perspicio caelestis ianitor aulae
eoas partes hesperiasque simul.
ora vides Hecates in tres vertentia partes,
servet ut in ternas compita secta vias.
et mihi, ne flexu cervicis tempora perdam,
cernere non moto corpore bina licet."

II, vs. 195—242.

DE ONDERGANG DER FABII.

Haec fuit illa dies, in qua Veientibus arvis
ter centum Fabii ter cecidere duo.
una domus vires et onus susceperat urbis:
sumunt gentiles arma professa manus:
egreditur castris miles generosus ab isdem,
e quis dux fieri quilibet aptus erat.
Carmentis portae dextra est via proxima Iano:

---

lum, *'t volk, de menschen op straat;* larem, *de beschermgod des huizes* in het atrium. — **141.** Hecates: Hecate was eene maangodin; om de drie gestalten der maan, eerste kwartier, volle maan en laatste kwartier, aan te duiden werd zij met drie gezichten afgebeeld *(τριπρόσωπος, τρικέφαλος);* in verband daarmede staat hare vereering op driesprongen, plaatsen waar drie wegen samenkomen; later was zij de godin der tooverij en spokerij, als men haar noodig had moest men des nachts op een driesprong zevenmaal haren naam uitroepen.

195. Illa dies: 13 Febr. (477 v. Chr.). — De Vejenten, bewoners van Veii, eene aanzienlijke stad, ten Noorden van Rome gelegen, in Etrurië, aan het riviertje de Cremera, maakten het der jonge Romeinsche republiek zeer lastig. Het geslacht der Fabii, oorzaak van den krijg, bood aan dien alleen te voeren; zij sloegen eene legerplaats op aan de Cremera, maar werden, na eenige voorspoedige gevechten totaal verslagen. Vgl. Liv. II, 48—50. — **198.** gentiles manus: de handen of armen van een geslacht, eene gens, in tegenstelling met het geheele volk. — professa, hier passief: *aangeboden.* — **199.** castris, hier: *familie, huis.* — **201.** Carmentis portae: aan de zuidw. helling van het Capitool: zij voerde naar het Campus Martius en had als vele poorten meer dan éénen doorgang, ianus of fornex. — via, namelijk naar de Cremera, Liv. II, 49, 8: infelici via dextro iano portae Carmentalis pro-

ire per hanc noli, quisquis es: omen habet.
ut celeri passu Cremeram tetigere rapacem,
(turbidus hibernis ille fluebat aquis)
castra loco ponunt. destrictis ensibus ipsi
Tyrrhenum valido Marte per agmen eunt.
non aliter quam cum Libyca de rupe leones
invadunt sparsos lata per arva greges.
diffugiunt hostes, inhonestaque vulnera tergo
accipiunt: Tusco sanguine terra rubet.
sic iterum, sic saepe cadunt. Ubi vincere aperte
non datur, insidias armaque tecta parant.
campus erat. campi claudebant ultima colles
silvaque montanas occulere apta feras.
in medio paucos armentaque rara relinquunt,
cetera virgultis abdita turba latet.
ecce velut torrens undis pluvialibus auctus,
aut nive, quae Zephyro victa tepente fluit,
per sata perque vias fertur, nec, ut ante solebat,
riparum clausas margine fluit aquas:
sic Fabii vallem latis discursibus implent,
quodque vident, sternunt. nec metus alter inest.
quo ruitis, generosa domus? male creditis hosti.
simplex nobilitas, perfida tela cave!
fraude perit virtus. in apertos undique campos
prosiliunt hostes, et latus omne tenent.
quid faciant pauci contra tot milia fortes?
quidve, quod in misero tempore restet, habent?
sicut aper longe silvis Laurentibus actus
fulmineo celeres dissipat ore canes,
mox tamen ipse perit, sic non moriuntur inulti,
vulneraque alterna dantque feruntque manu.
una dies Fabios ad bellum miserat omnes:
ad bellum missos perdidit una dies.
ut tamen Herculeae superessent semina gentis,
credibile est ipsos consuluisse deos.
nam puer impubes et adhuc non utilis armis

---

fecti ad Cremeram flumen perveniunt. — **207.** loco, eo loco, namelijk ad Cremeram. — **208.** Tyrrhenum: Etrurisch, evenals in vs. 212 Tusco. — **222.** clausas, prolept. — **224.** metus alter, *vrees voor iets anders*, quod non vident, vijanden, die in hinderlaag liggen; zoo zegt men ook: is metus, illa fides, haec cura, de vrees daarvoor enz. — **231.** silvis Laurentibus: rondom de oude stad Laurentum, ten zuiden van Rome in de nabijheid der zee gelegen, waren vele bosschen en moerassen, waarin zich wilde zwijnen ophielden. — **237.** Herculeae gentis: de Fabii beschouwden Hercules en eene dochter van Evander

unus de Fabia gente relictus erat:
scilicet ut posses olim tu, Maxime, nasci,
cui res cunctando restituenda foret.

IV, vs. 419—618.

DE ROOF VAN PROSERPINA.

Terra tribus scopulis vastum procurrit in aequor
Trinacris, a positu nomen adepta loci:
grata domus Cereri. multas ea possidet urbes,
in quibus est culto fertilis Henna solo.
frigida caelestum matres Arethusa vocarat:
venerat ad sacras et dea flava dapes.
filia, consuetis ut erat comitata puellis,
errabat nudo per sua prata pede.
valle sub umbrosa locus est aspergine multa
uvidus ex alto desilientis aquae.
tot fuerant illic, quot habet natura, colores,
pictaque dissimili flore nitebat humus.
quam simul aspexit, „comites, accedite!" dixit
„et mecum plenos flore referte sinus!"
praeda puellares animos prolectat inanis,
et non sentitur sedulitate labor.
haec implet lento calathos e vimine nexos,
haec gremium, laxos degravat illa sinus.
illa legit calthas. huic sunt violaria curae:
illa papavereas subsecat ungue comas:
has, hyacinthe, tenes. illas, amarante, moraris:
pars thyma, pars casiam, pars meliloton amant.

---

als de stamouders van hun geslacht. — **241.** Maxime: Q Fabius Maximus, met den bijnaam Cunctator, bekend uit den tweeden punischen oorlog.

420. Trinacris, Lucr. I, 717. — **422.** Henna, eene zeer oude stad in 't midden van Sicilië gelegen. — **423.** Arethusa, de nymph van de gelijknamige bron op het schiereiland Ortygia, 't oudste deel van de stad Syracusae. — **424.** dea flava, Ceres, naar den krans van aren, waarmede haar hoofd getooid is. — **425.** filia: Proserpina. — **437.** calthas: de caltha is eene soort van chrysanthemum, *goudsbloem*. — **438.** pap. comas: *loof van maankop* of liever: *maankop;* zie Catul. IV, 11. — **440.** casiam: casia is ten eerste eene plant, die in Indië thuis behoort:

plurima lecta rosa est, sunt et sine nomine flores.
ipsa crocos tenues liliaque alba legit.
carpendi studio paulatim longius itur,
et dominam casu nulla secuta comes.
hanc videt et visam patruus velociter aufert,
regnaque caeruleis in sua portat equis.
illa quidem clamabat „io, carissima mater,
auferor!" ipsa suos abscideratque sinus.
panditur interea Diti via. namque diurnum
lumen inadsueti vix patiuntur equi.
at chorus aequalis, cumulatae flore ministrae,
„Persephone," clamant „ad tua dona veni!"
ut clamata silet, montes ululatibus implent,
et feriunt maestae pectora nuda manus.
attonita est plangore Ceres, (modo venerat Hennam)
nec mora, „me miseram! filia," dixit „ubi est?"
mentis inops rapitur, quales audire solemus
Threïcias fusis maenadas ire comis.
ut vitulo mugit sua mater ab ubere rapto,
et quaerit foetus per nemus omne suos:
sic dea. nec retinet gemitus, et concita cursu
fertur et e campis incipit, Henna, tuis.
inde puellaris nacta est vestigia plantae,
et pressam noto pondere vidit humum.
forsitan illa dies erroris summa fuisset,
si non turbassent signa reperta sues.
iamque Leontinos Amenanaque flumina cursu
praeterit et ripas, herbifer Aci, tuas:
praeterit et Cyanen et fontes lenis Anapi

---

waar zij in den Bijbel genoemd wordt, is in de Statenvertaling het woord: kassie behouden; in de tweede plaats het welriekende *vijfvingerkruid*, dat hier bedoeld moet zijn. — meliloton: melilōtos is eene soort van *klaver: steenklaver*. — **445.** patruus, Dis of Pluto *(Πλούτων)*, de broeder van Iuppiter, was de oom van Proserpina *(Περσεφόνη)*, want zij was de dochter van Iuppiter en Ceres. — **448.** absciderat que: in plaats van: ipsaque suos abs. sin.; het openscheuren van het kleed over de borst was een teeken van schrik en droefheid, vooral bij de Oosterlingen. — **451.** chorus aequalis: in plaats van ch. aequalium, dat zijn de ministrae. — **458.** maenadas, *μαινάδες*, de vrouwen, die Bacchus volgen, vgl. Cat. LXIV, 255. — **466.** sues: de zwijnen, daar ze veldvruchten beschadigen, waren vijanden van Ceres. — **467.** Leontinos: Leontini, eene stad bekend uit den Peloponnesischen oorlog, de geboorteplaats van den sophist Gorgias, lag ten N. W. van Syracuse. — Amenana .. Aci, rivieren op de oostkust van Sicilië. — **469.** Cyanen: de Cyane is een beek, die zich uitstort in den Anāpus, die in de groote haven van Syrac. uitloopt. — **470.** Gela: de Gelas is een riviertje,

et te, verticibus non adeunde Gela.
liquerat Ortygien Megareaque Pantagienque,
quaque Symaetheas accipit aequor aquas,
antraque Cyclopum positis exusta caminis,
quique locus curvae nomina falcis habet:
Himeraque et Didymen Acragantaque Tauromenenque,
sacrarumque Melan pascua laeta boum.
hinc Camerinan adit Thapsonque et Heloria Tempe,
quaque patet zephyro semper apertus Eryx.
iamque Peloriaden Lilybaeaque, iamque Pachynon
lustrarat, terrae cornua trina suae.
quacumque ingreditur, miseris loca cuncta querellis
implet, ut amissum cum gemit ales Ityn.
perque vices modo „Persephone", modo „filia!" clamat,
clamat, et alternis nomen utrumque ciet.
sed neque Persephone Cererem, nec filia matrem
audit et alternis nomen utrumque perit.
unaque, pastorem vidisset an arva colentem,
vox erat „hac gressus ecqua puella tulit?"

---

waarnaar de stad Gela op de zuidkust van Sicilië haren naam heeft; het was bekend door zijne gevaarlijke draaikolken. — **471.** Ortygien: Ortygie is een andere vorm voor Ortygia, een eiland voor Syracuse, dat een deel van de stad uitmaakte; den vorm Ortygie gebruikt Ovid. ook Metam. 15, 337. — Megareaque: dezen vorm neemt Ovid. waarschijnlijk metri causa: Megara is eene stad op de oostkust van Sicilië: Megarëa de omstreken van M., het gebied van M. — Pantagienque, een beekje aan de oostkust bij Leontini; ten noorden daarvan de grootere Symaethus. — **473.** antraque Cyclopum: onder den Aetna was de smidse der Cyclopen, waar zij voor Zeus de bliksems smeedden. — **474.** falcis: Zancle (Messana) en Drepanum, beide genoemd naar den sikkel of falx. — **475.** Himera, Acragas, Tauromenium zijn steden respectievelijk op de Noordkust, de Zuidkust en de Oostkust van Sicilië. — Didyme kan alleen een der Liparische eilanden wezen, ofschoon Ceres dan over de zee gegaan moet zijn. — **476.** Melan, aan de oevers van deze rivier weidden de runderen van Helios, den zonnegod. — **477.** Camerina is eene stad op de Noordkust, Thapsus eene stad op de Oostkust van het eiland. — Heloria Tempe is het dal van den Helorus, eene rivier ten zuiden van de gelijknamige stad. — **478.** Eryx is een bekende bergtop op de Westkust, waar Venus (Erycina) eenen tempel had. — **479.** Pelorum in het N.O., Lilybaeum in het W. en Pachynon in het Z.O. vormen de drie hoekpunten van Sicilië. — **482.** Ityn: Itys was de zoon van Procne, de dochter van den Atheenschen koning Pandion, en Tereus, een Thracischen koning in Phocis. Om wraak te nemen op haren man, die hare zuster Philomele liever had dan haar, doodde Procne haren zoon Itys. Toen Tereus haar daarop vervolgde, werd zij op haar gebed door de goden in eene zwaluw, hare zuster in eene nachtegaal veranderd, en beklaagde voortaan in droeve tonen haren zoon: Metam. VI, 412—674, Hom. Odyss. XIX, 518. — **487.** an: naar de ge-

iam color unus inest rebus, tenebrisque teguntur
omnia. iam vigiles conticuere canes.
alta iacet vasti super ora Typhoëos Aetna,
cuius anhelatis ignibus ardet humus.
illic accendit geminas pro lampade pinus:
hinc Cereris sacris nunc quoque taeda datur.
est specus exesi structura pumicis asper,
non homini regio, non adeunda ferae:
quo simul ac venit, frenatos curribus angues
iungit et aequoreas sicca pererrat aquas.
effugit et Syrtes et te, Zanclaea Charybdis,
et vos, Nisaei, naufraga monstra, canes,
Hadriacumque patens late, bimaremque Corinthon.
sic venit ad portus, Attica terra, tuos.
hic primum sedit gelido maestissima saxo;
illud Cecropidae nunc quoque triste vocant.
sub Iove duravit multis inmota diebus
et lunae patiens et pluvialis aquae.
fors sua cuique loco est. quo nunc Cerialis Eleusin,
dicitur hoc Celei rura fuisse senis.
ille domum glandes excussaque mora rubetis
portat et arsuris arida ligna focis.
filia parva duas redigebat rupe capellas,

---

wone constructie zou hier moeten staan sive..sive. — **491.** Typhoëos, *Τυφωέος*, ion. genet. van *Τυφωεύς*, een zoon van Gaea en Tartarus, met 100 vuurspuwende drakenkoppen, op wien Zeus den Aetna wentelde, omdat T. het gewaagd had met hem om de wereldheerschappij te strijden. — **494.** Zoo bij de Eleusinische mysteriën, vgl. 536. — **497.** angues, vgl. Metam. V, 642 en VIII, 795. — **499.** Syrtes, vgl. Amor. II, 11, 20. — **500.** Nisaei..canes: de Scylla, een monster met 12 voeten en 6 schrikkelijk lange halzen, waaraan even zoo vele hondskoppen; vgl. Odyss. XII, 89 seqq. Zij was volgens de sage vroeger eene schoone zeenymph geweest, maar door Circe of Amphitrite uit jaloerschheid in een monster veranderd, dat van boven echter nog het lichaam van eene vrouw had behouden. Wanneer Ovid. haar hier Nisaei canes noemt, verwisselt hij haar met Scylla, de dochter van Nisus, den zoon van Pandion, koning in Megara, die, omdat zij haren vader doodde, in een visch of vogel, Ciris genoemd, veranderde, Ovid. Metam. VIII, 6 seqq. — **504.** triste: Ceres zat *ἀγέλαστος*, Hymn. in Cer. vs. 200. Hesychius zegt, dat de rots, waarop Ceres zat en die in Attica lag (bij Eleusis) *ἀγέλαστος πέτρα* genoemd werd. — **505.** sub Iove, i. e. sub caelo, vgl. Lucr. I, 22. — **507.** quo, d. i. quo loco, ubi. — Eleusin: dit is in 't Latijn de gewone vorm van den nominativus niet Eleusis, zooals in 't Grieksch. Cerialis Eleusin, het Eleusis van Ceres. — **508.** hoc, n.l. loco. — dicitur is hier onpersoonlijk geconstrueerd, wat zelden voorkomt. — Celei: *Κέλεος*, was de naam van den gastheer, bij wien Demeter een gastvrij onthaal vond: volgens andere sagen was hij de vorst van het land. —

et tener in cunis filius aeger erat.
„mater!" ait virgo (mota est dea nomine matris)
„quid facis in solis incomitata locis?"
restitit et senior, quamvis onus urget, et orat,
tecta suae subeat quantulacumque casae.
illa negat. simularat anum mitraque capillos
presserat. instanti talia dicta refert:
„sospes eas, semperque parens! mihi filia rapta est.
heu! melior quanto sors tua sorte mea est."
dixit, et, ut lacrimae (neque enim lacrimare deorum est)
decidit in tepidos lucida gutta sinus.
flent pariter molles animis virgoque senexque,
e quibus haec iusti verba fuere senis:
„sic tibi, quam raptam quereris, sit filia sospes,
surge, nec exiguae despice tecta casae."
cui dea „duc!" inquit. „scisti, qua cogere posses"
seque levat saxo subsequiturque senem.
dux comiti narrat, quam sit sibi filius aeger,
nec capiat somnos invigiletque malis.
illa soporiferum, parvos initura penates,
colligit agresti lene papaver humo.
dum legit, oblito fertur gustasse palato,
longamque imprudens exsoluisse famem.
quae quia principio posuit ieiunia noctis,
tempus habent mystae sidera visa cibi.
limen ut intravit, luctus videt omnia plena:
iam spes in puero nulla salutis erat.
matre salutata (mater Metanira vocatur)
iungere dignata est os puerile suo.
pallor abit, subitasque vident in corpore vires:
tantus caelesti venit ab ore vigor.
tota domus laeta est, hoc est, materque paterque
nataque. tres illi tota fuere domus.

---

517. mitra: de mitra was bij de Perzen en Arabieren een soort van tulband, die de mannen droegen; verder is de mitra bij de Phrygiërs eene soort van capuchon met banden onder de kin vastgehouden; in Griekenland was de mitra eene bonte hoofddoek voor de vrouwen, in Rome in 't bijzonder voor oude vrouwen; de doek werd om het hoofd en onder de kin gewonden. Zie Rich. p. 427. — **525.** sic tibi, vgl. Prop. I, 18, 11. — **533.** oblito, zij had niet eerder iets willen proeven, vóór ze hare dochter gevonden had. — **536.** mystae: zoo werden genoemd zij, die ingewijd waren in de mysteriën van Demeter te Eleusis, welke naar aanleiding van dit zoeken der godin gevierd werden. Construeer: mystae habent tempus cibi sidere visa, de ingewijden hebben (beschouwen) als etenstijd den tijd, dat de sterren voor hen zichtbaar

mox epulas ponunt, liquefacta coagula lacte
pomaque et in ceris aurea mella suis.
abstinet alma Ceres, somnique papavera causas
dat tibi cum tepido lacte bibenda, puer.
noctis erat medium, placidique silentia somni:
Triptolemum gremio sustulit illa suo,
terque manu permulsit eum, tria carmina dixit,
carmina mortali non referenda sono,
inque foco corpus pueri vivente favilla
obruit, humanum purget ut ignis onus.
excutitur somno stulte pia mater, et amens
„quid facis?" exclamat, membraque ab igne rapit.
cui dea „dum non es," dixit „scelerata fuisti:
inrita materno sunt mea dona metu.
iste quidem mortalis erit. sed primus arabit
et seret et culta praemia tollet humo."
dixit, et egrediens nubem trahit, inque dracones
transit et alifero tollitur axe Ceres.
Sunion expositum Piraeaque tuta recessu
linquit et in dextrum quae iacet ora latus.
hinc init Aegaeum, quo Cycladas aspicit omnes,
Ioniumque rapax Icariumque legit,
perque urbes Asiae longum petit Hellespontum,
diversumque locis alta pererrat iter.
nam modo turilegos Arabas, modo despicit Indos,
hinc Libys, hinc Meroë siccaque terra subest:
nunc adit Hesperios, Rhenum Rhodanumque Padumque
teque, future parens, Thybri, potentis aquae.
quo feror? immensum est erratas dicere terras.
praeteritus Cereri nullus in orbe locus.
errat et in caelo, liquidique inmunia ponti
adloquitur gelido proxima signa polo:
„Parrhasides stellae, (namque omnia nosse potestis,

---

zijn. — **550.** Triptolemum: Triptolemus is natuurlijk het zoontje van Celeus en Metanira. — **559.** primus arabit cett.: Triptolemus, die volgens de sage het eerst de geregelde werkzaamheden van den landbouw invoerde, was oorspronkelijk een daemon, maar werd later als een historische persoon opgevat. *Τριπτόλεμος*, die driemaal ploegt, vgl. *τρίπολος*, driemaal gekeerd of geploegd, van *πολέω*, Il. XVIII, 542. — **563.** Sunion, de zuidspits van Attica, blootgesteld aan zee en winden. — Piraeaque tuta: Cicero heeft zelden den Griekschen vorm Piraeeus, dien men meer bij Liv. en Plinius vindt: gewoonlijk heeft hij Piraeus, Piraei, Piraeo, Piraeum. Hier is dichterlijk het meervoud van het neutrum genomen om de verschillende havens samen te vatten. — **568.** alta, vgl. 562: alifero tollitur axe. — **570.** Meroë: eene ten zuiden van Aegypte gelegene zeer vruchtbare landstreek. — **577.** Parrhasides, vgl. Trist. I, 3, 48. —

aequoreas numquam cum subeatis aquas),
Persephonen natam miserae monstrate parenti!"
dixerat. huic Helice talia verba refert:
„crimine nox vacua est; Solem de virgine rapta
consule, qui late facta diurna videt."
Sol aditus „quam quaeris," ait „ne vana labores,
nupta Iovis fratri tertia regna tenet."
questa diu secum sic est adfata Tonantem,
maximaque in vultu signa dolentis erant:
„si memor es, de quo mihi sit Proserpina nata,
dimidium curae debet habere tuae.
orbe pererrato sola est iniuria facti
cognita: commissi praemia raptor habet.
at neque Persephone digna est praedone marito,
nec gener hoc nobis more parandus erat.
quid gravius victore Gyge captiva tulissem,
quam nunc te caeli sceptra tenente tuli?
verum impune ferat, nos haec patiemur inultae:
reddat, et emendet facta priora novis."
Iuppiter hanc lenit, factumque excusat amore,
„nec gener est nobis ille pudendus" ait.
„non ego nobilior: posita est mihi regia caelo,
possidet alter aquas, alter inane chaos.
sed si forte tibi non est mutabile pectus,
statque semel iuncti rumpere vincla tori,
hoc quoque temptemus, siquidem ieiuna remansit;
si minus, inferni coniugis uxor erit."
Tartara iussus adit sumptis Caducifer alis,
speque redit citius visaque certa refert:
„rapta tribus" dixit „solvit ieiunia granis,
Punica quae lento cortice poma tegunt."

---

578. De Wagen of Groote Beer gaat niet onder, daar hij dicht bij de Noordpool staat. — **580.** Helice, de groote Beer, *παρὰ τὸ ἑλίσσεσθαι καὶ στρέφεσθαι περὶ τὸν πόλον, ἤτοι ἄξονα.* — **584.** tertia regna, vgl. pag. 98, vs. 22 aant. — **587.** Proserpina heeft Iuppiter tot vader. — **589.** iniuria facti: de onrechtmatigheid van het feit alleen is bekend, m. a. w. ik ben niets verder gekomen, den dader heb ik niet ontdekt. — **590.** commissum is een substantief geworden, ook in proza, evenals bij ons *bedrijf*, *misdrijf*. — **593.** Gyge: Gyes of Gyges, een der honderdarmige zonen van Uranus en Gaea, hier verwisseld met de Titanen, die den hemel bestormen. De zin is dus: wanneer ik als hemelgodin onder de macht van Gye gekomen ware, in plaats van onder de uwe. — **596.** novis, nl. factis. — **603.** ieiuna remansit, *niet gegeten heeft.* — **605.** Caducifer, Mercurius, de bode der goden, die een staf (met twee slangen omwonden) in de hand draagt en vleugels aan zijn enkels kan binden. — **607.** granis, van den granaatboom, een symbool van het huwelijk. Bij

haud secus indoluit, quam si modo rapta fuisset,
maesta parens, longa vixque refecta mora est.
atque ita „nec nobis caelum est habitabile" dixit:
„Taenaria recipi me quoque valle iube."
et factura fuit, pactus nisi Iuppiter esset,
bis tribus ut caelo mensibus illa foret.
tum demum voltumque Ceres animumque recepit,
imposuitque suae spicea serta comae:
largaque provenit cessatis messis in arvis,
et vix congestas area cepit opes.

TRISTIUM

Libr. I, 3.

AFSCHEID VAN ROME.

Door gebeurtenissen (duo crimina, carmen et error, Trist. II, 207), wier ware toedracht ons niet bekend is, genoopt, gaf Augustus 8 n. Chr. aan Ovidius bevel zich uit Rome naar Tomi aan den Pontus Euxinus in ballingschap te begeven (relegatus, non exsul l.l. 137). De dichter vertrok laat in den herfst van datzelfde jaar.

Cum subit illius tristissima noctis imago,
qua mihi supremum tempus in Urbe fuit,
cum repeto noctem, qua tot mihi cara reliqui,
labitur ex oculis nunc quoque gutta meis.
iam prope lux aderat, qua me discedere Caesar
finibus extremae iusserat Ausoniae.
nec spatium fuerat, nec mens satis apta parandi:
torpuerant longa pectora nostra mora.
non mihi servorum, comitis non cura legendi,

Carthago groeide deze boom in groote menigte. — **611.** ita, *daarop.* — **612.** Taenaria valle: bij kaap Taenarum in Laconica was, naar men meende, in eene zwarte grot een weg naar de onderwereld, waarlangs, volgens de sage, ook Hercules den Cerberus zou gehaald hebben; vgl. verder Prop. III, 1, 49. — **613.** factura fuit: zie Lat. Gramm.[3] § 540. A. 1. — **617.** cessatis: in hare droefheid had Ceres de aarde hare vruchtbaarheid ontnomen.

6. extremae .. Ausoniae: de Ausoniërs woonden tusschen den Liris en den Volturnus; naar men zeide was hun stamvader Auso een broeder van Latinus. Dichters noemen dikwijls geheel Italië Ausonia. —

non aptae profugo vestis opisve fuit.
non aliter stupui, quam qui Iovis ignibus ictus
vivit, et est vitae nescius ipse suae.
ut tamen hanc animi nubem dolor ipse removit,
et tandem sensus convaluere mei,
adloquor extremum maestos abiturus amicos,
qui modo de multis unus et alter erant.
uxor amans flentem flens acrius ipsa tenebat,
imbre per indignas usque cadente genas.
nata procul Libycis aberat diversa sub oris,
nec poterat fati certior esse mei.
quocumque adspiceres, luctus gemitusque sonabant,
formaque non taciti funeris intus erat.
femina virque meo, pueri quoque funere maerent,
inque domo lacrimas angulus omnis habet.
si licet exemplis in parvis grandibus uti,
haec facies Troiae, cum caperetur, erat.
iamque quiescebant voces hominumque canumque,
lunaque nocturnos alta regebat equos.
hanc ego suspiciens et ab hac Capitolia cernens,
quae nostro frustra iuncta fuere lari,
„numina vicinis habitantia sedibus," inquam
„iamque oculis numquam templa videnda meis,
dique relinquendi, quos urbs habet alta Quirini,
este salutati tempus in omne mihi!
et quamquam sero clipeum post vulnera sumo,
attamen hanc odiis exonerate fugam,
caelestique viro, quis me deceperit error,
dicite, pro culpa ne scelus esse putet.

---

10. non fuit cura vestis opisve aptae profugo: *gepast*, *geschikt*, *voor iemand*, *die in ballingschap gaat.* — **16.** qui .. erant, Lat. Gr.[3] § 406, 1 en 2, *a*). — **18.** indignae, *die dat niet verdiend hadden.* — **19.** nata, Ovidius' dochter Perilla, die van haar vader den dichterlijken aanleg geërfd had, was haren echtgenoot naar Africa gevolgd. — **21.** adspiceres, *men het oog ook wendde.* — **29.** ab hac, *van deze af*, in den zin van: *daarna.* — Capitolia, des dichters huis stond op den Capitolijnschen heuvel. — **35.** clipeum .. sumo: hij wil zeggen: ik had eerder moeten bedenken wat ik deed, dan had ik niet deze wonden (straf) opgeloopen, maar toch gebruik ik ook nu nog het schild, om de verdenking van misdaad van mij af te weren. — **37.** caelestique viro, n.l. Augustus. — quis .. error, vgl. L. Gr. § 487. A. 1. — error: hoewel we omtrent den aard dezer dwaling in het onzekere zijn, blijkt het toch genoegzaam, dat geene slechte handeling van Ov. zelf, maar veel meer die van een ander (waarschijnlijk van Aug. kleindochter, de zedelooze Iulia), waarmede hij als ooggetuige of anderszins gemoeid was, de oorzaak is geweest zijner verbanning. — **38.** culpa onvoorzich-

ut, quod vos scitis, poenae quoque sentiat auctor;
placato possum non miser esse deo."
hac prece adoravi superos ego, pluribus uxor,
singultu medios impediente sonos.
illa etiam ante lares passis adstrata capillis
contigit extinctos ore tremente focos,
multaque in adversos effudit verba penates
pro deplorato non valitura viro.
iamque morae spatium nox praecipitata negabat,
versaque ab axe suo Parrhasis arctos erat.
quid facerem? blando patriae retinebar amore:
ultima sed iussae nox erat illa fugae.
ah! quotiens aliquo dixi properante: „quid urges?
vel quo festinas ire, vel unde, vide!"
ah! quotiens certam me sum mentitus habere
horam, propositae quae foret apta viae!
ter limen tetigi, ter sum revocatus, et ipse
indulgens animo pes mihi tardus erat.
saepe vale dicto rursus sum multa locutus,
et quasi discedens oscula summa dedi.
saepe eadem mandata dedi, meque ipse fefelli,
respiciens oculis pignora cara meis.
denique „quid propero? Scythia est, quo mittimur," inquam,
„Roma relinquenda est. utraque iusta mora est.
uxor in aeternum vivo mihi viva negatur,
et domus et fidae dulcia membra domus,
quosque ego fraterno dilexi more sodales,
o mihi Thesea pectora iuncta fide!
dum licet, amplectar. numquam fortasse licebit
amplius. in lucro est quae datur hora mihi."
nec mora, sermonis verba imperfecta relinquo,

---

tigheid is wel oorzaak van schuld, maar is geen misdaad. Vgl. Trist. 2, 103: cur imprudenti cognita culpa mihi est. — **44.** extinctos focos: de Lares hadden hunne plaats in het lararium of sacrarium naast den haard, waarop in tijden van rouw en droefheid het vuur niet onderhouden werd. — **48.** Parrhasis arctos: zoo wordt het sterrebeeld de groote Beer genoemd, omdat Callisto, eene jageres, die in dit gesternte veranderd werd, uit Arcadië was, waarvoor hier overdrachtelijk Parrhasia, stad en landschap in Zuid-Arc., genomen is. De dichter bedoelt, dat de nacht reeds bijna ten einde was; zie vs. 71, 72. — **57.** vale is hier dus gebruikt als een substantivum indeclinabile. — **62.** utraque mora: *in beiderlei opzicht* (zoowel omdat ik het geliefde Rome moet verlaten, als omdat ik naar het ellendige Scythië moet) *is talmen gewettigd.* — **64.** membra, alles wat tot het huis behoort. — **66.** Thesea .. fide: vgl. vs. 15 en 16: Theseus was met de hechtste vriendschapsbanden verbonden aan Pirithous, een der Lapithen. Ovid. Metam. VIII, 303; Soph.

complectens animo proxima quaeque meo.
dum loquor et flemus, caelo nitidissimus alto,
stella gravis nobis, Lucifer ortus erat.
dividor haud aliter, quam si mea membra relinquam,
et pars abrumpi corpore visa suo est.
sic doluit Mettus tunc, cum in contraria versos
ultores habuit proditionis equos.
tum vero exoritur clamor gemitusque meorum,
et feriunt maestae pectora nuda manus.
tum vero coniunx, humeris abeuntis inhaerens,
miscuit haec lacrimis tristia dicta suis:
„non potes avelli. simul hinc, simul ibimus" inquit:
„te sequar et coniunx exsulis exsul ero.
et mihi facta via est, et me capit ultima tellus:
accedam profugae sarcina parva rati.
te iubet a patria discedere Caesaris ira,
me pietas. pietas haec mihi Caesar erit.
talia temptabat, sicut temptaverat ante,
vixque dedit victas utilitate manus.
egredior, sive illud erat sine funere ferri,
squalidus inmissis hirta per ora comis.
illa dolore amens tenebris narratur obortis
semianimis media procubuisse domo:
utque resurrexit foedatis pulvere turpi
crinibus et gelida membra levavit humo,
se modo, desertos modo complorasse penates,
nomen et erepti saepe vocasse viri,
nec gemuisse minus, quam si nataeve meumve
vidisset structos corpus habere rogos,
et voluisse mori, moriendo ponere sensus,
respectuque tamen non voluisse mei.
vivat! et absentem, quoniam sic fata tulerunt,
vivat ut auxilio sublevet usque suo.

Oed. Col. 1593. Even spreekwoordelijk is zijne ontrouw (tegenover Ariadne, Cat. XLIV, 133), Lygd. Eleg. 6, 39; Ovid. Fast. 3, 473. — **72.** Lucifer, de morgenster. — **75.** Mettus: Mettius Fuffetus, dictator van Alba, werd om zijn verraad op last van Tullus Hostilius door paarden vaneen gereten. Liv. I, 28. — **88.** dedit manus = se dedit, *gaf zich gewonnen*, vgl Lucr. II, 1043: si tibi vera videntur, dede manus, aut, si falsum est, accingere contra. — utilitate, waarom het beter is dat zijne vrouw in Rome blijft, zegt de dichter niet en blijkt uit niets. Misschien koesterde hij nog hoop spoedig terug te mogen keeren. — **89.** sive = sive potius, zoo komt sive somtijds ook bij Cicero voor. — sine funere ferri, vgl. Cat. XLIV, 33. ferri = efferri, *uitgedragen*, *begraven worden*. — **99.** ponere sensus, het gevoel, de gewaarwording afleggen.

III, 3.

IN BALLINGSCHAP.

Haec mea, si casu miraris, epistula quare
alterius digitis scripta sit: aeger eram.
aeger in extremis ignoti partibus orbis,
incertusque meae paene salutis eram.
quem mihi nunc animum dira regione iacenti
inter Sauromatas esse Getasque putes?
nec caelum patior, nec aquis adsuevimus istis,
terraque nescio quo non placet ipsa modo.
non domus apta satis, non hic cibus utilis aegro,
nullus, Apollinea qui levet arte malum:
non qui soletur, non qui labentia tarde
tempora narrando fallat, amicus adest.
lassus in extremis iaceo populisque locisque,
et subit adfecto nunc mihi, quicquid abest.
omnia cum subeant, vincis tamen omnia, coniunx,
et plus in nostro pectore parte tenes.
te loquor absentem, te vox mea nominat unam:
nulla venit sine te nox mihi, nulla dies.
quin etiam sic me dicunt aliena locutum,
ut foret amenti nomen in ore tuum.
si iam deficiam, subpressaque lingua palato
vix instillato restituenda mero,
nuntiet huc aliquis dominam venisse, resurgam,
spesque tui nobis causa vigoris erit.
ergo ego sum dubius vitae, tu forsitan istic
iucundum nostri nescia tempus agis?
non agis, adfirmo. liquet hoc, carissima, nobis,
tempus agi sine me non nisi triste tibi.
si tamen implevit mea sors, quos debuit, annos,

---

6. Sauromatas .. Getasque, vgl. Trist. IV, 10, 110. — **10.** Apollinea arte: aan Apollo werd drieërlei werkzaamheid toegeschreven: voorspellen, genezen of heelen en reinigen. — **14.** adfecto, vgl. ons *aangedaan;* hier (synoniem met lassus in vs. 13) *uitgeput.* — **16.** plus parte = potissimam partem, *neemt de eerste plaats in.* — **19.** aliena locutum, *ijlen* (zoo zeggen wij ook: hij praatte zoo vreemd). — **25.** dubius vitae, *in twijfel van mijn leven, aan mijn levensbehoud twijfel;* dubius met den genet. wordt in goed proza niet gevonden, maar dikwijls bij Ovid.; ook dubius sum, *ik ben in twijfel* wordt in klassiek

et mihi vivendi tam cito finis adest:
quantum erat, o magni, morituro parcere, divi,
ut saltem patria contumularer humo?
vel poena in tempus mortis dilata fuisset,
vel praecepisset mors properata fugam.
integer hanc potui nuper bene reddere lucem:
exsul ut occiderem, nunc mihi vita data est.
tam procul ignotis igitur moriemur in oris,
et fient ipso tristia fata loco;
nec mea consueto languescent corpora lecto,
depositum nec me qui fleat, ullus erit;
nec dominae lacrimis in nostra cadentibus ora
accedent animae tempora parva meae;
nec mandata dabo, nec cum clamore supremo
labentes oculos condet amica manus,
sed sine funeribus caput hoc, sine honore sepulcri
indeploratum barbara terra teget!
ecquid, ut audieris, tota turbabere mente,
et feries pavida pectore fida manu?
ecquid, in has frustra tendens tua brachia partes,
clamabis miseri nomen inane viri?
parce tamen lacerare genas, nec scinde capillos:
non tibi nunc primum, lux mea, raptus ero.
cum patriam amisi, tunc me periisse putato.
et prior et gravior mors fuit illa mihi.
nunc, si forte potes, (sed non potes, optima coniunx)
finitis gaude tot mihi morte malis.
quod potes, extenua forti mala corde ferendo,
ad quae iampridem non rude pectus habes.
atque utinam pereant animae cum corpore nostrae,
effugiatque avidos pars mihi nulla rogos.
nam si morte carens vacua volat altus in aura
spiritus, et Samii sunt rata dicta senis,

---

proza niet gezegd. — **31.** quantum erat = quantum fuerat, zie Lat. Gr. § 514 en het 1ste voorb. aldaar. — **33.** vel fuisset; duidelijker wordt de zin, wanneer men utinam er voor plaatst. Lat. Gr. § 518. Ook kan de coniunctivus als adhortativus verklaard worden, naar Lat. Gr. § 518 A. — **34.** praecepisset in eigenlijken zin = *voorkomen*. — **42.** accedent = addetur parvum spatium temporis. — **44.** oculos condet: zie Epistulae I, vs. 113. — **62.** Samii .. senis: de Grieksche philosooph Pythagoras: de Pythagoraeërs leerden de onsterfelijkheid der ziel. Wanneer zij door haar leven in het lichaam zich bekwaam gemaakt heeft tot een heerlijker leven, gaat zij, na van het lichaam ontbonden te zijn, over in eene hoogere wereld: heeft zij dat niet gedaan, dan gaat zij over in andere

inter Sarmaticas Romana vagabitur umbras,
perque feros manes hospita semper erit.
ossa tamen facito parva referantur in urna:
sic ego non etiam mortuus exul ero.
non vetat hoc quisquam: fratrem Thebana peremptum
supposuit tumulo rege vetante soror.
atque ea cum foliis et amomi pulvere misce,
inque suburbano condita pone solo;
quosque legat versus oculo properante viator,
grandibus in tituli marmore caede notis:
HIC · EGO · QUI · IACEO · TENERORUM · LUSOR · AMORUM
INGENIO · PERII · NASO · POETA · MEO
AT · TIBI · QUI · TRANSIS · NE · SIT · GRAVE · QUISQUIS · AMASTI
DICERE · NASONIS · MOLLITER · OSSA · CUBENT
hoc satis in titulo est. etinim maiora libelli
et diuturna magis sunt monimenta mihi,
quos ego confido, quamvis nocuere, daturos
nomen et auctori tempora longa suo.
tu tamen extincto feralia munera semper
deque tuis lacrimis umida serta dato.
quamvis in cineres corpus mutaverit ignis,
sentiet officium maesta favilla pium.
scribere plura libet. sed vox mihi fessa loquendo
dictandi vires siccaque lingua negat.
accipe supremo dictum mihi forsitan ore,
quod, tibi qui mittit, non habet ipse, vale!

---

lichamen, of heeft straffen in den Tartarus te duchten. — Ovidius stelt zich hier echter klaarblijkelijk voor, dat, wanneer het gevoelen van Pythagoras waar is, zijne ziel als eene vreemdelinge te midden van de schimmen der Sarmaten zal ronddwalen, dus waarschijnlijk in de lucht boven de plaats waar hij gestorven is. Werkelijk wordt eene dusdanige leer ook aan de Pythag. toegeschreven, dat namelijk de zielen, na het lichaam verlaten te hebben, in de lucht rondzwerven. Diog. L. VIII, 31: *ἐκριφθεῖσαν δ' αὐτὴν (τὴν ψυχήν) ἐπὶ γῆς πλάζεσθαι ὁμοίαν τῷ σώματι.* — **67.** Thebana, Antigone, de dochter van Oedipus, die, niettegenstaande het verbod van haren oom, koning Creon, het lijk van haren broeder Polynices met stof en aarde bedekte. — **73.** Opschriften werden gewoonlijk in kapitale letters uitgedrukt; de woorden werden gescheiden door punten. — tenerorum lusor amorum, zoo noemt Ovid. zich ook elders, bijv. Trist. IV, 10, 1, en terecht: de Amores zijn zijn hoofdwerk. — **79.** quamvis nocuere, daar zij mede de oorzaak van zijne verbanning waren; zie de toelichting boven het voorgaande gedicht, Trist. I, 3. — **81.** feralia munera, vgl. Catullus CI, inl.

III, 10.

EEN WINTER IN TOMI.

Siquis adhuc istic meminit Nasonis adempti,
et superest sine me nomen in Urbe meum,
suppositum stellis numquam tangentibus aequor
me sciat in media vivere barbaria.
Sauromatae cingunt, fera gens, Bessique Getaeque,
quam non ingenio nomina digna meo!
dum tamen aura tepet, medio defendimur Histro:
ille suis liquidus bella repellit aquis.
at cum tristis hiems squalentia protulit ora,
terraque marmoreo est candida facta gelu,
dum vetat et boreas et nix habitare sub Arcto,
tum liquet, has gentes axe tremente premi.
nix iacet, et iactam nec sol pluviaeve resolvunt,
indurat boreas perpetuamque facit.
ergo ubi delicuit nondum prior, altera venit,
et solet in multis bima manere locis.
tantaque commoti vis est aquilonis, ut altas
aequet humo turres tectaque rapta ferat.
pellibus et sutis arcent mala frigora bracis,
oraque de toto corpore sola patent.
saepe sonant moti glacie pendente capilli,

---

1. istic, *daar bij U*, in Rome. — Nasonis: hieruit blijkt dat Ovidius gewoonlijk bij dien naam genoemd werd. In onze gewoonte van noemen is geen regel: zooals we zeggen Cicero, moesten we ook zeggen Naso, Maro, wat onze oude Nederl. schrijvers ook dikwijls doen; omgekeerd wordt Cicero soms Tullius genoemd. Het nauwkeurigst zou zijn steeds naar het cognomen te noemen. — **3.** stellis numquam tangentibus aequor: naarmate men hooger komt, meer de Noordpool nadert, naar die mate zullen de sterren natuurlijk minder op of ondergaan, maar meer geheele cirkels aan het hemelgewelf beschrijven. — **5.** Bessi: een volksstam, die in de hoog gelegen dalen van het Rhodope- en Haemusgebergte en sommige deelen van de vlakte van den bovenloop van den Hebrus woonde. Zij waren woest en roofzuchtig en wisten langen tijd hunne zelfstandigheid te bewaren. Over de Sarm. en Geten vgl. de volgende aanteek. en Trist. IV, 10, 110. — **7.** aura tepet, d. i. *zomer is.* — medio..Histro, door den Donau, die in 't midden tusschen ons stroomt. Tomi, tegenwoordig Köstendje, ligt ten zuiden van de monden van den Donau aan de Zwarte Zee, even boven den 44° N. B. De vijanden zijn in de eerste plaats de Sarmaten, die uit het Oosten westwaarts getrokken waren naar de landen boven de monden van den Donau, en dan de Getae, een Thracische volksstam, die van 't Zuiden uit over den Donau waren getrokken en de provincie Dacië bewoonden. — **8.** liquidus = dum est liq. — **12.** liquet = manifestum est. — axe tremente = caelo

et nitet inducto candida barba gelu;
nudaque consistunt, formam servantia testae,
vina, nec hausta meri, sed data frusta bibunt.
quid loquar, ut vincti concrescant frigore rivi,
deque lacu fragiles effodiantur aquae?
ipse, papyrifero qui non angustior amne,
miscetur vasto multa per ora freto,
caeruleos ventis latices durantibus, Hister
congelat et tectis in mare serpit aquis.
quaque rates ierant, pedibus nunc itur, et undas
frigore concretas ungula pulsat equi:
perque novos pontes subter labentibus undis
ducunt Sarmatici barbara plaustra boves.
vix equidem credar, sed cum sint praemia falsi
nulla, ratam debet testis habere fidem.
vidimus ingentem glacie consistere pontum,
lubricaque immotas testa premebat aquas.
nec vidisse sat est; durum calcavimus aequor,
undaque non udo sub pede summa fuit.
si tibi tale fretum quondam, Leandre, fuisset,
non foret angustae mors tua crimen aquae.
tum neque se pandi possunt delphines in auras
tollere; conantes dura coërcet hiems.
et quamvis boreas iactatis insonet alis,
fluctus in obsesso gurgite nullus erit;
inclusaeque gelu stabunt, ut marmore, puppes,
nec poterit rigidas findere remus aquas.
vidimus in glacie pisces haerere ligatos,
sed pars ex illis tunc quoque viva fuit.
sive igitur nimii boreae vis saeva marinas,

---

ventis concusso; vgl. vs. 17. — **27.** papyrifero amne: de Nijl is bekend als de stroom, aan welks oevers de papyrusplant groeide, die elders zelden (op Sicilië) of niet gevonden werd. — **28.** multa per ora: de Donau stroomt door vele monden uit in de Zw. Zee. — **38.** testa is hier het ijs, dat als een steenen plaveisel over het water was uitgestrekt. — **41.** Leandre: Leander, een jongeling te Abydus, zwom iederen nacht over den Hellespont naar Sestus, waar zijne geliefde, Hero, eene priesteres van Aphrodite, woonde. Op deze tochten werd hij geleid door het licht van den toren te Sestus. Toen echter eens het licht in een stormachtigen nacht was uitgedoofd, verdronk hij jammerlijk in de golven. Toen Hero het lijk aan land zag drijven wierp ze zich in zee, om haar geliefde in den dood te volgen. Vgl. Schillers Hero en Leander. Dezen Griekschen vocativus, van den Gr. nomin. Leandros, vindt men in het Latijn gewoonlijk. — **42.** mors..crimen: vgl. Prop. 2, 28, 2: tam formosa tuum mortua crimen erit. — **43.** pandi..delphines: de dolfijnen hebben een cylindervormig lichaam. — **51.** sive boreae vis cogit (=congelat)

sive redundatas flumine cogit aquas,
protinus, aequato siccis aquilonibus Histro,
invehitur celeri barbarus hostis equo:
hostis equo pollens longeque volante sagitta
vicinam late depopulatur humum.
diffugiunt alii, nullisque tuentibus agros
incustoditae diripiuntur opes:
ruris opes parvae, pecus et stridentia plaustra,
et quas divitias incola pauper habet.
pars agitur vinctis post tergum capta lacertis,
respiciens frustra rura laremque suum:
pars cadit hamatis misere confixa sagittis:
nam volucri ferro tinctile virus inest.
quae nequeunt secum ferre aut abducere, perdunt,
et cremat insontes hostica flamma casas.
tunc quoque, cum pax est, trepidant formidine belli,
nec quisquam presso vomere sulcat humum.
aut videt, aut metuit locus hic, quem non videt, hostem;
cessat iners rigido terra relicta situ.
non hic pampinea dulcis latet uva sub umbra,
nec cumulant altos fervida musta lacus.
poma negat regio. nec haberet Acontius, in quo
scriberet hic dominae verba legenda suae.
aspiceres nudos sine fronde, sine arbore, campos:
heu loca felici non adeunda viro!
ergo tam late pateat cum maximus orbis,
haec est in poenam terra reperta meam.

IV, 10.

ILLE EGO QUI FUERIM.

Ille ego qui fuerim, tenerorum lusor amorum,
quem legis, ut noris, accipe posteritas.

(aquas) marinas, sive aquas redundatas (in ipso) flumine cett. — **70.** cessat, *ligt braak.* — **73.** Acontius: *Ἀκόντιος*, een jongeling van niet aanzienlijken stand, werd verliefd op Cydippe, de dochter van eenen aanzienlijken Athener. Op een appel schreef hij de woorden:

iuro tibi sane per mystica sacra Dianae
me tibi venturam comitem sponsamque futuram.

In den tempel van Diana wierp hij dezen appel voor Cydippe's voeten neer. Zij nam hem op, las de woorden, en was zoo bij eede verplicht (want wat in Diana's tempel gezegd of gezworen was, mocht niet verbroken worden) Acontius tot man te nemen. Vgl. Epist. Heroïd. XIX, XX.

Sulmo mihi patria est, gelidis uberrimus undis,
milia qui novies distat ab Urbe decem.
editus hic ego sum, nec non ut tempora noris,
cum cecidit fato consul uterque pari:
si quid id est, usque a proavis vetus ordinis heres,
non modo fortunae munere factus eques.
nec stirps prima fui; genito sum fratre creatus,
qui tribus ante quater mensibus ortus erat.
lucifer amborum natalibus affuit idem;
una celebrata est per duo liba dies:
haec est armiferae festis de quinque Minervae,
quae fieri pugna prima cruenta solet.
protinus excolimur teneri, curaque parentis
imus ad insignes Urbis ab arte viros.
frater ad eloquium viridi tendebat ab aevo,
fortia verbosi natus ad arma fori.
at mihi iam puero caelestia sacra placebant,
inque suum furtim Musa trahebat opus.
saepe pater dixit „studium quid inutile temptas?
Maeonides nullas ipse reliquit opes."
motus eram dictis, totoque Helicone relicto
scribere conabar verba soluta modis.
sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos,
et quod temptabam scribere, versus erat.

---

1. qui fuerim: deze levensbeschrijving gaf Ovidius op verzoek van vrienden, zie vs. 92. — tenerorum lusor amorum: Ovidius begon zijn loopbaan als dichter met de uitgave van Amorum libri III. Het laatste gedicht uit deze Amores begint aldus: Quaere novum vatem, tenerorum mater Amorum. Zie ook III, 3, 73. — **6.** consul uterque, in het jaar 43 v. Chr. verloren de beide consuls van dat jaar, Hirtius en Pansa, in of onmiddellijk na den slag bij Mutina het leven. — **8.** fortunae munere .. eques: zooals bekend is, werden in de 1ste eeuw v. Chr. tot de equites gerekend alle burgers, die in den census voor 400000 H.S. waren aangeslagen. — **11.** lucifer .. idem: *dezelfde morgenster* d. i. *dezelfde dag*. — **12.** liba, op den geboortedag bracht men zijnen Genius (vgl. Tib. II, 2, 1) een offer bestaande uit een koek van meel, melk, honing en olie. — **13.** festis de quinque: het voornaamste feest van Minerva in Rome, Quinquatrus of Quinquatria genoemd, werd gevierd van 19—23 Maart (a. d. XIII—IX Cal. Apr.): sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro (causa, quod est illa nata Minerva die), altera tresque super rasa celebrantur harena: ensibus exsertis bellica laeta dea est, Ovid. Fast. III, 811 seqq. Deze gladiatorenspelen waren door Augustus voor dit feest ingesteld. — **16.** insignes ab arte viros: Arellius Fuscus en Porcius Latro. — ab: zie Lat. Gr. § 433, 3, alinea. — **19.** sacra, vgl. Prop. IV, 6, 1, p. 124. — **22.** Maeonides, Homerus. Zie Amor. I, 15, 9. — **24.** verba soluta modis: *proza*, *ongebonden rede;* modus is hier hetzelfde als metrum, en als numeri in het volgende vers. —

interea tacito passu labentibus annis
liberior fratri sumpta mihique toga est,
induiturque humeris cum lato purpura clavo,
et studium nobis, quod fuit ante, manet.
iamque decem vitae frater geminaverat annos,
cum perit, et coepi parte carere mei.
cepimus et tenerae primos aetatis honores,
deque viris quondam pars tribus una fui.
curia restabat. clavi mensura coacta est:
maius erat nostris viribus illud onus.
nec patiens corpus, nec mens fuit apta labori,
sollicitaeque fugax ambitionis eram.
et petere Aoniae suadebant tuta sorores
otia, iudicio semper amata meo.
temporis illius colui fovique poetas,
quotque aderant vates, rebar adesse deos.
saepe suas volucres legit mihi grandior aevo,
quaeque nocet serpens, quae iuvat herba, Macer.
saepe suos solitus recitare Propertius ignes,
iure sodalicio qui mihi iunctus erat.
Ponticus heroo, Bassus quoque clarus iambis
dulcia convictus membra fuere mei.
et tenuit nostras numerosus Horatius aures,
dum ferit Ausonia carmina culta lyra.
Vergilium vidi tantum; nec amara Tibullo
tempus amicitiae fata dedere meae.

---

28. liberior .. toga: de toga virilis werd ook toga libera genoemd, omdat de jongelieden, die haar mochten aandoen meer vrijheid genoten dan kinderen. — **29.** lato clavo: liberis senatorum (die den senatorencensus hadden, onder Augustus 800.000, 1.000.000 of 1.200.000 Sestertien: Suet. div. Aug. 41), quo celerius rei p. assuescerent, protinus a virili toga latum clavum (den breeden purperen zoom om de toga) induere et curiae interesse permisit. Suet. Aug. 31. — **34.** viris tribus, de tresviri of triumviri capitales, die het opzicht hadden over de gevangenissen en over het voltrekken der straf aan de misdadigers. — **35.** curia restabat: *het raadhuis stond op handen*, d. i. *nu zou ik senator worden*, maar, daar hij afzag van de eer om senator te worden, nam hij den smalleren purperen zoom der equites om zijne toga. — **44.** Macer (Aemilius), een oudere tijdgenoot van Ovidius (gest. 15 v. Chr.), schreef over natuurkundige onderwerpen: van hem worden genoemd eene Ornithogonia, en Theriaca (middel tegen slangenbeet), van welke werken niets tot ons gekomen is. — **47.** Ponticus, vgl. Prop. I, 7. — Bassus, een jambendichter, van wien overigens niets met zekerheid bekend is. — **49.** numerosus, *rijk in maten, in rhythmus*. — **50.** ferit Ausonia .. lyra: *tokkelt op de Latijnsche harp*. — **51.** vidi tantum, daar deze reeds 19 v. Chr. stierf en buitendien een groot deel van zijn leven buiten

successor fuit hic tibi, Galle: Propertius illi:
quartus ab his serie temporis ipse fui.
utque ego maiores, sic me coluere minores,
notaque non tarde facta Thalia mea est.
carmina cum primum populo iuvenilia legi,
barba resecta mihi bisve semelve fuit.
moverat ingenium totam cantata per Urbem
nomine non vero dicta Corinna mihi.
multa quidem scripsi. sed quae vitiosa putavi,
emendaturis ignibus ipse dedi.
tunc quoque, cum fugerem, quaedam placitura cremavi,
iratus studio carminibusque meis.
molle Cupidineis nec inexpugnabile telis
cor mihi, quodque levis causa moveret, erat.
cum tamen hic essem, minimoque accenderer igne,
nomine sub nostro fabula nulla fuit.
paene mihi puero nec digna nec utilis uxor
est data, quae tempus per breve nupta fuit.
illi successit, quamvis sine crimine coniunx,
non tamen in nostro firma futura toro.
ultima, quae mecum seros permansit in annos,
sustinuit coniunx exsulis esse viri.
filia me mea bis prima fecunda iuventa,
sed non ex uno coniuge, fecit avum.
et iam complerat genitor sua fata, novemque
addiderat lustris altera lustra novem.
non aliter flevi, quam me fleturus ademptum
ille fuit. matri proxima iusta tuli.
felices ambo tempestiveque sepulti,

Rome, vooral in Napels, had doorgebracht. — amara Tibullo..fata: Tibullus stierf 35 jaar oud. — **53.** Galle: C. Cornelius Gallus, een vriend van Vergilius, was een der eerste elegieëndichters. Van zijne vier boeken Elegieën aan Lycoris is echter niets tot ons gekomen. — **58.** barba resecta: de jonge Romein schoor zijn baard voor 't eerst op ongeveer 21jarigen leeftijd; de dag, waarop hij dat deed, gold voor een feestdag. — **60.** Corinna was de naam der gefingeerde geliefde van Ovidius: hij was echter toen hij de Amores schreef, reeds gehuwd; zie vs. 69. Van zijne eerste en tweede vrouw liet hij zich scheiden. Zijne derde vrouw was eene Fabia. — **63.** cremavi: sed carmina maior imago sunt mea, quae mando qualiacumque legas, carmina mutatas hominum dicentia formas, infelix domini quod fuga rupit opus. Haec ego discedens, sicut bene multa meorum, ipse mea posui maestus in igne manu enz. Trist. 1, 7, 13 seqq. Indien Ovidius werkelijk zijne Metamorphosen verbrand heeft, dan wist hij zeker wel, dat er reeds afschriften van genomen waren. — **75.** filia: vgl. Trist. I, 3, 19. — **77.** genitor: Ovidius' vader stierf dus in zeer hoogen ouderdom. — **79.** fleturus fuit: Lat. Gr. § 540. A. 1.

ante diem poenae quod periere meae!
me quoque felicem, quod non viventibus illis
sum miser, et de me quod doluere nihil.
si tamen exstinctis aliquid nisi nomina restat,
et gracilis structos effugit umbra rogos:
fama, parentales, si vos mea contigit, umbrae,
et sunt in Stygio crimina nostra foro:
scite, precor, causam (nec vos mihi fallere fas est)
errorem iussae, non scelus, esse fugae.
manibus hoc satis est. ad vos, studiosa, revertor,
pectora, qui vitae quaeritis acta meae.
iam mihi canities pulsis melioribus annis
venerat, antiquas miscueratque comas,
postque meos ortus Pisaea vinctus oliva
abstulerat decies praemia victor eques,
cum maris Euxini positos ad laeva Tomitas
quaerere me laesi principis ira iubet.
causa meae cunctis nimium quoque nota ruinae
indicio non est testificanda meo.
quid referam comitumque nefas famulosque nocentes?
ipsa multa tuli non leviora fuga.
indignata malis mens est succumbere, seque
praestitit invictam, viribus usa suis.
oblitusque mei ductaeque per otia vitae,
insolita cepi temporis arma manu.
totque tuli casus pelago terraque, quot inter
occultum stellae conspicuumque polum.

---

84. sum miser, de Tristia zijn te Tomi in de ballingschap geschreven. — **90.** errorem..non scelus, zie Trist. I, 3, 38. — **95.** Pisaea oliva: de olijfkrans, waarmede de overwinnaars in de Olympische spelen te Pisae in Elis werden bekransd. Daar de Olympische spelen quinto quoque anno gevierd werden, neemt Ovidius in den volgenden regel eene olympiade voor een tijd van vijf jaren, evenals een lustrum, ofschoon eene olympiade slechts vier jaren was. Zoo zegt hij Ex Ponto IV, 6, 5: „in Scythia nobis quinquennis olympias acta est." Hij zegt hier dus dat hij 50 jaar was, toen hij verbannen werd. — **98.** laesi principis, vgl. Trist. I, 3, 37. — **99.** causa..cunctis..nota: toch is zij ons niet overgeleverd; wij weten er niets meer van dan Ovidius zelf mededeelt. — **101.** comitumque nefas: dit schijnt te doelen op bewakers, die Aug. als geleide meegaf. — **103.** indignata est: *hield het voor onwaardig, wilde niet.* — **106.** temporis arma, *de wapenen, die de tijd aan de hand geeft* om zorg en verdriet te bestrijden, namelijk bezigheid, werk. De natuur van Ovidius neigde daar niet toe, vgl. vs. 37; daarom moest hij nu zich zelven vergeten en het leven dat hij zonder eenige ambtelijke bezigheden (per otia) had doorgebracht; nu zocht hij in verdubbelde werkzaamheid troost; zie vs. 112 en 114. — **108.** occultum..conspi-

tacta mihi tandem longis erroribus acto
iuncta pharetratis Sarmatis ora Getis.
hic ego finitimis quamvis circumsoner armis,
tristia, quo possum, carmine fata levo.
quod quamvis nemo est, cuius referatur ad aures,
sic tamen absumo decipioque diem.
ergo quod vivo, durisque laboribus obsto,
nec me sollicitae taedia lucis habent,
gratia, Musa, tibi! nam tu solacia praebes,
tu curae requies, tu medicina venis.
tu dux et comes es; tu nos abducis ab Histro,
in medioque mihi das Helicone locum;
tu mihi, quod rarum est, vivo sublime dedisti
nomen, ab exsequiis quod dare fama solet.
nec qui detrectat praesentia, livor iniquo
ullum de nostris dente momordit opus.
nam tulerint magnos cum saecula nostra poetas,
non fuit ingenio fama maligna meo,
cumque ego praeponam multos mihi, non minor illis
dicor et in toto plurimus orbe legor.
si quid habent igitur vatum praesagia veri,
protinus ut moriar, non ero, terra, tuus.
sive favore tuli, sive hanc ego carmine famam
iure tibi grates, candide lector, ago.

---

cuumque polum: de Zuidpool des hemels die voor ons, bewoners van het noordelijk halfrond, verborgen en de Noordpool, die zichtbaar is, dus Zuid en Noord. — **110.** Sarmatis .. Getis: de Geten, een Thracische volksstam, had vroeger slechts de noordelijke hellingen van het Haemusgebergte bewoond, maar zich later van daar uit verder naar de vlakte van den beneden-Donau uitgebreid. De Sarmaten, Sarmătae, *(Σαυρομάται)* daarentegen, die vroeger oostelijk van den Don (Tanais) woonden, hadden zich, waarschijnlijk van de tweede eeuw v. Chr. af, naar het westen uitgebreid, het Scytische rijk ten val gebracht en waren tot aan den Ister doorgedrongen, soms zelfs overschreden zij dien. — Sarmatis ora: *de Sarmatische kustzoom verbonden met de pijlkoker dragende Geten;* een uit geographisch oogpunt zeer onduidelijke bepaling van het grensgebied van Geten en Sarmaten aan de monden van den Donau. — **122.** ab exsequiis = post mortem.

EX PONTO

Libr. IV, 5.

AD SEXTUM POMPEIUM.

Ite, leves elegi, doctas ad consulis aures,
verbaque honorato ferte legenda viro.
longa via est, nec vos pedibus proceditis aequis
tectaque brumali sub nive terra latet.
cum gelidam Thracen et opertum nubibus Haemum
et maris Ionii transieritis aquas,
luce minus decima dominam venietis in Urbem,
ut festinatum non faciatis iter.
protinus inde domus vobis Pompeia petatur:
non est Augusto iunctior ulla foro.
siquis, ut in populo, qui sitis et unde, requiret,
nomina decepta quaelibet aure ferat.
ut sit enim tutum, sicut reor esse, fateri,
verba minus certe ficta timoris habent.
copia nec vobis nullo prohibente videndi
consulis, ut limen contigeritis, erit.
aut reget ille suos dicendo iura Quirites,
conspicuum signis cum premet altus ebur:
aut populi reditus positam componet ad hastam,

---

1. De brieven ex Ponto zijn een vervolg op de Tristia. Deze brief is, evenals eenige andere, gericht aan Sextus Pompeius, die in 't jaar 14 n. Chr. consul was en tot de vrienden van Ovidius behoorde. — **3.** Pedibus aequis, vgl. Amor. I, 1, 4. — **6.** transieritis: zoo heeft Ovidius meer fut. exacta met lange **i**: dederītis, Metam. 6, 357 en in deze zelfde elegie vs. 16 contigerītis; ook bij andere dichters vindt men deze quantiteit en niet alleen in 't fut. exact. maar ook in het perf. coni. activi. In vs. 45 van deze elegie vindt men echter 't fut. exact. met de gewone quantiteit: dixerĭtis. — **7.** luce minus decima = intra decem dies. Ovidius doelt hier klaarblijkelijk op een postweg. — **10.** Augusto .. foro: het Forum Augusti, door Aug. aangelegd naast het Forum Iulium, ten N.N.O. van het Forum Romanum. — **12.** decepta .. aure: de naam van den afzender mag dus niet genoemd worden. — **18.** conspicuum .. ebur van de sella curulis. — **19.** componet, *hij zal regelen*, *in orde brengen*, *bepalen;* de staatsinkomsten werden verpacht door den censor, maar de consuls namen voor dit werk somtijds de plaats der censoren in en toen de censuur verdween ging dit verpachten (locare) der inkomsten op de consuls over of er werden bijzondere beambten voor aangewezen. Vgl. ex Ponto 4, 9, 45. — hastam: de hasta of lans was bij de Romeinen het symbool van

et minui magnae non sinet Urbis opes:
aut, ubi erunt patres in Iulia templa vocati,
de tanto dignis consule rebus aget:
aut feret Augusto solitam natoque salutem,
deque parum noto consulet officio.
tempus ab his vacuum Caesar Germanicus omne
auferet. a magnis hunc colit ille deis.
cum tamem a turba rerum requieverit harum,
ad vos mansuetas porriget ille manus,
quidque parens ego vester agam, fortasse requiret.
talia vos illi reddere verba volo:
„vivit adhuc vitamque tibi debere fatetur,
quam prius a miti Caesare munus habet:
te sibi, cum fugeret, memori solet ore referre
barbariae tutas exhibuisse vias:
sanguine Bistonium quod non tepefecerit ensem,
effectum cura pectoris esse tui:
addita praeterea vitae quoque multa tuendae
munera, ne proprias attenuaret opes.
pro quibus ut meritis referatur gratia, iurat
se fore mancipium tempus in omne tuum.
nam prius umbrosa carituros arbore montes,
et freta velivolas non habitura rates,
fluminaque in fontes cursu reditura supino,
gratia quam meriti possit abire tui."
haec ubi dixeritis, servet sua dona, rogate.
sic fuerit vestrae causa peracta viae.

---

wat men door verovering in zijn bezit had gekregen en verder van het bezit in het algemeen. Van daar dat bij alle handelingen, waarbij van overdracht van bezit of eigendom sprake was, bij private en publieke verkoopingen, bij het verpachten van staatsinkomsten enz. een lans in den grond gestoken werd. — **21.** Iulia templa: de Curia Iulia, naast (ten N.O.) het Comitium, was in 29 v. Chr. door Aug. gesteld in de plaats van de vroegere Curia Hostilia, waar de Senaat vergaderde. — **23.** ferat .. salutem: de consuls behoorden tot de zoogenoemde „vrienden des keizers", die in den regel iederen morgen bij den keizer hunne opwachting maakten; als raadslieden van de kroon oefenden zij somtijds een niet geringen invloed. Omgekeerd konden magistraten den keizer raadplegen. — **25.** Caesar Germanicus, de zoon van Drusus, den stiefzoon van Augustus. — **26.** a magnis .. deis = post deos; onder de magni dei zijn hier waarschijnlijk Augustus en zijn (stief)zoon Tiberius te verstaan. — **35.** Bistonium: de Bistônes woonden op de zuidkust van Thracië, in de omstreken van Abdera. — **43.** „Eer keert de Rijn weer naar zijn wellen." Borger.

IV, 14.

DE BEWONERS VAN TOMI.

Haec tibi mittuntur, quem sum modo carmine questus
non aptum numeris nomen habere meis.
in quibus excepto quod adhuc utcumque valemus,
nil, me praeterea quod iuvet, invenies.
ipsa quoque est invisa salus, suntque ultima vota,
quolibet ex istis scilicet ire locis.
nulla mihi cura est, terra quo muter ab ista
hac quia, quam video, gratior omnis erit.
in medias Syrtes, mediam mea vela Charybdin
mittite, praesenti dum careamus humo.
Styx quoque, si quid ea est, bene commutabitur Histro,
siquid et inferius, quam Styga, mundus habet.
gramina cultus ager, frigus minus odit hirundo,
proxima Marticolis quam loca Naso Getis.
talia succensent propter mihi verba Tomitae,
iraque carminibus publica mota meis.
ergo ego cessabo numquam per carmina laedi,
plectar et incauto semper ab ingenio?
ergo ego, ne scribam, digitos incidere cunctor,
telaque adhuc demens, quae nocuere, sequor?
ad veteres scopulos iterum devertor et illas,
in quibus offendit naufraga puppis, aquas?
sed nihil admisi: nulla est mea culpa, Tomitae,
quos ego, cum loca sim vestra perosus, amo.
quilibet excutiat nostri monimenta laboris:
littera de vobis est mea questa nihil.
frigus et incursus omni de parte timendos
et quod pulsetur murus ab hoste, queror.
in loca, non homines, verissima crimina dixi.
culpatis vestrum vos quoque saepe solum.
esset perpetuo sua quam vitabilis Ascra,

---

1. Tibi: namelijk Tuticanus, een dichter en van jongs af vriend van Ovidius; hij vertaalde Homerus' Odyssee. Reeds vroeger (ex Pont. IV, 12. 10) heeft Ovidius geklaagd, dat de naam van zijn vriend (— ⏑ — ⏑) zich in de elegische versmaat niet laat gebruiken. — **9.** Syrtes, vgl. Cat. LXIV, 156. — **14.** Getis: zie Trist. IV, 110. — **17.** per carmina: vgl. Trist. I, 3, 38. — **31.** Ascra: de vader van den dichter Hesiodus was uit het Aeolische Cyme met der woon naar Ascra in Boeotië getrok-

ausa est agricolae Musa docere senis,
et fuerat terra genitus, qui scripsit, in illa:
intumuit vati nec tamen Ascra suo.
quis patriam sollerte magis dilexit Ulixe?
hoc tamen asperitas indice nota loci est.
non loca, sed mores scriptis vexavit amaris
Scepsius Ausonios, actaque Roma rea est:
falsa tamen passa est aequa convicia mente,
obfuit auctori nec fera lingua suo.
at malus interpres populi mihi concitat iram,
inque novum crimen carmina nostra vocat.
tam felix utinam, quam pectore candidus, essem!
extat adhuc nemo saucius ore meo.
adde, quod Illyrica si iam pice nigrior essem,
non mordenda mihi turba fidelis erat.
molliter a vobis mea sors excepta, Tomitae,
tam mites Graios indicat esse viros.
gens mea Paeligni regioque domestica Sulmo
non potuit nostris lenior esse malis.
quem vix incolumi cuiquam salvoque daretis:
is datus a vobis est mihi nuper honor.
solus adhuc ego sum vestris inmunis in oris,
exceptis, siqui munera legis habent.
tempora sacrata mea sunt velata corona,

---

ken, waar het echter den dichter wegens het in den winter zeer koude, in den zomer zeer heete klimaat niet beviel. — **38.** Scepsius: Metrodorus, een wijsgeer uit Scepsis in Mysië, gaf zijn haat tegen de Romeinen (Ausonii) lucht in een geschrift, dat hem den naam van *μισορώμαιος* verschafte. Plin. Nat. Hist. 34, 7. — actaque Roma rea est = Roma accusata est. Cic. gebruikt somtijds, doch zeer zelden en nooit in zijne redevoeringen, agere in den zin van *proces voeren*, met de misdaad in den genet. bijv. „possetne heres furti recte agere, *of de erfgenaam terecht een proces kon voeren wegens diefstal*, ad fam. 7, 22; latere schrijvers als Quintilianus zeggen: agere adversus aliquem; maar de uitdrukking agere aliquem reum = accusare is zeldzaam; Ovidius gebruikt haar nog Metam. 15, 36 „spretarumque agitur legum reus", en Livius zegt 24, 25, 1 „tamquam reos ageret" en 45, 37, 8 „prius reus agatur". Ook Vell. Pat. 2, 45, 1: „actus incesti reus". — **45.** Illyrica.. pice: in Illyrië werd dus pik gewonnen, ofschoon dit van elders niet bekend is. — **48.** Graios: constr. mea sors..indicat tam mites viros esse Graecos. Tomi of ook Tomis (vs. 59) was eene colonie van Milete. Trist. 3, 9, 3. — **49.** Paeligni..Sulmo: zie Amor. 2, 16, 1. — **52.** datus honor: die eer bestond in het verleenen van vrijdom van lasten (immuniteit), vergel. 4, 9, 101: „extant decreta, quibus nos laudat et inmunes publica cera (een officiëele bekendmaking) facit." — **54.** munera legis: zij die zich bijzonder verdienstelijk gemaakt hadden jegens den staat waren bij de wet vrij gesteld van lasten. — **55.** corona:

publicus invito quam favor imposuit.
quam grata est igitur Latonae Delia tellus,
erranti tutum quae dedit una locum,
tam mihi cara Tomis, patria quae sede fugatis
tempus ad hoc nobis hospita fida manet:
di modo fecissent, placidae spem posset habere
pacis, et a gelido longius axe foret.

Ovidius heeft in het voorafgaande gedicht gezegd: et Getico scripsi sermone libellum (vs. 19); wegens dit Getische gedicht had hij een krans ontvangen van de bewoners van Tomi. — **57.** Latonae: Latona, door de ijverzuchtige Iuno vervolgd, zwierf over de geheele aarde rond, totdat zij op Delos rust vond en daar het levenslicht schonk aan hare tweelingkinderen: Apollo en Diana, vgl. Prop. IV, 6, 27, pag. 125.

MANILIUS

LEEFDE ONDER AUGUSTUS EN TIBERIUS.

DE OORSPRONG DER ASTROLOGIE.

In het eerste boek van zijne Astronomicon libri V behandelt Manilius die onderwerpen uit het gebied der Astronomie, die een algemeen belang hebben en tot recht verstand der Astrologie noodig zijn. Eene inleiding daarop bevat de geschiedenis van het ontstaan der Astronomie. In taal en stijl heeft Manilius zeer veel aan Lucretius ontleend.

I, 1—117.

Carmine divinas artis et conscia fati
sidera, diversos hominum variantia casus,
(caelestis rationis opus!) deducere mundo
aggredior, primusque novis Helicona movere
cantibus et viridi nutantis vertice silvas,
hospita sacra ferens, nulli memorata priorum.
hunc mihi tu, Caesar, patriae princepsque paterque,
qui regis augustis parentem legibus orbem,
concessumque patri mundum deus ipse mereris,
das animum viresque facis ad tanta canenda;

---

1. Conscia fati sidera: het grondbeginsel der Astrologie is, dat de sterren invloed hebben op het lot der menschen en door hunnen onderlingen stand op een gegeven tijdpunt de toekomst, den levensloop van een individu te kennen geven. Vandaar nog bij ons de uitdrukking: *onder een gelukkig gesternte geboren zijn.* Ofschoon Manilius aan zijn werk den titel van Astronomicon libri V geeft, bevat het voor 't grootste gedeelte slechts astrologie, in den zin boven opgegeven. In den classieken tijd der Romeinen heette de astronomie astrologia; astronomia komt eerst bij Seneca voor. — **3.** deducere mundo: mundus hier voor *hemel, aether.* Vgl. verder vs. 12 en II, 127, 128. — **4.** Vgl. Lucr. I, 925 seqq. en de inleiding op vs. 921—950 van Lucr. pag. 7 en 8. — Helicona: Prop. II, 1, 1. pag. 105. — **5.** silvas, vgl. Prop. III, 1, 2. pag. 110. — **6.** hospita: *ξένια, gastgeschenken.* — **7.** Caesar, Augustus. — **9.** pa-

iam propiusque favet mundus scrutantibus ipsum,
et cupit aethereos per carmine pandere sensus.
hoc sub pace vacat tantum. iuvat ire per ipsum
aĕra et immenso spatiantem vivere caelo,
signaque et adversos stellarum noscere cursus.
quod solum novisse parum est. impensius ipsa
scire iuvat magni penitus praecordia mundi,
quaeque regat generetque suis animalia signis,
cernere, et in numerum Phoebo modulante referre.
bina mihi positis lucent altaria flammis;
ad duo templa precor, duplici circumdatus aestu,
carminis et rerum; certa cum lege canentem
mundus et immenso vatem circumstrepit orbe,
vixque soluta suis immittit verba figuris.
quem primum interius licuit cognoscere terris
munere caelestum. quis enim, condentibus illis,
clepsisset furto mundum, quo cuncta reguntur?
quis foret humano conatus pectore tantum,
invitis ut dis cuperet deus ipse videri,
sublimis aperire vias imumque sub orbem?

---

tri: Iulius Caesar. — **11.** propiusque favet: *van naderbij*, omdat Caesar onder de sterren is opgenomen, vgl. Prop. IV, 6, 59, pag. 127. — **13.** sub pace tantum, vgl. Lucr. I, 40—44. — **15.** signaque: de sterrenbeelden, hier in 't bijzonder die in de streek van den Zodiacus of dierenriem. — adversos cursus: de planeten bewegen zich van 't westen naar 't oosten. — **17.** praecordia mundi, *het binnenste, het hart, de kern van het heelal;* vgl. vs. 31: caelum interius; van daar uit worden de levende wezens bestuurd en voortgebracht. Men zou verwachten: quae generetque regatque. — **20.** bina..altaria.. templa: namelijk van Apollo, den god der dichtkunst (vs. 19 en 22) en van Mercurius, den god van allerlei uitvindingen: van het vuur, de lier, de syrinx, de fluit, bij lateren, zooals hier, ook van de taal, de wiskunde, de sterrekunde en het schrift. — **21.** aestu: de aestus is hier *aandrift*, *drang*, zooals het ook bij Cic. voorkomt; in de overdrachtelijke beteekenis wordt echter de oorspronkelijke (*vloed*, *branding*) voor oogen gehouden: van daar circumdatus; van daar zegt ook Cicero: hunc absorbuit aestus insolitae gloriae, Brut. § 282. — **23.** et..que: deze plaats zou duidelijker zijn, indien et in plaats van que gebruikt ware: ét..ét: de wereld of het heelal doet twee dingen: circumstrepit en immittit. — **24.** immittit = admittit: de wereld laat ter nauwernood woorden vrij van maat toe tot hare teekens d. i. de wereld *laat ter nauwernood in proza hare gesternten verklaren*, hoeveel te moeilijker dan in gebonden taal, in poëzie, certa cum lege vs. 22. — **25.** quem nl. mundum. — terris = hominibus; zoo wordt terra in den pluralis meer gebruikt bij dichters. — Alle nadruk valt op de woorden vs. 26: munere caelestum. — **26.** caelestum, vgl. Lucr. VI, 1274. — **27.** clepsisset: clepo is een oud ww., dat alleen nog bij dichters voorkomt, verwant met het Gr. *κλέπτω*. — **29.** dis, vgl. Cat. XIV, 6. —

tu princeps auctorque sacri, Cyllenie, tanti;
per te iam caelum interius, iam sidera nota
et per inane suis parentia finibus astra,
nominaque et cursus signorum, pondera, vires;
maior uti facies mundi foret, et veneranda
non species tantum, sed et ipsa potentia rerum,
sentirentque deum gentes quam maximus esset.
et natura dedit vires seque ipsa reclusit,
regales animos primum dignata movere,
proxima tangentis rerum fastigia caelo;
qui domuere feras gentes oriente sub ipso,
quas secat Euphrates, in quas et Nilos inundat,
qua mundus redit et nigras super evolat urbes.
tunc qui templa sacris coluerunt omne per aevum,
delectique sacerdotes in publica vota
officio vinxere deum, quibus ipsa potentis
numinis accendit castam praesentia mentem,
inque deum deus ipse tulit patuitque ministris.
hi tantum movere decus, primique per artem
sideribus videre vagis pendentia fata.
singula nam proprio signarunt tempora casu,
longa per assiduas complexi saecula curas:

---

32. De hooge banen en de banen beneden den horizon (imum sub orbem) te openen, te leeren kennen, is goddelijk. — **30.** Cyllenie, bijnaam van Mercurius, naar den Arcad. berg Cyllene, zijne geboorteplaats. — **36.** species als uiterlijk staat tegenover potentia als het innerlijke, de van binnen werkende kracht. — **37.** quam maximus = quantus; de uitdrukking is zeldzaam. In een fragment van Ennius bij Non. (419, 12 M.) hebben de handschriften: „quam maximum mihi hodie contigerit malum." — Na dit vs. volgen in sommige uitgaven twee vss., die in de handschr. niet voorkomen: qui sua disposuit per tempora, cognita ut essent / omnibus et mundi facies caelumque supernum. — **40.** Zin: die na de godheid met de hoogste macht bekleed zijn. — **45.** qua mundus redit, d. i. waar de wereld des morgens als nieuw geboren terugkeert. — **46.** Manilius houdt terecht voor de eerste astronomen de Babyloniërs en dan de Aegyptenaren; waarom hij eerst de koningen noemt en dan de priesters is minder duidelijk; waarschijnlijk berust deze meening alleen op hetgeen hij zegt in vs. 42, niet op eenige historische overlevering. Wij weten echter dat in Babylon de koningen tegelijk opperpriesters waren. — **47.** in publica vota: te verbinden met delecti. — **48.** officio: *door hunnen dienst*, de waarneming van hun ambt, boeiden zij, d. i. verwierven zij de gunst van de godheid. — **50.** tulit: zooals men zegt: via fert aliquo loco, *de weg leidt ergens heen*, zoo is het hier: *de godheid zelf leidt in*, *voert tot* de godheid, *tot de kennis van het goddelijk wezen;* bij deze beeldspraak past dan ook het volgende patuit. — **51.** tantum movere decus: *begonnen met zulk eene heerlijke zaak.* — **52.** sideribus .. vagis: *van de planeten.* — **53.** De astrologen zouden dus langs den weg van inductie (opklimming van het bijzondere tot het

nascendi quae cuique dies, quae vita fuisset,
in quas fortunae leges quaeque hora valeret,
quantaque quam parvi facerent discrimina motus.
postquam omnis caeli species redeuntibus astris
descripta in proprias sedes, et reddita certis
fatorum ordinibus sua cuique potentia formae,
per varios usus artem experientia fecit,
exemplo monstrante viam, speculataque longe
deprendit tacitis dominantia legibus astra,
et totum aeterna mundi ratione moveri
fatorumque vices certis discernere signis.
nam rudis ante illos nullo discrimine vita
in speciem conversa operum ratione carebat,
et stupefacta novo pendebat lumine mundi, —
tum velut amissis maerens, tum laeta renatis
sideribus, — variosque dies incertaque noctis
tempora, nec similis umbras, iam sole regresso,
iam propiore, suis poterant discernere causis.
necdum etiam doctas solertia fecerat artes,
terraque sub rudibus cessabat vasta colonis;
tumque in desertis habitabat montibus aurum,
immotusque novos pontus subduxerat orbes;
nec vitam pelago, nec ventis credere vota
audebant; se quisque satis novisse putabant.
sed cum longa dies acuit mortalia corda,
et labor ingenium miseris dedit, et sua quemque
advigilare sibi iussit fortuna premendo,

---

algemeene, van de feiten tot den regel of wet) tot hunne leer gekomen zijn (zie vs. 61). — **59.** descripta in sedes: toen zij, na verschillende omwentelingen van den sterrenhemel nauwkeurig te hebben waargenomen, dezen *in bepaalde deelen hadden verdeeld, en nadat overeenkomstig* (door) *den bepaalden gang der gebeurtenissen aan iedere figuur* (formae = sedi) *haar eigen werking was toegewezen* (als plaats waar de werking van uitgaat heet een deel hier sedes). — **62.** speculataque, het subject is experientia. — **63.** dominantia = dominari. — **66** seqq. Vgl. Lucr. V, 925—1010, pag. 43—46. — **67.** in speciem conversa, daar zij alleen acht gaven op het *uitwendig verschijnsel*, bleef de inwendige grond hun verborgen. — ratione carebat, *miste alle inzicht, verklaring.* — **68.** pendebat, *was het* (*waren zij*) *afhankelijk van:* zij hadden nog geen vasten regel herkend, zoodat zij bij elken zonsopgang weer blij waren, daar zij dien niet met zekerheid hadden verwacht. 't Is alsof Lucretius V, 972 deze meening bestrijdt; zie de aanteekening op dit vers pag. 45. — **71.** nec = non; de schaduwen zijn ongelijk, naarmate de zon dichterbij, hooger aan den hemel, of verder af is. — **76.** immotusque: scil. navibus. — subduxerat, *had verre gehouden;* daar de zee niet bevaren werd, had men geen nieuwe landen leeren kennen. — **81.** premendo, absoluut gebruikt:

seducta in varias certarunt pectora curas;
et quodcumque sagax tentando repperit usus,
in commune bonum commentum laeta dederunt.
tunc et lingua suas accepit barbara leges,
et fera diversis exercita frugibus arva,
et vagus in caecum penetravit navita pontum,
fecit et ignotis itiner commercia terris.
tum belli pacisque artes commenta vetustas;
semper enim ex aliis alia proseminat usus.
nec vulgata canam. linguas didicere volucrum,
consultare fibras, et rumpere vocibus angues,
sollicitare umbras imumque Acheronta movere,
in noctemque dies, in lucem vertere noctes.
omnia conando docilis solertia vicit.
nec prius imposuit rebus finemque manumque,
quam caelum adscendit ratio, cepitque profundum
naturam rerum causis, viditque quod usquam est:
nubila cur tanto quaterentur pulsa fragore,
hiberna aestiva nix grandine mollior esset,
arderent terrae solidusque tremisceret orbis,
cur imbres ruerent, ventos quae causa moveret,

---

de nood drong de bezittingen te bewaken, die men verworven had. — **82.** de menschen begaven zich wedijverend de een tot dit, de ander tot een ander werk. — **84.** laeta slaat op pectora vs. 82 = homines. — commentum, *hunne vinding*. — **88.** itiner: dezen vorm voor iter vindt men anders slechts bij oude dichters, als Plautus, doch ook Lucr. VI, 339. — **92.** fibras, *de lever*. Om geene alledaagsche dingen te vermelden somt de dichter hier slechts de kunsten der waarzeggers en toovenaars op. — rumpere angues: de slangenbezweerders deden door hunne bezweringen de slangen bersten. Vgl. Verg. Ecl. 8, 71: frigidus in pratis cantando rumpitur anguis, en Ovid. Metam. 7, 203: vi perias rumpo verbis et carmine fauces. In een fragment van Lucilius (vs. 513 bij Lachm.) wordt er eene verklaring van dit bersten aan toegevoegd: „colubras disrumpit cantu, venas cum extenderit omnes." Vgl. Brehms Tierleben, 3r Aufl. 7ter Band pag. 365 vlgg. — **93.** sollicitare umbras: *schimmen oproepen;* vgl. 1 Sam. 28 : 7 vlgg. Medea bij Ovid. „iubeoque .. manes exire sepulcris; vs. 206. — **94.** in noctem dies vertere: zoo zegt Medea als toovenares in de boven aangehaalde plaats van Ovidius: „nubila pello nubiloque induco"; vs. 201. — **97.** caelum adscendit ratio cett.: cf. Lucr. I, 70; van Epicurus wordt daar gezegd: offringere ut arta naturae primus portarum claustra cupiret .. atque omne immensum peragravit mente animoque. — *en zich meester maakte van de diepte der natuur door de oorzaken* (nl. te leeren kennen) d. i. *de geheimen der natuur ontdekte door de oorzaken te leeren kennen;* zie vs. 106. — **99.** nubila fragore: den donder verklaarde men op verschillende wijzen als een geluid, door de wolken veroorzaakt, Lucr. VI, 96—160. — **101.** Vuurspuwende bergen en aardbevingen.

pervidit, solvitque animis miracula rerum,
eripuitque Iovi fulmen, viresque tonantis,
et sonitum ventis concessit, nubibus ignem.
quae postquam in proprias deduxit singula causas,
vicinam ex alto mundi cognoscere molem
intendit, totumque animo comprendere caelum;
attribuitque suas formas, sua nomina signis,
quasque vices agerent certa sub sorte, notavit,
omniaque ad numen mundi faciemque moveri,
sideribus vario mutantibus ordine, fata.
hoc mihi surgit opus non ullis ante sacratum
carminibus. faveat magno Fortuna labori,
annosa et molli contingat vita senecta,
ut possim rerum tantas emergere moles,
magnaque cum parvis simili percurrere cura.

MAGNI NUMINIS ORDO.

Na de groote sterrebeelden te hebben beschreven leert Manilius, in tegenstelling met Lucretius, die uit eene eeuwige stof door het toeval de wereld laat ontstaan, hoe de regelmatige op- en ondergang der sterren en de wonderschoone orde in 't gansche heelal bewijzen, dat goddelijke majesteit overal regeert.

I, 475—531.

Non varios obitus norunt, variosque recursus;
certa sed in proprias oriuntur sidera luces,
natalesque suos occasumque ordine servant.
nec quicquam in tanta magis est mirabile mole
quam ratio et certis quod legibus omnia parent.
nusquam turba nocet, nihil ullis partibus errat,
laxius aut levius mutatove ordine fertur.
quid tam confusum specie, quid tam vice certum est?
Ac mihi tam praesens ratio non ulla videtur,
qua pateat mundum divino numine verti,
atque ipsum esse deum, nec forte coisse magistra, —

---

105. concessit = tribuit. — **107.** ex alto = penitus, behoort bij cognoscere; vgl. IV, 308: alta mente fuganda est caligo, penitusque deus (= mundus) non fronte notandus.

475. non varios, namelijk ten opzichte van plaats en tijd. — **483.** tam praesens, *zóó voor de hand liggend* als deze vaste orde, die in de vorige verzen beschreven is. — **485.** ipsum esse deum,

ut voluit credi, qui primus moenia mundi
seminibus struxit minimis inque illa resolvit;
e quis et maria et terras et sidera caeli
aetheraque immensos fabricantem finibus orbes
solventemque alios, constare et cuncta reverti
in sua principia et rerum mutare figuras.
quis credat tantas operum sine numine moles,
ex minimis caecoque creatum foedere mundum?
si fors ista dedit nobis, fors ipsa gubernet!
at cur dispositis vicibus consurgere signa,
et velut imperio praescriptos reddere cursus
cernimus ac nullis properantibus ulla relinqui?
cur eadem aestivas exornant sidera noctis
semper, et hibernas eadem, certamque figuram
quisque dies reddit mundo, certamque relinquit?
iam tum, cum Graiae verterunt Pergama gentes,
Arctos et Orion adversis frontibus ibant;
haec contenta suos in vertice flectere gyros,
ille ex diverso vertentem surgere contra
obvius, et toto semper decurrere mundo;
temporaque obscurae noctis deprendere signis
iam poterant, caelumque suas distinxerat horas.
quot post excidium Troiae sunt eruta regna,
quot capti populi, quotiens Fortuna per orbem
servitium imperiumque tulit varieque revertit!
Troianos cineres in quantum oblita refovit
imperium! fatis Asiae iam Graecia pressa est.

Manilius is pantheïst, zooals Lucretius deïst of atheïst. — **486.** qui primus: Democritus, dien Epicurus volgde. — **487.** seminibus minimis, atomen, waaruit Democritus, Epicurus, en Lucretius 't heelal opbouwden en waarin zij alles deden terugkeeren. — **488.** e quis cett.: e quibus (atomis) docet (Democritus) constare et maria cett. In eenigszins vrijen spreektrant zegt de dichter, dat de aether de oneindige hemellichamen vormt en weer verwoest, terwijl hij waarschijnlijk bedoelt dat dit in den aether gebeurt. 't Is echter ook mogelijk, dat hij werkelijk bedoelt, dat de aether de onmetelijke wereldbollen voortbrengt, zooals ook het moderne materialisme leert (Spiller). — **493.** caecoque foedere, *door eene blinde natuurwet.* — **501.** Pergama, de burcht van Troje. — **502.** Arctos et Orion, twee sterrenbeelden, het eerste, de Beer, in 't Noorden, bij de Noordpool, het tweede, genoemd naar den reusachtigen jager Orion, daar tegenover, in 't Zuiden, zoodat de eerste slechts kleine kringen om de Noordpool beschrijft, Orion daarentegen den geheelen hemel afloopt; vgl. Odyss. V, 273: *οὐδέ οἱ ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἔπιπτεν — — ἐσορῶντι — — Ἄρκτον θ', ἣν καὶ ἅμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν, ἥ τ' αὐτοῦ στρέφεται καὶ τ' Ὠρίωνα δοκεύει.* — **511.** oblita: Fortuna heeft de asch van Troje vergeten, maar tot welk eene groote heerschappij heeft zij haar weder doen opleven! Dat is niet juist uitgedrukt: refovit sluit oblita uit.

saecula dinumerare piget, quotiensque recurrens
lustrarit mundum vario sol igneus orbe;
omnia mortali mutantur lege creata;
nec se cognoscunt terrae vertentibus annis,
et mutant variam faciem per saecula gentes;
at manet incolumis mundus suaque omnia servat,
quae nec longa dies auget minuitque senectus,
nec motus puncto celerat, cursusque fatigat;
idem semper erit, quoniam semper fuit idem.
non alium videre patres aliumve nepotes
aspicient: deus est, qui non mutatur in aevo. —
numquam transversas solem decurrere ad Arctos,
nec mutare vias et in ortum vertere cursus,
auroramque novis nascentem ostendere terris,
nec lunam certos excedere luminis orbes,
sed servare modum, quo crescat, quove recedat,
nec cadere in terram pendentia sidera caelo,
sed dimensa suis consumere tempora signis,
non casus opus est, magni sed numinis ordo.

MENS HOMINIS COGNATA CAELO.

't Gansche heelal, hemel, zee en aarde, wordt bestuurd en vervuld door God (vgl. aanm. bij vs. 77), die de oneindige wijsheid zelve is en die gewild heeft, dat de dieren op aarde afhankelijk zouden zijn van de sterren. Deze afhankelijkheid springt voor ieder die het zien wil zóó duidelijk in het oog, dat lange redeneeringen niet noodig zijn om haar te bewijzen.

II, 60—149.

namque canam tacita naturae mente potentem
infusumque deum caelo, terrisque, fretoque,
ingentem aequali moderantem foedere molem

De dichter denkt aan de Aeneassage. — **516.** De landen *herkennen* zich zelf niet meer na verloop van jaren. — **518** seqq. Vgl. daartegen Lucr. II, 1144 seqq. — **519.** minuitque, vgl. pag. 45, vs. 985, en 48, vs. 1237; evenzoo **520** cursusque. — puncto celerat, *versnelt geen oogenblik;* de codd. hebben currit, currat, curvat. — **524.** transversas ad Arctos: *dat nooit de zon dwars over loopt naar de Beer;* de Beer staat in 't Noorden; de zon loopt uit het Oosten door het Zuiden naar het Westen. — **531.** non casus opus est: *is niet het werk van het toeval*, zooals Democritus leert.

60. naturae afhankelijk van potentem en dit bij deum. —

totumque alterno consensu vivere mundum,
et rationis agi motu, cum spiritus unus
per cunctas habitet partes atque irriget orbem,
omnia pervolitans, corpusque animale figuret.
quod nisi cognatis membris contexta maneret
machina, et imposito pareret tota magistro,
ac tantum mundi regeret prudentia censum;
non esset statio terris, non ambitus astris,
haereretque vagus mundus standoque rigeret,
nec sua dispositos servarent sidera cursus,
noxque alterna diem fugeret rursumque fugaret;
non imbres alerent terras, non aethera venti,
nec pontus gravidas nubes, nec flumina pontum,
nec pelagus fontis, nec staret summa per omnis
par semper partis aequo digesta parente,
ut neque deficerent undae, nec sideret orbis,
nec caelum iusto maiusve minusve volaret.
motus alit, non mutat opus; sic omnia toto
dispensata manent mundo, dominumque sequuntur.
hic igitur deus et ratio quae cuncta gubernat
ducit ab aeternis terrena animalia signis.
quae quamquam longo cogit summota recessu,
sentiri tamen, ut vitas ac fata ministrent
gentibus, ac proprios per singula corpora mores.
nec nimis est quaerenda fides; sic temperat arva
caelum, sic varias fruges redditque rapitque;
sic pontum movet ac terris immittit et aufert;
sic submersa fretis, concharum et carcere clausa

---

63. alterno consensu: door de *onderlinge overeenstemming* van al hare deelen kan de wereld blijven bestaan. — **68.** magistro: de organische band der deelen, de idee van het geheel, is de *opgelegde macht*, die gehoorzaamd wordt. — **69.** censum: census hier overdrachtelijk voor *rijkdom*, *verscheidenheid*. — **70.** statio, *vaste standplaats*. — ambitus, *omgang*, *omloop*. — **72.** sua in plaats van suos. Bentley wilde om deze harde constructie te vermijden vaga lezen. Zóó echter mag men moeilijkheden niet wegnemen. Misschien heeft de dichter metri causa zich deze vrijheid veroorloofd. 't Geval is niet gelijk aan dat, hetwelk Lat. Gr. § 478 besproken is. — **77.** parente: *schepper*, *onderhouder*, doch niet persoonlijk opgevat als gescheiden van de wereld, maar één met haar. — **85.** sentiri: cogit deus sentiri (nos sentire) ut (*hoe*) aeterna illa signa, quamquam longo recessu remota, vitas ac fata ministrent gentibus. — **87.** nimis: *en naar de waarheid van deze dingen behoeft men niet al te ver te zoeken*. — **93** seqq. Men geloofde, dat de maan niet alleen eb en vloed veroorzaakte, maar zelfs invloed had op de weekdieren in de zee, zoodat deze met het wassen der maan grooter, met het afnemen der maan kleiner zouden worden.

ad lunae motum variant animalia corpus,
et cum damna tuas imitantur, Delia, vires,
tu quoque fraternis sic reddis curribus ora,
atque iterum ex isdem repetis, quantumque reliquit
aut dedit ille, refers et sidus sidere constas.
denique sic pecudes et muta animalia terris,
quom maneant ignara sui legisque per aevum,
natura tamen ad mundum revocante parentem
attollunt animos, caelumque et sidera servant,
corporaque ad lunae nascentis cornua lustrant,
venturasque vident hiemes, reditura serena.
quis dubitet post haec hominem coniungere caelo,
cui dedit eximiam linguam natura capaxque
ingenium, volucremque animum, quem denique in unum
descendit deus atque habitat, ipsumque requirit? —
quis caelum possit nisi caeli munere nosse?
et reperire deum, nisi qui pars ipse deorum est?
atque hanc convexi molem sine fine patentis,
signorumque choros ac mundi flammea tecta,
aeternum et stellis adversus sidera bellum
cernere et angusto sub pectore claudere possit[1]
ni tantos animis oculos natura dedisset,
cognatamque sui mentem vertisset ad ipsam,
et tantum dictasset opus, caeloque veniret
quod vocat in caelum sacra ad commercia caeli,
et primas quas dant leges nascentibus astra?
quis neget esse nefas invitum prendere mundum,

Verg. Palladius de re rustica XIII, 6: Nunc etiam quibus littus in fructu est, ubi lunae iuvabit augmentum, quae omnium clausorum maris animalium atque concharum iubet incremento suo membra turgere. — **95.** damna: *hun minder worden volgt uwe krachten na*, d. i. als gij minder wordt, worden ook zij minder. — Delia: Artemis, Diana, op Delos geboren, de maangodin, haar broeder Apollo, de zonnegod. — **96.** reddis ora: *gij geeft uw gelaat over aan den wagen van uwen broeder*, d. i. uw gelaat neemt af met de zon en neemt ook weder toe met de zon; wat zij overlaat (reliquit vs. 97) of geeft, dat vertoont gij (refers vs. 98). — **103.** lustrant, *baden, reinigen:* zoo als men zeide van de olifanten. — **106.** De codd. hebben: Eximium natura dedit linguamque. — De vss. **109—114** zijn onecht en daarom weggelaten. — **115** en **116.** Deze twee verzen schreef Goethe in het boek op den Brokken. Vgl. de aanteekening op vs. 123. — **117.** convexi: convexum is hier het *hemelgewelf*. — **119.** bellum: er is als het ware een eeuwige strijd tusschen de planeten (stellae) en de vaste sterren (sidera), wier banen tegen elkander inloopen, zie de aant. op I vs. 15. — **122.** natura = mundus = deus = ratio. — **123.** cognatamque mentem, vgl. Aratus Phaen. 5: *τοῦ (Θεοῦ) γὰρ καὶ γένος ἐσμέν*, Act. Apost. 17, 28. — **124.** caeloque, *en van den hemel kwam*. — **126** = et ad leges... —

et velut in semet captum deducere in orbem?
sed ne circuitu longo manifesta probentur,
ipsa fides operi faciet pondusque fidemque.
nam neque decipitur ratio, nec decipit umquam;
recta sequenda via est ac veris credita causis,
eventusque datur, qualis praedicitur ante.
quod fortuna ratum faciat, quis dicere falsum
audeat et tantae suffragia vincere sortis?
haec ego divino cupiam cum ad sidera flatu
ferre nec in turbam, nec turbae carmina condam,
sed solus vacuo veluti vectatus in orbe
liber agam currus non occursantibus ullis,
nec per iter socios commune gerentibus actus,
sed caelo noscenda canam mirantibus astris,
et gaudente sui mundo per carmina vatis,
vel quibus illa sacros non invidere meatus
notitiamque sui, minima est quae turba per orbem.
illa fluit, quae divitias, quae diligit aurum,
imperia et fasces mollemque per otia luxum,
et blandis adversa sonis, dulcemque per auris
affectum, ut modico noscenda ad fata labore.
hoc quoque fatorum est, legem perdiscere fati.

---

130. ipsa fides, d. i. de ratio, die de hoogste zekerheid geeft en is. — **132.** recta: vgl. Cic. de Off. 1, 118: rectam vitae secuti sunt viam. De codd. hebben: rite secunda, wat Scaliger veranderde in rite secanda; parallel met credita verwacht men echter een adject., niet een adverbium. — **137.** turbam, *den grooten hoop.* — condam, vgl. Lucr. III, 1090, pag. 34. — **140.** iter..actus: een beeld, ontleend aan landelijke toestanden. Dikwijls namelijk rusten er op een stuk land servituten, zoo als bijv. dat eenige buren een gemeenschappelijken weg hebben (iter), waarover zij samen hunne kudden mogen drijven (actus). Zoo iets wil de dichter in dezen niet: hij wil zijn weg alleen betreden. — **143.** illa, namelijk de astra: de dichter rekent bij de menschen hoogstens op de bewondering van die weinigen, aan wie de sterren zelf den toegang hebben ontsloten, vgl. aant. op vs. 149. — **145.** fluit: Heinsius: „ro fluere plebis securitatem optime exprimit". — **147.** adversa: in de eerste eeuw n. Chr. zeide men: id me advertit, *dit trekt mijne opmerkzaamheid*, bijv. bij Tac. en Plinius den jongere; zoo hier: *en is aangetrokken door zoete klanken.* — dulcemque per auris affectum, d. i. et per (= propter) dulcem auris affectum namelijk adversa. — **148.** modico labore abl qual.: de groote hoop *heeft er weinig inspanning voor over.* — **149.** Met andere woorden: niet ieder is het gegeven den lust en de bekwaamheid te hebben om de natuur te onderzoeken: het is een geschenk van de natuur zelf.

REESE LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Na de verschillende landen van den aardbol, zoover ze toen bekend waren, te hebben beschreven en de zeden en gewoonten van verschillende volkeren te hebben verklaard, keert de dichter tot den mensch terug, die dit alles vermag te onderzoeken en te kennen, juist daarom, omdat hij van goddelijk geslacht is.

IV, 883—935.

Iam nusquam natura latet; pervidimus omnem,
et capto potimur mundo, nostrumque parentem
pars sua perspicimus, genitique accedimus astris.
an dubium est, habitare deum sub pectore nostro,
in caelumque redire animas, caeloque venire?
utque est ex omni constructus corpore mundus,
aetheris, atque ignis summi, terraeque marisque,
spiritus et motu rapido, quae visa, gubernat;
sic esse in nobis terrenae corpora sortis,
sanguineasque animas animo, qui cuncta gubernat,
dispensatque hominem? quid mirum, noscere mundum
si possunt homines, quibus est et mundus in ipsis,
exemplumque dei quisque est in imagine parva?
an cuiquam genitos, nisi caelo, credere fas est
esse homines? proiecta iacent animalia cuncta
in terra, vel mersa vadis, vel in aëre pendent;
omnibus una quies, venter, sensusque per artus,
et, quia consilium non est, et lingua remissa;
unus ad inspectus rerum, viresque loquendi,
ingeniumque capax, variasque educitur artes.
hic partus, qui cuncta regit, secessit in urbes,
edomuit terram in fruges, animalia cepit,

---

883. Vgl. Lucr. I, 74: „atque omne immensum peragravit (Epicurus) mente animoque, unde refert nobis victor quid possit oriri cett. — **884.** potĭmur: van dit werkwoord komen bij dichters (ook Ovid. en Verg.) dikwijls vormen voor, alsof het een consonantstam ware. — parentem, zie II vs. 101. — **885.** pars sua, vgl. II, 116 en 123. — **889.** aetheris: aether hier voor aer, zoo als ook somtijds bij Lucr., vgl. I, 715. — **890.** et (ut) spiritus (dei) motu rapido gubernat omnia quae visa sunt. — **892.** animas animo, zie Lucr. III, 35 (pag. 21) en 43 (pag. 22). — **894.** mundus in ipsis: waarom de mensch ook een *μικρόκοσμος* genoemd wordt. — **900.** lingua remissa, *de tong slap*, zoodat ze niet geschikt is om gearticuleerde geluiden voort te brengen. — **901.** unus, homo. — inspectus, *beschouwing*.

imposuitque viam ponto, stetit unus in arcem
erectus capitis, victorque ad sidera mittit
sidereosque oculos, propiusque adspectat Olympum,
inquiritque Iovem; nec sola fronte deorum
contentus manet, et caelum scrutatur in alvo,
cognatumque sequens corpus se quaerit in astris.
huic in tanta fidem petimus, quam saepe volucres
accipiunt, trepidaeque suo sub pectore fibrae.
an minus est sacris rationem ducere signis,
quam pecudum mortes aviumque attendere cantus?
atque ideo faciem caeli non invidet orbi
ipse deus, vultusque suos corpusque recludit
semper volvendo, seque ipsum inculcat et offert,
ut bene cognosci possit, doceatque videntis,
qualis eat, cogatque suas attendere leges.
ipse vocat animos nostros ad sidera mundus,
nec patitur, quia non condit, sua iura latere.
quis putet esse nefas nosci, quod cernere fas est?
nec contemne tuas quasi parvo in corpore vires;
quo valet, immensum est. sic auri pondera parva
exsuperant pretio numerosos aeris acervos.
sic adamas, punctum lapidis, pretiosior auro est.
parvula sic totum pervisit pupula caelum,
quoque vident oculi, minimum est, cum maxima cernant.
sic animi sedes, tenui sub corde locata,
per totum angusto regnat de limite corpus.
materiae ne quaere modum, sed perspice vires,
quas ratio, non pondus habet. ratio omnia vincit.
ne dubites homini divinos credere visus;
iam facit ipse deos, mittitque ad sidera numen,
maius et Augusto crescet sub principe caelum.

---

905. in arcem .. capitis: de ouden beschouwden dikwijls het hoofd als den burcht van het lichaam: vgl. Cic. de nat. deor. II, 140: „sensus interpretes ac nuntii rerum in capite tamquam in arce collocati sunt." — **907.** sidereosque, dit que is, zooals meer bij Manilius voorkomt, overtollig. — **909.** in alvo, i. e. in ipsis visceribus, penitus. — **912.** suo: de fibrae zijn hier de *ingewanden* die voor het waarnemen van voorteekens gebruikt werden; zij liggen onder de borst bij de verschillende dieren; die borst bedekt ze, behoort bij hen, van daar suo, waarvoor Bentley boum, Ellis suum lezen wil. — **913.** signis: de signa zijn hier de *sterrenbeelden*, die de rede leiden bij het opsporen van hetgeen de toekomst verbergt. — **915.** orbi, n.l. terrarum. — **918.** videntis, *aan hen, die oogen hebben om te zien.* — **928.** quoque vident oculi: *de oogappel.* — **934.** facit .. deos: dit ziet natuurlijk op de apotheose van Augustus.

A. PERSIUS FLACCUS.

GEB. 34 N. CHR., GEST. 62.

HOORT DE TUCHT EN WORDT WIJS.

SATIRA III.

In deze satire schildert Persius het leven van een aanzienlijken jongen Romein, zoo als er in zijne dagen zoo vele waren: van nature niet slecht, doch door luiheid en gemakzucht, weelde en losbandigheid totaal ontzenuwd en krachteloos, onbekwaam om zich tot een waardiger leven te verheffen.

„Nempe haec assidue! iam clarum mane fenestras
intrat et angustus extendit lumine rimas:
stertimus, indomitum quod despumare Falernum
sufficiat, quinta dum linea tangitur umbra.
en quid agis?" — „siccas insana canicula messes

---

1. Men stelle zich voor dat een philosophus, als onderwijzer bij een jongen Romein aangesteld, die, terwijl de zon reeds hoog aan den hemel staat, nog ligt te slapen ten gevolge van een roes, dien hij zich den vorigen avond gedronken heeft, zijn leerling wekt. — **2.** extendit: de zon, die door de reten der luiken schijnt, doet ze daardoor grooter schijnen. — **3.** Falernum, vgl. Prop. IV, 6, 73, pag. 128. — despumare: hier *verdampen*. — **4.** linea: op de oude zonnewijzers (zie Bilfinger, die antiken Stundenangaben. Stuttgart 1888 pag. 84 seqq.) werden de uren aangegeven door lijnen (lineae horariae); quintā linea tangitur umbrā is dichterlijk gezegd in plaats van: *de vijfde lijn wordt aangeraakt door de schaduw*, dat is: het is vijf uur (na zonsopgang) of naar onze berekening: *elf uur*. — **5.** insana canicula: de hondsster of Sirius; wanneer deze ster, of dit sterrebeeld, tegelijk met de zon opging, in de hondsdagen, was het de heetste tijd van het jaar; daarom noemt Aratus de hondsster een ἀστὴρ δεινός (Phaen. vs. 330) en gebruikt Persius hier insana. — Hier moet men bij de canicula denken aan de zon, zooals Sirius in 't Grieksch ook voor de zon schijnt gebruikt te zijn (vgl. de commentaren op Hesiod. d. et oper. vs. 417). Daar de zon in de hondsdagen tegelijk met de hondsster opkomt, is deze vereenzelviging gemakkelijk te begrijpen. Alleen wanneer men op deze

iam dudum coquit et patula pecus omne sub ulmo est,"
unus ait comitum. — „verumne? itane? ocius adsit
huc aliquis! nemon'?" — turgescit vitrea bilis:
„findor" — ut Arcadiae pecuaria rudere dicas.
iam liber et positis bicolor membrana capillis
inque manus chartae nodosaque venit arundo.
tunc querimur, crassus calamo quod pendeat humor,
nigra sed infusa vanescat sepia lympha;
dilutas querimur geminet quod fistula guttas.
o miser inque dies ultra miser, hucine rerum
venimus? at cur non potius teneroque columbo
et similis regum pueris pappare minutum
poscis et iratus mammae lallare recusas? —
„an tali studeam calamo?" — cui verba? quid istas
succinis ambages? tibi luditur. effluis amens;
contemnere! sonat vitium percussa, maligne
respondet viridi non cocta fidelia limo.

---

plaats aan de zon denkt, krijgt zij hare juiste beteekenis; zoo dudum en sub ulmo est, wat beide op den middag wijst. Niet van een tijd des jaars, maar van een dag is hier sprake. — **7.** comitum: tot de comites van een aanzienlijk Romeinsch jongeling behooren in de eerste plaats de praeceptores en paedagogi. — **8.** vitrea: *glaskleurig*, *donker*, *glinsterend*, bij Horat.: splendida bilis. De gal werd beschouwd als den toorn te veroorzaken; vgl. verder: atra bilis, *μελαγχολία*. — **9.** findor: *'t is om te bersten, om eene beroerte te krijgen:* deze woorden schreeuwt hij, alsof men kudden vee in Arcadië hoort brullen. — rudere heeft gewoonlijk de *u* kort. — **10.** bicolor membrana, vgl. Cat. XXII, 6. Het perkament werd met puimsteen goed glad geschuurd om de haren te verwijderen, en dan dikwijls rood gekleurd, terwijl men de witte binnenzijde beschreef. Pennen maakte men van riet. Als inkt (humor vs. 12), gewoonlijk atramentum genoemd, gebruikte men dikwijls sepia (vs. 13), eene bruinzwarte vloeistof, door den inktvisch afgescheiden. — **14.** dilutas, *verdunde;* de inkt vloeit te snel, waardoor vlakken ontstaan. — fistula = arundo (vs. 11) = calamus. — **15.** *Is het zoover reeds met ons gekomen?* vraagt de dichter, dat jonge menschen om zulke kleinigheden zich reeds zóó boos maken? Waarom eischt ge niet liever in uwe prilste jeugd reeds eten dat U aanstaat, en weigert Ge uwe moeder (mamma vs. 18) te praten? m. a. w. Welzeker! 'k zou aan moeders borst alvast maar beginnen zóó te handelen! — **17.** pappare: pappa (of papa) was niet alleen een woord, waarmede de kinderen hun vader noemden, maar waardoor ze ook te kennen gaven, dat ze eten verlangden. Vandaar ons woord pap, Middelnederl. pappe. Pappare dus: *pap eten*, *eten.* — **18.** lallare, *λαλεῖν*, HD. lallen. — **20.** effluis: uw naam gaat naar buiten: *gij komt in opspraak!* — **21.** sonat vitium, vgl. Lucr. III, 873. Zoo als een aarden pot, die niet goed doorgebakken is, dit verraadt door den toon, wanneer men er tegen klopt, zoo verraadt deze jongeling door zijn gedrag, dat hij er nog ver van af is aan de kinderschoenen ontwassen te zijn. — Welk eene soort van pot de fidelia was, is niet nader bekend; waarschijnlijk een pot met twee ooren, waarin

udum et molle lutum es, nunc nunc properandus et acri
fingendus sine fine rota. Sed rure paterno
est tibi far modicum, purum et sine labe salinum —
quid metuas? — cultrixque foci secura patella.
hoc satis? an deceat pulmonem rumpere ventis,
stemmate quod Tusco ramum millesime ducis,
censoremque tuum vel quod trabeate salutas?
ad populum phaleras! ego te intus et in cute novi.
non pudet ad morem discincti vivere Nattae?
sed stupet hic vitio, fibris increvit opimum
pingue, caret culpa, nescit quid perdat, et alto
demersus summa rursum non bullit in unda.
magne pater divum, saevos punire tyrannos

---

o. a. ook kalk voor 't witten en dergelijke zaken bewaard werden (Cic. ad fam. 7, 29). — **24.** rota: het pottebakkers*wiel*, eene horizontale, ronddraaiende schijf, die men gebruikte en nog wel gebruikt om ronde aarden vaten hun vorm te geven. — **25.** salinum, patella: op het *zoutvat* en de *offerschaal* legde men in elke Rom. huishouding 't grootste gewicht, daarvoor zorgde men in de eerste plaats; wanneer men slechts eenigszins de middelen daartoe had, nam men ze van zilver. De schaal werd ook gebruikt om aan de huisgoden op het huisaltaar hun offer aan te bieden; secura wordt zij hier genoemd, omdat zij er veilig staat en de jonge man daarvoor dus niet meer te zorgen heeft. De paedagogus wil dus zeggen: ik weet wel dat gij mij antwoorden zult: wat behoef ik nog te studeeren: ik bezit reeds wat ik noodig heb; een matig inkomen en wat in eene huishouding behoort, — maar is dat genoeg? — **28.** stemmate Tusco, vele Rom. beroemden er zich op, dat zij uit een Etrurisch geslacht gesproten waren, zoo als Maecenas (Prop. IV, 8, 1, Horat. Od. I, 1, 1), en dus nog ouder van afkomst dan echte Romeinen. — **29.** trabeate: wanneer de ridders den censor gingen begroeten of in optocht jaarlijks hem voorbijtrokken, waren zij in eene geheel of gedeeltelijk purperen toga gekleed, oudtijds de dracht der koningen, later het eeregewaad der consuls. — millesime en trabeate zijn door eene soort van attractie vocativi geworden. — **30.** phaleras: door zulken uitwendigen tooi laat zich het volk verblinden, ik niet! — In den mond van Persius niet ongepast, daar hij de verschillende opgenoemde onderscheidingen zelf bezat. — **31.** Nattae: de naam Natta is aan Horat. Sat. I, 6, 124 ontleend en staat hier voor iemand, die wel een liederlijk leven leidt, maar wien dit om zijne onkunde niet zoo hoog is aan te rekenen als den aangesproken jongen Romein, die beter wist. Daarom zal ook het schuldbewustzijn van een onkundige, die nooit veel beter geleerd heeft, zoo als Natta, niet zoo pijnigend en wroegend zijn als het berouw van iemand, die beter geweten heeft, en, na verzonken te zijn in liederlijkheid, plotseling weer het beeld der deugd, die hij verlaten heeft, ziet opdoemen voor zijn geest. Dat moet de vreeselijkste smart zijn. — **32.** fibris hier gelijk cordi, animo. — opimum pingue: 't eerste adiect., 't laatste substant. — *vet* is het beeld van domheid: pingue ingenium, pinguis Minerva. — **34.** non bullit: *hij blaast geen bellen:* m. a. w. er is geen lucht en leven meer in hem; hij ligt

haud alia ratione velis, cum dira libido
moverit ingenium ferventi tincta veneno:
virtutem videant intabescantque relicta.
anne magis Siculi gemuerunt aera iuvenci,
et magis auris pendens laqueribus ensis
purpureas subter cervices terruit, „imus,
imus praecipites", quam si sibi dicat et intus
palleat infelix, quod proxima nesciat uxor?
Saepe oculos, memini, tangebam parvus olivo,
grandia si nollem morituri verba Catonis
dicere et insano multum laudanda magistro,
quae pater adductis sudans audiret amicis.
iure etenim id summum, quid dexter senio ferret,
scire erat in voto; damnosa canicula quantum
raderet; angustae collo non fallier orcae;

---

als een steen verzonken en zal niet weer boven komen. — **39.** iuvenci: de Athener Perillus vervaardigde voor Phalaris, tyran van Agrigentum, een koperen stier, die, wanneer een misdadiger er in gemarteld werd door het vuur, dat men er onder had gelegd, het geluid van een werkelijken stier deed hooren. Volgens Ovid. Ibid. 439 was Perillus zelf de eerste, wien dit lot trof. — **40.** ensis: 't bekende zwaard van Damocles, dat Dionysius, toen D. hem vroeg of hij wel eens een dag tyran mocht zijn, boven zijn hoofd aan een draad had opgehangen, zoodat het hem, zittende aan eene rijk bezette tafel, altijd bedreigde, vgl. verder Lucr. II, 28. — **43.** quod .. nesciat: bij palleat moet een accusativus id gedacht worden (L. Gr. § 376), dus: *over iets, dat zijne vrouw, die onmiddellijk naast hem zit, niet eens weet of gemerkt heeft.* — **44.** olivo .. Catonis: als stijloefeningen werden in de Rom. scholen de declamationes, vooral de suasoriae, gebruikt. Men gaf den leerlingen als onderwerp ter behandeling op de rede, die een of ander beroemd persoon, bij zekere gelegenheid, zou hebben kunnen uitspreken; zoo hier Cato van Utica, toen hij zich zelven doodde. Om zich aan zulk werk te kunnen onttrekken werden er natuurlijk door de niet leergierige jeugd allerlei middelen uitgevonden, bijv. men bestreek zich de oogen een weinig met olie, dat dikwijls als geneesmiddel bij oogziekten werd aangewend, om zoodoende den schijn te hebben van aan de oogen te lijden. — **47.** pater .. sudans: de vader verbeidde natuurlijk met ongeduld en spanning het oogenblik, waarop zijn zoon de rede zou uitspreken. — **48.** senio, canicula: namen aan het dobbelspel ontleend: de gelukkigste worp, wanneer men met ieder der drie dobbelsteenen zes oogen geworpen had, heette senio (dexter, *geluk of voordeel aanbrengend*, staat tegenover damnosa, *verlies aanbrengend*), ook Aphrodite- of Venus-worp; wanneer men drie eenen geworpen had, heette dit een κύων of canis. — **49.** erat in voto: scilicet: mihi puero. — Oudtijds was het dobbelspel in Rome bij de wet verboden; in den tijd der keizers nam het echter zeer de overhand. — **50.** raderet: radere is hier het tegengestelde van ferre (vs. 48): *inbrengen* en *afnemen*. — fallier in plaats van falli, L. Gr. § 9, 4e A. falli: cum genet. = *missen*, vgl. Plaut. Epid. vs. 239: nec satis exaudibam nec sermonis

neu quis callidior buxum torquere flagello.
haud tibi inexpertum curvos deprendere mores,
quaeque docet sapiens bracatis illita Medis
porticus, insomnis quibus et detonsa iuventus
invigilat, siliquis et grandi pasta polenta;
et tibi quae Samios diduxit littera ramos
surgentem dextro monstravit limite callem.
Stertis adhuc, laxumque caput compage soluta
oscitat hesternum, dissutis undique malis!
est aliquid quo tendis et in quod dirigis arcum?
an passim sequeris corvos testaque lutoque,
securus quo pes ferat, atque ex tempore vivis?
helleborum frustra, cum iam cutis aegra tumebit,
poscentes videas: venienti occurrite morbo!
et quid opus Cratero magnos promittere montes?
discite, et, o miseri, causas cognoscite rerum:
quid sumus, et quidnam victuri gignimur? ordo

---

fallebar tamen, quae loquerentur; men kan echter ook collo nemen als ablat. bij fallier; de infin. hangt natuurlijk af van erat in voto. — orcae: men nam een *pot* of *vaas* met nauwen hals en trachtte op eenigen afstand daar noten of steentjes in te werpen: wie dit het eerst of het meest kon doen, was winnaar. — **51.** buxum: buxus, *palmhout*, hier de *drijftol* van palmhout gemaakt. — **52.** Kinderen kan men natuurlijk zoo iets nog vergeven, maar U niet, die enz. — **54.** porticus: de Stoïcijnen, waartoe ook Persius behoorde, ontleenden, zoo als bekend is, hunnen naam aan de στοὰ ποικίλη in Athene, waar de stichter der secte, Zeno, zijne lessen hield. Onder de schilderijen, in dezen zuilengang op den muur *geschilderd*, waren er ook welke voorstellingen gaven van de slagen, tegen de Perzen geleverd, die daarop in nationaal costuum, met wijde *broeken*, voorkwamen. De Stoïcijnen waren streng en matig in kleeding, *spijs* (siliquae, *peulvruchten;* polenta, *gepelde gerst*) en drank: zij *schoren* het hoofdhaar af, daarin de athleten navolgende, maar lieten den baard groeien. — **56.** Samios: Pythagoras (vgl. Ovid. Trist. III, 3, 62, pag. 168) stelde het leven van den mensch voor door de letter Y. In de jeugd gaat de levensweg rechtuit, doch in de jongelingsjaren moet de mensch kiezen, of hij den smallen weg der deugd wil bewandelen of den breeden weg der ondeugd. — **75.** Een callis, is een *smal en hobbelig pad*, vooral in de bergen, hier voorgesteld door de dunne lijn van de Y, aan de *rechtsche scheiding*. Construeer: et littera quae diduxit.. tibi monstravit.. callem. — **58.** Stertis adhuc wijst terug naar het begin der satire. — **59.** oscitat hesternum: de jeugdige losbol heeft een gevoel alsof zijn hoofd *uit de voegen is;* hij (*het*) *geeuwt* van den wijn van *den vorigen dag* (vgl. Augustin. ver. rel. 3: quid adhuc oscitamus crapulam hesternam; L. Gr. § 376): zijne *kaken* zitten los. — **60.** Het leven moet een doel hebben. — **63.** helleborum of *nieswortel* werd door de ouden als geneesmiddel gebruikt tegen de waterzucht; tegenwoordig gebruikt men helleborus nog tegen verschillende huidziekten. — **65.** Cratero, Cratĕrus was een beroemde arts. —

quis datus, aut metae quam mollis flexus et unde?
quis modus argento, quid fas optare, quid asper
utile nummus habet? patriae carisque propinquis
quantum elargiri deceat? quem te deus esse
iussit, et humana qua parte locatus es in re?
disce, nec invideas, quod multa fidelia putet
in locuplete penu, defensis pinguibus Umbris,
et piper et pernae, Marsi monimenta clientis,
menaque quod prima nondum defecerit orca.
Hic aliquis de gente hircosa centurionum
dicat: quod satis est sapio mihi; non ego curo
esse quod Arcesilas aerumnosique Solones,
obstipo capite et figentes lumine terram,
murmura cum secum et rabiosa silentia rodunt
atque exporrecto trutinantur verba labello,
aegroti veteris meditantes somnia, „gigni
de nihilo nihilum, in nihilum nil posse reverti."
hoc est, quod palles? cur quis non prandeat, hoc est? —
his populus ridet, multumque torosa iuventus
ingeminat tremulos naso crispante cachinnos. —
„Inspice; nescio quid trepidat mihi pectus et aegris

---

68. metae .. mollis flexus: de renbaan is het beeld des levens; aan het einde van de eerste helft der baan staat de meta, met *zachte buiging* moet men daar om heen gaan om zonder stooten en onheilen de andere helft te kunnen afloopen. Cicero gebruikt hetzelfde beeld van een jongmensch, die niet zonder tegen de meta gestooten te hebben zijn manlijken leeftijd inging: „in hoc flexu quasi aetatis .. fama adolescentis paulum haesit ad metas notitia nova mulieris et infelici vicinitate." pro Caelio, § 75. — **69.** asper nummus: dit asper is eigenlijk een epitheton ornans; het ziet op de figuren, die op de munt staan geslagen en haar oneffen maken. — **73.** nec invideas: *en weiger niet het aan te nemen* (deze leering namelijk), omdat gij zulk een overvloed hebt: toch moet gij leeren wat ik u daar zeide. — multa, *menige.* — fidelia enz.: de clienten waren gewoon aan hunne patroni (advocaten) voor de diensten, in 't behartigen hunner zaken hun bewezen, geschenken aan te bieden, naar de mate van hunnen welstand. Zoo staan hier voor groote geschenken van de welvarende vette Umbriërs, voor geringe die van de nog in ouden eenvoud levende Marsiërs. Ten teeken van den overvloed van zulke geschenken zegt de dichter hier, dat de ingelegde *sardellen* zelfs in den eersten pot nog niet op waren. — **77.** centurionum: de centuriones treden hier op als repraesentanten van de platte, alledaagsche levensbeschouwing, die voor al het hoogere blind is. — **79.** Arcesilas, een wijsgeer, bekend als stichter van de Nieuw-Academische school. — **83.** aegroti veteris: Democritus, vgl. Lucr. III, 1039, pag. 33, en de inleiding op pag. 3. — **85.** hoc est: *is dat het, waarom gij bleek ziet?* d. i. philosopheert gij over dergelijke dingen, zoodat kleur en eetlust vergaan? doe als de groote hoop en lach er om. — **88** seqq.: het beeld van een lichamelijk zieke wordt gebruikt om daarna

faucibus exsuperat gravis halitus; inspice, sodes!"
qui dicit medico, iussus requiescere, postquam
tertia compositas vidit nox currere venas,
de maiore domo modice sitiente lagena
lenia loturo sibi Surrentina rogabit. —
„heus, bone, tu palles!" — „nihil est." — „videas tamen istud,
quidquid id est: surgit tacite tibi lutea pellis." —
„at tu deterius palles; ne sis mihi tutor;
iam pridem hunc sepeli: tu restas." — „perge, tacebo." —
turgidus hic epulis atque albo ventre lavatur,
gutture sulfureas lente exhalante mefites;
sed tremor inter vina subit calidumque trientem
excutit e manibus, dentes crepuere retecti,
uncta cadunt laxis tunc pulmentaria labris.
hinc tuba, candelae, tandemque beatulus alto
compositus lecto crassisque lutatus amomis
in portam rigidas calces extendit: at illum
hesterni capite induto subiere Quirites.
Tange, miser, venas et pone in pectore dextram. —
„nil calet hic." — summosque pedes attinge manusque. —
„non frigent." — visa est si forte pecunia, sive
candida vicini subrisit molle puella,
cor tibi rite salit? positum est algente catino

---

zijn toestand met dien van een zieke naar den geest te vergelijken, 107—118. — **92.** modice sitiente lagēna, *in eene flesch van matigen inhoud:* sitire, *verlangen in zich op te nemen;* hij zal zich dus van een rijkeren vriend (de maiore d.) wijn laten halen en dat nog wel vóór het bad, m. a. w. hij zal zich niettegenstaande den raad van den arts volstrekt niet ontzien. — **93.** Surrentina: de wijn van de bergen om Surrentum in Campanië werd, volgens Plinius, vooral wanneer hij belegen was, door de artsen om zijne zachtheid en lichtheid aan herstellenden aanbevolen. — **94.** Hier raadt iemand zijnen vriend, dat hij zich in acht moet nemen, maar deze geeft niets om dien raad en het einde is de dood. — palles, **95.** lutea pellis, vgl. Catul. LXIV, 100, pag. 65. — **97.** tu restas, d. i. nu zijt gij aan de beurt. Mijn voogd heb ik reeds lang op zij gezet en met u zal ik hetzelfde doen. — **99.** mefites: mephitis of mefitis (*μεφῖτις*, het Gr. woord komt niet voor) wordt bij Verg. Aen. 7, 84 gebruikt voor *uitwazemingen van den grond.* — **100.** trientem, een beker, die het derde deel van een sextarius (0,547 L.), dus bijna twee deciliter, inhield. — **102.** uncta, *vette, lekkere, weelderige.* — **105.** in portam extendit: bij de ouden werden de lijken met de voeten naar de deur toe geplaatst op den lectus funebris in het atrium. — **106.** capite induto zijn deze Rom. burgers eerst sedert den vorigen dag, omdat ze toen eerst bij testamentsbeschikking van den overledene waren vrijgelaten en dus eenen pileus mochten dragen. — **107** seqq.: onderzoek of uw ziel ook lijdt, 'tzij aan hebzucht of aan wellust of aan zwelgerij, lafheid of toorn. — **111.** algente ca-

durum olus, et populi cribro decussa farina:
temptemus fauces! tenero latet ulcus in ore
putre, quod haud deceat plebeia radere beta.
alges, cum excussit membris timor albus aristas;
nunc face supposita fervescit sanguis et ira
scintillant oculi, dicisque facisque, quod ipse
non sani esse hominis non sanus iuret Orestes.

---

tino, *op een kouden schotel*, zooals het geringe volk gebruikte; de rijken hielden van zeer warme spijzen. — **112.** durum olus: kool, rapen, knollen enz. — cribro decussa farina: het far werd oudtijds en later nog bij het volk in een vijzel gestampt en dan gezeefd. — **115.** aristas: hier van de korte *haren* op het hoofd. — **118.** Orestes, de zoon van Agamemnon, die den dood zijns vaders aan zijne moeder wreekte, en, tot straf daarvoor door de furiën vervolgd, in razernij verviel.

M. ANNAEUS LUCANUS

GEB. 39 NA CHR., GEST. 65.

DE OORZAKEN EN HET BEGIN VAN DEN BURGEROORLOG TUSSCHEN CAESAR EN POMPEIUS.

I, 98—244.

Temporis angusti mansit concordia discors,
paxque fuit non sponte ducum. nam sola futuri
Crassus erat belli medius mora. qualiter undas
qui secat et geminum gracilis mare separat Isthmos
nec patitur conferre fretum, si terra recedat,

---

98. Temporis angusti: genet. qualit. waarbij concordia als substant. gedacht wordt. — concordia discors, vgl. pag. 65, vs. 83. Deze uitdrukking was bij de Rom. zeer gezocht: Horat. Epist. I, 12, 19: rerum concordia discors; Ovid. Metam. 1, 433: discors concordia fetibus; Manil. I, 142: haec discordia concors. — **100.** medius: Crassus was de medius ex tribus; hij verhinderde dat Caesar en Pompeius, tusschen wie de band reeds zwakker geworden was, ook door den dood van Julia, de vrouw van Pompeius, openlijk tegen elkander optraden. — **101.** Isthmos: dezen Griekschen nomin. vindt men dikwijls bij dichters in den tijd van Aug. — **102.** fretum: object van conferre; het subject is geminum mare. Bentley meent dat men niet zeggen kan: „Isthmus non patitur mare geminum conferre fretum" en leest daarom conferre gradum. Doch fretum (ook fretus) beteekent eene (zee)straat, maar ook het *woelende en woedende water* in zulk eene straat, en daarna zulk water in 't algemeen; Lucr. 6, 427 rondom een zeehoos „freta fervescunt graviter" en Varro de L. L. 7, zegt: „dictum fretum ab similitudine ferventis aquae quod in fretum saepe concurrat aestus atque effervescat." Beiden brengen terecht fretum in verband met fervere, dat weer met furere (vgl. furores vs. 106) van een zelfden wortel komt. Vertaal dus hier fretum door *woedende golven.* Wat het enkelvoud fretum betreft, merke men op, 1°. dat het meervoud door het metrum is buitengesloten; 2°. dat het enkelvoud wat de beteekenis aangaat wel past, zie Tacit. Ann. 6, 33: Curt. 6, 4, 19; 3°. dat syntak-

Ionium Aegaeo frangat mare: sic, ubi, saeva
arma ducum dirimens, miserando funere Crassus
Assyrias Latio maculavit sanguine Carras,
Parthica Romanos solverunt damna furores.
plus illa vobis acie, quam creditis, actum est,
Arsacidae: bellum victis civile dedistis.
dividitur ferro regnum: populique potentes,
quae mare, quae terras, quae totum continet orbem
non cepit fortuna duos. nam pignora iuncti
sanguinis et diro ferales omine taedas
abstulit ad manes Parcarum Iulia, saeva
intercepta manu. quodsi tibi fata dedissent
maiores in luce moras, tu sola furentis
inde virum poteras atque hunc retinere parentem,
armatasque manus excusso iungere ferro,
ut generos soceris mediae iunxere Sabinae.
morte tua discussa fides, bellumque movere
permissum est ducibus. stimulos dedit aemula virtus:
tu, nova ne veteres obscurent acta triumphos,
et victis cedat piratica laurea Gallis,
Magne, times; te iam series ususque laborum
erigit, impatiensque loci fortuna secundi.
nec quemquam iam ferre potest Caesarve priorem
Pompeiusve parem. quis iustius induit arma?
scire nefas: magno se iudice quisque tuetur:
victrix causa deis placuit, sed victa Catoni.

---

tisch het enkelvoud geen bezwaar oplevert, waar Verg. zelfs zegt: geminae quercus .. sublimi vertice nutant. — **103.** frangat, subject is terra = Isthmus; met si terra recedat = terra recedens stemt in het tweede lid der vergelijking overeen ubi Crassus maculavit = Parthica damna. — frangere = debilitare, *de kracht breken van.* — **105.** Carras: Carrae, ten zuiden van Edessa in Mesopotamië, was de plaats waar Crassus 53 v. Chr. gevallen was in den strijd tegen de Parthen. — **108.** Arsacidae: afstammelingen van Arsaces, die omstreeks 250 v. Chr. de eerste was van 't stamhuis der Arsaciden, dat lang over de Parthen heerschte. — **109.** populique potentes .. duos, *twee machthebbers over het volk.* — **113.** Iulia, de dochter van Caesar en geliefde echtgenoote van Pompeius, was reeds 54 v. Chr. gestorven. Zie de aant. op vs. 100. — **118.** Sabinae: denk aan den Sabijnschen maagdenroof. — **122.** piratica laurea bedoelt Pompeius' overwinning op de zeeroovers, victis .. Gallis natuurlijk Caesars verovering van Gallië. — **126.** quis in plaats van uter; de dualis wordt genoegzaam door iustius aangeduid. — **128.** „Mit Recht berühmt ist die(se) unnachahmbare Zeile." Ribbeck. — Vgl. Cic. pro Lig. § 19: causa tum dubia .. nunc melior ea iudicanda est, quam etiam di adiuverunt." Cato was bevriend met en stond op de zijde van Pompeius. Lucanus, zelf Stoïcijn, stelt hier Cato niet lager dan de

nec coiere pares: alter, vergentibus annis
in senium longoque togae tranquillior usu,
dedidicit iam pace ducem, famaeque petitor,
multa dare in volgus, totus popularibus auris
impelli, plausuque sui gaudere theatri:
nec reparare novas vires, multumque priori
credere fortunae. stat magni nominis umbra:
qualis frugifero quercus sublimis in agro
exuvias veteres populi sacrataque gestans
dona ducum: nec iam validis radicibus haerens,
pondere fixa suo, nudosque per aera ramos
effundens, trunco, non frondibus efficit umbram;
et quamvis primo nutet casura sub Euro,
tot circum silvae firmo se robore tollant,
sola tamen colitur. sed non in Caesare tantum
nomen erat, nec fama ducis, sed nescia virtus
stare loco, solusque pudor non vincere bello.
acer et indomitus, quo spes, quoque ira vocasset,
ferre manum, numquam temerando parcere ferro,
successus urgere suos, instare favori
numinis, impellens quidquid sibi summa petenti
obstaret, gaudensque viam fecisse ruina.
qualiter expressum ventis per nubila fulmen
aetheris impulsi sonitu, mundique fragore
emicuit, rupitque diem, populosque paventis
terruit, obliqua praestringens lumina flamma,
in sua templa furit, nullaque exire vetante
materia, magnamque cedens, magnamque revertens
dat stragem late, sparsosque recolligit ignis.

---

goden. — **129.** alter, nl. Pompeius. — **133.** sui theatri: Pompeius had op den campus Martius een prachtig theater, dat voor 40000 toeschouwers plaats had, laten bouwen en opende het in 55 v. C., toen hij consul was. — **137.** exuvias veteres: in oude tijden was men gewoon na een gewonnen veldslag de wapenen der overwinnaars als een zegeteeken te bevestigen aan den stam of op te hangen aan de takken van een boom in de nabijheid. — populi, de soldaten zonder rang, in tegenstelling met de duces. — **145.** pudor: daarover alleen schaamde hij zich, dat hij niet door in den oorlog te overwinnen, maar op andere wijze, door een verdrag bijv. zou verkrijgen wat hij wilde. — **147.** temerando .. ferro, *er nooit tegen opzien zijn zwaard te ontwijden*, Lat. Gr. § 609. — **149.** impellens = prosternens. — **151.** expressum ventis fulmen, vgl. Manil. I, 99. — **153.** rupitque diem = solis lumen vicit. — **155.** templa, vgl. pag. 10, vs. 7 en 8; hier worden bedoeld de caeli templa of Iovis templa; zóó woedt Caesar tegen zijn vaderland. — **156.** revertens, de ouden meenden dat de bliksem, uit de wolken naar beneden geslagen, ook weer daarheen terugkeerde. Xen. Mem. 4,

Hac ducibus causae; suberant sed publica belli
semina, quae populos semper mersere potentis.
namque ut opes mundo nimias fortuna subacto
intulit et rebus mores cessere secundis,
praedaque et hostiles luxum suasere rapinae:
non auro tectisve modus, mensasque priores
aspernata fames; cultus, gestare decoros
vix nuribus, rapuere mares: fecunda virorum
paupertas fugitur, totoque accersitur orbe,
quo gens quaeque perit. tunc longos iungere fines
agrorum, et quondam duro sulcata Camilli
vomere, et antiquos Curiorum passa ligones
longa sub ignotis extendere rura colonis.
non erat is populus, quem pax tranquilla iuvaret,
quem sua libertas immotis pasceret armis.
inde irae faciles, et, quod suasisset egestas,
vile nefas; magnumque decus ferroque petendum,
plus patria potuisse sua; mensuraque iuris
vis erat, hinc leges et plebis scita coactae,
et cum consulibus turbantes iura tribuni:
hinc rapti fasces pretio, sectorque favoris
ipse sui populus letalisque ambitus urbi,
annua venali referens certamina Campo:
hinc usura vorax, avidumque in tempora faenus,
et concussa fides, et multis utile bellum.
Iam gelidas Caesar cursu superaverat Alpes,
ingentesque animo motus, bellumque futurum
ceperat. ut ventum est parvi Rubiconis ad undas,
ingens visa duci patriae trepidantis imago
clara per obscuram voltu maestissima noctem,

3, 14; Plin. N. H. 5, 143. — **157.** dat stragem, vgl. Lucr. I, 228, pag. 4. — **165.** nuribus: bij dichters is nurus dikwijls *jonge vrouw*, Ovid. Metam. 2, 366. — **168.** Camilli, **169.** Curiorum: Camillus, de veroveraar van Vei en bevrijder uit de macht der Galliërs, en M. Curius Dentatus, bekend uit den oorlog tegen Pyrrhus, bebouwden, zoo als de overlevering zegt, nog zelf hun land. — **170.** longa proleptisch. — sub ignotis colonis: zij strekten hunne akkers zóó ver uit, dat zij ze moesten laten bebouwen door lieden, die ze niet kenden, die geen Romeinen waren. — **175.** plus patria potuisse sua, vgl. Cic. ad Fam. VII, 3, 5: notum tibi omne meum consilium esse volui, ut primum scires me nunquam voluisse plus quemquam posse quam universam rem publicam. — **178.** sector = venditor. „Sectores vocantur, qui publica bona mercantur", nl. om ze in 't klein weder te verkoopen, Gaius Inst. 4, 146; zoo verkocht het volk zijn gunst aan de machtige partijhoofden en hunne vrienden bij de verkiezingen op den Campus Martius. — **181.** in tempora, „gierig op den tijd" (Francken) met het oog op het

turrigero canos effundens vertice crines,
caesarie lacera, nudisque adstare lacertis,
et gemitu permixta loqui: „quo tenditis ultra?
quo fertis mea signa, viri? si iure venitis,
si cives, huc usque licet. tum perculit horror
membra ducis; riguere comae, gressusque coërcens
languor in extrema tenuit vestigia ripa.
mox ait: „o magnae qui moenia prospicis urbis
Tarpeia de rupe, Tonans, Phrygiique penates
gentis Inleae, et rapti secreta Quirini,
et residens celsa Latiaris Iuppiter Alba,
vestalesque foci, summique o numinis instar
Roma, fave coeptis. non te furialibus armis
persequor. en, adsum, victor terraque marique
Caesar, ubique tuus, liceat modo, nunc quoque, miles.
ille erit, ille nocens, qui me tibi fecerit hostem."
inde moras solvit belli, tumidumque per amnem
signa tulit propere, sicut squalentibus arvis
aestiferae Libyes viso leo comminus hoste
subsedit dubius, totam dum colligit iram;
mox ubi se saevae stimulavit verbere caudae
erexitque iubam et vasto grave murmur hiatu
infremuit; tum, torta levis si lancea Mauri
haereat, aut latum subeant venabula pectus,
per ferrum tanti securus volneris exit.
Fonte cadit modico parvisque impellitur undis
puniceus Rubicon, cum fervida canduit aestas:
perqae imas serpit valles, et Gallica certus
limes ab Ausoniis disterminat arva colonis.

---

voortdurend grooter worden van den intrest. — **188.** turrigero .. vertice: vgl. Lucr. II, 606, 607 aant., pag. 16; turris staat in deze samenstelling voor de kanteelen en torens der muren van eene vesting; de gewone naam is corona muralis. Zie Rich sub voce corona 6. — canos noemt de dichter de haren om de eerwaardigheid van het vaderland voor te stellen. — **189.** caesarie: caesaries is een dichterlijk woord en beteekent het hoofdhaar (gewoonlijk van mannen) met het oog op de uitdrukking van kracht en waardigheid; crines is de algemeene naam. 't Wekt hier echter wel eenige bevreemding, dat beide woorden onmiddellijk op elkander volgen. 't Vers wordt reeds aangehaald door Serv. op Aen. VIII, 33. — Vs. 189 schijnt Claudianus voor den geest gestaan te hebben, toen hij schreef de raptu Pros. II, 248. — **196.** Tarpeia de rupe, Tonans: op den Capitolijnschen berg was een tempel, aan Iuppiter Tonans gewijd. — **198.** Latiaris Iuppiter: Iuppiter, als beschermer van den Latijnschen stedenbond werd op den mons Albanus gedurende de Feriae Latinae vereerd, ook nadat Alba Longa reeds verwoest en de Latijnen aan de Romeinen onderworpen waren. —

tunc vires praebebat hiems, atque auxerat undas
tertia iam gravido pluvialis Cynthia cornu,
et madidis Euri resolutae flatibus Alpes.
primus in oblicum sonipes opponitur amnem,
excepturus aquas: molli tum cetera rumpit
turba vado faciles iam fracti fluminis undas.
Caesar ut adversam, superato gurgite, ripam
attigit, Hesperiae vetitis et constitit arvis:
„hic, ait, hic pacem temerataque iura relinquo;
te, Fortuna, sequor; procul hinc iam foedera sunto.
credidimus fatis, utendum est iudice bello."
sic fatus noctis tenebris rapit agmina ductor
impiger. it torto Balearis verbere fundae
ocior et missa Parthi post terga sagitta;
vicinumque minax invadit Ariminum, ut ignes
solis Lucifero fugiebant astra relicto.
iamque dies primos belli visura tumultus
exoritur; seu sponte deum, seu turbidus Auster
impulerat, maestam tenuerunt nubila lucem.
constitit ut capto iussus deponere miles
signa foro, stridor lituum clangorque tubarum
non pia concinuit cum rauco classica cornu.

---

217. hiems: in 't begin van Januari 49 v. Chr. (waarschijnlijk dén 10/11den) trok Caesar over den Rubico. — **218.** Cynthia: Diana—Artemis, naar den berg Cynthus op Delos, waar zij met Apollo geboren werd, hier = Luna. — tertia Cynthia, *de derde maan*, d. i. hier de derde dag na de nieuwe maan. — gravido cornu: wat dit beteekent blijkt het best uit eene plaats van Valerius Flaccus Argon. 2, 56: „micat immutabile caelum puraque nec gravido surrexit Cynthia cornu." Uit de tegenstelling met pura blijkt, dat gravidus hier hetzelfde is als obscurus in de volgende plaats van Verg. Georg. 1, 427: luna, revertentes cum primum colligit ignis, si nigrum obscuro comprenderit aëra cornu, maximus agricolis pelagoque parabitur imber." De derde dag na de nieuwe maan gaf dus veel regen, wanneer de maan donker opging. — **219.** Alpes: hier de Apennijnen. — **220.** sonipes: *de ruiterij*. — **222.** fracti, zie de aant. op vs. 103. Let op de alliteratio. — **225.** temerataque, nl. door den Senaat. — **229.** Balearis fundae: zooals bekend is waren de Balearen beroemd door de vaardigheid harer bewoners in het gebruik van den slinger. De naam is niet van *βάλλειν* af te leiden, maar waarschijnlijk van Semitischen oorsprong. — verbere: verber beteekent gewoonlijk den riem van den slinger (Verg. Georg. 1, 309); hier neme men het voor *den geslingerden steen*, in overeenstemming met de sagitta van het volgende vers: torto verbere.. missā sagittā. — **230.** Parthi, vgl. pag. 121, vs. 54. — **231.** Ariminum: de eerste stad over den Rubico, aan de Adriatische Zee gelegen. — **238.** concinuit enz., vgl. Lucr. II, vs. 618 en Cat. LXIV, vs. 262—264. concinere cum accus. = una canere, L.

rupta quies populis, stratisque excita iuventus
deripuit sacris adfixa penatibus arma,
quae pax longa dabat; nuda iam crate fluentis
invadunt clupeos, curvataque cuspide pila,
et scabros nigrae morsu rubiginis ensis.

ANTAEUS.

IV, 581—660.

Curio, een onderbevelhebber van Caesar, verneemt in eene streek tusschen Carthago en de aan de andere zijde van het voorgebergte Mercurius gelegen stad Clypea, welk gebied het rijk van Antaeus genoemd werd, van een inlander de sage van den strijd tusschen Hercules en Antaeus.

Non segnior illo
marte fuit, qui tunc Libycis exarsit in arvis.
namque rates audax Lilybaeo littore solvit
Curio: nec forti velis Aquilone recepto
inter semirutas magnae Carthaginis arces
et Clupeam tenuit stationis littora notae
primaque castra locat cano procul aequore, qua se
Bagrada lentus agit, siccae sulcator harenae.
inde petit tumulos exesasque undique rupes,
Antaei quas regna vocat non vana vetustas.
nominis antiqui cupientem noscere causas
cognita per multos docuit rudis incola patres:
„nondum post genitos Tellus effecta gigantas

Gr. § 378. — **239.** excīta, L. Gr. § 295, 6. Aanm. — **241.** pax longa dabat: in vredestijd placht men de wapenen van hen, die uitgediend hadden, in de tempels op te hangen. — nuda crate: het schild bestond gewoonlijk uit een onderlaag van hout of gevlochten teenen (crates) en daarover eenige lagen leer of ook metalen platen. Door ouderdom liet het leer los en werd de onderlaag zichtbaar.

581. Illo marte: in de voorgaande vss. is verhaald hoe Antonius, de legaat van Caesar, te Salonae, op de Dalmatische kust, door de aanhangers van Pompeius belegerd werd. Toen daarop de aanhangers van Caesar uit de belegerde stad trachtten te ontvluchten, gelukte hun dit slechts ten deele, een groot getal vond er den dood. — **588.** Bagrada *(Βαγράδας)*, thans de Megierda, eene rivier in de nabijheid van Utica. — **593.** Tellus: *Γῆ* of *Γαῖα* is in de oude theogonieën de moeder van geweldige reuzen als de Titanen en de Giganten, Typhon (*Τυφών, Τυφωεύς* of

terribilem Libycis partum concepit in antris;
nec tam iusta fuit terrarum gloria Typhon,
aut Tityos Briareusque ferox, caeloque pepercit,
quod non Phlegraeis Antaeum sustulit arvis.
hoc quoque tam vastas cumulavit munere vires
Terra sui fetus, quod, cum tetigere parentem,
iam defecta vigent revocato robore membra.
haec illi spelunca domus: latuisse sub alta
rupe ferunt, epulas raptos habuisse leones;
ad somnos non terga ferae praebere cubile
adsuerunt, non silva torum, viresque resumit
in nuda tellure iacens. periere coloni
arvorum Libyae, pereunt quos adpulit aequor,
auxilioque diu virtus non usa cadendi,
terrae spernit opes: invictus robore cunctis,
quamvis staret, erat. tandem vulgata cruenti
fama mali terras monstris aequorque levantem
magnanimum Alciden Libycas excivit in oras.
ille Cleonaei proiecit terga leonis,
Antaeus Libyci; perfundit membra liquore
hospes, Olympiacae servato more palaestrae.
ille parum fidens pedibus contingere matrem,
auxilium membris calidas infudit harenas.
conseruere manus et multo bracchia nexu;

Τυφώς, den vader van de Chimaera, den Nemeïschen leeuw, den adelaar, die Prometheus' lever verscheurde enz.), Tityos (vgl. Lucr. III, 984), de drie *ἑκατόγχειρες*: Briareus (*Βριάρεως* of *Βριαρεύς*: *ἑκατόγχειρον — — ὃν Βριάρεων καλέουσι θεοί, ἄνδρες δέ τε πάντες Αἰγαίων*, Il. I, 402), Cottus en Gyes (vgl. pag. 162, vs. 593) en ook van Antaeus, van wien Apollod. II, 5 zegt: *ταύτης (τῆς Λιβύης) ἐβασίλευσε* (ten tijde dat Heracles de appels der Hesperiden ging halen) *παῖς Ποσειδῶνος Ἀνταῖος, ὃς τοὺς ξένους ἀναγκάζων παλαίειν ἀνῄρει. τούτῳ παλαίειν ἀναγκαζόμενος Ἡρακλῆς ἀράμενος ἄμμασι* (met zijne armen omvattende) *μετέωρον κλάσας ἀπέκτεινε. ψαύοντα γὰρ γῆς ἰσχυρότερον συνέβη γίνεσθαι, διὸ καὶ γῆς τινὲς ἔφασαν τοῦτον εἶναι παῖδα.* — **595.** terrarum = orbis terrarum = Telluris. — **596.** caeloque pepercit, namelijk Tellus; indien, wil de dichter zeggen, Tellus Antaeus reeds als zoon gewonnen had, toen de Giganten den hemel bestormden, dan zouden de goden het niet gewonnen hebben in dien strijd. — **597.** Phlegraeis arvis, het westelijkste der drie schiereilanden van Chalcidice, later Pallene genoemd, waar Zeus de Giganten door zijn bliksem verpletterde. — **601.** haec wijst terug op vs. 594. — **611.** Alciden, den kleinzoon van Alcaeus, d. i. Hercules. — **612.** Cleonaei: Cleonae, eene stad in Argolis, aan den weg van Argos naar Corinthe, in wier nabijheid Nemea lag, dat eigenlijk geene stad was: hier wordt dus de Nemeïsche leeuw bedoeld, door Hercules verslagen. — **613.** perfundit liquore, namelijk *zalf* of *olie*, zooals de worstelaars in de Olympische spelen plachten te doen. —

colla diu gravibus frustra tentata lacertis:
immotumque caput fixa cum fronte tenetur;
miranturque habuisse parem. nec viribus uti
Alcides primo voluit certamine totis
exhausitque virum, quod creber anhelitus illi
prodidit et gelidus fesso de corpore sudor.
tunc cervix lassata quati, tunc pectore pectus
urgeri: tunc obliqua percussa labare
crura manu. iam terga viri cedentia victor
implicat et medium compressis ilibus artat
inguinaque insertis pedibus distendit et omnem
explicuit per membra virum. rapit arida tellus
sudorem: calido complentur sanguine venae,
intumuere tori, totosque induruit artus
Herculeosque novo laxavit corpore nodos.
constitit Alcides stupefactus robore tanto,
nec sic Inachiis, quamvis rudis esset, in undis
desectam timuit reparatis anguibus hydram.
conflixere pares, telluris viribus ille,
ille suis. numquam saevae sperare novercae
plus licuit. videt exhaustos sudoribus artus
cervicemque viri siccam, cum ferret Olympum.
utque iterum fessis iniecit bracchia membris,
non exspectatis Antaeus viribus hostis
sponte cadit maiorque accepto robore surgit.
quisquis inest terris, in fessos spiritus artus
egeritur, tellusque viro luctante laborat.
ut tandem auxilium tactae prodesse parentis

---

622. illi, namelijk Hercules. — **627.** implicat: de handschriften hebben adligat. Francken verandert ADLIGAT in IPLICAT. Terecht. Immers alligare kan gezegd worden van handen en voeten die geboeid, van wonden, die verbonden worden enz., maar bezwaarlijk, zooals hier, van den rug; vgl. vooral vs. 628: „omnem .. virum". Klaarblijkelijk slaat Hercules zijne armen om Antaeus' rug, dat is implicat nl. brachiis. Vgl. Ovid. Metam. 4, 364, waar een adelaar een slang vasthoudt: „pendens caput illa (de slang) pedesque adligat et cauda spatiantes implicat alas", en kort te voren vs. 362 wordt gezegd, dat Phoebus de nymph Salmacis „nitentem contra elabique volentem implicat". — **634.** Inachiis undis: d.i. de wateren van Lerna, ten zuiden van Argos (waar Inachus, de vader van Io, koning was), waar de Lernaeische slang of hydra zich ophield, die Hercules doodde. Het was een monster met vele (9, 100, 10.000) hoofden: wanneer Hercules er een van deze afgeslagen had, ontstonden er in de plaats daarvan twee andere. Eerst toen hij de halzen, waarop de afgeslagen hoofden gezeten hadden, met gloeiende boomstammen verschroeide, kon hij het monster overwinnen. — **637.** saevae novercae, Iuno of Hera, die uit jaloerschheid Hercules, den zoon van

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Alcides sensit: „standum est tibi," dixit, „et ultra
non credere solo, sternique vetabere terra.
haerebis pressis intra mea pectora membris:
huc, Antaee, cades." sic fatus sustulit alte
nitentem in terras iuvenem. morientis in artus
non potuit nati Tellus permittere vires:
Alcides medio tenuit iam pectora pigro
stricta gelu terrisque diu non credidit hostem.
hinc aevi veteris custos, famosa vetustas,
miratrixque sui signavit nomine terras.
sed maiora dedit cognomina collibus istis,
Poenum qui Latiis revocavit ab arcibus hostem,
Scipio. nam sedes Libyca tellure potito
haec fuit. en, veteris cernis vestigia valli;
Romana hos primum tenuit victoria campos."

CATO UTICENSIS.

IX, 498—604.

Na den dood van Pompeius begaf Cato van Utica, de achterkleinzoon van Cato maior, zich met het leger, dat hij na den slag bij Pharsālus uit de overgebleven benden gevormd had, naar Cyrene in Africa en voerde van daar zijn leger door de Lybische woestijn, waar het door hitte, dorst en uitputting schrikkelijk leed, maar door Cato's voorbeeld voor wanhoop bewaard werd.

Utque calor solvit, quem torserat aëra ventus,
incensusque dies, manent sudoribus artus,
arent ora siti: conspecta est parva maligna
unda procul vena, quam vix e pulvere miles
corripiens patulum galeae confudit in orbem
porrexitque duci. squalebant pulvere fauces

Zeus en Alcmene, vijandig was. — **647.** terra: vgl. Liv. 23, 40, 2: ut terrā rem gereret. Vele handschriften hebben terrae, dat de meer gewone vorm is, maar de beste codex heeft terra. Alle codd. hebben terrae I, 607: „colligit et terrae.. condit.". — **649.** huc cades: gij zult niet wederom op den grond vallen, maar hierheen, aan mijne borst, tusschen mijne armen. — **651.** permittere, *laten toevloeien.* — **652.** medio, *in 't midden*, nl. tusschen hemel en aarde, in de lucht, verklaard door 't volgende terrisque non credidit hostem.

498. ventus: vooraf gaat de beschrijving van een storm — **500.** maligna vena: *met schrale ader*, d. i. met weinig toevoer uit een bron. — **503.** duci, nl. Cato. — **505.** degener.. miles zegt Cato tot den

cunctorum, minimumque tenens dux ipse liquoris
invidiosus erat. „mene, inquit, degener unum
miles in hac turba vacuum virtute putasti?
usque adeo mollis primisque caloribus impar
sum visus? quanto poena tu dignior ista es,
qui populo sitiente bibas!" sic concitus ira
excussit galeam, suffecitque omnibus unda.
Ventum erat ad templum, Libycis quod gentibus unum
inculti Garamantes habent, stat sortiger istic
Iuppiter, ut memorant, sed non aut fulmina vibrans,
aut similis nostro, sed tortis cornibus Hammon.
non illic Libycae posuerunt ditia gentes
templa: nec Eois splendent donaria gemmis. —
quamvis Aethiopum populis Arabumque beatis
gentibus atque Indis unus sit Iuppiter Hammon,
pauper adhuc deus est, nullis violata per aevum
divitiis delubra tenens, morumque priorum
numen Romano templum defendit ab auro.
esse locis superos testatur silva, per omnem
sola virens Libyen. nam quidquid pulvere sicco
separat ardentem tepida Berenicida Lepti,
ignorat frondes: solus nemus abstulit Hammon.
silvarum fons causa loco, qui putria terrae
adligat et domitas unda connectit arenas.

---

soldaat, die hem het water bracht. — **512.** Garamantes: in de oasen der woestijn, die wij met een Arabischen naam Sahara noemen, woonden twee volken: westelijk de Gaetūli, oostelijk de Garamantes. — **514.** Hammon of Ammon (Aegypt. Amon of Amen, volgens Manetho „de verborgene"), oorspronkelijk in Thebae in Opper-Aeg. vereerd, had een beroemd orakel in de Libysche woestijn, in de oase Ammonium (Siwa). De god werd voorgesteld met den kop van een ram. Door de Gr. werd hij met Zeus, door de Rom. met Iuppiter vereenzelvigd. De Latijnsche spelling van den naam, met H, schijnt een gevolg te wezen van de versmelting van den dienst van Ammon, met dien van een phoenicischen god Baal chamman, die in het Karthaagsche gebied ijverig vereerd werd. — **517.** Aethiopum, Arabum, Indis: dat Ammon door deze volken vereerd zou zijn is eene vinding der Grieken, die is opgekomen door den tocht van Alexander den Groote. — **524.** Berenicida: Berenicis *(Βερνικίς)* is een jongere en dichterlijke vorm voor Berenice, vroeger Euhesperidae genoemd, eene stad in Cyrenaica, op de Oostkust van de groote Syrtis gelegen en genoemd naar Berenice, de vrouw van Ptolomaeus III Euergetes. — Lepti: ongeveer in 't midden tusschen de beide Syrten lag de stad Leptis (magna). — **525.** Hammon: de oase van Ammon, door de Grieken Ammonion genoemd, lag niet, zooals men uit deze plaats opmaken zou, tusschen Berenice en Leptis, maar verder oostwaarts, naar Aegypte toe, in het landschap Marmarica. — **528—543.** Deze vss., hier weggelaten, be-

Stabant ante fores populi, quos miserat Eos,
cornigerique Iovis monitu nova fata petebant;
sed Latio cessere duci, comitesque Catonem
orant, exploret Libycum memorata per orbem
numina, de fama tam longi iudicet aevi.
maximus hortator scrutandi voce deorum
eventus Labienus erat. „fors obtulit, inquit,
et Fortuna viae tam magni numinis ora
consiliumque dei: tanto duce possumus uti
per Syrtes, bellisque datos cognoscere casus.
nam cui crediderim superos arcana daturos
dicturosque magis quam sancto vera Catoni?
certe vita tibi semper directa supernas
ad leges sequerisque deum. datur, ecce, loquendi
cum Iove libertas: inquire in fata nefandi
Caesaris et patriae venturos excute mores:
iure suo populis uti legumque licebit,
an bellum civile perit? tua pectora sacra
voce reple: durae semper virtutis amator
quaere: quid est virtus? et posce exemplar honesti."
Ille deo plenus, tacita quem mente gerebat,
effudit dignas adytis e pectore voces:
„quid quaeri, Labiene, iubes? an liber in armis
occubuisse velim potius, quam regna videre?
an sit vita nihil, vel longa? an differat aetas?
an noceat vis ulla bono? fortunaque perdat
opposita virtute minas? laudandaque velle
sit satis, et numquam successu crescat honestum?
scimus, et hoc nobis non altius inseret Hammon.
haeremus cuncti superis, temploque tacente
nil facimus non sponte dei: nec vocibus ullis
numen eget, dixitque semel nascentibus auctor
quidquid scire licet, steriles nec legit arenas,

---

vatten slechts eene overtollige en onjuiste astronomische plaatsbepaling van dit deel van Africa. — **550.** Labienus, de bekende legaat van Caesar, later tot de partij van Pompeius overgegaan. — **559.** mores beteekent niet alleen *zeden en gebruiken*, maar ook *verhoudingen*. — **560.** legum: ius legum is eene uitdrukking, die ook bij Cic. meer dan eens voorkomt. — **561.** perit, *is vruchteloos;* in zooverre wij meenden door den burgeroorlog de vrijheid te zullen herwinnen. — **565.** adytis = oraculis, cf. Lucr. I, 727: ex adyto tamquam cordis responsa dedere. — **567.** regna = tyrannidem. — **568—571.** Spreuken der Stoïcijnen: het leven is niets, zelfs een lang leven niet; ouderdom maakt geen verschil; haec vita mors est: Cic. Disp. T. 1, 75. — Nec (Stoicis videtur) magis expetenda beata vita, si sit longa, quam si brevis. Cic. de fin. 3, 46. — **573.** haeremus, *wij zijn in de nabijheid.* — **576.** steriles..arenas:

ut caneret paucis, mersitque hoc pulvere verum;
estque dei sedes, nisi terra, et pontus, et aer,
et caelum, et virtus. superos quid quaerimus ultra?
Iuppiter est, quodcumque vides, quocumque moveris.
sortilegis egeant dubii semperque futuris
casibus ancipites: me non oracula certum,
sed mors certa facit: pavido fortique cadendum est.
hoc satis est dixisse Iovem." sic ille profatus
servataque fide, templi discedit ab aris,
non exploratum populis Hammona relinquens.
Ipse manu sua pila gerit, praecedit anheli
militis ora pedes; monstrat tolerare vapores,
non iubet, et nulla vehitur cervice supinus
carpentoque sedens; somni parcissimus ipse est,
ultimus haustor aquae. cum tandem fonte reperto
indiga cogatur laticis certare iuventus,
stat, dum lixa bibat. si veris magna paratur
fama bonis et si successu nuda remoto
inspicitur virtus, quidquid laudamus in ullo
maiorum, fortuna fuit. quis Marte secundo,
quis tantum meruit populorum sanguine nomen?
hunc ego per Syrtes Libyaeque extrema triumphum
ducere maluerim, quam ter Capitolia curru
scandere Pompei, quam frangere colla Iugurthae.
ecce parens verus patriae, dignissimus aris,
Roma, tuis, per quem numquam iurare pudebit,
et quem, si steteris umquam cervice soluta,
tunc olim factura deum es.

---

het onvruchtbare zand, nl. deze woestijn. De Godheid heeft deze woestijn niet uitverkoren om aan weinigen zijn wil bekend te maken, zij heeft de waarheid niet hier begraven in het stof; zij is overal. De leer der Stoïcijnen is pantheïstisch. „Ihre ganze Weltanschauung geht von der Betrachtung des göttlichen Wesens aus, das alle endlichen Wesen aus sich erzeugt und in sich umschliesst, das sie mit seiner Kraft durchdringt, mit seinem unabänderlichen Gesetze beherrscht, und so in ihnen allen nur sich selbst zur Erscheinung bringt." Zeller, Gesch. der Gr. Phil. III, 1³, pag. 309. — **585.** servataque fide: *terwijl hij het geloof* (in hetgeen gezegd werd van het orakel van Ammon) *ongeschokt liet.* Hij onderzocht niet of het waar was, maar hij voor zich had het orakel niet noodig. De Stoïcijnen handhaafden zooveel mogelijk den volksgodsdienst. — **596.** fortuna fuit: bij Cato was het de ware virtus, bij de voorouders slechts de fortuin. — **600.** Capitolia scandere: de triumphtocht ging tot op het Capitool; Cato's tocht door de woestijn was voor den dichter een hoogere triumphtocht. Pompeius hield driemaal eenen triumphtocht, den laatsten in 61 v. Chr., toen hij op eenen met edelsteenen versierden wagen reed. — **603.** cervice soluta, *wanneer het juk van uwen hals genomen zal zijn.*

M. VALERIUS MARTIALIS

GEB. OMSTREEKS 40, GEST. RUIM 100 NA CHR.

EPIGRAMMATON

Libr. I, 8.

Quod magni Thraseae consummatique Catonis
dogmata sic sequeris, salvus ut esse velis,
pectore nec nudo strictos incurris in enses,
quod fecisse velim te, Deciane, facis.

Martialis gebruikt de volgende metra:

1°. De elegische maat. I, 8, 13, 16, 18, 39, 47, 56, 88, 97 enz.

2°. den Scazon *(σκάζων)*, een senarius iambicus waarvan de laatste voet geen iambus, maar een spondeus of trochaeus is.

Meestal is ook in den eersten of in den derden voet een spondeus, maar nooit in den vijfden voet, zooals bij de Grieken.

Eenen dactylus vindt men dikwijls in den eersten en in den derden voet. De anapaest komt alleen in den eersten voet voor.

⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – – ⏒

– – – –

– ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑

⏑ ⏑ –

I, 10; II, 11, 65; III, 44; XII, 10;

3°. den phalaecischen hendecasyllabus; zie de aanteekening op Catullus III.

I, 117; III, 35; IV, 21; V, 73; VIII, 76; X, 47; XI, 35.

I, 8. 1. Thraseae: Thrasea Paetus, een senator ten tijde van Nero, een vriend en bloedverwant van den dichter Persius en evenals deze tot de Stoïcijnen behoorende, werd door zijne vijanden bij Nero aangeklaagd en ter dood veroordeeld. Daar men hem de keuze overliet op welke wijze hij wilde sterven, liet hij zich de aderen openen, Tacit. Ann. 16, 33. Cato de jongere (Uticensis), die zich zelf het leven benomen had om den ondergang der Republiek niet te beleven (46 v. Chr.), was in eene lofrede door Thrasea verheerlijkt. — consummatique: consummatus = perfectus (*ideaal*), wordt van personen dikwijls bij Quintilianus gebruikt; consummare komt bij Cicero nog niet voor,

5 nolo virum facili redimit qui sanguine famam,
hunc volo, laudari qui sine morte potest.

I, 10.

Petit Gemellus nuptias Maronillae
et cupit et instat et precatur et donat.
adeone pulchra est? immo foedius nil est.
quid ergo in illa petitur et placet? tussit.

I, 13.

Casta suo gladium cum traderet Arria Paeto,
quem de visceribus strinxerat ipsa suis,
„si qua fides, vulnus quod feci non dolet," inquit;
„sed quod tu facies, hoc mihi, Paete, dolet."

I, 16.

Sunt bona, sunt quaedam mediocria, sunt mala plura
quae legis hic: aliter non fit, Avite, liber.

I, 18.

Quid te, Tucca, iuvat vetulo miscere Falerno
in Vaticanis condita musta cadis?
quid tantum fecere boni tibi pessima vina?
aut quid fecerunt optima vina mali?

---

wel bij Livius. — **4.** Deciane, een vriend en landgenoot van Martialis, een Stoïcijn. — **5.** facili, *gemakkelijk vergoten.*

I, 10. **1.** Gemellus (waarvoor in even goede handschriften ook Venustus staat) en Maronilla zijn overigens onbekend. — **4.** tussit, zoodat ze wel spoedig sterven zal en Gemellus dus haar erfgenaam zal zijn.

I, 13. **1.** Arria: Caecina Paetus was onder keizer Claudius ter dood veroordeeld. Daar hij aarzelde zich zelven te dooden, nam zijne vrouw Arria een dolk, stiet zich dien in de borst en reikte hem over aan haar man met de woorden: Paete, non dolet, Plin. Ep. 3, 16, 6.

I, 16. **2.** Avite: L. Stertinius Avitus, consul in het jaar 92, was een beschermer van Martialis.

I, 18. **1.** Tucca, een gefingeerde naam. — Falerno, vgl. pag. 128, vs. 73 en pag. 93, vs. 27 en 28; de wijn van den Vaticanus was slecht: Vaticani perfida vappa cadi, XII, 48, 14. — **2.** Vaticanis: de tweede lettergreep is bij Horatius kort, bij Martialis en Iuvenalis lang. —

de nobis facile est: scelus est iugulare Falernum
et dare Campano toxica saeva cado.
convivae meruere tui fortasse perire:
amphora non meruit tam pretiosa mori.

I, 39.

Si quis erit raros inter numerandus amicos,
quales prisca fides famaque novit anus,
si quis Cecropiae madidus Latiaeque Minervae
artibus et vera simplicitate bonus,
si quis erit recti custos, mirator honesti
et nihil arcano qui roget ore deos,
si quis erit magnae subnixus robore mentis:
dispeream, si non hic Decianus erit.

I, 47.

Nuper erat medicus, nunc est vispillo Diaulus:
quod vispillo facit, fecerat et medicus.

I, 56.

Continuis vexata madet vindemia nimbis:
non potes, ut cupias, vendere, copo, merum.

I, 88.

Alcime, quem raptum domino crescentibus annis
Lavicana levi caespite velat humus,
accipe non Pario nutantia pondera saxo,
quae cineri vanus dat ruitura labor,

---

5. de nobis, uwe gasten; *wat ons betreft gaat het gemakkelijk* (*dat is minder*, Prop. III, 30, 21: de me minus est), maar enz.

I, 39. **2.** fama .. anus: zoo wordt anus dikwijls als adjectief gebruikt, evenals senex voor 't masculinum; charta anus Catull. 68, 46; senem cadum Mart. 11, 36, 6. — **3.** madidus, imbutus, eruditus Graecis et Latinis litteris. — **8.** Decianus, vgl. I, 8, 4.

I, 47. **1.** vispillo, ook vespillo, *lijkbezorger*. In 't Corp. Iur. vindt men ook vispellio. — Diaulus is een gefingeerde naam.

I, 88. **1.** Alcime: Alcimus was een jong gestorven slaaf van Martialis. — **2.** Lavicana of Labicana, van Labici, naam van eene stad in Latium, tegenwoordig la Colonna genoemd. Aan de via Lavicana, van

sed faciles buxos et opacas palmitis umbras
quaeque virent lacrimis roscida prata mais
accipe, care puer, nostri monumenta doloris:
hic tibi perpetuo tempore vivet honor.
cum mihi supremos Lachesis perneverit annos,
non aliter cineres mando iacere meos.

I, 97.

Cum clamant omnes, loqueris tunc, Naevole, tantum,
et te patronum causidicumque putas.
hac ratione potest nemo non esse disertus.
ecce, tacent omnes: Naevole, dic aliquid.

I, 117.

Occurris quotiens, Luperce, nobis:
„vis mittam puerum" subinde dicis,
„cui tradas epigrammaton libellum,
lectum quem tibi protinus remittam?"
non est quod puerum, Luperce, vexes.
longum est, si velit ad Pirum venire,
et scalis habito tribus, sed altis.
quod quaeris propius petas licebit.
Argi nempe soles subire letum:
contra Caesaris est forum taberna
scriptis postibus hinc et inde totis,
omnes ut cito perlegas poetas.
illinc me pete, nec roges Atrectum, —

Rome naar Labici, was Alcimus begraven. — **9.** Lachesis, eene der drie Parcae, die den levensdraad spon.

I, 97. **1.** Naevolus is een gefingeerde naam.

I, 117. **1.** Luperce, iemand, die gaarne de puntdichten van Martialis las, maar ze liever niet kocht, zoo als er meer door hem genoemd worden, vgl. IV, 72. — **6.** ad Pirum, „*in de Peer*", op den westelijken rand van den Quirinalis; daar woonde Martialis 3 hoog op kamers. Elders (V, 22, 3) zegt hij: „sed Tiburtinae sum proximus accola pilae". — **9.** Argi..letum, bij wijze van tmesis voor Argiletum, waar de uitgever van Martialis' Epigrammen, Atrectus (vs. 13), woonde, vgl. het 3e epigr., waar de dichter tot zijn boek zegt: „Argiletanas mavis habitare tabernas", dan bij mij in mijne kast te liggen. — **10.** Caesaris..forum, het Forum Iulium pag. 178, vs. 10. — **11.** De boekwinkels waren aan de posten met opgaven van boeken, die te koop waren, bedekt. — **13.** nec

hoc nomen dominus gerit tabernae, —
de primo dabit alterove nido
rasum pumice purpuraque cultum
denaris tibi quinque Martialem.
„tanti non es" ais? — sapis, Luperce.

II, 5.

Ne valeam, si non totis, Deciane, diebus
et tecum totis noctibus esse velim.
sed duo sunt quae nos disiungunt milia passum:
quattuor haec fiunt, cum rediturus eam.
saepe domi non es, cum sis quoque, saepe negaris.
vel tantum causis vel tibi saepe vacas.
te tamen ut videam, duo milia non piget ire,
ut te non videam, quattuor ire piget.

II, 7.

Declamas belle, causas agis, Attice, belle,
historias bellas, carmina bella facis,
componis belle mimos, epigrammata belle,
bellus grammaticus, bellus es astrologus,
et belle cantas et saltas, Attice, belle,
bellus es arte lyrae, bellus es arte pilae.
nil bene cum facias, facias tamen omnia belle,
vis dicam quid sis? magnus es ardalio.

---

roges, *maar bedel er niet om;* hij kon bij den uitgever wel eens gaan bedelen, zooals hij het ook bij den schrijver deed. Vgl. Cic. Phil. 2, 76: „tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur." — **15.** nido, *vak* in de boekenkast. — **16.** rasum pumice: vgl. pag. 60 onder vs. 8. — **17.** denaris quinque, ruim twee gulden.

II, 5. **1.** Deciane, vgl. het 8ste epigr. van 't eerste boek. — **3.** passum, door synizese voor passuum, Lat. Gr. § 86. A. 3.

II, 7. **1.** Attice, hier een gefingeerde naam. — **3.** mimos, *kluchten*, als een naspel (exodium) bij de dramata gegeven en alleen bestemd om den lachlust der toeschouwers op te wekken. — **4.** astrologus: astronoom, in zooverre hij met den loop der sterren en hun op- en ondergang goed bekend was, wat bij het lezen van dichters als Aratus en anderen, goed te pas kwam, waarom men de astronomie dan ook leerde in de scholen der grammatici. — **8.** ardalio of ardelio: *druktemaker*, een slag van lieden, dat veel drukte maakte en niets uitvoerde. Eene aardige teekening van zulke menschen geeft Seneca de tranq. an. 12 § 2—4.

II, 11.

Quod fronte Selium nubila vides, Rufe,
quod ambulator porticum terit seram,
lugubre quiddam quod tacet piger vultus,
quod paene terram nasus indecens tangit,
quod dextra pectus pulsat et comam vellit:
non ille amici fata luget aut fratris,
uterque natus vivit et precor vivat,
salva est et uxor sarcinaeque servique,
nihil colonus vilicusque decoxit.
maeroris igitur causa quae? — domi cenat.

II, 20.

Carmina Paulus emit, recitat sua carmina Paulus.
nam quod emas, possis iure vocare tuum.

II, 65.

Cur tristiorem cernimus Saleianum?
„an causa levis est?" inquit, „extuli uxorem."
o grande fati crimen! o gravem casum!
illa, illa dives mortua est Secundilla,
centena deciens quae tibi dedit dotis?
nollem accidisset hoc tibi, Saleiane.

III, 35.

Artis Phidiacae toreuma clarum
pisces aspicis: adde aquam, natabunt.

II, 11. **l.** Selium: Selius is de gefingeerde naam voor een tafelschuimer. — Rufe, waarschijnlijk Canius Rufus uit Gades, een dichter en schrijver van naam, I, 61, 9. — **2.** porticum terit, *loopt de gallerijen plat;* wanneer het dagwerk afgeloopen en de tijd voor het middagmaal nog niet aangebroken was, ging men veelal wandelen in den Campus Martius, die van zuilengangen omringd was; daarheen begaven zich dan zulke menschen, die jacht maakten op eene uitnoodiging aan tafel. — **9.** colonus: de (vrije) huurder of pachter; vilicus, de (niet vrije) meier of bestuurder van een landgoed.

II, 20. Op iemand die onuitgegeven gedichten voor goed geld van een dichter koopt en als de zijne voordraagt.

II, 65. **l.** Saleianus is een gefingeerde naam. — **5.** centena deciens: hier is alleen milia (sestertium) weggelaten; ongeveer *f* 100.000. Vgl. Hor. Sat. I, 3, 15: deciens centena dedisses. Lat. Gr. § 155. Aanm.

III, 35. **l.** toreuma, waarschijnlijk een schaal of schotel van metaal,

III, 41.

Inserta phialae Mentoris manu ducta
lacerta vivit et timetur argentum.

IV, 21.

Nullos esse deos, inane caelum
affirmat Segius probatque, quod se
factum, dum negat hoc, videt beatum.

IV, 41.

Quid recitaturus circumdas vellera collo?
conveniant nostris auribus ista magis.

V, 13.

Sum, fateor, semperque fui, Callistrate, pauper,
sed non obscurus nec male notus eques,
sed toto legor orbe frequens et dicitur „hic est",
quodque cinis paucis, hoc mihi vita dedit.
at tua centenis incumbunt tecta columnis
et libertinas arca flagellat opes,
magnaque Niliacae servit tibi gleba Syenes,
tondet et innumeros Gallica Parma greges.
hoc ego tuque sumus: sed quod sum, non potes esse:
tu quod es, e populo quilibet esse potest.

---

waarop in *drijfwerk* visschen waren voorgesteld. — Phidiacae bewijst niet dat Martialis dacht aan een eigen werk van Phidias.

III, 41. **1.** Mentŏris: Mentor, een kunstenaar, beroemd door zijn gedreven kunstwerken, leefde in de 1ste helft van de 4de eeuw v. Chr.

IV, 41. **1.** vellera: de spreker, die een voordracht gaat houden, heeft een *wollen das* om den hals gedaan, omdat hij verkouden is.

V, 13. **2.** eques: naar den census was Martialis geen ridder, maar Domitianus had hem onder anderen (zoo als het ius trium liberorum, vgl. pag. 131, vs. 71) het recht geschonken om in het theater op de plaats der equites te zitten, vgl. III, 95. — **4.** cinis = mors. — **6.** libertinas..opes: de rijkdom der vrijgelatenen was spreekwoordelijk. — flagellat, *zweept op*, *drijft op:* het kapitaal wordt opgezweept om telkens meer winst te geven. — **7.** Syenes: tot aan het uiterste van het Romeinsche gebied, Syene in Aegypte, heeft hij zijne vruchtbare akkers. — **8.** Parma in Gallia Citerior leverde fijne wol op.

V, 42.

Callidus effracta nummos fur auferet arca,
prosternet patrios impia flamma lares:
debitor usuram pariter sortemque negabit,
non reddet sterilis semina iacta seges:
dispensatorem fallax spoliabit amica,
mercibus extructas obruet unda rates.
extra fortunam est, si quid donatur amicis:
quas dederis, solas semper habebis opes.

V, 58.

Cras te victurum, cras dicis, Postume, semper.
dic mihi, cras istud, Postume. quando venit?
quam longe est cras istud? ubi est? aut unde petendum?
numquid apud Parthos Armeniosque latet?
iam cras istud habet Priami vel Nestoris annos.
cras istud quanti, dic mihi, possit emi?
cras vives? hodie iam vivere, Postume, serum est:
ille sapit, quisquis, Postume, vixit heri.

V, 73.

Non donem tibi cur meos libellos
oranti totiens et exigenti,
miraris, Theodore? magna causa est:
dones tu mihi ne tuos libellos.

V, 76.

Profecit poto Mithridates saepe veneno,
toxica ne possent saeva nocere sibi.

V, 42. 3. sortemque: *het* op rente uitgezette *kapitaal.*

V, 58. 1. Postume: den naam Postumus, voor iemand, die niet bij het heden wil leven, maar het goede altoos van de toekomst verwacht, schijnt Martialis gekozen te hebben naar aanleiding van Horat. Carm. II, 14: „Eheu fugaces Postume, Postume" cett.

V, 73. 3. Theodore: een gefingeerde naam.

V, 76. 1. Mithridates: van dezen bekenden Pontischen koning werd verhaald, dat hij, om niet aan het gevaar blootgesteld te zijn van vergeven te worden, zich aan vergift gewende door met een weinigje be-

tu quoque cavisti cenando tam male semper,
ne posses unquam, Cinna, perire fame.

VI, 48.

Quod tam grande sophos clamat tibi turba togata,
non tu, Pomponi, cena diserta tua est.

VI, 61.

Laudat, amat, cantat nostros mea Roma libellos,
meque sinus omnis, me manus omnis habet.
ecce rubet quidam, pallet, stupet, oscitat, odit.
hoc volo: nunc nobis carmina nostra placent.

VII, 25.

Dulcia cum tantum scribas epigrammata semper
et cerussata candidiora cute,
nullaque mica salis nec amari fellis in illis
gutta sit, o demens, vis tamen illa legi!
nec cibus ipse iuvat morsu fraudatus aceti,
nec grata est facies, cui gelasinus abest.
infanti melimela dato fatuasque mariscas:
nam mihi, quae novit pungere, Chia sapit.

VII, 77.

Exigis ut nostros donem tibi, Tucca, libellos.
non faciam: nam vis vendere, non legere.

---

ginnende, telkens iets meer te nemen, Plinius XXV, 2. — **4.** Cinna: wederom een gefingeerde naam.

VI, 48. **1.** grande sophos: *σοφῶς = εὖγε*, bijvalsbetuigingen, zooals wij met een Italiaanschen term roepen bravo! Vgl. II, 11, 10. — **2.** Pomponi: een gefingeerde naam. — cena, met nadruk tegenover tu.

VI, 61. **2.** sinūs omnīs: 't werkwoord is geattraheerd aan 't laatste object.

VII, 25. **2.** cerussata: cerussa, *loodwit* werd gebruikt voor *blanketsel*. — **6.** gelasīnus van *γελάω, kuiltje in de wangen* bij het lachen. — **7.** melimela: melimēlum, *μελίμηλον, honigappel*, onze *kwee*, kweepeer, nog over in 't Portugeesch marmēlo, waarvan marmelade. — marisca, een soort van groote, maar *slechte vijgen*. — **8.** Chia, scil. ficus, bekend door haren scherpen prikkelenden smaak.

VII, 77. **1.** Tucca, zie I, 18.

VIII, 73.

Instanti, quo nec sincerior alter habetur
pectore, nec nivea simplicitate prior,
si dare vis nostrae vires animosque Thaliae
et victura petis carmina, da quod amem.
Cynthia te vatem fecit, lascive Properti;
ingenium Galli pulchra Lycoris erat;
fama est arguti Nemesis formosa Tibulli;
Lesbia dictavit, docte Catulle, tibi:
non me Paeligni nec spernet Mantua vatem
si qua Corinna mihi, si quis Alexis erit.

VIII, 76.

„Dic verum mihi, Marce, dic amabo;
nil est, quod magis audiam libenter."
sic et cum recitas tuos libellos,
et causam quotiens agis clientis,
oras, Gallice, me rogasque semper.
durum est me tibi, quod petis, negare.
vero verius ergo quid sit, audi:
verum, Gallice, non libenter audis.

IX, 46.

Gellius aedificat semper: modo limina ponit,
nunc foribus claves aptat emitque seras;
nunc has, nunc illas reficit mutatque fenestras,
dum tantum aedificet. quidlibet ille facit,

VIII, 73. **l.** Instanti: Instantius Rufus, stadhouder van Baetica. — **5.** Cynthia, zie Prop. I, 7, 11 (pag. 102). — **6.** Galli, vgl. pag. 175, vs. 53. — **7.** Nemesis, vgl. pag. 145, vs. 31. — **8.** Lesbia, zie Cat. III, inl. — **9.** Paeligni, vgl. p. 142, vs. 1 en pag. 181, vs. 49. — Mantua, de geboorteplaats van Vergilius, eigenlijk Andes in de nabijheid van Mantua. — **10.** Corinna, vgl. pag. 140, vs. 8. — Alexis, een schoone jonge slaaf, dien, naar men beweerde, Maecenas aan Vergilius geschonken had.

VIII, 76. **l.** Marce: Marcus is de voornaam van den dichter. — **5.** Gallice: een gefingeerde naam.

IX, 46. **l.** Gellius: een gefingeerde naam.

oranti nummos ut dicere possit amico
unum illud verbum Gellius „aedifico".

IX, 70.

Dixerat „o mores! o tempora!" Tullius olim,
sacrilegum strueret cum Catilina nefas,
cum gener atque socer diris concurreret armis
maestaque civili caede maderet humus.
cur nunc „o mores!" cur nunc „o tempora!" dicis?
quod tibi non placeat, Caeciliane, quid est?
nulla ducum feritas, nulla est insania ferri;
pace frui certa laetitiaque licet.
non nostri faciunt, tibi quod tua tempora sordent,
sed faciunt mores, Caeciliane, tui.

IX, 97.

Rumpitur invidia quidam, carissime Iuli,
quod me Roma legit, rumpitur invidia.
rumpitur invidia, quod turba semper in omni
monstramur digito, rumpitur invidia.
rumpitur invidia, tribuit quod Caesar uterque
ius mihi natorum, rumpitur invidia.
rumpitur invidia, quod rus mihi dulce sub urbe est
parvaque in urbe domus, rumpitur invidia.
rumpitur invidia, quod sum iucundus amicis,
quod conviva frequens, rumpitur invidia.
rumpitur invidia, quod amamur quodque probamur:
rumpatur, quisquis rumpitur invidia.

X, 23.

Iam numerat placido felix Antonius aevo
quindecies actas Primus Olympiadas

IX, 70. **l.** o mores! o tempora! Cic. in Catil. Orat. I, 1, 2: o tempora! o mores! senatus haec intellegit, consul videt; hic tamen vivit. — **6.** Caeciliane: een gefingeerde naam.

IX, 97. **l.** Iuli: waarschijnlijk Iulius Martialis, een vriend van den dichter. — **6.** ius natorum, het ius trium liberorum (vgl. pag. 132, vs. 61), door Titus en Domitianus aan Martialis verleend.

praeteritosque dies et totos respicit annos,
nec metuit Lethes iam propioris aquas.
nulla recordanti lux est ingrata gravisque:
nulla fuit, cuius non meminisse velit.
ampliat aetatis spatium sibi vir bonus: hoc est
vivere bis, vita posse priore frui.

X, 47.

Vitam quae faciant beatiorem,
iucundissime Martialis, haec sunt:
res non parta labore, sed relicta;
non ingratus ager, focus perennis;
lis nunquam, toga rara, mens quieta;
vires ingenuae, salubre corpus;
prudens simplicitas, pares amici;
convictus facilis, sine arte mensa;
nox non ebria, sed soluta curis;
non tristis torus, et tamen pudicus;
somnus, qui faciat breves tenebras:
quod sis, esse velis nihilque malis;
summum nec metuas diem nec optes.

XI, 35.

Ignotos mihi cum voces trecentos,
quare non veniam vocatus a te,
miraris quererisque litigasque?
solus ceno, Fabulle, non libenter.

X, 23. **1.** Antonius: Marcus Antonius Primus uit Tolosa in Gallië (IX, 99, 3), een vriend, wiens deugden Martialis meermalen (X, 32) uitbundig roemt. — **2.** Olympiadas: hier een tijdperk van vijf jaren. Zie Trist. 4, 10, 95 (pag. 176).

X, 47. **2.** Martialis: Iulius Martialis, een vriend van den dichter. Zie IX, 97, 1. — **3.** Hier bewijst Martialis, dat hij een kind van zijn tijd is. Een vermogen door arbeid verkregen moet hooger gesteld worden dan eene erfenis. — **5.** toga rara: zelden als cliënt zijnen patroon de verschuldigde eer gaan bewijzen, waarbij men altijd de toga aantrok. — **6.** ingenuae: niet zooals een slaaf, maar als een vrij man die niet behoeft te werken. — **9.** nox, *avond.*

XI, 35. **4.** solus: onder zooveel onbekenden gevoelt men zich natuurlijk eenzaam. — **4.** Fabulle: een gefingeerde naam.

XII, 10.

Habet Africanus milies, tamen captat:
fortuna multis dat nimis, satis nulli.

XII, 92.

Saepe rogare soles, qualis sim, Prisce, futurus,
si fiam locuples simque repente potens.
quemquam posse putas mores narrare futuros?
dic mihi: si fias tu leo, qualis eris?

XIII, 16.

RAPA.

Haec tibi brumali gaudentia frigore rapa
quae damus, in caelo Romulus esse solet.

XIII, 127.

CORONA ROSEA.

Dat festinatas, Caesar, tibi bruma coronas:
quondam veris erat, nunc tua facta rosa est.

XIV, 194.

LUCANUS.

Sunt quidam, qui me dicunt non esse poetam:
sed qui me vendit bibliopola, putat.

XII, 10. l. milies, nl. centena milia HS., 10 millioen gulden.

XII, 92. l. Prisce: gefingeerde naam; uit vs. 4 blijkt, dat hier iemand voorgesteld wordt, die laf van aard is.

XIII, 16: Bij Seneca in de Apocolocynthosis 9, 5 stemt Hercules vóór het voorstel om keizer Claudius onder de goden op te nemen, „cum sit e republica esse aliquem, qui cum Romulo possit ferventia rapa vorare." Romulus zet in den hemel zijne eenvoudige levenswijze voort.

XIII, 127. l. festinatas: de rozen waren in de keizerlijke broeikassen gekweekt, naar het schijnt.

XIV, 195.

CATULLUS.

Tantum magna suo debet Verona Catullo,
quantum parva suo Mantua Vergilio.

XIV, 208.

NOTARIUS.

Currant verba licet, manus est velocior illis:
nondum lingua suum, dextra peregit opus.

XIV, 195. Catullus: zie pag. 55.
XIV, 208. Notarius: de notarius is een stenograaph, die allerlei notae gebruikt, om het gesproken woord snel te kunnen opschrijven. Deze kunst was te Rome reeds in Cicero's dagen bekend.

DECIMUS IUNIUS IUVENALIS

GEB. OMSTR. 50, GEST. ONGEV. 130 NA CHR.

SATIRA III.

HET LEVEN IN ROME.

Umbricius, een vriend van Iuvenalis, gaat Rome met der woon verlaten om zich in Cumae, in Campanië, te vestigen. De reden waarom hij dat doet verhaalt hij aan zijn vriend. Zoo vindt de dichter gelegenheid eene uitvoerige schildering te geven van het zedelijk verval, dat hij in 't leven in de stad opmerkte.

Quamvis digressu veteris confusus amici
laudo tamen, vacuis quod sedem figere Cumis
destinet atque unum civem donare Sibyllae.
ianua Baiarum est et gratum litus amoeni
secessus. ego vel Prochytam praepono Suburae.
nam quid tam miserum, tam solum vidimus, ut non
deterius credas horrere incendia, lapsus
tectorum adsiduos ac mille pericula saevae

2. vacuis .. Cumis: Cumae was door Puteoli overschaduwd en werd in den keizertijd als eene stille en rustige plaats geprezen. — **3.** Sibyllae: de Sibylle, profetes, van Cumae, onder anderen bekend uit de sage van Tarquinius Priscus. — **4.** ianua Baiarum: Baiae, voor de Romeinen de aantrekkelijkste badplaats, behoorde tot het gebied van Cumae. Van Rome komende ging men door Cumae naar Baiae. — **5.** Prochyta, een klein, onvruchtbaar eilandje aan de golf van Napels. — Suburae: Subūra was het drukste gedeelte van Rome, ongeveer in 't midden der stad, ten oosten van het Forum. — **7.** incendia: het oude Rome werd dikwijls door brand geteisterd; branden breidden zich gemakkelijk uit en waren gevaarlijk door de vele houten uitbouwsels aan de huizen en de nauwe straten. — lapsus tectorum: evenals tegenwoordig in onze groote steden waren ook in Rome onder de keizers de huurhuizen meestal door speculanten en dus zeer slecht gebouwd. De muren bestonden dikwijls uit een netwerk van balken met steenen aangevuld, de bovenste

urbis et Augusto recitantes mense poetas?
sed dum tota domus raeda componitur una,
substitit ad veteres arcus madidamque Capenam.
hic, ubi nocturnae Numa constituebat amicae,
nunc sacri fontis nemus et delubra locantur
Iudaeis, quorum cophinus fenumque supellex —
omnis enim populo mercedem pendere iussa est
arbor et eiectis mendicat silva Camenis —.
in vallem Egeriae descendimus et speluncas
dissimiles veris. quanto praesentius esset
numen aquis, viridi si margine cluderet undas
herba nec ingenuum violarent marmora tofum!
hic tunc Umbricius „quando artibus" inquit „honestis

---

verdiepingen waren in den regel van hout. Aardbevingen waren bovendien nog al talrijk: bijv. 5 n. Chr., 15, 51, 59 zijn ons opgeteekend. — **9.** recitantes .. poetas: op het gebied der poëzie bestond er om dezen tijd in Rome overproductie; in de galerijen en in de parken had men geen rust, *zelfs in* de heete maand *Augustus* niet, van de reciteerende dichters. — **10.** raeda: de inboedel van Umbricius wordt *op een vierwieligen wagen* vervoerd: deze reed eerst af bij de poort, want gedurende het grootste deel van den dag mochten zulke wagens in de stad niet rijden. — **11.** veteres arcus madidamque Capenam, een hendiadys. De porta Capena leidde langs de via Appia naar Capua. Boven deze poort was eene waterleiding, waarvan het water door de bogen der poort druppelde: zij was in den muur, die aan Servius Tullius wordt toegeschreven, en nu dus binnen de stad. Was men buiten de porta Capena gekomen, dan had men aan de linkerhand de Lucus Camenarum en de Vallis Egeriae, waar, naar de sage luidde, Numa, Rome's tweede koning, samenkomsten had met de nymph Egeria, die hem de voorschriften betreffende de vereering der goden mededeelde. — **12.** hic: terwijl de wagen stilstaat bij de porta Capena, gebruikt de dichter, die waarschijnlijk zijnen vriend begeleidde, de gelegenheid om te wijzen op de verandering, die in deze streek buiten de poort heeft plaats gevonden. — constituebat, *een rendez-vous gaf.* — **14.** Iudaeis: de Joden, die toen reeds vrij talrijk waren in Rome, hadden de vallis Egeriae met *bosch*, *bron* en (vervallene) *tempels* gehuurd om er eene synagoge te plaatsen. De Joden in Rome waren meest arm; als hun eenig *huisraad* noemt Iuven. hier de *mand met hooi*, die zij gebruikten, zooals een scholiast zegt, om er den dag vóór den Sabbath het eten voor den Sabbath, waarop ze naar de Joodsche wet geen vuur gebruiken mochten, warm in te zetten, met hooi te omgeven en zóó warm te houden, juist zooals men tegenwoordig op nieuw kisten met hooi voor dat doel gebruikt. — **15.** mercedem pendere: klaarblijkelijk ergert het Iuvenalis dat de Joden dit bosch met toebehooren hadden mogen huren: iedere boom moet tegenwoordig winst opbrengen voor het volk, maar de Camenae (*zanggodinnen*, Muzen) aan wie het bosch door Numa gewijd was, zijn uitgebannen en het bosch zelf moet nu bedelen (wat ziet op den vorigen regel). — **17.** speluncas: men had deze grotten kunstig verfraaid. — **19.** cluderet: de vorm cludo voor claudo komt in het simplex dikwijls voor van de 1ste eeuw n. Chr. af. — **21.** quando =

nullus in urbe locus, nulla emolumenta laborum,
res hodie minor est, here quam fuit, atque eadem cras
deteret exiguis aliquid, proponimus illuc
ire, fatigatas ubi Daedalus exuit alas,
dum nova canities, dum prima et recta senectus,
dum superest Lachesi quod torqueat, et pedibus me
porto meis nullo dextram subeunte bacillo.
cedamus patria. vivant Artorius istic
et Catulus, maneant qui nigrum in candida vertunt,
quis facile est aedem conducere flumina portus,
siccandam eluviem, portandum ad busta cadaver,
et praebere caput domina venale sub hasta.
quondam hi cornicines et municipalis harenae
perpetui comites notaeque per oppida buccae
munera nunc edunt et verso pollice vulgus
cum iubet, occidunt populariter, inde reversi
conducunt foricas; et cur non omnia? cum sint,
quales ex humili magna ad fastigia rerum
extollit quotiens voluit Fortuna iocari.
quid Romae faciam? mentiri nescio, librum,
si malus est, nequeo laudare et poscere; motus
astrorum ignoro; funus promittere patris

---

quandoquidem. — artibus, *werk, handwerk.* — **23.** here: deze oude vorm voor heri kwam in den keizertijd wederom in eere. — eadem deteret: men vatte deteret hier op in den zin van *verliezen: en het morgen weder* (L. Gr. § 480. Aanm. 2) *iets van zijn geringen omvang zal verliezen.* — **25.** Daedalus: de groote kunstenaar, een Athener, die, op eigen gemaakte vleugels van Creta ontvlucht, zich in Cumae had neergelaten, zooals de latere sage zeide. — **27.** Lachesi, vgl. Mart. I, 83, 9. — **29.** Artorius, Catulus, namen, die de dichter gebruikt om een slag van lieden aan te wijzen, als de volgende woorden omschrijven. — **31.** aedem conducere, *het bouwen van een huis bij aanbesteding aannemen.* — flumina portus, *het pachten van rivieren haventollen* of *-gelden.* Dit slag van lieden was, zooals bekend is, in minachting; even zoo behoorde het reinigen van riolen en het *drooglegggen van poelen* tot de werkzaamheden, die in oneer waren. — **33.** caput, *een leven, een slaaf.* — domina .. hasta, vgl. Ovid. ex Ponto IV, 5, 19. — **34.** Menschen die vroeger als muzikanten de amphitheaters van stad tot stad bezochten (munic. har. comites) zijn nu zoo rijk geworden, dat zij zelf spelen geven. — **36.** verso pollice: wanneer een zwaardvechter door zijn tegenstander overwonnen was, vroeg de winnaar aan het volk of hij den overwonnene moest dooden of laten leven, waarop het volk zijn antwoord gaf met den duim: in 't eerste geval werd de duim naar beneden gehouden. Hij, die de spelen aan het volk gaf, had echter de eindbeslissing; maar, zoo hij populariter wilde handelen, deed hij natuurlijk wat het volk verlangde. — **38.** conducunt foricas, *pachten zij publieke privaten.* — **42.** motus astrorum ignoro: *ik ben geen sterrewichelaar.* — **43.** promittere, als waar-

nec volo nec possum; ranarum viscera numquam
inspexi; ferre ad nuptam quae mittit adulter,
quae mandat, norunt alii; me nemo ministro
fur erit, atque ideo nulli comes exeo, tamquam
mancus et exstinctae, corpus non utile, dextrae.
quis nunc diligitur nisi conscius, et cui fervens
aestuat occultis animus semperque tacendis?
nil tibi se debere putat, nil conferet umquam,
participem qui te secreti fecit honesti:
carus erit Verri, qui Verrem tempore quo vult
accusare potest. tanti tibi non sit opaci
omnis harena Tagi quodque in mare volvitur aurum,
ut somno careas ponendaque praemia sumas
tristis et a magno semper timearis amico.
Quae nunc divitibus gens acceptissima nostris,
et quos praecipue fugiam, properabo fateri,
nec pudor obstabit. non possum ferre, Quirites,
graecam urbem; quamvis quota portio faecis Achaei?
iam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes
et linguam et mores et cum tibicine chordas
obliquas nec non gentilia tympana secum
vexit et ad circum iussas prostare puellas.
ite, quibus grata est picta lupa barbara mitra!

---

zegger. — **44.** ranarum viscera: volgens sommigen werden door bijgeloovige lieden daaruit voorteekens waargenomen; volgens anderen was het om het vergif te doen, dat sommige kikvorschen (rubeta), naar men meende, in long en lever hadden. — **48.** extinctae .. dextrae is genet. qualit. en dient ter nadere verklaring van mancus, terwijl corpus non utile appositie is. De dichter bedoelt: geen stadhouder neemt mij mede als lid van zijne cohors praetoria, wanneer hij naar zijne provincie gaat (exire is daarvoor het gewone werkwoord); ik ben voor zulke dieven als iemand wiens rechterhand *verdord*, lam, is. — **49.** cui: tweelettergrepig; vgl. Lat. Gr. § 10, 16 en § 40 uitz. i. — **53.** Verri: Verres, de door zijne afpersingen en onderdrukkingen beruchte landvoogd van Sicilië, tegen wien 70 v. Chr. Cicero met goed gevolg eene aanklacht instelde. — **55.** Tagi: de Taag was overschaduwd door boomen (opaci) en voerde veel goudzand (harena, aurum, hendiadyoin) mee. — **56.** ponendaque = deponenda, *die ge eenmaal moet achterlaten*, *verliezen*. — **61.** graecam urbem: dat de stad (Rome) Grieksch is; alle Oostersche volken gebruikten in het verkeer de Grieksche taal; de eigenlijke Grieken uit de provincie Achaje waren betrekkelijk slechts een klein deel van hen die Gr. spraken. — faecis: *heffe des volks*, faex populi. Lucanus VII, 405 noemt Rome mundi faece repletam. — **63.** chordas obliquas, de sambuca, eene soort van driehoekige harp met schuin gespannen snaren, zie Rich. — **64.** gentilia, *vreemd*, *barbaarsch*, vgl. Lucr. II, 618. — **65.** ad circum, vgl. pag. 84, vs. 11. — **66.** picta mitra, zoo als de bovengenoemde Syrische

rusticus ille tuus sumit trechedipna, Quirine,
et ceromatico fert niceteria collo!
hic alta Sicyone, ast hic Amydone relicta,
hic Andro, ille Samo, hic Trallibus aut Alabandis
Esquilias dictumque petunt a vimine collem
viscera magnarum domuum dominique futuri.
ingenium velox, audacia perdita, sermo
promptus et Isaeo torrentior. ede quid illum
esse putes. quemvis hominem secum attulit ad nos:
grammaticus rhetor geometres pictor aliptes
augur schoenobates medicus magus, omnia novit
Graeculus esuriens; in caelum, iusseris, ibit.
in summa, non Maurus erat neque Sarmata nec Thrax,
qui sumpsit pinnas, mediis sed natus Athenis.
horum ego non fugiam conchylia? me prior ille
signabit fultusque toro meliore recumbet,
advectus Romam quo pruna et cottona vento?
usque adeo nihil est, quod nostra infantia caelum
hausit Aventini, baca nutrita Sabina?
quid quod adulandi gens prudentissima laudat

---

meisjes droegen. — **67.** trechedipna: *τρεχέδειπνος* komt in 't Grieksch slechts voor in de beteekenis: *parasiet, tafelschuimer;* hier moet het iets wezen, dat men draagt; de scholiast verklaart het door: galliculae Graecae, eene soort van *lage schoenen.* — **68.** ceromatico: met zalf uit olie en was ingewreven, zooals de athleten deden. — niceteria, *prijs der overwinning:* deze drie woorden komen in het Latijn slechts hier voor. De dichter spot met het gebruik van Grieksche woorden te Rome. — **70.** Samo, hic: hiatus, evenals bij Verg. Aen. 1, 16: posthabita coluisse Samo: hic illius arma, cett. — Trallibus.. Alabandis: beide steden in Carië; Tralles eene belangrijke handelstad aan een zijtak van den Maeander; Alabanda eene stad aan de Marsyas, die in den Maeander uitstroomt, bekend door hare weelde. — **72.** viscera: deze Grieken trokken naar den Esquilinus en den Viminalis en wisten zich daar langzamerhand de groote paleizen te verwerven, waarvan zij de *ingewanden*, dat is *de ziel* werden, zooals een dier in zijn schelp of schaal. — **74.** Isaeo: hier wordt niet de Attische redenaar Isaeus bedoeld, van wien torrens niet gelden kan, maar een Assyrische rhetor, die omstreeks 100 n. C. Rome door zijne welsprekendheid verbaasde: „Dicit semper ex tempore; sermo graecus, immo atticus, zegt Plin. van hem, Ep. II, 3. — ede: *zeg op*, synoniem met exponere bij Cic. de legg. 3, 47. — **80.** Daedalus. Vgl. vs 25. — **81.** conchylia, *purperen kleederen.* — prior signabit: het *teekenen* van stukken door meer personen geschiedde naar rang en maatschappelijke positie; zoo ook het aanzitten aan tafel. — **83.** pruna et cottona de *pruim* en een soort van kleine vijgen, die men cottona of cottana *(κόττανα)* noemde, kwamen uit Syrië. — **85.** caelum hausit Aventini, *de lucht inademde van den Aventinus*, de oude woonplaats der plebejers. — baca Sabina, *de olijf.* Zoo als bij Persius (III, 73) de Marsi, worden hier de Sabini om hunne

sermonem indocti, faciem deformis amici,
et longum invalidi collum cervicibus aequat
Herculis Antaeum procul a tellure tenentis,
miratur vocem angustam, qua deterius nec
ille sonat, quo mordetur gallina marito?
haec eadem licet et nobis laudare, sed illis
creditur.

et quoniam coepit Graecorum mentio, transi
gymnasia atque audi facinus maioris abollae.
stoicus occidit Baream delator amicum
discipulumque senex ripa nutritus in illa,
ad quam Gorgonei delapsa est pinna caballi.
non est Romano cuiquam locus hic, ubi regnat
Protogenes aliquis vel Diphilus aut Hermarchus,
qui gentis vitio numquam partitur amicum,
solus habet, nam cum facilem stillavit in aurem
exiguum de naturae patriaeque veneno,
limine summoveor, perierunt tempora longi
servitii; nusquam minor est iactura clientis.

da testem Romae tam sanctum, quam fuit hospes

---

matige levenswijze genoemd, beide vereenigd vs. 169. — **89.** Antaeum, vgl. pag. 210, Luc. IV, 581—660. — **115.** gymnasia: als vergaderingen van jonge mannen van wie men nog iets door de vingers zou kunnen zien, maar zelfs wat philosophen doen is schandelijk. — abollae: de abolla was een mantel door soldaten gedragen; de abolla maior was een *groote mantel* tot aan de voeten toe, en werd gedragen door strenge philosophen als de Stoïcijnen. — **116.** Baream: de stoïcijn P. Egnatius Celer liet zich in 66 n. Chr. omkoopen om een valsch getuigenis af te leggen tegen zijn leerling, patroon en vriend Barea Soranus, die daarop veroordeeld en ter dood gebracht werd. — **118.** Gorgonei caballi (Lat. Gr. § 6). Pegasus ontsprong uit het bloed van Medusa, toen Perseus haar het hoofd afsloeg. De stoïcijn Celer was opgevoed (nutritus) te Tarsus, waar de Apostel Paulus geboren werd. Men zeide, dat de stad haren naam ontvangen had van *ταρσός, ὁ, breede vlakte*, ook *vleugel*, pinna (118), omdat Pegasus bij deze stad een vleugel verloren zou hebben. Tarsus lag aan den *oever* van den Cydnus. — **120.** De eigennamen dienen alleen om Grieken aan te duiden, zooals het bijgevoegde aliquis aanwijst. — **124.** Wanneer eenmaal een Griek zich als cliënt bij een patroon had ingedrongen, duldde hij geen mededingers en wist te bewerken, dat de andere cliënten werden weggezonden; dan werd het verlies van een cliënt niet meer gerekend. — **137.** hospes numinis Idaei: toen de groote moeder der goden (vgl. Lucr. II, 600, pag. 15) uit Pessinus naar Rome werd overgebracht (204 v. Chr.) en het orakel van Delphi bevolen had „ut eam, qui vir optimus Romae esset, hospitio exciperet", viel die eer te beurt aan P. Cornelius Scipio Nasica, den oom

numinis Idaei, procedat vel Numa vel qui
servavit trepidam flagranti ex aede Minervam:
protinus ad censum, de moribus ultima fiet
quaestio. „quot pascit servos? quot possidet agri
iugera? quam multa magnaque paropside cenat?"
quantum quisque sua nummorum servit in arca,
tantum habet et fidei. iures licet et Samothracum
et nostrorum aras, contemnere fulmina pauper
creditur atque deos dis ignoscentibus ipsis.
quid quod materiam praebet causasque iocorum
omnibus hic idem, si foeda et scissa lacerna,
si toga sordidula est et rupta calceus alter
pelle patet, vel si consuto vulnere crassum
atque recens linum ostendit non una cicatrix?
nil habet infelix paupertas durius in se,
quam quod ridiculos homines facit. „exeat", inquit,
„si pudor est, et de pulvino surgat equestri,
cuius res legi non sufficit, et sedeant hic
lenonum pueri quocumque ex fornice nati,
hic plaudat nitidi praeconis filius inter
pinnirapi cultos iuvenes iuvenesque lanistae":

---

van Scipio Africanus maior, Liv. XXIX, 10. — **138.** qui servavit: L. Caelius Metellus redde (241 v. Chr.) het Palladium uit den brandenden tempel van Vesta, maar verloor daarbij het gezicht. — **142.** paropside: de paropsis, ook parapsis, Gr. *παροψίς*, was eigenlijk een soort van *dessertschotel* of een schotel waarop fijnere spijzen, die men naast de gewone nuttigde, werden opgediend. Hier staat het voor *schotel* in 't algemeen. De sing. staat hier in de plaats van den pluralis. — **144.** Samothracum: Samothrace was de hoofdzetel van de vereering der Cabiren. Zij waren de wrekers van meineed. Hunne mysteriën waren te Rome in hoog aanzien. — **145.** fulmina .. deos, eigenlijk: de goden, die den bliksem zenden om meineed te bestraffen, maar die de armen verschoonen. — **148.** lacerna: de lacerna was oorspronkelijk een soldatenmantel, maar begon in Cicero's tijd reeds door weelderige mannen te worden gedragen. In den tijd der keizers komt de lacerna dikwijls voor in alle klassen, onder burgers en militairen. Zij kon over de toga gedragen worden en had van achteren een capuchon, zie vs. 170. — **150.** pelle: pellis is hier het *leer*. — vulnere is hier van een gat of scheur in eene tunica gezegd; cicatrix van een met een stuk grof en nieuw linnen gelapte scheur of gat. — **151.** non una litotes. — **153.** inquit, Lat. Gr. § 359. A. 1. — **154.** pulvino .. equestri: volgens de bekende lex Roscia (67 v. C.) was bepaald ut „equitibus Romanis in theatro quattuordecim gradus proximi assignarentur". Domitianus had als censor de strenge handhaving dezer wet bevolen. Wie dus niet meer het vermogen van 400 000 HS. bezat, mocht niet meer op de 14 rijen plaatsen achter de orchestra gaan zitten. — **157.** praeconis: de praecones waren in minachting. — **158.** pinnirapus is de gladiator, die de veeren van den helm zijns overwonnen tegenstanders had geroofd;

REESE LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sic libitum vano, qui nos distinxit, Othoni.
quis gener hic placuit censu minor atque puellae
sarcinulis impar? quis pauper scribitur heres?
quando in consilio est aedilibus? agmine facto
debuerant olim tenues migrasse Quirites.
haud facile emergunt quorum virtutibus obstat
res angusta domi; sed Romae durior illis
conatus: magno hospitium miserabile, magno
servorum ventres et frugi cenula magno.
fictilibus cenare pudet, quod turpe negabis
translatus subito ad Marsos mensamque Sabellam
contentusque illic veneto duroque cucullo.
pars magna Italiae est, si verum admittimus, in qua
nemo togam sumit nisi mortuus. ipsa dierum
festorum herboso colitur si quando theatro
maiestas tandemque redit ad pulpita notum
exodium, cum personae pallentis hiatum
in gremio matris formidat rusticus infans,
aequales habitus illic similesque videbis
orchestram et populum, clari velamen honoris

---

hier voor gladiator in 't algemeen. Er bestond eene wet: „gladiator in quattuordecim gradibus ne sedeat" (Quintil. declam. 302): voor de zoons (iuvenes) van eenen gladiator gold deze bepaling dus niet. — **159.** Othoni: L. Roscius Otho, zie 154 aant. — **162.** in consilio: als assessoren werden in politiestrafzaken door de aedilen burgers gebruikt. — **163.** olim = iamdudum. — **166.** magno, nl. constat, *is duur*. — **169.** Marsos .. Sabellam: Cic. in Vatin. 36: „severissimorum hominum, Sabinorum, fortissimorum hominum, Marsorum et Paelignorum." — **170.** veneto cucullo: venetus naar de kleur: *zeegroen* of *staalblauw*, welke kleur de Romeinen venetus noemden; of, waarschijnlijker, naar de plaats van herkomst, omdat in 't land der Veněti veel wol gewonnen en verwerkt werd, evenals in geheel Gallia Cisalpina. De cucullus was een *kap*, die op de lacerna en andere kleedingstukken gedragen werd en over 't hoofd kon worden getrokken. — **171** seqq. Buiten Rome leeft men vrijer en ongedwongener: daar is nog meer de oude eenvoud in zeden en gebruiken; daar worden nog de oude kluchten in de open natuur opgevoerd. — **172.** togam sumit: de toga was een duur en lastig kleedingstuk, dat men zelfs in Rome zoo weinig mogelijk droeg, den dooden werd de toga als staatsiekleed aangedaan. — **173.** herboso theatro: uit graszoden opgebouwd; volgens anderen: zóó weinig gebruikt, dat het gras tusschen de steenen wies; voor deze laatste verklaring pleit tandem redit; voor de eerste, dat zulke theaters meer voorkomen. Verg. Aen. V, 286 vlgg. — **174.** redit in plaats van rediit, zie Lucr. 3, 1042, pag. 33. — ad pulpita, *op de planken*, *het tooneel*. — **175.** exodium, *eene Atellane*, *een naspel* of *klucht;* zie Martial. II, 7, 3. — personae, hier de Manducus, een komisch masker met dikke wangen en wijd geopenden mond. — **178.** orchestra, hier voor de leden van den gemeenteraad (senatoren)

sufficiunt tunicae summis aedilibus albae.
hic ultra vires habitus nitor, hic aliquid plus
quam satis est interdum aliena sumitur arca.
commune id vitium est: hic vivimus ambitiosa
paupertate omnes. quid te moror? omnia Romae
cum pretio. quid das, ut Cossum aliquando salutes?
ut te respiciat clauso Veiento labello?
ille metit barbam, crinem hic deponit amati;
plena domus libis venalibus; accipe et istud
fermentum tibi habe: praestare tributa clientes
cogimur et cultis augere peculia servis.
Quis timet aut timuit gelida Praeneste ruinam,
aut positis nemorosa inter iuga Volsiniis, aut
simplicibus Gabiis, aut proni Tiburis arce?
nos urbem colimus tenui tibicine fultam
magna parte sui; nam sic labentibus obstat
vilicus, et veteris rimae cum texit hiatum,

---

die in de orchestra zaten. — **179.** tunicae albae: in tegenstelling met Rome, waar ieder die eene toga dragen mocht, haar aan hebben moest in het theater. — **184.** Cossus, een rijke patronus. Dit vs. en het volgende worden eenen cliënt in den mond gelegd, die voor geld toegang tot zijnen patroon verschaft. — **185.** Veiento, een senator en delator, een laaghartige vleier van Domitianus; Plinius zegt van hem (Ep. IV, 22, 4): dixi omnia cum hominem nominavi. — **186.** crinem deponit: wanneer eenen lievelingsknaap voor het eerst de lokken werden afgesneden, werd dit haar in een kostbare vaas plechtig voor den een of anderen god gedeponeerd; dan werd een feest gegeven. Vgl. pag. 175, vs. 58. — Op het feest, waarvan hier sprake is, worden door de slaven liba (*koeken* van meel, honig en olie) gepresenteerd, maar de arme cliënten worden genoodzaakt, te voren aan de slaven eene goede fooi te geven. — **187.** accipe enz.: deze woorden worden met ergernis door den cliënt (Umbricius) gesproken: *daar* (en hij geeft den slaaf een fooi) *en houd je zuurdeeg maar voor je zelf.* — **190.** Praeneste is gewoonlijk neutrum, maar kan als oppositie bij urbs ook femin. zijn. Praeneste, tegenwoordig Palestrina, lag op een heuvel in Latium, ten Zuidoosten van Rome en werd om zijne koelheid in den zomer dikwijls door de Romeinen bezocht. — **191.** Volsiniis: Volsinii, tegenwoordig Bolsena, was eene van de twaalf bondssteden van Etrurië en zeer rijk; het lag in een dal aan den oever van den lacus Volsiniensis. — **192.** Gabiis: Gabii in Latium, tusschen Rome en Praeneste, was in dezen tijd een vervallen stad. — Tiburis arce; Tibur, in Latium aan den Anio, tegenwoordig Tivoli, lag terrasvormig op het plateau van een hoogen heuvel, die even buiten de stad steil afliep; van daar proni. — **193.** tibicine: tibicen wordt overdrachtelijk gebruikt voor *pijler* of *pilaar*. Van de overdrachtelijke beteekenis geeft Paulus Diac. p. 366 deze twijfelachtige verklaring: „tibicines in aedificiis dici existimantur a similitudine tibiis canentium, qui ut cantantes sustineant, ita illi aedificiorum tecta." — **194.** sic: door zulk een schraag of stut keert de *huisheer* het

securos pendente iubet dormire ruina.
vivendum est illic, ubi nulla incendia, nulli
nocte metus. iam poscit aquam, iam frivola transfert
Ucalegon, tabulata tibi iam tertia fumant:
tu nescis: nam si gradibus trepidatur ab imis,
ultimus ardebit, quem tegula sola tuetur
a pluvia, molles ubi reddunt ova columbae.
lectus erat Codro Procula minor, urceoli sex,
ornamentum abaci, nec non et parvulus infra
cantharus, et recubans sub eodem marmore Chiron,
iamque vetus graecos servabat cista libellos,
et divina opici rodebant carmina mures.
nil habuit Codrus, quis enim negat? et tamen illud
perdidit infelix totum nihil; ultimus autem
aerumnae est cumulus, quod nudum et frusta rogantem
nemo cibo, nemo hospitio tectoque iuvabit.
si magna Asturici cecidit domus, horrida mater,
pullati proceres, differt vadimonia praetor.
tunc geminus casus urbis, tunc odimus ignem.
ardet adhuc, et iam accurrit qui marmora donet,

---

vallen der muren. — **197.** Zie vs. 7. — **198.** frivola: *zijn armzalig boedeltje.* — **199.** Ucalegon, naar aanleiding van Verg. II, 311 (iam proximus ardet Ucalegon) voor een *buurman.* — tabulata tertia: vier à vijf verdiepingen hadden in Rome de hoogste huizen. Hier bij Iuvenalis is de vierde verdieping, onder de dakpannen, waarop de duiven hare nesten hebben, de hoogste; wanneer de derde verdieping reeds brandt, weet de arme cliënt op de vierde er nog niets van. Hier is sprake van een blok huurhuizen, insula genoemd. — **203.** Codro: Codrus was een arme dichter of geleerde, Procula waarschijnlijk eene kleine vrouw, door de geheele stad bekend; Codrus moest zich dus behelpen met een bed nog *te klein* voor Procula. — urceoli: een urceolus was een kleine aarden kan met één oor of handvat, op de manier van onze lampetkannen. — **204.** abaci: de abacus was een vierkant tafelblad, hier van marmer; een tafel met zulk een blad diende gewoonlijk als pronktafel om er zilveren of andere ornamenten op te zetten. — **205.** cantharus, een beker met twee handvatten. — Chiron, een beeld van den Centaur, den leermeester o. a. van Achilles, bedreven in de muziek en andere wetenschappen. — **207.** opici mures: de oude bewoners van Campanië heetten bij de Grieken *Ὀπικοί,* Lat. (Opsci) Osci. Vandaar beteekent opicus *niet bekend met het Grieksch, barbaarsch,* vervolgens ook *boersch.* — **212.** Asturici: Asturicus is een gefingeerde naam voor een aanzienlijk en rijk man. — horrida mater: mater = matrona; horrida, *in rouwkleeren met loshangende haren.* — **213.** pullati, *in 't zwart* als bij eene begrafenis. — differt vadimonia praetor: hij beveelt een iustitium, eene schorsing der rechtspraak, zooals op algemeene rouwdagen geschiedde. — vadimonium is eigenlijk: de *borgstelling* dat men op een bepaalden dag voor den rechter zal komen; hier *rechtsgeding* in 't algemeen. — **215.** 't Vuur is nog niet eens gebluscht,

conferat impensas; hic nuda et candida signa,
hic aliquid praeclarum Euphranoris et Polycliti,
haec Asianorum vetera ornamenta deorum,
hic libros dabit et forulos mediamque Minervam,
hic modium argenti. meliora ac plura reponit
Persicus orborum lautissimus et merito iam
suspectus, tamquam ipse suas incenderit aedes.
si potes avelli circensibus, optima Sorae
aut Fabrateriae domus aut Frusione paratur,
quanti nunc tenebras unum conducis in annum.
hortulus hic puteusque brevis nec reste movendus
in tenuis plantas facili diffunditur haustu.
vive bidentis amans et culti vilicus horti,
unde epulum possis centum dare Pythagoreis.
est aliquid, quocumque loco, quocumque recessu
unius sese dominum fecisse lacertae.
Plurimus hic aeger moritur vigilando, sed ipsum
languorem peperit cibus imperfectus et haerens
ardenti stomacho; nam quae meritoria somnum

---

dan komt men al met geschenken aandragen om de schade te vergoeden. — **217.** Euphranoris et Polycliti: de eerste een beroemd beeldhouwer en schilder omstreeks 330 v. Chr., de laatste de beroemde beeldhouwer, een tijdgenoot van Pericles en Phidias, aan wien men de bekende Hera (Ludovici, in Rome, hoewel waarschijnlijk ten onrechte) toeschrijft. — **218.** Asianorum: oude kunstwerken van godentempels uit Klein-Azië; vrouwen (haec) vooral vereerden deze Aziatische goden, als Cybele (Lucr. pag. 15). — **219.** libros: Seneca (de tranq. an. 9, 7) noemt eene bibliotheek een „necessarium domus ornamentum"; in de bibliotheek had men behalve een boekenkast (foruli) ook een buste (mediam) van Minerva. — **221.** Persicus: het huis van Persicus en het in vs. 212 genoemde magna Asturici domus schijnt hetzelfde geweest te zijn. — orborum: de *kinderloozen* werden druk bezocht en geëerd, door allen die meenden van hen te zullen erven. — **223.** circensibus: spelen in den circus vond men buiten Rome niet; wie dus naar buiten ging moest die opgeven, *daarvan scheiden*. — Sora, Fabrateria en Frusino waren eenvoudige steden in Latium, ten Z.O. van Rome. Even als tegenwoordig bestond er ook in dien tijd eene sterke neiging om van de kleine plaatsen naar eene groote stad te verhuizen, waardoor de prijs der huizen in de kleinere steden hoe langer zoo meer daalde. — **225.** tenebris, *eene donkere woning*. — **226.** brevis: de put is zóó ondiep, of liever het water staat zóó hoog, dat men geen emmer met een touw noodig heeft om het water op te halen. — **227.** diffunditur, subject puteus, kort gezegd in plaats van het *water uit de put* of bron. — **229.** Pythagoreis, die slechts van plantaardig voedsel leefden. — **231.** lacertae: van een stukje grond, dat ook slechts zoo groot is, dat er een enkel hagedisje op leven kan. — **232.** plurimus aeger: singularis pro plurali, even als vs. 142. — vigilandŏ: deze vrijheid komt het eerst voor in 't midden van de 1e eeuw n. Chr. — **233.** im-

admittunt? magnis opibus dormitur in urbe.
inde caput morbi. redarum transitus arto
vicorum inflexu et stantis convicia mandrae
eripient somnum Druso vitulisque marinis.
si vocat officium, turba cedente vehetur
dives et ingenti curret super ora Liburna,
atque obiter leget aut scribet vel dormiet intus;
namque facit somnum clausa lectica fenestra.
ante tamen veniet: nobis properantibus obstat
unda prior, magno populus premit agmine lumbos,
qui sequitur; ferit hic cubito, ferit assere duro
alter, at hic tignum capiti incutit, ille metretam.
pinguia crura luto, planta mox undique magna
calcor, et in digito clavus mihi militis haeret.
nonne vides, quanto celebretur sportula fumo?
centum convivae, sequitur sua quemque culina.
Corbulo vix ferret tot vasa ingentia, tot res
impositas capiti, quas recto vertice portat
servulus infelix et cursu ventilat ignem.
scinduntur tunicae sartae modo, longa coruscat
serraco veniente abies, atque altera pinum

---

perfectus: *niet verteerd.* — **234.** meritoria, *gehuurde woningen.* — **235.** magnis opibus, *voor grof geld*, als men een duur huis kan bewonen. — **236.** raedarum, zie op vs. 10. — **237.** mandrae: mandra, Gr. *μάνδρα*, is eigenlijk een *stal*, maar in 't Lat. komt het alleen voor als een *troep* of *rij lastdieren.* — **238.** Druso: keizer Claudius, de zoon van Drusus, berucht wegens zijne slaperigheid, Suet. Claud. 8 en 33. Van de zeekalveren zegt Plinius Hist. Nat. IX, 15: nullum animal graviore somno premitur. — **239.** si vocat officium, nl. om 's morgens een bezoek af te leggen. — **240.** liburna, een *draagstoel* of lectīca in den vorm van een Liburnisch schip. In zulk een draagstoel werd men gedragen op de schouders van slaven, zoodat men boven het gezicht der menschen lag. — **242.** fenestra: de draagstoel kon overdekt en gesloten worden door gordijnen of raampjes met Mariaglas (een soort van gips). — **245.** assere: hier de draagstokken waarmede de lectica gedragen wordt. — **246.** metretam: een *μετρήτης* was een kruik of vat van bijna 40 Liter. — **248.** clavus militis: de soldaten hadden schoenen met scherpe spijkers, die uit de zolen uitstaken, waarmede hier de spreker op de teenen getrapt wordt. — **249.** sportula is gewoonlijk een *mandje met eten*, dat de patroon aan zijn cliënt of in 't algemeen een rijkere aan een arme gaf. Ook komt het bij offers voor, wanneer vleesch aan de gasten uitgedeeld werd, dat zij in mandjes meenamen naar huis. Hier heeft men te denken aan een piekeniek of een feestmaaltijd van een of ander college, waarbij de leden met de door hen gekochte warme spijzen zich naar het feestlokaal begeven. — **251.** Corbulo, de Rom. veldheer onder Claudius en Nero, van wien Tacitus zegt, dat hij was corpore ingens. — **255.** serraco veniente: de serrācum was een vrachtwagen met twee of ook met vier wielen,

plaustra vehunt, nutant alte populoque minantur.
nam si procubuit qui saxa Ligustica portat
axis et eversum fudit super agmina montem,
quid superest de corporibus? quis membra, quis ossa
invenit? obtritum vulgi perit omne cadaver
more animae. domus interea secura patellas
iam lavat et bucca foculum excitat et sonat unctis
striglibus et pleno componit lintea guto.
haec inter pueros varie properantur, at ille
iam sedet in ripa taetrumque novicius horret
porthmea, nec sperat cenosi gurgitis alnum
infelix, nec habet quem porrigat ore trientem.
respice nunc alia ac diversa pericula noctis:
quod spatium tectis sublimibus, unde cerebrum
testa ferit, quotiens rimosa et curta fenestris
vasa cadant, quanto percussum pondere signent
et laedant silicem. possis ignavus haberi
et subiti casus inprovidus, ad cenam si
intestatus eas; adeo tot fata, quot illa
nocte patent vigiles te praetereunte fenestrae.
ergo optes votumque feras miserabile tecum,

---

waarmede men bijv. balken vervoerde; wanneer het noodig was voor openbare gebouwen en tempels, die in aanbouw waren, mochten zulke wagens ook over dag door Rome rijden. — **257.** Ligustica: in Ligurië (Carrara) waren beroemde marmergroeven. — **260.** vulgi: naar het lijk van den gemeenen man doet niemand onderzoek. — perit more animae: sommige Stoïcijnen leerden: „animam hominis magno pondere extriti permanere non posse et statim spargi." Sen. Epp. 57, 7. Misschien echter doelt de dichter meer op Hom. Od. 11, 222: *ψυχὴ δ' ἠύτ' ὄνειρος ἀποπταμένη πεπότηται.* — **261.** domus, niet zoo als vs. 10, maar de familia, *de slaven*, pueri vs. 264; zij maken alles gereed voor het diner; vóór het diner nam men een bad, van daar **263.** striglibus (verkorte vorm): strigil een metalen, krom gebogen instrument met een handvat (zie Rich), dat men gebruikte na het bad om de huid schoon te krabben; het werd ingewreven met olie (unctis) om schrammen te voorkomen; men had er gewoonlijk zoo eenige strigiles als sleutels op een sleutelring (sonat). — guto: de gut(t)us was een kannetje met nauwen hals, zoodat de olie, die er in bewaard werd, bij druppels er kon uitvloeien; men gebruikte het ook bij het baden. — **264.** ille: de meester, heer des huizes, die bij het ongeluk (vs. 257—261) is omgekomen, zit reeds aan den oever van de Styx en beeft voor Charon, *den veerman*, *πορθμεύς;* daar hij niet begraven of verbrand is, kan hij niet hopen in de *boot* (alnus 266) overgezet te worden en heeft hij ook niet het *geldstuk*, dat hij als veergeld in den mond moet hebben. Vgl. pag. 129 vs. 7. — **272.** silicem: *de straat*, *het plaveisel.* — ignavus niet *laf*, maar *nalatig*, *onbedachtzaam.* — **275.** vigiles fenestrae: de bovenverdiepingen der huizen hadden vensters aan de straat, de benedenste niet. — vigiles worden ze genoemd, omdat ze gedurende

ut sint contentae patulas defundere pelves.
ebrius ac petulans, qui nullum forte cecidit,
dat poenas, noctem patitur lugentis amicum
Pelidae, cubat in faciem, mox deinde supinus;
ergo non aliter poterit dormire: quibusdam
somnum rixa facit. sed quamvis improbus annis
atque mero fervens cavet hunc, quem coccina laena
vitari iubet et comitum longissimus ordo,
multum praeterea flammarum et aenea lampas.
me, quem luna solet deducere vel breve lumen
candelae, cuius dispenso et tempero filum,
contemnit. miserae cognosce prohoemia rixae,
si rixa est, ubi tu pulsas, ego vapulo tantum.
stat contra starique iubet: parere necesse est;
nam quid agas, cum te furiosus cogat et idem
fortior? „unde venis?" exclamat „cuius aceto,
cuius conche tumes? quis tecum sectile porrum
sutor et elixi vervecis labra comedit?
nil mihi respondes? aut dic, aut accipe calcem!
ede ubi consistas; in qua te quaero proseucha?"
dicere si temptes aliquid tacitusve recedas,
tantumdem est: feriunt pariter, vadimonia deinde
irati faciunt. libertas pauperis haec est:
pulsatus rogat et pugnis concisus adorat,
ut liceat paucis cum dentibus inde reverti.
nec tamen haec tantum metuas. nam qui spoliet te
non derit clausis domibus, postquam omnis ubique

---

den nacht openstaan. — **278.** ebrius ac petulans, nl. een jonge aanzienlijke Romein, van eene nachtelijke slemppartij terugkeerend. Als hij geen kloppartij (rixa, zie vs. 289) gehad heeft, is hij treurig gestemd als Achilles bij het lijk van Patroclus en kan den slaap niet vinden. — **283.** coccina laena: een scharlaken mantel, van dikke, wollige stof; om den hoogen prijs alleen door rijke lieden te dragen. — **285.** aenea lampas: een kostbare bronzen lamp, door een slaaf gedragen; de straten van Rome werden natuurlijk des nachts niet verlicht. — **288.** prohoemia: deze vorm is hier en bij andere schrijvers gedekt door de beste handschriften. — **290.** starique = et me stare. — **292.** acēto: hier wordt *zure wijn* bedoeld. — **293.** conche: *goedkoop maal van boonen;* boonen maken opgezet. — **294.** sutor: met verachting; wij zouden eerder zeggen: *snijder.* — vervecis: Lat. Gr. § 6; van de bijzondere beteekenis van *hamel, gesneden ram* is het in het Fransch in de algemeene beteekenis van brebis overgegaan. — **296.** consistas, nl. als *bedelaar.* — quaero, in plaats van den coni. dubit. quaeram. — proseucha, *προσευχή, gebed, bedehuis*, synagoge. Bij de synagogen vond men dikwijls bedelaars: de bedoeling is dus waarschijnlijk: *bij welken troep bedelaars kan ik U vinden?* — **298.** vadimonia, zie vs. 213 aant. — **300.** adorat: hier synoniem met rogat. — **303.** derit, vgl.

fixa catenatae siluit compago tabernae.
interdum et ferro subitus grassator agit rem;
armato quotiens tutae custode tenentur
et Pomptina palus et Gallinaria pinus,
sic inde huc omnes tamquam ad vivaria currunt.
qua fornace graves, qua non incude catenae?
maximus in vinclis ferri modus, ut timeas, ne
vomer deficiat, ne marrae et sarcula desint.
felices proavorum atavos, felicia dicas
saecula, quae quondam sub regibus atque tribunis
viderunt uno contentam carcere Romam.
His alias poteram et pluris subnectere causas,
sed iumenta vocant et sol inclinat: eundum est;
nam mihi commota iamdudum mulio virga
adnuit. ergo vale nostri memor, et quotiens te
Roma tuo refici properantem reddet Aquino,
me quoque ad Helvinam Cererem vestramque Dianam
converte a Cumis: saturarum ego, ni pudet illas,
adiutor gelidos veniam caligatus in agros."

EEN KABINETSRAAD ONDER DOMITIANUS.

IV, vs. 37—154.

Deze satire schetst ons het beeld van de diep gezonken en eerlooze Romeinsche grooten onder een laffen tyran als Domitianus, die voor de beuzelachtigste zaak zijnen kabinetsraad in aller ijl laat bijeenkomen, alsof het de belangrijkste aangelegenheden betrof.

Cum iam semianimum laceraret Flavius orbem
ultimus et calvo serviret Roma Neroni,

Lucr. I, 43. — **304.** tabernae: de *winkels* werden niet alleen gesloten, maar de sluiting nog met eene ketting verzekerd. — **307.** Gallinaria pinus, een dennenbosch in de nabijheid van Cumae. De Pomptijnsche moerassen en dit Gallinarische bosch waren de gewone schuilhoeken der roovers. — **309.** Construeer: qua forn., qua inc. non gr. cat.? — **311.** marrae: de marra is een soort van *hark*, sarculum een soort van *schoffel*. — **319.** Aquino: te Aquinum in Latium was Iuvenalis geboren: Ceres en Diana hadden er tempels. Vanwaar de bijnaam Helvina hier komt is niet duidelijk: Mommsen leidt hem af van de gens Helvia. — **322.** caligatus: iemand, die den soldatenschoen draagt, *slicht soldaat*.

37. semianimum: spreek uit semanimum, zoo als waarschijnlijk

incidit Adriaci spatium admirabile rhombi
ante domum Veneris, quam Dorica sustinet Ancon,
implevitque sinus; nec enim minor haeserat illis,
quos operit glacies Maeotica ruptaque tandem
solibus effundit torrentis ad ostia Ponti,
desidia tardos et longo frigore pingues.
destinat hoc monstrum cumbae linique magister
pontifici summo. quis enim proponere talem
aut emere auderet, cum plena et litora multo
delatore forent? dispersi protinus algae
inquisitores agerent cum remige nudo,
non dubitaturi fugitivum dicere piscem
depastumque diu vivaria Caesaris, inde
elapsum veterem ad dominum debere reverti.
si quid Palfurio, si credimus Armillato,
quidquid conspicuum pulchrumque est aequore toto,
res fisci est, ubicumque natat: donabitur ergo,
ne pereat. iam letifero cedente pruinis
autumno, iam quartanam sperantibus aegris,
stridebat deformis hiems praedamque recentem

---

zelfs in proza gewoonlijk uitgesproken werd. — Flavius ultimus: nl. Domitianus, die in het volgende vers calvus Nero genoemd wordt. Suetonius in het leven van Domit. cap. 18 zegt van hem: „pulcher ac decens maxime in iuventa.. postea calvitio quoque deformis. — **39.** Adriaci.. rhombi: de beste *tarbot* vonden de Romeinen die uit de Adriatische zee. — spatium admirabile: *verbazende lengte:* spatium in deze beteekenis komt reeds bij Plinius voor in proza en bij Ovidius in poëzie. — **40.** domum Veneris: Venus was de beschermgodin van Ancona, dat door de Syracusanen gesticht was. — sustinet, *draagt;* de tempel van Venus stond op een berg. — **41.** sinus: hier *net.* — haeserat, *was blijven hangen*, dus van haeresco, niet van haereo, vgl. haerere in de plaats uit Ovid. aangehaald in de volgende aanteekening. — **42.** Maeotica: Maeotis palus = zee van Azow. — Vgl. pag. 171, vs. 49 en 50. — **45.** magister: de visscher, de *eigenaar van boot en net* (linum). — **46.** pontifici summo: Domitianus. De keizers waren levenslang pontifex maximus. Niet onwaarschijnlijk is het, dat Iuv. hier zinspeelt op de pontificum cenae of dapes, waarvan Martialis (XII, 48, 12) en Horatius (Carm. II, 14, 28) spreken: deze maaltijden namelijk waren door hunne luxe spreekwoordelijk geworden. — **48.** delatore, sing. pro plur. Onder Domitianus bereikte de plaag der *aanbrengers* of *stille verklikkers* haar grootste hoogte. — algae inquisitores: speurhonden van den keizer, die zelfs het zeewier onderzochten. — **49.** agerent cum: zie Ovid. ex Ponto IV, 38 aant. (pag. 181), waar nog bij gevoegd moet worden, dat Quint. (IV, 4, 18) ook zegt agere cum, even als hier Iuven. — **49.** nudo, *arm*, zie vs. 100. — **53.** Palfurio.. Armillato: twee rechtsgeleerden onder Domitianus, tevens delatores. — **57.** quartanam, scil. febrim, dus

servabat; tamen hic properat, velut urgueat auster.
utque lacus suberant, ubi quamquam diruta servat
ignem Troianum et Vestam colit Alba minorem,
obstitit intranti miratrix turba parumper.
ut cessit, facili patuerunt cardine valvae,
exclusi spectant admissa obsonia patres.
itur ad Atriden. tum Picens „accipe" dixit
„privatis maiora focis; genialis agatur
iste dies, propera stomachum laxare sagina
et tua servatum consume in saecula rhombum:
ipse capi voluit." quid apertius? et tamen illi
surgebant cristae; nihil est quod credere de se
non possit, cum laudatur dis aequa potestas.
sed derat pisci patinae mensura. vocantur
ergo in consilium proceres, quos oderat ille,
in quorum facie miserae magnaeque sedebat
pallor amicitiae. primus clamante Liburno
„currite, iam sedit!" rapta properabat abolla
Pegasus, attonitae positus modo vilicus urbi:
anne aliud tum praefecti? quorum optimus atque
interpres legum sanctissimus omnia quamquam
temporibus diris tractanda putabat inermi
iustitia. venit et Crispi iucunda senectus,

---

minder hevig en gevaarlijk. — **59.** auster, die den visch zou bederven, zooals de winter hem versch hield. — **61.** Alba: op de villa Albana vertoefde Domit. gaarne; Vesta, wier dienst Aeneas uit Troje had overgebracht, werd er met een altijd-brandend vuur vereerd en had er een tempel, doch kleiner dan die te Rome. Aan den voet van den mons Albanus lagen twee meertjes (lacus). — **64.** exclusi patres: de *senatoren*, die in de voorzaal wachtten, *buiten staande*. — **65.** Atriden: ironisch, zooals vs. 145 dux magnus. — Picens: Ancona lag in Picenum. — **66.** genialis: *feestelijk*, nl. overeenkomstig het karakter van den Genius. „Vor allem aber ist der Genius der Genusstrieb." Birt. — **69.** apertius: *plomper*. — illi: Domitiano. — **70.** surgebant cristae: ging de kam hem overeind staan; wij zeggen: *stak hij den krop vooruit*, gevoelde hij zich groot. — **71.** dis aequa potestas, vgl. pag. 185, vs. 41 en 42. — **72.** derat, zie Lucr. I, vs. 43. — **73.** proceres en **75.** amicitiae, zie de aant. op pag. 179 vs. 23. — Liburno, een Illyrische slaaf, „qui admissionibus praeerat." — **76.** abolla: zie de aant. op III, 115. — **77.** Pegasus, kort te voren aangesteld als praefectus urbi en beroemd rechtsgeleerde. — vilicus, hij was voor de Romeinen „tamquam servis praepositus". — **78.** quorum, zie Lat. Gr. § 406, 2 b). — **79.** quamquam: dit gebruik van quamquam zonder werkwoord is eene eigenaardigheid van het zilveren Latijn: *ofschoon in dezen schrikkelijken tijd strengheid noodig was;* we kunnen ook zeggen: *niettegenstaande de schrikkelijke tijden*. — **81.** Crispi: Vibius Crispus was driemaal consul. Quint. X, 1, 119: Vibius Crispus, compositus et iucun-

cuius erant mores qualis facundia, mite
ingenium. maria ac terras populosque regenti
quis comes utilior, si clade et peste sub illa
saevitiam damnare et honestum adferre liceret
consilium? sed quid violentius aure tyranni,
cum quo de pluviis aut aestibus aut nimboso
vere locuturi fatum pendebat amici?
ille igitur numquam derexit bracchia contra
torrentem, nec civis erat, qui libera posset
verba animi proferre et vitam impendere vero.
sic multas hiemes atque octogensima vidit
solstitia, his armis alla quoque tutus in aula.
proximus eiusdem properabat Acilius aevi
cum iuvene indigno, quem mors tam saeva maneret
et domini gladiis tam festinata; sed olim
prodigio par est in nobilitate senectus:
unde fit, ut malim fraterculus esse gigantis.
profuit ergo nihil misero, quod comminus ursos
figebat Numidas Albana nudus harena
venator. quis enim iam non intellegat artes
patricias? quis priscum illud miratur acumen,

---

dus et delectationi natus. Tacitus, Hist. II, 10, zegt van hem: pecunia potentia ingenio inter claros magis quam inter bonos. — **84.** clade et peste, i. e. Domitiano. — **86.** violentius, *meer prikkelbaar*. — aure tyranni: Domitianus was zeer vriendelijk en spraakzaam tegenover hen, die hij bij zich zelven reeds ter dood veroordeeld had; zelfs als men over onverschillige dingen met hem sprak, was men zijn leven niet zeker. — **88.** fatum pendebat: *zijn lot hing aan een haar*. — **89.** derexit bracchia contra torrentem; zoo zeggen wij ook: *tegen den stroom op zwemmen, roeien*. — **94.** Acilius: vader en zoon. De zoon M'. Acilius Glabrio moest als consul, in 't jaar 91, op bevel van Domitianus met eenen leeuw vechten, dien hij gelukkig overwon en doodde. In 't jaar 95 werd hij, ook omdat hij neigde naar atheïsme of Jodendom, om 't leven gebracht. In de katacomben van Rome heeft men inscripties gevonden met den naam van Acilius Glabrio. Men meent daarom niet ten onrechte dat onder dat atheïsme of Jodendom Christendom verstaan moet worden, daar ook bij Tacitus Joden en Christenen voor één gehouden worden (de Rossi). — **95.** indigno, *die het niet verdiend had, dat.* — **96.** domini: zoo liet Domitianus zich het eerst in officiëele stukken noemen. — olim: reeds lang. — **98.** fraterculus .. gigantis: ik ben liever met betrekking tot de grooten in den staat zeer klein, dan door mijne grootheid de vijandschap of de even gevaarlijke vriendschap van den tyran te verwerven. — **100.** Albana .. harena: aan de westzijde van het Albaansche meer had Domitianus een landgoed en paleis, Albanum; daar liet hij groote spelen geven, waarbij o. a. ook Glabrio met goed gevolg tegen Numidische beren vocht. In verband met de volgende verzen moet men aannemen, dat Domitianus meende, dat hij dit deed om alle verdenking, alsof hij naar eene hooge plaats in het rijk of naar eene om-

Brute, tuum? facile est barbato imponere regi.
nec melior vultu, quamvis ignobilis, ibat
Rubrius, offensae veteris reus atque tacendae,
et tamen improbior saturam scribente cinaedo.
Montani quoque venter adest abdomine tardus,
et matutino sudans Crispinus amomo,
quantum vix redolent duo funera; saevior illo
Pompeius tenui iugulas aperire susurro,
et qui vulturibus servabat viscera Dacis
Fuscus, marmorea meditatus proelia villa,
et cum mortifero prudens Veiento Catullo,
qui numquam visae flagrabat amore puellae,
grande et conspicuum nostro quoque tempore monstrum,
caecus adulator dirusque a ponte satelles,
dignus Aricinos qui mendicaret ad axes
blandaque devexae iactaret basia raedae.
nemo magis rhombum stupuit: nam plurima dixit
in laevom conversus, at illi dextra iacebat
belua. sic pugnas Cilicis laudabat et ictus
et pegma et pueros inde ad velaria raptos.

---

wenteling streefde, weg te nemen. — **103.** Brute: Brutus stelde zich, zooals bekend is, als onnoozel aan om aan den haat van Tarquinius te ontkomen. — barbato: uit den ouden tijd, vgl. pag. 93, vs. 34. — **105.** Rubrius: hij had, zooals verhaald wordt, verboden omgang gehad met Iulia, de dochter van Titus, nicht van Domitianus. — **107.** Montanus, een beruchte lekkerbek. — **108.** Crispinus, oorspronkelijk een slaaf uit Canobus in Aegypte, die onder Domitianus tot groote macht en rijkdom gekomen, zelfs ridder geworden was en tot de naaste omgeving van den tyran behoorde. — matutino: reeds in den morgen is hij geparfumeerd. — **109.** funera: ook bij begrafenissen gebruikte men amomum; het werd evenzoo gemengd in de asch der dooden. — **110.** Pompeius, overigens onbekend. — aperire hangt af van saevior (vgl. Hor. Epist. I, 15, 30), *nog moorddadiger in 't openen van keelen door zacht gefluister*, dat is, als delator wist hij, door Domitianus allerlei in 't oor te fluisteren, de menschen om hals te brengen. — **112.** Fuscus, praefectus praetorio onder Domitianus, gevallen in den oorlog tegen de Daciërs, 86 na Chr. — **113.** Veiento Catullo: Fabricius Veiento, vgl. III, 185. Catullus, een delator onder Domitianus, „qui luminibus orbatus ingenio saevo mala caecitatis addiderat; non verebatur, non erubescebat, non miserebatur", Plin. epist. IV, 22. — **114.** Met het oog op zijne blindheid gezegd. — **116.** a ponte: een gewone standplaats der bedelaars. Zooals een bedelaar eenen voorbijganger achterna loopt, zóó doet ook Catullus; van daar satelles. — **117.** Aricinos: Aricia lag op een heuvel in Latium aan de drukbezochte via Appia, waar natuurlijk, omdat het er zoo druk was, ook vele bedelaars zich ophielden. — **120.** daar Catullus blind was. — **121.** Cilicis: Cilix was een gladiator. — **122.** pegma: *πῆγμα, getimmerte*, een theatermachine, waarmede men menschen plotseling naar boven kon werpen of naar beneden laten

non cedit Veiento, sed ut fanaticus oestro
percussus, Bellona, tuo divinat et „ingens
omen habes" inquit „magni clarique triumphi.
regem aliquem capies, aut de temone Britanno
excidet Arviragus. peregrina est belua; cernis
erectas in terga sudes?" hoc defuit unum
Fabricio, patriam ut rhombi memoraret et annos.
„quidnam igitur censes? conciditur?" „absit ab illo
dedecus hoc!" Montanus ait „testa alta paretur,
quae tenui muro spatiosum colligat orbem:
debetur magnus patinae subitusque Prometheus.
argillam atque rotam citius properate! sed ex hoc
tempore iam, Caesar, figuli tua castra sequantur."
vicit digna viro sententia. noverat ille
luxuriam imperii veterem noctesque Neronis
iam medias aliamque famem, cum pulmo Falerno
arderet. nulli maior fuit usus edendi
tempestate mea: Circeis nata forent an
Lucrinum ad saxum Rutupinove edita fundo
ostrea, callebat primo deprendere morsu,
et semel aspecti litus dicebat echini.
surgitur et misso proceres exire iubentur
consilio, quos Albanam dux magnus in arcem

---

vallen. — velaria: het doek of zeil dat in het open theater boven de toeschouwers was uitgespannen tegen den zonneschijn. Op het tooneel kon men dan knapen, die bijv. Cupido moesten voorstellen, tot de hoogte van dat doek snel naar boven voeren. — **124.** Bellona: eene Aziatische godin, die vereerd werd op de wijze der Magna Mater, zie Lucr. II, 600 enz. pag. 15. — **126.** temone, *dissel*, hier voor *wagen*, *strijdwagen*. — **127.** Arviragus, een overigens onbekend opperhoofd der Britten. — **128.** sudes: hier de *stekels der vinnen*. De visch zet zijn stekelige vinnen op en doet daardoor denken aan den vijand (de Britten), dien Domitianus zou onderwerpen, volgens Veiento. — **129.** Fabricio, d. i. Veiento. — **130.** conciditur: Over den indic. vgl. III, 296. — **131.** Montanus, zie vs. 107. — **132.** muro: de rand van den schotel, die gebakken moet worden. — **133.** Prometheus, die uit klei de eerste menschen gevormd had. — **134.** rotam, zie pag. 198, vs. 24. — **138.** Falerno, vgl. pag. 128, vs. 73. — Onder de ouden waren er velen, die meenden, dat dranken, die men nuttigde, eerst in de longen, en wanneer deze goed nat waren geworden, verder naar beneden vloeiden. — **140.** Circeis: Circei aan de Tyrrheensche zee, halfweg Rome en Napels; de Lacus Lucrinus in Campanië, bij Puteoli en Rutupiae in Britannia (in Kent aan 't Nauw van Calais) waren beroemd door de oestercultuur. — **143.** echini: de *zeeëgel*, echinus, een schaaldier, werd door de Romeinen voor eene lekkernij gehouden en nog veel gegeten in Marseille en andere plaatsen aan de Middell. Zee. Brehm. Tierleben X, pag. 513—517. — **145.** Albanam .. arcem, vgl. vs. 100.

traxerat attonitos et festinare coactos,
tamquam de Chattis aliquid torvisque Sycambris
dicturus, tamquam ex diversis partibus orbis
anxia praecipiti venisset epistula pinna.
Atque utinam his potius nugis tota illa dedisset
tempora saevitiae, claras quibus abstulit urbi
inlustresque animas impune et vindice nullo!
sed periit, postquam cerdonibus esse timendus
coeperat; hoc nocuit Lamiarum caede madenti.

GELDGIERIGHEID.

XIV, 173—209.

Inde fere scelerum causae, nec plura venena
miscuit aut ferro grassatur saepius ullum
humanae mentis vitium, quam saeva cupido
immodici census. nam dives qui fieri vult,
et cito vult fieri; sed quae reverentia legum,
quis metus aut pudor est umquam properantis avari?
„vivite contenti casulis et collibus istis,
o pueri!" Marsus dicebat et Hernicus olim
Vestinusque senex „panem quaeramus aratro,
qui satis est mensis; laudant hoc numina ruris,
quorum ope et auxilio gratae post munus aristae
contingunt homini veteris fastidia quercus.

---

149. praecipiti .. pinna: koeriers hadden aan de punt van de lans een veer, wanneer zij een droevig bericht overbrachten. Men kan hier echter ook vertalen, alsof van het *andere einde der wereld met snelle vleugelen eene jobstijding ware aangekomen.* — **153.** cerdonibus: *κέρδων* is iemand die door werken aan den kost moet komen. Vertaal hier: *gepeupel.* — **154.** Lamiarum: de Lamiae behoorden tot de aanzienlijkste adellijke geslachten in Rome. Domitianus had L. Aelius Lamia zijne vrouw ontroofd en hem zelf ter dood laten brengen. Daarop werd Domitianus zelf door een zaakwaarnemer van Domitilla, de vrouw van Aelius Lamia, door een vrijgelatene en andere lieden uit het gemeene volk gedood.

173. Inde: uit geldgierigheid. — **176.** census: *rijkdom.* — **180.** Marsus Hernicus, vgl. III, 169. De Hernici in Latium en de Vestini in 't hoogland der Abruzzen worden in dit verband niet zoo vaak genoemd als de Marsi en Paeligni. — **184.** fastidia quercus, zie Lucr. V, 939, pag. 44. — ut fastidiat quercum, *dat hij de eikels, die hij vroeger at,*

nil vetitum fecisse volet, quem non pudet alto
per glaciem perone tegi, qui summovet euros
pellibus inversis; peregrina ignotaque nobis
ad scelus atque nefas, quaecumque est, purpura ducit."
haec illi veteres praecepta minoribus; at nunc
post finem autumni media de nocte supinum
clamosus iuvenem pater excitat: „accipe ceras,
scribe, puer, vigila, causas age, perlege rubras
maiorum leges, aut vitem posce libello.
sed caput intactum buxo naresque pilosas
adnotet et grandes miretur Laelius alas.
dirue Maurorum attegias, castella Brigantum,
ut locupletem aquilam tibi sexagensimus annus
adferat; aut longos castrorum ferre labores
si piget et trepidum solvunt tibi cornua ventrem
cum lituis audita, pares quod vendere possis
pluris dimidio, nec te fastidia mercis
ullius subeant ablegandae Tiberim ultra,

---

nu versmaden kan. — **185.** fecisse, Lat. Gr. § 590. A. — **186.** perone: de pero is een *hooge, ruw lederen schoen.* — per glaciem, *door sneeuw en ijs.* — **190.** post finem autumni: wij zouden zeggen: na de groote vacantie. Gedurende de heetste maanden van het jaar zocht wie kon zijn genoegen buiten Rome, op het land. De autumnus begint volgens Varro (de re rustica, I, 28 § 1) a. d. III id. Sextil. (11 Aug.) en eindigt a. d. V id. Nov. (9 Nov.). Bij het einde van den herfst waren de nachten reeds langer geworden en werkte men des avonds en des morgens bij lamplicht; zij die zeer ijverig waren, zooals de oudere Plinius, begonnen hunne studiën reeds in de laatste dagen van Aug. — media de nocte: *kort na middernacht*, met hyperbole om aan te duiden *lang vóór zonsopgang.* — **191.** ceras, Lat. Gr. § 463. — **192.** rubras .. leges: de titels of opschriften der wetten waren in de wetboeken met roode letters geschreven (van daar nog *rubriek*): ook de wetten zelf werden daarom wel rubricae genoemd; Quint. XII, 3, 11: „alii se ad album (= ius praetorium) ac rubricas (= ius civile) transtulerunt." — **193.** vitem: de staf van den Centurio was van den wijnstok afkomstig; dus vitem = de *waardigheid van den Centurio.* — libello, *verzoekschrift;* posce l.: *solliciteer om.* — **194.** buxo: hier *kam*, zie Pers. III, vs. 51. 't Gold voor krijgshaftig, voor zijne haren geen zorg te dragen. — **195.** Laelius, een veldheer van den ouden stempel. — **196.** attegias: 't woord attegia komt bij schrijvers alleen hier voor en is waarschijnlijk van Semitischen oorsprong; het beteekent een *leemen hut.* — Brigantum: de Brigantes waren het machtigste volk van het Rom. Britannië. — **197.** locupletem aquilam: de adelaar van het legioen stond onder de hoede van den primipilus van de eerste cohors. Hier wordt dus bedoeld de rang van primipilus, waaraan de waardigheid en de census van een eques verbonden was. — **202.** Tiberim ultra: in de regio transtiberina woonden zij, wier affaire om den last of de onaangenaamheid, die zij aan de buren veroorzaakte

neu credas ponendum aliquid discriminis inter
unguenta et corium: lucri bonus est odor ex re
qualibet. illa tuo sententia semper in ore
versetur, dis atque ipso Iove digna poeta:
„unde habeas, quaerit nemo, sed oportet habere."
hoc monstrant vetulae pueris repentibus assae,
hoc discunt omnes ante alpha et beta puellae.

---

kramers, *leerlooiers* enz., binnen de stad niet geduld werd. — **208.** assae: eene assa, scil. nutrix, is eene *droge min*, „quae lac non praestat infantibus, sed solum diligentiam et munditiam adhibet." Schol.

INDEX OP DE AANTEEKENINGEN.

(HET EERSTE CIJFER WIJST DE PAGINA AAN, HET TWEEDE HET VERS, WAAROP DE AANTEEKENING GEGEVEN IS).

A.

a 179, 26.
ab 12, 51; 177, 122.
abacus 240, 204.
ablat. van adject. op x en ns 17, 635.
abolla 236, 115.
absinthium 9, 936.
acanthus 119, 14.
accipe 239, 187.
Accius, Attius 139, 19.
acerba tueri 38, 33.
acetum 244, 292.
Achilles 73, 301, 306; 75, 362.
Acilius 248, 94.
Acis 157, 467.
Acontius 172, 73.
Acragas 158, 475.
acta 64, 60; 107, 2.
actus 193, 140.
ad, *gewend naar* 56, 10.
ad se 72, 277.
adelaar 252, 197.
adfectus 167, 14.
adludere 64, 67.
Adonis 108, 37; 144, 16.
adorare 244, 300.
adque 21, 29.
adspicere 164, 21.
adspiratie 78, 1.
advenio = adveni 80, 3.
adversus lectus 133, 85.
advertere 193, 147.
adyta 215, 565.
Aeacides 148, 35.
Aeaea 122; 31.
aedituens 54, 1275.
aelinos 144, 23.
Aemilia 131, 53.
Aeneades 1, 1.
aestu 53, 1262.
aestus 184, 21.
aether 189, 488; 194, 889.
Aetna 6, 722.
Agamemnon 75, 346.
agere cum 246, 49.
agere reum 181, 38.
Alabanda 235, 70.
alae 126, 47.
Albana villa 247, 61.
Albanum 248, 100.
Alcides 211, 611.
Alcimus 219, 88, 1.

Alcmaeon 114, 41.
Alcyon 102, 2.
Alecto 86, 69.
ales 137, 66.
Alexis 226, 10.
algae inquisitores 246, 48.
ali = alii 52, 1227.
aliae = alīus 28, 918.
alina loqui 167, 19.
alliteratie 7, 725, 726; 45, 993.
Alpes 209, 219.
alter 130, 31.
alter metus 155, 224.
ex alto 188, 107.
alvus 195, 909.
Amarunsia virgo 77, 394.
Amastris 57, 13.
Ambarvalia 82, 20.
ambitus 191, 70.
Amenana 157, 467.
Ammonion 214, 525.
Amphitrite 62, 11.
amphora 93, 27.
amplifice 71, 265.
an 104, 17; 158, 487.
Ancus 32, 1025.
Androgeon 65, 77.
anima 6, 715; 243, 260.
anima *en* animus 21, 35.
animam amittere 52, 1234.
animi *locat.* 8, 922; 76, 372.
Antaeus 211, 593.
ante adv. 76, 378.
antemnae 70, 234.
Antigone 169, 67.
Antilochus 108, 33; 147, 15.
Antinous 150, 91.
antistare 38, 22.
Antonius 228, 1.
anus 219, 2.
Aonia 105, 2.
Apelles 118, 11.
apertus 5, 297; 247, 69.
Apis 89, 28.
apisci 52, 1235.
Apollo 98, 1; 100, 17; 125, 31; 167, 10; 184, 20.
aptus 24, 839.
Aquinum 245, 319.
Arabs 96, 4.
Aratus 138, 16.
Araxes 121, 8.
arbitus, arbutus 44, 941.
Arcadius deus 104, 20.
Arcesilas 201, 79.
Arctos 189, 502.
ardelio 221, 8.
Arethusa 156, 423.
Argiletum 220, 9.
argumenta 119, 13.
argutus 105, 26.
Argynnus 116, 22.
Ariadne 64, 52.
Aricia 249, 117.
Ariminum 209, 231.
Arion 109, 18.
arista 203, 115.
Armillatus 246, 53.
Arrius 79, 2.
ars 113, 9.
Arsacidae 205, 108.
artes 233, 21.
Arviragus 250, 127.
arx 10, 8; 70, 241.
Ascra 106, 25; 180, 31.
Asiani dii 241, 218.
asper 201, 69.
Assa 253, 208.
asser 242, 245.
assessoren 238, 162.

Astarte 16, 604.
astrologie 183, 1.
astrologus 221, 4.
asyndeton 59, 21.
Atax 88, 4.
Atellane 238, 175.
Athamania 125, 15.
atomen 19, 1145; 25, 855; 39, 416; 40, 428.
atomen, *beweging* 15, 380.
atque 31, 993.
Attalicus 107, 6.
Attalus 107, 6.
attegia 252, 196.
auctus 68, 165.
audibant 79, 6.
Augustus 131, 60; 164, 37.
aureis = auris 68, 164.
Ausonia 163, 6.
autumnus 252, 190.
avarities 22, 59.
Aventinus 235, 85.
Avernus 145, 27.
avidus in 207, 181.
avis omen 125, 20.
axis 137, 65; 170, 12.

B.

Babyloniërs *astron.* 185, 46.
baca Sabina 235, 85.
bacchantes 71, 255.
badplaatsen 97, 1.
Bagrada 210, 588.
Baiae 231, 4.
balatro 29, 955.
Baleares 209, 229.
barba 175, 58.
barbatus 249, 103.
Bassus 174, 47.
Battiades 138, 13.
beelden der goden 94, 55.
Groote Beer 162, 578.
begrafenis 27, 890; 84, 7; 249, 109.
belli fulmen 32, 1034.
Bellona 250, 124.
benignus 86, 62.
Berenicis 214, 524.
besmettelijke ziekten 49, 1138.
Bessi 170, 5.
bibliotheek 241, 219.
Bistones 38, 30; 179, 35.
bliksem 206, 156.
boekwinkels 220, 11.
boezem openscheuren 157, 448.
bona dea 97, 8.
bona verba 96, 1.
Bootes 114, 35.
brachylogie 127, 64, 66; 153, 123.
brand in Rome 231, 7.
Briareus 211, 593.
Brigantes 252, 196.
Britanni 143, 39.
bruid 130, 33.
Brutus 249, 103.
bucerus 53, 1245.
bullire 198, 34.
buste van Minerva 241, 219.
bustum 27, 906.
buxus 200, 51; 252, 194.

C.

caballus 236, 118.
cadere 96, 17.
Caducifer 162, 605.
cadus 93, 27.
Caecina Paetus 218, 13, 1.
caecus 4, 277.

caelestum *genet.* 54, 1274; 69, 191.
Caesar Germanicus 179, 25.
Caesaris astrum 127, 59.
caesaries 208, 189.
Calamis 118, 10.
calathiscus 74, 319.
caligatus 245, 322.
Camenae 232, 15.
Callimachus 109, 1; 124, 4.
Calliope 101, 28.
callis 200, 57.
caltha 156, 437.
Calvus 146, 62.
calvus Nero 246, 37.
Calypso 123, 31.
Camerina 158, 477.
Camillus 207, 169.
candida templa 151, 70.
candidus 99, 17.
canicula 196, 5; 199, 48.
canis 199, 48.
cantharus 240, 205.
Capena 232, 11.
Capharea saxa 116, 39.
capulus 20, 1173.
caput 233, 33.
caput indutum 202, 106.
cardo 153, 120.
Carmentis porta 154, 201.
Carnuti 88, 12.
Carpathium mare 115, 12.
carpere 73, 310.
Carrae 205, 105.
Carrara 243, 257.
carta regia 60, 6.
casā = in casa 53, 1254.
casia 156, 440.
Cassiope 102, 3.
casta diva 69, 212.
Castalia 110, 6; 139, 36.
Castor 57, 27.
Castor en Pollux 100, 15; 142, 13.
castra 154, 199.
casus 30, 983.
cataphractus 122, 12.
Cato Uticensis 205, 128; 217, 1.
Catullus 249, 113.
Cecropia 65, 79.
P. Egnatius Celer 236, 116.
Celeus 159, 508.
cenae pontificum 246, 46.
census 191, 69; 173, 29; 251, 176.
Centauren 126, 49.
centena deciens 222, 65, 1.
centuriones 201, 77.
Cepheus 128, 78.
Ceraunia saxa 140, 19.
Cerberus 31, 1011.
cerdo 251, 153.
ceromaticus 235, 68.
cerussa 225, 2.
cessare 172, 70.
Chaos 152, 103.
Charybdis 6, 722.
Chia 225, 8.
Chios 93, 28.
Chiron 72, 278.
choliambus 59, 1.
chordae obliquae 234, 63.
Cicones 122, 25.
Cieros 63, 35.
Cilix 249, 120.
cinefactus 27, 906.
cinis *fem. gen.* 80, 4; 223, 4.
Circe 122, 31.
Circei 250, 140.
circenses 241, 223.
Claudia 131, 52.

Claudius 242, 238.
clavus militis 242, 248.
Cleonae 211, 612.
clepere 184, 27.
clienten 201, 73.
Clodia 56, 18.
cludere 232, 19.
cluere 14, 350.
Coa vestis 100, 2.
Codrus 240, 203.
coepisse 16, 613.
coetu *dativ.* 76, 384.
Coeus 120, 48.
cogere 171, 51.
cohors 84, 2.
colonus 222, 9.
columba 88, 18.
coma 156, 438.
comatus 57, 11.
comites 197, 7.
commissum 162, 590.
componere 35, 966; 178, 19.
comptus 9, 950.
concedere 188, 105.
concelebrare 1, 4.
conchis 244, 293.
conchylium 63, 49; 235, 81.
concinere 209, 238.
concolor 151, 80.
concordia discors 204, 98.
concurrere 119, 17.
condere 34, 1090.
condere lumina 150, 113.
condere oculos 168, 44.
conducere 233, 31.
conexit 74, 334.
confessus 128, 79.
conflare rem 23, 70.
coniger, -fer 66, 106.
conlectus 64, 64.
consequi 28, 929.
consistere 244, 296.
consitus 69, 208.
constare 13, 337.
constituere 232, 12.
consummatus 217, 1.
convexum 192, 117.
Corbulo 242, 251.
Corinna 140, 8; 175, 60.
Cornelia 128, 1.
Cornelii 130, 39.
cornua 92, 3.
Cornutus 96, 9.
conona muralis 16, 606.
coronae 28, 913.
corripere 50, 1161; 130, 24.
Corybantes 17, 629.
corymbi 124, 3.
cothurnus 138, 15.
cottona 235, 83.
Crannon 63, 36.
Crassus 106, 14.
Craterus 200, 65.
crates 210, 241.
crinem deponere 239, 186.
crines 103, 21.
Crispinus 249, 108.
Crispus 247, 81.
cucullus 238, 170.
cui 234, 49.
cum *caus. met ind.* 31, 1006; 46, 1006.
cum *concessivum* 7, 726.
cum primis 52, 1222.
Cumae 231, 1.
Cupido 144, 13.
cuppedo 39, 45.
Curetae 17, 629, 633.
Curia Iulia 179, 21.
M' Curius Dentatus 207, 169.

currus = *schip*, *Argo* 62, 9.
custodibam 74, 319.
Cyaneae cautes 140, 3.
Cyane 157, 469.
Cybele 131, 52.
Cyclopes 158, 473.
Cydnus 88, 13.
Cyllenius 185, 30.
cymba 132, 69.
Cynthia 100, 1; 102, 11; 209, 218.
Cytorus 57, 11.

D.

Daedalus 233, 25.
daedalus 1, 7.
damnare *met dativ.* 52, 1232.
Damocles 199, 40.
Danaïdes 31, 1008.
dare = facere 4, 288.
dare manus 133, 88; 166, 88.
dare partu 19, 1152.
dare terga 118, 6.
dea flava 156, 424.
deae = Musae 126, 36.
decedere 71, 268.
degere bellum 35, 968.
dei *éénlettergr.* 58, 6; 78, 17.
deis *éénlettergr.* 78, 12.
delator 246, 48.
Delia 83, 57; 192, 95.
Delos 125, 27.
delphines 171, 43.
Democritus 33, 1039.
denarius 221, 17.
derectus 60, 6.
derigere 248, 89.
derrare 6, 711.
despumare 196, 3.
desse 3, 43; 67, 151.
deterere 233, 23.
deterrere 85, 13.
detrahere 129, 10.
deus 131, 60.
devotus 67, 135.
dexter 112, 47.
di melius 127, 65.
Dia 64, 52.
dichter *priester* 124, 1.
dicere 101, 1.
dicitur *impers.* 159, 508.
dictis sequi 27, 902.
Didyme 158, 475.
dieren in de onderwereld 56, 11.
dies 2, 10.
dies fasti 152, 101.
diffusilis 41, 467.
diluere 197, 14.
disiectus 28, 928.
dispessus 30, 988.
dissolvere 50, 1162.
dissolvere *met genet.* 89, 40.
dius 2, 22.
diva 62, 8.
dobbelspel 199, 49.
Dolon 148, 39.
dominus 119, 23; 248, 96.
Domitianus 248, 84, 86.
domus 243, 261.
donder 187, 99.
donec *met plqpf. ind.* 45, 997.
donique 45, 997.
Doricus = Graecus 126, 34.
Dorus 72, 287.
Drepanum 158, 474.
drinken 250, 138.
Drusus 128, 82.
dubius *cum genet.* 167, 25.

dubius sum 167, 25.
Dulichium 149, 87.
dum 9, 949; 18, 659.
durum olus 203, 112.

E.

e-stammen als conson.st. 39, 40.
ebur 152, 82.
echinus 250, 143.
ecum = equorum 12, 42.
edere 16, 612.
edere vitam 53, 1258.
eedsformule 104, 11.
effluere 197, 20.
egenus 81, 5.
egerere 126, 34.
elegeia 144, 3.
Eleusin 159, 507.
Elysii campi 98, 23.
Emathia 74, 324.
emerere 132, 61.
Empedocles 6, 716; 7, 729; 22, 43.
Ennius 139, 19.
Eoum mare 96, 16.
Epicuristen 8, 926.
Epicurus 20, 3; 33, 1042; 37, 10; 39, 53. goden van — 21, 18.
epithalamium 74, 323.
eques 223, 2.
equestris census 173, 8.
erat = fuerat 168, 31.
Eriphyle 114, 41.
Erycina 64, 72.
Eryx 145, 45; 158, 478.
est 106, 21.
et 16, 615.
et = atque, ac 4, 281.
etiam atque etiam 5, 295.
euhoe 71, 255.
Eumaeus 150, 103.
Eumenides 69, 193; 130, 22.
Euphranor 241, 217.
Euryclea 150, 103.
Eurymachus 150, 91.
excipere 109, 10.
excītus 210, 239.
exclusus 247, 64.
exeiret 52, 1217.
exire 51, 1205; 234, 48.
exodium 238, 175.
extremus 66, 130.
extremus pulvis 103, 23.
exuviae 206, 137.

F.

Fabius Cunctator 156, 241.
Fabii 154, 195; 155, 237.
Fabrateria 241, 223.
facere 111, 20.
facilis 218, 5.
faex 234, 61.
fakkelloop 51, 1198.
Falernum 128, 73.
Faliscus 152, 84.
fallere 116, 36.
fallere noctem 147, 9.
falli 199, 50.
falsificus 77, 405.
fama 122, 9.
far 203, 112.
fasti 152, 101.
fateri 75, 349.
fatigare 132, 81.
fatum pendet 248, 88.

fauces 7, 724.
favere 92, 1.
Favonius 2, 11.
utraque fax 131, 46.
faces, *symbool* 134, 8.
fenestra 242, 242.
ferire 174, 50.
ferme 23, 65.
ferox 70. 247.
ferre 166, 89; 185, 50.
ferus 2, 14.
fervĕre 11, 41.
Fescennina 94, 51.
fibrae 187, 92; 198, 32.
ficta *van figo* 20, 4.
fidelia 197, 21; 201, 73.
fieri potest *met inf.* 45, 979.
filum 13, 341; 76, 377.
finis *fem.* 32, 1021.
fistula 197, 14.
flagellare 223, 6.
Flavius ultimus 246, 37.
fligere 46, 1001.
fluentisonus 64, 52.
fluere 193, 145.
foedus 189, 493.
foricae 233, 38.
fors 76, 366.
fortuna 102, 7; 118, 2.
forum 138, 6.
frangere 205, 103.
fraterculus gigantis 248, 98.
fretum 204, 102.
frivolus 240, 196.
fructus = fruges 83, 41.
Frusino 241, 223.
frustratus teneo 35, 972.
fugere 145, 49.
fūit 28, 935.
fulgēt 11, 27.
fulmen 237, 145.
fulvor 65, 100.
fulvus 65, 100.
funera nec funera 65, 83.
funestus 49, 1139.
funis 19, 1154.
Fuscus 249, 112.

G.

Gabii 239, 192.
gal 197, 8.
Galatea 112, 45; 141, 34.
Gallicus 108, 32.
Gallinaria pinus 245, 307.
Gallus 16, 614; 139, 29; 146, 64; 175, 53.
Garamantes 214, 512.
gaudere in 111, 40.
gaza 11, 37.
gebed 47, 1198, 1199.
Gelas 157, 470.
gelasinus 225, 6.
genet. op -ii 46, 1006.
— op -ai 3, 29.
genetrix 1, 1.
genialis 247, 66.
genitabilis 2, 11.
Genius 96, 1.
gentilis 234, 64.
gerere 6, 717.
Germanicus 151, 67.
gerundium *constr.* 48, 1225.
Getae 170, 7; 177, 110.
Getisch gedicht 182, 55.
Glaucus 109, 13.
Golgi 65, 96.
Gortyn 65, 75.
graecisme 56, 2; 119, 17.

granaatboom 162, 607.
grandis 19, 1164.
gravidus 209, 218.
gravis numerus 134, 1.
Grieken in Rome 234, 61.
Grieksche clienten 236, 124.
Grieksche constructie 56, 2.
guto 243, 263.
Gyge 162, 593.
gymnasia 236, 115.

H.

haardvuur 165, 44.
haberi 24, 831.
Haemonides 72, 287.
Haemonius 72, 287; 111, 26.
haerere 215, 573.
haeresco 246, 41.
Hammon 214, 514.
Harmonia 114, 41.
hasta 178, 19.
Hecate 154, 141.
Helice 162, 580.
Helicon 105, 1.
Heliconiades 33, 1037.
helleborum 200, 63.
Heloria Tempe 158, 477.
Helvina 245, 320.
Henna 156, 422.
Heraclitus 5, 705; 42, 476.
herbosum theatrum 238, 173.
here 233, 23.
Hernici 251, 180.
Hero 143, 31; 171, 41.
Hesiodus 106, 25; 180, 31.
hexameter 135, 17.
hiatus 235, 70.
Hiberus 70, 227.
Hilaira 100, 15.
Himera 158, 475.
hinc 18, 655.
Hippocrene 105, 3.
Hippodamia 75, 346.
Hirtius 97, 18.
Hirtius en Pansa 173, 6.
hoc 117, 64.
honor 119, 23.
Horae 153, 125.
horridus 240, 212.
hospita 183, 6.
huizen in Rome 243, 275.
humani 23, 80.
Hymettus 89, 54.
hypallage 38, 24.
hypermeter 73, 298.
hysteron proteron 37, 5.

I.

ī in 't fut. exact. 178, 6.
iam adeo 19, 1150.
iam iam non 27, 894.
ianitor 135, 1.
Ianus 151, 65; 153, 127.
Iason 139, 22.
Icarii stella 142, 4.
Icarius 142, 4.
Idaea mater 16, 611.
numen Idaeum 236, 137.
Idalium astrum 127, 59.
Idalius mons 65, 96.
Idas 100, 17.
Idomeneos 68, 178.
ignavus 138, 1.
ignis 142, 11.
illim 26, 881.
Ilos 113, 17.

imagines 107, 3.
imber 6, 715.
imbibere 31, 997.
imbuere 62, 11.
immittere 184, 24.
immuniteit 181, 52.
impellere 206, 149.
imperfectus 242, 233.
impes 43, 505.
impius poeta 58, 7.
implicare 129, 16; 212, 627.
impotens 57, 18.
improbus 32, 1026; 46, 1006.
in 76, 386.
in *cum acc. pro abl.* 121, 60.
Inachus 212, 634.
incendia 231, 7.
incilare 29, 963.
increpare 131, 60.
incuria 53, 1241.
inde loci 41, 437.
indic. in plaats van coniunct. 244, 296; 250, 130.
Indiërs 106, 15.
indignari 26, 870; 176, 103.
indignus 164, 18; 248, 95.
indu 35, 967; 48, 1227.
inductie 185, 53.
infelix 113, 7.
infinitivus 10, 16.
infio 47, 1208.
ingenuus 228, 6.
iniactus 67, 153.
inkt 197, 10.
inquit 237, 153.
inscius 26, 878.
insedabiliter 50, 1175.
insinuari 120, 28.
instorten van huizen 231, 7.
insuper 54, 1284.
intendere litem 29, 950.
intercludo 54, 1266.
interfio 26, 872.
interutrasque 42, 472.
intra 118, 2.
invidere 201, 73.
Joden in Rome 232, 14.
ipse 55, 7.
ire = interire 53, 1242.
Irus 150, 95.
Isaeus 235, 74.
Isis 85, 23.
Ismara 122, 25.
Ismarus 38, 30; 148, 46.
iste 58, 2.
Isthmos 204, 101.
istic 170, 1.
ita 163, 611.
itiner 187, 88.
Itonus 70, 228.
Itys 158, 482.
Iudaei 232, 14.
iudicium 120, 32.
iugum 118, 8.
Iulia 131, 59; 204, 100; 205, 113.
Iulium sidus 127, 59.
Iuno 212, 637.
Iuppiter 57, 20.
sub Iove 159, 505.
Iuppiter Eleus 112, 58.
Iuppiter Latiaris 208, 198.
Iuppiter Tonans 208, 196.
ius natorum 227, 6.
ius trium liberorum 132, 61.
iustificus 77, 405.
iustitium 240, 213.
iustus 147, 29.
Ixion 87, 73.

K.

kleuren der vreugde 89, 46.
koerier 251, 149.
komeet 127, 59.
koude schotel 203, 111.

L.

labens Amor 103, 27.
Labienus 215, 550.
lacerna 237, 148.
Lachesis 220, 9.
Laelius 252, 195.
laena 244, 283.
lagena 202, 92.
lallare 197, 18.
Lamia 251, 154.
lammina 32, 1017.
lapsus 231, 7.
lapis memor 108, 24.
laqueatus 11, 28.
lar 153, 136.
Lares agrestes 82, 20.
largificus 17, 627.
Latona 182, 57.
latrare 10, 17.
Laurentum 155, 231.
lauta, lota 60, 6.
lavĕre 44, 950.
Lavicana 219, 2.
Leander 171, 41.
lectus (funebris) 107, 7; 129, 10.
Leontini 157, 467.
Leptis 214, 524.
Lernaeische slang 212, 634.
Letum 22, 42.
leven in Rome 122, 18; 244, 278.
leven buiten Rome 238, 171.
lex Roscia 237, 154.
liber 60, 6.
libertinae opes 223, 6.
Libones 130, 31.
libum 96, 8; 173, 12; 239, 186.
liburna 242, 240.
Liburnus 247, 75.
lidere 46, 1001.
Liguria 243, 257.
Lilybaeum 158, 479.
lincunt 12, 46.
liquet 170, 12.
litorales dei 57, 22.
litotes 237, 151.
litterator 58, 9.
longae manus 117, 60.
loten 84, 11.
lotos 122, 27.
luces 63, 31.
Lucifer 137, 65; 166, 72; 173, 11.
Lucrinus lacus 250, 140.
lucuna 32, 1031.
luella 32, 1015.
lugubria 133, 97.
Lyaeus 113, 21; 141, 49.
Lycius deus 111, 38.
Lysippus 118, 9.

M.

maan 191, 93.
Macer 174, 44.
madidus 219, 3.
Maecenas 117, 1; 119, 24.
maenades 157, 458.
Maeonides 138, 9.
Maeotica palus 246, 42
mage 47, 1203.

magister 246, 45.
magna mater 15, 600.
magnanimus 65, 85.
magno 238, 166.
magnus concedo 29, 962.
male perdere 58, 5.
Malea 143, 24.
malignus 213, 500.
mandra 242, 237.
manere 54, 1274.
manni 143, 49.
manni 34, 1063.
mantica 60, 21.
Mantua 226, 9.
Marcius 112, 52.
marisca 225, 7.
marmelade 225, 7.
marra 245, 311.
Marsi 238, 169.
Iulius Martialis 227, 1.
mater 240, 212.
matutinus 249, 108.
Mausoleum 112, 59.
Medi 120, 25.
media de nocte 252, 190.
medio 213, 652.
Medon 150, 91.
mefitis 202, 99.
Megaera 86, 69.
Megara 158, 471.
Megarea 158, 471.
mel 86, 45.
Melanthius 150, 95.
Melas 158, 476.
melilotos 157, 440.
melimelum 225, 7.
membrana 60, 6; 197, 10.
membrum 165, 64.
Memmiades 2, 26.
Memmius 2, 26.
Memnon 144, 1.
Menander 138, 18.
Menoetiades 147, 17.
Mentor 119, 13; 223, 1.
Mercurius 184, 20.
meritoria 242, 234.
Meroĕ 161, 570.
meta 201, 68.
metaphorae samengesmolten 33, 1042.
L. Caelius Metellus 237, 138.
metreta 242, 246.
Mettus 166, 75.
mikrokosmos 194, 894.
milies 229, 10.
mimus 221, 3.
Minerva 94, 65.
minium 94, 55.
Minos 129, 18.
Minotaurus 67, 150.
miser 113, 6.
miserere 28, 881.
misti = misisti 59, 14.
Mithridates 224, 76, 1.
mitra 169, 517; 234, 66.
modus 173, 24.
moenus 3, 29.
moles 4, 287; 40, 436.
momen 17, 632.
Mopsopos 89, 54.
mores 215, 559.
mors 107, 6.
mortalis 76, 384.
movere 185, 51.
multa parum 13, 336.
multigenus 13, 335.
multus 201, 73.
Mummius 113, 6.
mundus 183, 3.
munificare 17, 625.

munus legis 181, 54.
murmur 6, 722.
murus 250, 132.
mussare 50, 1179.
mutare 60, 11.
Mygdonia 124, 8.
Myrtilus 75, 346.
myrtus 135, 29; 139, 37.
Mys 119, 14.
mystae 160, 536.

N.

Naso 170, 1.
Natalis 96, 1.
Natta 198, 31.
natura 4, 281; 24, 844; 192, 122.
navita 91, 36.
ne *in plaats van* ut 121, 4.
nec = non 186, 71.
nei = ni 58, 1.
Neptunus 76, 367.
uterque Neptunus 61, 3.
Nereïdes 103, 25; 109, 15.
Nestor 108, 30.
niceteria 235, 68.
nidus 221, 15.
nieuwe maan 85, 34.
Nijl, bronnen v. d. 88, 24.
nil adeo 50, 1170.
Nisaei canes 159, 500.
niveus 70, 240.
nom. plur. op *ei* 17, 637.
nomen 124, 30.
non nullus 8, 935.
non quo 13, 336.
nota 104, 8.
notarius 230, 208.
nox 228, 9.
nox mater 95, 88.
nudus 246, 49.
nullus 102, 12.
numen 69, 204.
numero 39, 51.
numerosus 174, 48.
nurus 207, 165.
nutrix 62, 18.
nymphae 147, 27.
Nysa 71, 252.

O.

ŏ in den ablat. 241, 232.
obit = obiit 33, 1042.
odium Vatinianum 58, 3.
Oenomaus 75, 346.
Oenopides 6, 711.
Oetaeus deus 111, 32.
offensus, -a 29, 941.
officium 185, 48.
olie 199, 44.
olim 238, 163.
Olympiaden 228, 2.
omnia rerum 118, 7.
omne genus 40, 428.
omnis = omnino 12, 53.
Onderwereld 97, 21.
onyx 107, 14.
opicus 240, 207.
opus est 29, 967.
ora 2, 22.
orbi 241, 221.
orchestra 238, 176.
Orestes 203, 118.
orgia 71, 259; 110, 4.
Oricus 116, 49.
Orion 189, 502.

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Orithyia 115, 13; 137, 53.
Oromedon 120, 48.
Orpheus 111, 41; 144, 21.
Ortygia 158, 471.
oscitare *cum accus.* 200, 59.
Osiris 88, 27.
Otho 238, 159.
Ovidius 173, 1.

P.

paces 48, 1230.
Pachynon 158, 479.
Paetus 115, 1.
Palfurius 246, 53.
Pales 82, 35.
παλιγγενεσία 25, 847.
Palilia 82, 36.
palimpsestus 59, 5.
Pallas 142, 8.
pallens 97, 21.
pallere 199, 43.
Pandion 49, 1143.
Pansa 97, 18.
Pantagie 158, 471.
pantheïst 189, 485.
pappare 197, 17.
papyrus 60, 6; 171, 27.
Parcae 73, 306.
parcere *cum acc.* 19, 1163.
parens 191, 77.
Parma 223, 8.
paropsis 237, 142.
Parrhasia 165, 48.
Parrhasius 119, 12.
plus parte 167, 16.
Parthen 106, 13.
participia 49, 1141.
partic. in pl. van infin. 186, 63.
passūm 221, 3.
patella 198, 25.
patrius 35, 970.
pauper 81, 5.
paupertas 81, 5.
Pax 92, 67.
pax 48, 1229.
pecus 13, 343.
Pegasides 110, 17.
Pegasus 105, 3; 236, 118; 247, 77.
pegma 249, 122.
pelage 38, 35.
Peleus 62, 19; 72, 278.
Pelion 62, 1; 72, 278.
pellis 54, 1270; 237, 150.
Pelops 75, 346.
Pelorum 158, 479.
Pelusium 121, 55.
Penelope 145, 30.
Penios 72, 285.
percitus 40, 423.
perf. inf. 23, 69.
Pergama 189, 501.
Pergamus 120, 39.
pergere 8, 932.
Perilla 164, 19.
Perillus 199, 39.
periphrasis 38, 24; 42, 501.
perire 215, 561.
perkament 197, 10.
Permessus 106, 25.
permittere 213, 651.
pernix 17, 635.
pero 252, 186.
Perrhaebi 114, 33.
Persephona 107, 10.
Perseus 130, 39.
Persicus 241, 221.
persona 238, 175.
pes 57, 21.

petulcus 14, 368.
Phaeacae silvae 112, 51.
Phaeacia 84, 3.
phalaecēus 55, 1.
Pharus 85, 32.
Phasellus 56, 1.
Pherecydes 6, 709.
Phidias 119, 15.
Philetas 110, 1.
Philoetius 150, 103.
Phineus 114, 41.
Phlegra 121, 48.
Phlegraea arva 211, 597.
Phoebe 100, 15.
Phrygius numerus 16, 618.
Phrygius sonus 16, 618.
Pierides 134, 6.
Pierius 9, 945.
pietas 76, 385.
pignora 129, 12.
pingere mero 148, 32.
pinguis 198, 32.
pinna 251, 149.
pinnirapus 237, 158.
pipiare 56, 10.
ad Pirum 220, 6.
Pisaea oliva 176, 95.
pix 181, 45.
plaatsing van lijken 202, 105.
planeten 184, 15.
Plato 25, 852.
Pleiades 114, 36.
pluralis 55, 1.
plur. pro singul. 130, 30.
Pluto 129, 18; 157, 445.
poenibat 52, 1240.
poeta divinus 144, 18.
poetae 232, 9.
Pollux 57, 27.
Polyclitus 241, 217.
Polyphemus 112, 45; 122, 25.
Polyxena 75, 362, 364.
Sextus Pompeius 178, 1.
ponere 119, 24; 147, 26; 234, 56.
Pontos 43, 507.
a ponte 249, 116.
Ponticus 101, 1.
pontifex summus 246, 46.
populus 53, 1247; 153, 136; 206, 137.
porta Capena 232, 11.
porticus 200, 54; 222, 2.
portitor 129, 7.
poscere libello 252, 193.
Postumus 121, 1; 224, 1.
postus 26, 871.
potentia 185, 36.
poteretur 77, 401.
potestas 25, 844.
potestur 31, 1010.
potĭmur 194, 884.
potiri *met acc.* 18, 653.
potis, pote 37, 1.
potĭtur 18, 653.
pottebakkerswiel 198, 24.
prae in composita 67, 145.
praecipere 168, 34.
praeco 237, 157.
praeferre 83, 54.
praemia 37, 5.
Praeneste 239, 190.
praeposit. postpositae 24, 839.
praesens 76, 383; 188, 483.
praetexta 130, 33.
Praxiteles 119, 16.
Priapus 82, 14.
primipilus 252, 197.
primis cunis 108, 27.
primus 66, 116; 101, 3.

primus ego 110, 3.
principium 5, 707; 104, 6.
probere 26, 864.
proclivis 71, 270.
Procula 240, 203.
procumbere 5, 291.
prodidĕrunt 23, 86.
professus 154, 198.
prohoemium 244, 288.
prolepsis 155, 222.
Prometheus 72, 295; 113, 7; 250, 133.
Proserpina 162, 587.
proseucha 244, 296.
prostituere 138, 6.
prosum = prorsum 22, 45.
pruna 235, 83.
pullatus 240, 213.
pulpita 238, 174.
pulvinus equester 237, 154.
pulvis 108, 19.
pumex 60, 6.
pura vestis 93, 13.
Piraeus 161, 563.
Puteoli 231, 1.
Pythagoras 168, 62; 200, 56.
Pythagorei 241, 229.
Python 126, 35.

Q.

quaerere in 101, 6.
quam-ante 30, 973.
quam maximus 185, 37.
quamquam 247, 79.
quam saepe 65, 100.
quando 232, 21.
quartana (febris) 246, 57.
que *adversatief* 59, 3.
que *in pl. van* et 184, 23.
que *in pl. van* ve 45, 985; 48, 1237.
que *overtollig* 194, 907.
que *plaatsing* 47, 1205; 83, 51; 157, 448; 193, 147.
queis = quibus 63, 31.
qui *praegnant* 68, 180.
qui 108; 18.
quicquid 61, 14.
quicumvis 66, 109.
quies 105, 28.
quique = quoque 14, 372.
Quinquatrus 173, 13.
quis = quibus 67, 145.
quis *in pl. van* uter 205, 126.
quisquam 78, 7.
quisque *met den genet.* 36, 1005.
quom = cum *praepos.* 74, 329.
quove 21, 34.

R.

radere 199, 50.
raeda 232, 10.
ranae 234, 44.
ratio 9, 943; 12, 61; 20, 14; 22, 45.
reddere ora 192, 96.
redducere 36, 992.
redire 153, 112.
redīt 238, 174.
referre 125, 11.
refert *persoonlijk* 36, 984.
regna 215, 567.
rei *eenlettergr.* 28, 918.
remissus 194, 900.
Remus 128, 80.
repetentia 25, 851.
reponere 102, 11.

repostus 3, 33.
repraehendere 25, 859.
requierant 79, 5.
rerum natura 2, 25; 6, 710.
respectare 45, 974; 52, 1234.
restare 174, 35; 202, 97.
reverto 33, 1061.
revisere 14, 359; 76, 386.
Rhadamanthys 129, 18.
Rhesus 148, 39.
rhombus 246, 39.
ridere 153, 129.
robur 32, 1017; 62, 4.
rogare 221, 13.
rogus 129, 8.
Romulus 229, 16.
ros 109, 2.
rota 198, 24.
rozen 229, 127.
rozen op een graf 103, 22.
Rubico 209, 217.
rubrae leges 252, 192.
rubricae 252, 192.
Rubrius 249, 105.
ruere 5, 289.
Rufus 222, 1.
Instantius Rufus 226, 1.
rumpere angues 187, 92.
rumpere diem 206, 153.
rusticus 91, 51.
rusum = rursum 31, 1001.
Rutupiae 250, 140.

S.

saeclum 2, 20.
saepe 28, 913.
saevus *met inf.* 249, 110.
salinum 198, 25.
sambuca 234, 63.
Samothrace 237, 144.
Samus 149, 87.
sanguīs 51, 1203.
Santones 88, 10.
sapientia 37, 10.
Sarmaten 170, 7; 177, 110.
satias 39, 39.
Saturnalia 59, 15.
Saturni dies 85, 18.
Saturnus 85, 35.
Scaeae 120, 39.
scatĕre 44, 952.
scazon 217, 2.
Scepsius 181, 38.
scheren 93, 34.
schrijfkunst 149, 62.
scibant 44, 959.
scibat 43, 934.
Scipiadas 32, 1034.
Scipio 130, 30, 39; 132, 65; 236, 137.
Sciron 123, 12.
scurra 60, 12.
Scylla 143, 23; 159, 500.
se = *ik* 27, 885.
sector 207, 178.
securus 94, 46; 198, 25.
sed 116, 49.
semianimus 245, 37.
semina 119, 20.
senator. census 173, 29.
senere 57, 26.
senex 219, 2.
senio 199, 48.
sensus 26, 861.
sepia 197, 10.
serracum 242, 255.
severus 38, 35.
Sibylle 231, 3.

sidera Ledae 141, 29.
Sigeum 148, 33.
signa 184, 15.
signare 235, 81.
silani 53, 1265.
silex abl. silici 73, 296.
silex 243, 272.
Silvanus 82, 14.
silvifragus 4, 275.
Simois 138, 10.
simplicia pro comp. 67, 145.
simul 63, 31.
belli simulacra 11, 41.
sincerum sonare 26, 873.
sing. pr. plur. 241, 232; 246, 48.
singultus 50, 1160.
sinus 246, 41.
Sirius 142, 4; 196, 5.
Sirmio 61, 1.
sis = suis 32, 1025.
sistrum 85, 24.
Sisyphus 31, 995.
sitire 202, 92.
sive 166, 89.
slaap 28, 923.
soles 52, 1219.
sollicitare umbras 187, 93.
sollicitus 50, 1185.
solus 104, 4.
sonare vitium 197, 21.
sonere 26, 873.
sonipes 209, 220.
sophos 225, 1.
Barea Soranus 236, 116.
Sora 241, 223.
sororei 72, 290.
sorores 130, 27.
sors 224, 3.
sorsum, seōrsum 41, 447.
sortilegi 84, 11.
species 12, 61; 185, 36; 186, 67.
spica Cilissa 128, 74; 151, 76.
spirare 132, 74.
sportula 242, 249.
squamiger 13, 343.
statio 191, 70.
stemma Tuscum 198, 28.
stijloefeningen 199, 44.
Stoa 200, 54.
Stoïcijnen 200, 54; 215, 568; 216, 576, 585.
strigil 243, 263.
strophium 64, 65.
sub 72, 271.
subducere 136, 6.
subductus 106, 9.
subitus 14, 363.
subtexere 41, 466.
Subura 231, 5.
sūbus 45, 969.
sudes 250, 128.
suērit 39, 53.
sues 157, 466.
suffusus 49, 1146.
Sulla litterator 58, 9.
Sulmo 142, 1.
summa 5, 706.
Sunion 161, 563.
super 27, 901.
quod super est 8, 921.
superare 114, 29.
surgunt cristae 247, 70.
Surrentina vina 202, 93.
sustollere 69, 210.
suus 191, 72; 194, 885; 195, 912.
Syene 223, 7.
Symaethus 158, 471.
Symplegades 140, 3.
synecdoche 129, 10.

Syrium munus 107, 14.
Syrtis 67, 156; 140, 20.

T.

Taag 234, 55.
tabellae 152, 93.
tabernae 245, 304.
tabula votiva 85, 26.
Taenarus 112, 49; 163, 612.
talei = tali 53, 1251.
tame 14, 371.
Tantalus 30, 981.
tanto opere esse 28, 933.
Tarbelli 88, 9.
Tarsus 236, 118.
Tartarus, -a 22, 42.
Tauromenium 158, 475.
tela 147, 10.
Tellus 210, 593.
temerare 206, 147.
temo 250, 126.
templum 10, 8; 44, 948.
tempora 136, 37.
temporis arma 176, 106.
tenebrae 241, 225.
tenebrae vitae 10, 15.
tenuare 110, 5.
tepēfacere 75, 360.
teres 3, 33.
terrā 213, 647.
tersus 60, 13.
testa 171, 38.
tete ipsum 80, 5.
Tethys 63, 29.
Teucer Quirinus 125, 21.
Thapsus 158, 477.
theatrum Pompei 206, 133.
Theseus 64, 52; 69, 210, 216; 165, 66.
Thetis 62, 19.
Thrasea Paetus 217, 1.
Thunia 61, 5.
Thyades 77, 390.
thyon 116, 49.
thyrsus 8, 923.
Tiberius 128, 82.
ultra Tiberim 252, 202.
tibicen 239, 193.
Tibullus 81, 5.
Tibur 239, 192.
Tisiphone 86, 69.
titiare 56, 10.
tituli 130, 32.
Tityos 30, 984.
Tityrus 139, 25.
Tlepolemus 147, 19.
tmesis 53, 1264.
toast 93, 31.
toga 238, 172.
toga libera 174, 28.
Tomi 170, 7; 181, 48.
toovenarij 187, 92—94.
tooverspreuken 99, 9.
toreuma 222, 35, 1.
torres 28, 917.
torus 132, 72.
trabeatus 198, 29.
trahere = trahi 51, 1190.
Tralles 235, 70.
trechedipna 235, 67.
tresviri capitales 174, 34.
triens 202, 100.
Trinacria 6, 717.
Triptolemus 161, 550, 559.
Triste saxum 159, 504.
Triton 77, 394; 127, 61.
triumphtocht 216, 600.
Trojaansche paard 111, 25.
Troje 149, 67.

tuantur 36, 1004.
tum deinde 46, 1007.
tunica 239, 179.
turba 193, 137.
turbare 43, 502.
turris 208, 188.
Tuscus 98, 29.
Tuticanus 180, 1.
Tyndaridae 102, 18.
Typhoëus 159, 491.
Typhon 210, 593.
Tyrrhenus 155, 208.

U.

Ucalegon 240, 199.
Ulixes 116, 42; 146, 1.
umbilicus 60, 6.
umor 5, 708.
unctus 202, 102.
undare 26, 876.
nniter 24, 839.
urceolus 240, 203.
urgere 4, 282.
-us, -is kort vóór cons. 12, 53.
usu = usui 30, 971.
usurpare 35, 975.
ut = velut 52, 1232.
ut est 51, 1199.
uterque 165, 62.
utqui 10, 17.

V.

vacare 125, 14.
vadimonium 240, 213.
vagus 70, 225; 185, 52.
vale 165, 57.
Varro Atacinus 139, 21.
Varus 59, 1.
vastus 53, 1225.
Vaticanus 218, 18, 2.
Vatinius 58, 3.
Vei 154, 195.
Veiento 239, 185.
velaria 250. 122.
vellus 74, 319; 223, 41, 1.
venetus 238, 170.
Venus 246, 40.
venustior 55, 2.
verber 209, 229.
verberare 4, 271.
verbum als subst. 116, 46.
verdiepingen 240, 199.
vergere 46, 1009.
Verres 234, 53.
verso pollice 233, 36.
vervex 244, 294.
Vesta 247, 61.
Vestini 251, 180.
viae 129, 4.
virus 6, 719.
vilicus 222, 9; 247, 77.
violentus 248, 86.
vis 4, 271; 153, 133.
viscera 235, 72.
visere ad 52, 1238.
vispillo 219, 47, 1.
vita 100, 1.
vitigenus 38, 15.
vitis 252, 193.
vitreus 197, 8.
vocare 44, 945.
voce vocare 95, 83.
vociferari 7, 732.
volo 46, 998.
Volsinii 239, 191.
publica vota 126, 42.

„vrienden des keizers" 179, 23.
vulnus 237, 150.

W.

weefgetouw 94, 66.
wegen om Rome 90, 57.
weven 147, 10.
wijn 93, 27.

X.

Xenophanes 6, 713.

Y.

Ydri 73, 300.

Z.

Zancle 158, 474.
zee 98, 8.
zeevaart 140, 1.
zegeteekenen 120, 26.
Zeus 62, 21.
zonnewijzers 196, 4.

CORRIGENDA.

Bldz.	14,	aant. 369:	341,	lees *343.*
»	56,	» 10:	genoemd,	» *gewend.*
»	93,	» 34:	scheeren,	» *scheren.*
»	112,	7e regel van o.:	Iovis Elei,	» *58. Iovis Elei.*
»	117,	vs. 64:	matis,	» *matris.*
»	127,	aant. 64:	brachyologisch,	» *brachylogisch.*
»	128,	opschrift:	V, 11,	» *IV, 11.*
»	154,	aant. 195:	Veii,	» *Vei.*
»	176,	» 95:	Pisae,	» *Pisa.*
»	187,	» 97:	offringere,	» *effringere.*
»	207,	» 169:	M. Curius,	» *M'. Curius.*

CONTINENTUR

LUCRETII.

				Pag.
Libr.	I	vs.	1— 43. Prooemium	1
		»	271— 297. De werking van den wind	3
		»	705— 733. Empedocles	5
		»	921— 950. Des dichters motief	7
»	II	»	1— 61. De rust der wijzen	9
		»	333— 380. Veelvormigheid het karakter der natuur	13
		»	600— 660. De aarde als Magna Mater	15
		»	1144—1174. De afgeleefde aarde	18
»	III	»	1— 93. Lof van Epicurus	20
		»	830—1094. De koning der verschrikkingen	24
»	IV	»	962—1023. Droomen	35
»	V	»	1— 54. Lof van Epicurus	37
		»	416— 508. De kosmogonie van Epicurus	39
		»	925—1010. Het leven van het eerste menschengeslacht	43
		»	1194—1240. Vis abdita quaedam	46
»	VI	»	1138—1286. De pest te Athene	48

CATULLI.

			Pag.
Carm.	III.	Op den dood van Lesbia's musch	55
»	IV.	Phasellus ille	56
»	XIV.	Calvus	57
»	XXII.	Suffenus	59

Pag.

Carm. XXXI. Sirmio 61
» LXIV. De bruiloft van Peleus en Thetis 61
» LXXVI. In bangen strijd 77
» LXXXIV. Arrius 78
» CI. Aan mijn broeder 79

TIBULLI.

Libr. I, 1. Een rustig leven 81
3. Ziek achtergelaten 84
7. Messala's geboortedag 87
10. Vrede 90
» II, 1. De Ambarvalia 92
2. Op den geboortedag van Cornutus 95
Lygd. Eleg. 5. Memores vivite nostri 97
De Sulp. et Cerinth. am. 3. Aan Apollo 98

PROPERTII.

Libr. I, 2. Eenvoud de ware schoonheid 100
7. Aan Ponticus 101
17. Aan Cynthia tijdens een storm op zee 102
18. In de eenzaamheid 104
» II, 10. Aan Augustus 105
13. Mijne uitvaart 107
26. Een droom 109
» III, 1, 2. Des dichters roem 109
5. Wat mij bekoort 113
7. Paetus 115
9. Aan Maecenas 117
12. Trouw 121

Pag.

Libr. III, 16. Sacri amantes 123
» IV, 6. De overwinning bij Actium 124
11. Cornelia 128

OVIDII.

Amor. Libr. I, 1. Waarom Amores? 134
6. Ad ianitorem 135
15. Aan mijn benijders 138
» » II, 11. Te huis 140
16. In Sulmo 142
» » III, 9. Op den dood van Tibullus 144
Epist. Heroid. I. Penelope aan Ulixes 146
Fastorum Libr. I, vs. 65—144. Ianus 151
» » II, » 195—242. De ondergang der Fabii . . . 154
» » IV, » 419—618. De roof van Proserpina . . , 156
Tristium Libr. I, 3. Afscheid van Rome 163
» » III, 3. In ballingschap 167
10. Een winter in Tomi 170
» » IV, 10. Ille ego qui fuerim 172
Ex Ponto Libr. IV, 5. Ad. Sextum Pompeium 178
14. De bewoners van Tomi 180

MANILII.

Libr. I, vs. 1—117. De oorsprong der Astrologie 183
» 475—531. Magni numinis ordo 188
» II, » 60—149. Mens hominis cognata caelo 190
» IV, » 883—935. Mikrokosmos 194

PERSII.

Satira III. Hoort de tucht en wordt wijs 196

Pag.

LUCANI.

Libr. I, vs. 98—244. De oorzaken en het begin van den burgeroorlog tusschen Caesar en Pompejus. . 204
» IV, » 581—660. Antaeus 210
» IX, » 498—604. Cato Uticensis 213

MARTIALIS.

Libr. I, 8 217
10, 13, 16, 18 218
39, 47, 56, 88 219
97, 117 220
» II, 5, 7 221
11, 20, 65, III, 35 222
41, IV, 21, 41, V, 13 223
42, 58, 73, 76 224
» VI, 48, 61, VII, 25, 77 225
» VIII, 73, 76, IX, 46 226
70, 97, X, 23 227
47, XI, 35 228
» XII, 10, 92, XIII, 16, 127, XIV, 194 229
195, 208 230

IUVENALIS.

Satira III. Het leven in Rome 231
» IV, vs. 37—154. Een kabinetsraad onder Domitianus . . 245
» XIV, » 173—209. Geldgierigheid 251

REESE LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA.

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS, TE GRONINGEN.

Dr. **A. Baehrens**, Miscellanea Critica . . . . . *f* 2,90

Dr. **A. Baehrens**, Lectiones Horatianae 1,25

Dr. **J. W. Beck** en Dr. **J. van Wageningen**, Opstellen ter oefening in de Grieksche vormleer.

I. Beginselen der Etymologie, bewerkt door Dr. J. VAN WAGENINGEN *2de druk* 1,00

II. Verba op -μι en onregelmatige verba, bewerkt door Dr. J. W. BECK . 1,00

III. Opstellen Grieksche syntaxis, bewerkt door Dr. J. W. BECK. 1,00

IV. Grieksch Leesboek, bewerkt door Dr. J. VAN WAGENINGEN 1,00

Dr. **J. W. Beck** en Dr. **J. van Wageningen**, Vocabularium bij de Grieksche opstellen, I, *2de druk*, II, IV. . . . . à 0,60

Dr. **R. C. Boer**, De studie van het Oudnoorsch 0,60

Dr. **F. van Cappelle** en Dr. **A. Ekker**, Nederlandsch-Latijnsch Woordenboek, geb. 4,90

Dr. **J. J. Cornelissen**, Libellus Jocularis. 0,75

Dr. **C. A. Engelbregt**, Latijnsch woordenboek, gebonden . . . . *4de druk* 6,90

Dr. **A. H. G. P. van den Es**, Grieksch woordenboek, onder medewerking van Dr. **C. M. Francken**, gebonden . . . . . *5de druk* 9,75

Dr. **A. H. G. P. van den Es**, Nederlandsch-Grieksche woordenlijst en lijst van eenige eigennamen . . . . . *4de druk* 2,50

Dr. **van den Es**, Opstellen ter vertaling in het Grieksch, 1—4 . *7de druk* à 1.25

Dr. **van den Es**, Letterkunde der Grieken en Romeinen . . . . . *3de druk* 3,75

Dr. **van den Es**, Grieksche spraakkunst . . . . . *2de druk* 3,75

Dr. **van den Es**, Grieksche Buigingsleer 1,25

Dr. **van den Es**, Uittreksel uit de letterkunde der Grieken en Romeinen . . 0,50

F. F. C. Fischer, Vocabularium op Caesaris bellum Gallicum 0,75

Dr. **C. M. Francken**, Grieksche en Romeinsche letterkunde 0,40

Dr. **C. M. Francken**, Prometheus en Pandora 0,50

Dr. **C. M. Francken**, Studie over taal- en letterkunde 0,25

Dr. **C. M. Francken**, Plauti Aulularia. 1,50

—

Dr. **C. M. Francken**, Grieksche Rudimenta, naar Krügers Grieksche spraakleer bewerkt . . . . . *2de druk* f 2,25

Dr. **A. Halberstadt**, Lhomond's Urbis Romae etc. . . . . *2de druk* 1,90

Dr. **A. Halberstadt**, Oefeningen in de Latijnsche Vormleer 0,90

Dr. **A. Halberstadt**, De hoofdpunten der Latijnsche Spraakleer 1,40

Dr. **Tj. Halbertsma**, Hooger Onderwijs en Grieksche letteren 0,40

K. W. Krüger, Grieksche Spraakleer, I. Vormleer 2,90

K. W. Krüger, Grieksche Spraakleer, II. Syntaxis 2,90

Dr. **E. Mehler**, Hoofdregels der Grieksche Syntaxis 1,00

Dr. **H. C. Michaelis**, Bloemlezing van Latijnsche Prozaschrijvers 1,25

H. J. Nassau Noordewier, Isocratea in usum scholarum collegit 0,75

Dr. **H. J. Polak**, De aesthetische waardeering der Grieksche letteren voorheen en thans 0,60

Dr. **G. J. Schlimmer**, Over het gebruik van den Coniunctivus in het Latijn 0,50

J. B. Smit, C. Julii Caesaris de bello Gallico commentarii . . . (*ter perse*)

J. S. Speijer, Observationes et emendationes 1,50

Dr. **J. J. P. Valeton**, Schets der Hebreeuwsche Spraakkunst (*uitverkocht*) . 1,00

Dr. **J. van Wageningen**, Latijnsch Woordenboek op de prozaschrijvers Cicero, Caesar, Sallustius, Nepos, Livius, Curtius, Plinius minor (Epistulae), Quintilianus (liber X), Tacitus, Suetonius, Iustinus, Aurelius Victor, Eutropius en de dichters Plautus, Terentius, Lucretius, Catullus, Vergilius, Horatius, Tibullus, Propertius, Ovidius en Phaedrus, 1e gedeelte pro compleet, geb. 6,90

Dr. **W. G. van der Weerd**, Mixta Graeca et Latina, met register 0,75

Dr. **J. Woltjer**, Latijnsche Grammatica . . . . . *3de druk* 3,90

Dr. **J. Woltjer**, Latijnsche oefeningen, 1e deeltje . . . . . *2de druk* 1,25

Dr. **J. Woltjer**, Latijnsche oefeningen, 2e deeltje 1,50

Dr. **J. Woltjer**, Latijnsche oefeningen, 3e deeltjo . . . . . (*ter perse*)

Dr. **J. Woltjer**, Grieksche Grammatica 3,90

Dr. **J. Woltjer**, De onregelmatige Grieksche werkwoorden . . . . *2de druk* 1,00

Dr. **J. Woltjer**, Serta Romana . . . . . *2de druk* 1,90

Dr. **J. Woltjer**, Oratio de summa Philologia 0,60

Dr. **A. van IJsendijk**, Ovidius Elegiacus 1,25

REESE LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

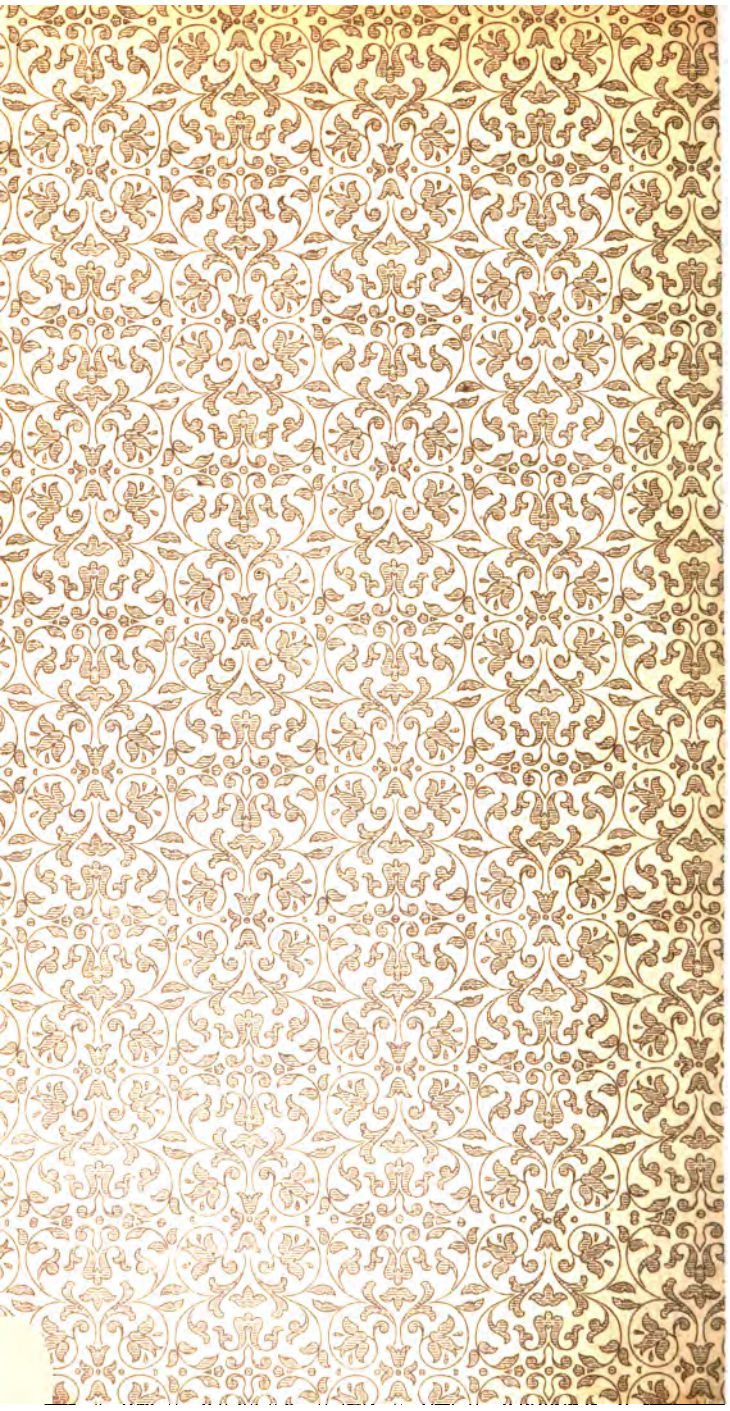

U. C. BERKELEY LIBRARIES
C046000165
YB 41276